

ΣΥΝΟΨΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ
ΜΕ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΒΑΣΗ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

Ξενοφών Κοντιάδης - Μαρία Μουσοπούτη

ΣΥΝΟΨΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ
ΜΕ ΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΒΑΣΗ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

Ξενοφών Κοντιάδης

Μαρία Μουσμώτη

Αθήνα, 2014

Έκδοση:

Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.με.Α)

Κεντρικά γραφεία: Ελ. Βενιζέλου 236, Τ.Κ. 163 41, Ηλιούπολη
τηλ. 210.99.49.837, e-mail: esaea@otenet.gr, <http://www.esamea.gr>

Σελιδοποίηση, Εκτύπωση, Αναπροσαρμογή, Ψηφιοποίηση:

Team Work Communication

Λ. Συγγρού 229, Τ.Κ. 171 21, Αθήνα, τηλ. 210.33.03.556-7, e-mail: info@twc.gr
<http://www.twc.gr>

Η παρούσα μελέτη συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους στο πλαίσιο της πράξης «Μελέτη Συμβατότητας της Ελληνικής Νομοθεσίας με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία» που εντάσσεται στους Άξονες Προτεραιότητας 01, 02, 03 «Αναβάθμιση των Δημόσιων Πολιτικών μέσω του εκσυγχρονισμού του ρυθμιστικού πλαισίου και των δομών της Δημόσιας Διοίκησης» για τις 8 Περιφέρειες Σύγκλισης, τις 3 Περιφέρειες Σταδιακής Εξόδου και τις 2 Περιφέρειες Σταδιακής Εισόδου του Ε.Π. «Διοικητική Μεταρρύθμιση 2007-2013»

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ISBN: 978-618-5124-06-9

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ.....	11
1.1 Εισαγωγή - Γενική επισκόπηση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.....	11
1.2 Η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΟΡΙΖΟΝΤΙΑΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.....	17
2.1 Εισαγωγή.....	17
2.2 Γενικές αρχές – άρθρο 3.....	17
2.3 Γενικές υποχρεώσεις των κρατών μερών – άρθρο 4.....	19
2.4 Ευαισθητοποίηση – άρθρο 8.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΙΣΟΤΗΤΑ	23
3.1 Ισότητα και μη διάκριση – Άρθρο 5.....	23
3.2 Ισότητα ενώπιον του Νόμου – Άρθρο 12.....	32
3.3 Πρόσβαση στη δικαιοσύνη – Άρθρο 13.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ.....	51
4.1 Προσβασιμότητα - Άρθρο 9.....	51
4.2 Ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη στην κοινωνία – Άρθρο 19.....	69
4.3 Κινητικότητα του ατόμου – Άρθρο 20.....	83
4.4 Αποκατάσταση και επανάκτηση – Άρθρο 26.....	85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ, ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΣΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ.....	89
5.1 Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων στη Ζωή, στην Ελευθερία, στην Ασφάλεια και στην Αξιοπρέπεια στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία – Άρθρα 10, 14, 15, 16 και 17.....	89
5.2 Καταστάσεις κινδύνου και έκτακτων ανθρωπιστικών αναγκών – Άρθρο 11.....	113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	117
6.1 Εργασία και Απασχόληση – Άρθρο 27.....	117
6.2 Εκπαίδευση - Άρθρο 24.....	130
6.3 Υγεία – Άρθρο 25.....	143
6.4 Ανεκτό βιοτικό επίπεδο και κοινωνική προστασία – Άρθρο 28.....	147
6.5 Συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, την ψυχαγωγία, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό – Άρθρο 30.....	152

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ.....	157
7.1 Συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή – Άρθρο 29.....	157
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	165
8.1 Ελεύθερη μετακίνηση και ιθαγένεια – Άρθρο 18.....	165
8.2 Ελευθερία της έκφρασης και της γνώμης και πρόσβαση στην πληροφορία – Άρθρο 21	169
8.3 Σεβασμός της ιδιωτικής ζωής – Άρθρο 22	174
8.4 Σεβασμός της κατοικίας και της οικογένειας – Άρθρο 23	180
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 ΕΥΑΛΩΤΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	187
9.1 Γυναίκες με αναπηρία - Άρθρο 6	187
9.2 Παιδιά με αναπηρίες – Άρθρο 7	192
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ.....	197
10.1 Στατιστικές και συγκέντρωση δεδομένων – Άρθρο 31.....	197
10.2 Διεθνής Συνεργασία – Άρθρο 32.....	199
10.3 Εθνική εφαρμογή και παρακολούθηση – Άρθρο 33.....	202
10.4 Παρακολούθηση σε διεθνές επίπεδο – Άρθρα 34, 35, 36.....	209
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	211

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Του Ιωάννη Βαρδακαστάνη, Προέδρου της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία και του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Ατόμων με Αναπηρία

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία του ΟΗΕ σηματοδοτεί τη μετάβαση από την ιατρική αντίληψη της αναπηρίας στη δικαιωματική προσέγγισή της. Η Σύμβαση δεν δημιουργεί νέα δικαιώματα αλλά επαναδιατυπώνει ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα υπό την οπτική του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας. Αυτή η «αλλαγή παραδείγματος» έχει σημαντικές επιπτώσεις στην έννομη τάξη. Η διάσταση της αναπηρίας πρέπει πλέον να διαπνέει όλη τη νομοθεσία και ιδιαίτερα το στάδιο σχεδιασμού της νομοθεσίας, προκειμένου η τελευταία να μπορεί θεσμοθετήσει με δεσμευτικούς κανόνες ένα περιβάλλον, θεσμούς και διαδικασίες που είναι προσβάσιμα σε όλους.

Ο παρών τόμος αποτελεί τη σύνοψη των βασικότερων σημείων του έργου «Μελέτη Συμβατότητας της Ελληνικής Νομοθεσίας με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία». Στόχος της μελέτης ήταν η καταγραφή της υφιστάμενης νομοθετικής ύλης για την αναπηρία (μέχρι και τον Ιανουάριο του 2012), η αποτύπωση της συμβατότητας της νομοθεσίας με το γράμμα και το πνεύμα της Σύμβασης και τέλος η διατύπωση τεκμηριωμένων προτάσεων για την αναδιάρθρωση της νομοθεσίας.

Η σύνοψη της μελέτης επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων σε τρία βασικά επίπεδα: Σε πρώτο επίπεδο, σχετικά με τη συμβατότητα της ελληνικής νομοθεσίας με το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας. Σε δεύτερο επίπεδο, σχετικά με τη συμβατότητα της ελληνικής νομοθεσίας με τις γενικές αρχές που απορρέουν από τη Σύμβαση. Σε τρίτο επίπεδο, σχετικά με τη συμβατότητα της νομοθεσίας που διέπει επιμέρους τομείς

δημόσιας πολιτικής και βασικές τροποποιήσεις που θα πρέπει να γίνουν προκειμένου να διασφαλιστεί η αρμονία με τις διατάξεις της Σύμβασης.

Για το αναπηρικό κίνημα, το θεσμικό και νομικό πλαίσιο έχουν καθοριστική σημασία. Αρχικά, βασικός στόχος του αναπηρικού κινήματος είναι η αποκρυστάλλωση των κατακτήσεων του σε θεσμούς και νόμους, καθώς η συμπερίληψη των δικαιωμάτων σε συμβάσεις και στη νομοθεσία είναι βασική συνθήκη για την ποιότητα ζωής των ατόμων με αναπηρία. Ωστόσο, από μόνη της, μια τέτοια νομική αναγνώριση δεν είναι επαρκής.

Το επόμενο βήμα στον αγώνα για μια κοινωνία ελεύθερη από εμπόδια, είναι η εφαρμογή της νομοθεσίας, καθότι οι νομοθετικές διατάξεις διακηρύσσουν δικαιώματα αλλά δεν τα διασφαλίζουν αυτόματα. Η ισχύς ενός νομικού κειμένου εξαρτάται τόσο από τη δύναμη των διακηρύξεών του όσο και από την εφαρμογή του, ενώ η εφαρμογή του εξαρτάται από την πολιτική πίεση την οποία το αναπηρικό κίνημα και οι κοινωνικοί σύμμαχοί του είναι σε θέση να ασκήσουν.

Με δεδομένο ότι ο αγώνας για ισότητα, συμμετοχή, άρση των διακρίσεων, εμπέδωση των δικαιωμάτων είναι διαρκής, ο αγώνας του αναπηρικού κινήματος συνεχίζεται για τη διαρκή διεύρυνση των θεσμικών κατακτήσεων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το έργο «Μελέτη Συμβατότητας της Ελληνικής Νομοθεσίας με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία» υλοποιήθηκε από το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή & Δημήτρη Τσάτσου (ΚΕΣΔ) για λογαριασμό της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑμεΑ). Στόχο του έργου αποτελούσε η καταγραφή της υφιστάμενης νομοθετικής ύλης για την αναπηρία, η αποτύπωση της συμβατότητας της νομοθεσίας με το γράμμα και το πνεύμα της Σύμβασης και τέλος η διατύπωση τεκμηριωμένων προτάσεων για την ανάπλαση/αναδιάρθρωση της νομοθεσίας. Η παρούσα μελέτη αποτελεί σύνοψη των βασικότερων σημείων των παραδοτέων του έργου και εξέτασε τις νομοθετικές εξελίξεις μέχρι και τον Ιανουάριο του 2012.

Η μελέτη διαρθρώνεται σε 11 Κεφάλαια. Το Κεφάλαιο 1 περιλαμβάνει την παρουσίαση και την ανάλυση βασικών στοιχείων της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Το Κεφάλαιο 2 αναφέρεται στις γενικές αρχές και στα άρθρα οριζόντιας εφαρμογής. Το Κεφάλαιο 3 αναφέρεται στις επιμέρους πτυχές του δικαιώματος στην ισότητα και ειδικότερα στο δικαίωμα στην ισότητα και στη μη διάκριση, στο δικαίωμα στην ισότητα ενώπιον του νόμου και στην ισότητα στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Το Κεφάλαιο 4 αναφέρεται στα δικαιώματα αυτονομίας και συγκεκριμένα στο δικαίωμα στην προσβασιμότητα, στο δικαίωμα στην ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη στην κοινωνία, στην κινητικότητα του ατόμου και στην αποκατάσταση και επανάκτηση. Το Κεφάλαιο 5 αναφέρεται στα άρθρα που αποτυπώνουν δικαιώματα στη ζωή, στην ελευθερία, στην ασφάλεια και στην αξιοπρέπεια καθώς και το δικαίωμα στην ασφάλεια σε καταστάσεις κινδύνου και έκτακτων ανθρωπιστικών αναγκών. Το Κεφάλαιο 6 αναφέρεται στα κοινωνικά δικαιώματα και συγκεκριμένα το δικαίωμα στην εργασία και στην απασχόληση, στην εκπαίδευση, στην υγεία, σε ανεκτό βιοτικό επίπεδο και κοινωνική προστασία, και στο δικαίωμα για συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, την ψυχαγωγία, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό. Το Κεφάλαιο 7 αναφέρεται στα δικαιώματα συμμετοχής και ειδικότερα στο δικαίωμα για συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή. Το Κεφάλαιο 8 αναφέρεται σε ατομικά δικαιώματα και συγκεκριμένα στην ελεύθερη μετακίνηση και ιθαγένεια, στην ελευθερία της έκφρασης και της γνώμης και στην πρόσβαση στην πληροφορία, στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, στο σεβασμό της κατοικίας και της οικογένειας. Το

Κεφάλαιο 9 περιλαμβάνει τα δικαιώματα που αναφέρονται σε ευάλωτες ομάδες και συγκεκριμένα σε γυναίκες και παιδιά με αναπηρία. Το Κεφάλαιο 10 αναφέρεται στις υποχρεώσεις παρακολούθησης της Σύμβασης και το Κεφάλαιο 11 περιλαμβάνει τα συμπεράσματα της μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

1.1 Εισαγωγή - Γενική επισκόπηση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο υιοθετήθηκαν το Δεκέμβριο 2006 και τέθηκαν σε εφαρμογή στις 3 Μαΐου 2008. Η Σύμβαση αποτελεί το επιστέγασμα έντονων διεκδικήσεων του αναπηρικού κινήματος κατά τις τελευταίες δεκαετίες και αποτελεί σημείο αναφοράς στην ιστορία των διεθνών συμβάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς αποτυπώνει για πρώτη φορά με δεσμευτικό τρόπο τη μετάβαση από την προσέγγιση της αναπηρίας υπό την οπτική του ιατρικού μοντέλου και της φιλανθρωπίας στην προσέγγιση των ατόμων με αναπηρία ως υποκειμένων.

Η Σύμβαση αποτυπώνει κανόνες που σηματοδοτούν τη μετάβαση από κοινωνίες οργανωμένες με βάση τις ανάγκες συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων σε κοινωνίες ανοιχτές, όπου όλοι οι πολίτες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις και όπου το περιβάλλον δεν θέτει περιορισμούς και εμπόδια. Η Σύμβαση καλύπτει όλα τα πεδία της δημόσιας πολιτικής και το σύνολο των θεμελιωδών δικαιωμάτων (αστικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά) διαθέτοντας οριζόντιο χαρακτήρα. Η Σύμβαση δεν κατοχυρώνει νέα δικαιώματα, αλλά αντίθετα αναδιατυπώνει ισχύοντα δικαιώματα και αποσαφηνίζει τον τρόπο εφαρμογής τους υπό το πρίσμα της αναπηρίας.

1.1.1 Η ratio της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η ιστορία διακρίσεων και περιθωριοποίησης που έχουν βιώσει και συνεχίζουν να βιώνουν τα άτομα με αναπηρία καθώς και η έλλειψη ρητής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων τους αποτέλεσε τις βασικές κινητήριες δυνάμεις πίσω από τη Σύμβαση¹. Όπως αναφέρεται στο Προοίμιο της Σύμβασης «μια συνολική και ενιαία διεθνής Σύμβαση για την προαγωγή και προστασία των δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας των ατόμων με αναπηρίες θα συμβάλλει σημαντικά στην επανόρθωση του έντονου

¹ Study on challenges and good practices in the implementation for the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, European Foundation Center, Οκτώβριος 2010.

κοινωνικού μειονεκτήματος των ατόμων με αναπηρίες και θα προάγει τη συμμετοχή τους στον τομέα της ατομικής, πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής, με ίσες ευκαιρίες, τόσο στις αναπτυσσόμενες όσο και στις αναπτυγμένες χώρες». Όπως προαναφέρθηκε η Σύμβαση αφορά την εφαρμογή υφιστάμενων δικαιωμάτων υπό την ειδική οπτική των ατόμων με αναπηρία. Τα δικαιώματα αυτά διακρίνονται σε δυο ομάδες α) δικαιώματα που αποτυπώνουν νέες εξελίξεις και νέα πρότυπα σχετικά με ισχύοντα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα σε εύλογες προσαρμογές, ειδικές εκφάνσεις του δικαιώματος στην ανεξάρτητη διαβίωση κ.λπ. και β) δικαιώματα που επαναδιατυπώνουν υπό το πρίσμα της αναπηρίας γενικά δικαιώματα όπως το δικαίωμα στη ζωή, η απαγόρευση των βασανιστηρίων κ.λπ.

1.1.2 Η νομική φύση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία στο πλαίσιο του διεθνούς και του ευρωπαϊκού δικαίου

Η Σύμβαση είναι δεσμευτική για τα κράτη που έχουν προσχωρήσει σε αυτή βάσει της αρχής του διεθνούς δικαίου *pacta sunt servanda*². Τα κράτη δεσμεύονται πλήρως στην εφαρμογή της Σύμβασης από τη στιγμή της κύρωσής της, εκτός αν έχουν διατυπώσει ρητές επιφυλάξεις. Κράτη που έχουν υπογράψει τη Σύμβαση και δεν την έχουν κυρώσει δεσμεύονται να σέβονται το σκοπό της Σύμβασης και δεν μπορούν να υιοθετούν νομοθεσία η οποία αντιβαίνει το σκοπό της και προωθεί η διαιωνίζει διακρίσεις έναντι των ατόμων με αναπηρία. Στη ΣΔΑΑ έχει προσχωρήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση και κράτη μέλη της και αποτελεί κατά τούτο μια μεικτή συμφωνία (mixed agreement). Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΣΔΑΑ την κατέστησε μέρος του ευρωπαϊκού δικαίου που είναι δεσμευτικό για τα κράτη μέλη και τους ευρωπαϊκούς θεσμούς σύμφωνα με το άρθρο 300 παρ. 7 ΣυνθΕΕ.

1.1.3 Δομή της Σύμβασης και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου

Η δομή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με άλλες διεθνείς συμβάσεις αλλά και σημαντικές καινοτομίες. Με βάση τη θεματική της διάρθρωση, η Σύμβαση μπορεί να χωριστεί σε τρία διακριτά μέρη:

α) το προοίμιο και τα γενικά άρθρα τα οποία έχουν οριζόντια και γενική εφαρμογή. Αυτά περιλαμβάνουν το σκοπό της Σύμβασης (άρθρο 1),

² Άρθρο 26 Vienna Convention on the Law of Treaties, UN Doc A/CONF 39/38; UNTS 1155, 331, available at: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf

τους ορισμούς και τις βασικές έννοιες που αναφέρονται στο άρθρο 2 και τα άρθρα 3-9 που έχουν οριζόντια εφαρμογή σε όλο το κείμενο της σύμβασης,

- β) ειδικά ουσιαστικά δικαιώματα που καλύπτουν ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (άρθρα 10-30),
- γ) το σύστημα παρακολούθησης και εφαρμογής της Σύμβασης (άρθρα 31-40) με καινοτόμες διατάξεις που αφορούν την ενεργητική εμπλοκή και συνεργασία των οργανώσεων των ατόμων με αναπηρία, τη δημιουργία εθνικών μηχανισμών παρακολούθησης καθώς και τη δημιουργία νέων οργάνων παρακολούθησης,
- δ) τις τελικές διατάξεις (άρθρα 41-50).

Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο διαρθρώνεται σε 18 άρθρα και δίνει αρμοδιότητα στην Επιτροπή να εξετάζει ατομικές προσφυγές για παραβιάσεις της Σύμβασης και επιτρέπει στα κράτη μέλη να μετέχουν σε ένα μηχανισμό παραπόνων (complaints mechanism) και διαδικασία εξέτασης παραπόνων (inquiry) υπό την εποπτεία της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία που αποτελεί το όργανο παρακολούθησης της εφαρμογής της Σύμβασης.

1.2 Η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας

Η μεγαλύτερη καινοτομία της ΣΔΑΑ είναι το γεγονός ότι αποτυπώνει με νομικά δεσμευτικό τρόπο μια *αλλαγή παραδείγματος* (paradigm shift): σηματοδοτεί δηλαδή τη μετάβαση από την ιατρική αντίληψη της αναπηρίας ως ατομικό/προσωπικό πρόβλημα του ατόμου στη δικαιωματική αντίληψή της, η οποία αναγνωρίζει το άτομο με αναπηρία ως φορέα ίσων δικαιωμάτων και εστιάζει στην ανάγκη αλλαγής του περιβάλλοντος, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των ατόμων. Η αλλαγή παραδείγματος αποτυπώνεται μέσα από τη ρητή υιοθέτηση του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας στο κείμενο της ΣΔΑΑ. Το σημείο ε του Προοιμίου αναφέρει «*ότι η αναπηρία είναι μια εξελισσόμενη έννοια και ... προκύπτει από την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμποδιζόμενων προσώπων και των περιβαλλοντικών εμποδίων και των εμποδίων συμπεριφοράς που παρεμποδίζει την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους*». Καθίσταται συνεπώς σαφές ότι η αναπηρία δεν προκύπτει από το (εμποδιζόμενο) πρόσωπο αλλά από την αλληλεπίδρασή του με περιβαλλοντικά εμπόδια και εμπόδια συμπεριφοράς.

Η αναπηρία είναι κοινωνικό πρόβλημα που απορρέει από το γεγονός ότι οι διαφορετικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία δεν λαμβάνονται υπόψη

κατά την οικοδόμηση του φυσικού περιβάλλοντος, των θεσμών και της νομοθεσίας, θέτοντας με τον τρόπο αυτό εμπόδια στη συμμετοχή. Αυτό είναι εμφανές και στο εδ. β του άρθρου 1 της Σύμβασης σύμφωνα με το οποίο υποκείμενα δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη ΣΔΑΑ είναι τα άτομα με αναπηρίες τα οποία περιλαμβάνουν *«εκείνα που έχουν μακροχρόνια σωματικά, διανοητικά, πνευματικά ή αισθητήρια εμπόδια, που, σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια, μπορούν να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους»*. Το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας αναφέρεται επίσης στο σκοπό της Σύμβασης που είναι *«να προάγει, προστατεύσει και να διασφαλίσει την πλήρη και ίση απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών, από όλα τα άτομα με αναπηρίες και να προάγει το σεβασμό της εγγενούς αξιοπρέπειάς τους»*.

Το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας έχει τις ρίζες του στις Θεμελιώδεις Αρχές της Αναπηρίας της Union of the Physically Impaired Against Segregation³ όπου αναφερόταν ότι η κοινωνία είναι αυτή που καθιστά τα άτομα ανάπηρα μέσα από εμπόδια που τα απομονώνουν και τα αποκλείουν από τη συμμετοχή. Η αντίληψη αυτή άλλαξε ριζικά την αντίληψη για την αναπηρία στο βαθμό που μεταφέρει το κέντρο βάρους από τα (εμποδιζόμενα) άτομα στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιδρά στο αντικειμενικό γεγονός της αναπηρίας⁴.

Για μακρό χρονικό διάστημα το ατομικό μοντέλο της αναπηρίας κυριαρχούσε στις πολιτικές για την αναπηρία και στην παροχή υπηρεσιών εκφραζόμενο μέσα από την ιατροκοποίηση της αντίληψης της αναπηρίας που αντιμετώπιζε τα άτομα με αναπηρία ως άτομα που έχουν κάποιο πρόβλημα. Το κοινωνικό θεωρητικό μοντέλο αναπηρίας μεταφέρει την έμφαση από τα λειτουργικά εμπόδια του ατόμου στα εμπόδια που υπάρχουν στο περιβάλλον ή προκαλούνται από την κουλτούρα και τη συμπεριφορά, αντιμετωπίζει συγκεκριμένα προβλήματα στο πλαίσιο του ευρύτερου περιβάλλοντος και όχι απομονωμένα από αυτό (περιβάλλον που προκαλεί αναπηρία) και δεν αρνείται την ενδεχομένη χρησιμότητα ατομικών παρεμβάσεων στη ζωή των ατόμων με αναπηρία στη βάση της ιατρικής, της εκπαίδευσης, της απασχόλησης ή της αποκατάστασης.

Υπό την οπτική του κοινωνικού μοντέλου, η αποκλειστική ενασχόληση και η υπερβολική έμφαση στις εξατομικευμένες παρεμβάσεις παραμελεί και αγνοεί τις απαραίτητες αλλαγές στο περιβάλλον, παρά το γεγονός ότι τα οφέλη τους ενδέχεται να είναι μεγαλύτερα και ευρύτερα. Επίσης, το

³ Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS) 1976

⁴ Michael Oliver, Understanding Disability, Palgrave, 2009

κοινωνικό μοντέλο επιχειρεί να ανατρέψει το γεγονός ότι μέχρι πρόσφατα η φωνή των ατόμων με αναπηρία εκφραζόταν μέσα από οργανώσεις και φορείς στις οποίες κυριαρχούσαν επαγγελματίες ή άτομα χωρίς αναπηρία. Το κοινωνικό μοντέλο δεν βασίζεται στην έμμεση αλλά στην άμεση συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική ζωή και σε όλες τις αποφάσεις που τα αφορούν.

Η κριτική που έχει δεχθεί το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας συνοψίζεται στις ακόλουθες θέσεις: πρώτον, ότι το κοινωνικό μοντέλο αγνοεί ή δεν μπορεί να αντιμετωπίσει επαρκώς την πραγματικότητα των λειτουργικών εμποδίων. Δεύτερον, ότι το κοινωνικό μοντέλο αγνοεί τις προσωπικές εμπειρίες των ατόμων. Τρίτον, ότι το κοινωνικό μοντέλο αδυνατεί να ενσωματώσει άλλες κοινωνικές διαφοροποιήσεις όπως το φύλο, η εθνοτική καταγωγή, ο σεξουαλικός προσανατολισμός κ.λπ. Τέταρτον, ότι δεν είναι τα φυσικά και περιβαλλοντικά εμπόδια που προκαλούν την αναπηρία αλλά η έννοια της ετερότητας (otherness) και η αντιμετώπιση του ατόμου με αναπηρία ως «άλλου». Τέλος, ότι το κοινωνικό μοντέλο είναι ανεπαρκές ως κοινωνική θεωρία της disablement. Όλα τα παραπάνω απηχούν διαφορετικές αντιλήψεις αλλά και πολιτικές πεποιθήσεις μεταξύ επιμέρους μελών και θεωρητικών του αναπηρικού κινήματος, που σε πολλές περιπτώσεις θεωρούνται βεβιασμένες ή ακόμη και κακόβουλες. Ως απάντηση στα παραπάνω προβάλλεται η ανάγκη, πέρα από προσωπικές αντιπαραθέσεις ή θεωρητικές διαφωνίες σε έννοιες που είναι σε εξέλιξη, να ενισχυθεί η δράση του αναπηρικού κινήματος στη γραμμή των βασικών κατευθύνσεων που προβλέπει το κοινωνικό μοντέλο.

1.2.1 Υποχρεώσεις που απορρέουν από την αλλαγή παραδείγματος

Όπως αναφέρθηκε η ΣΔΑΑ ενσωματώνει ρητά μια κοινωνική αντίληψη της αναπηρίας σύμφωνα με την οποία κοινωνικά εμπόδια και περιορισμοί λειτουργούν περιοριστικά ή απαγορευτικά στην πλήρη συμμετοχή και ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρία. Η ΣΔΑΑ απαιτεί μια ολιστική εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η κοινωνική προσέγγιση πρέπει να αντικατοπτρίζεται συνολικά στις πολιτικές και στις κατευθυντήριες γραμμές του δικαίου στα εθνικά κράτη. Ειδικότερα, το κοινωνικό μοντέλο θα πρέπει να διέπει την προσέγγιση του ορισμού της αναπηρίας σε οποιοδήποτε τομέα. Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την αλλαγή παραδείγματος συνοψίζονται στις ακόλουθες βασικές παραμέτρους⁵:

⁵ Βλ. European Foundation Centre, Annex II, Guidelines for the UN CRPD Implementation: A tool for assessing progress

- Ύπαρξη γενικών μέτρων υλοποίησης τα οποία απηχούν τις ανισότητες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία
- Έμφαση στην απομάκρυνση εμποδίων για την πλήρη συμμετοχή των ΑμεΑ στην κοινωνία
- Συμβατός ορισμός της αναπηρίας, νομοθεσία και άλλα μέτρα, προγράμματα και πολιτικές που αφορούν τα άτομα με αναπηρία, μέτρα για την καταπολέμηση των διακρίσεων στον ιδιωτικό τομέα;
- Υπάρχουν μέτρα για την προώθηση της έρευνας και της ανάπτυξης των αγαθών που είναι σχεδιασμένα για όλους, υπηρεσιών και μηχανημάτων;
- Υπάρχουν μέτρα για την προώθηση της έρευνας και της ανάπτυξης και την προώθηση της διαθεσιμότητας και χρήσης νέων τεχνολογιών;
- Υπάρχουν μέτρα για την προώθηση της προσβάσιμης πληροφόρησης στα άτομα με αναπηρία σχετικά με βοηθήματα κινητικότητας και υποστηρικτικές τεχνολογίες καθώς και άλλες μορφές υποστήριξης;
- Υπάρχουν μέτρα για την προώθηση της εκπαίδευσης των επαγγελματιών και του προσωπικού που εργάζεται με άτομα με αναπηρία στα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη ΣΔΑΑ;
- Υπάρχουν μέτρα ενημέρωσης όπως ενημερωτικές εκστρατείες ή προγράμματα στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος;
- Υπάρχουν προσπάθειες να ενθαρρύνουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να παρουσιάσουν τα άτομα με αναπηρία με τρόπο συμβατό με τους σκοπούς της ΣΔΑΑ;
- Υπάρχουν προγράμματα ενημέρωσης των ατόμων με αναπηρία σχετικά με τα δικαιώματά τους;
- Υπάρχουν πολιτικές και προγράμματα διεθνούς συνεργασίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΟΡΙΖΟΝΤΙΑΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

2.1 Εισαγωγή

Η ΣΔΑΑ περιλαμβάνει στα άρθρα 3-9 δικαιώματα γενικής εφαρμογής τα οποία διέπουν το σύνολο της Σύμβασης και εφαρμόζονται οριζόντια. Αυτά περιλαμβάνουν το άρθρο 2 που περιλαμβάνει ορισμούς γύρω από κύριες έννοιες που χρησιμοποιούνται στη Σύμβαση, το άρθρο 3 που αφορά τις γενικές αρχές που διέπουν τη ΣΔΑΑ και το άρθρο 4 που αφορά τις γενικές υποχρεώσεις των συμβαλλομένων κρατών. Τα άρθρα αυτά παρέχουν συγκεκριμένες συστάσεις για την υλοποίηση της. Επιπλέον, περιλαμβάνει το άρθρο 5 που αφορά την ισότητα μεταχείρισης καθώς και τα άρθρα που αφορούν μορφές επικαλυπτόμενων διακρίσεων, δηλαδή το άρθρο 6 (γυναίκες με αναπηρία) και το άρθρο 7 (παιδιά με αναπηρία). Με δεδομένο τον γενικό και οριζόντιο χαρακτήρα των συγκεκριμένων διατάξεων αυτές διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο για την υλοποίηση όλων των υποχρεώσεων στη ΣΔΑΑ και περιλαμβάνουν γενικές υποχρεώσεις που θα πρέπει να πληρούνται επιπλέον των ειδικών υποχρεώσεων που περιλαμβάνονται στα επιμέρους άρθρα. Αποτελούν συνεπώς ένα κρίσιμο τεστ συμβατότητας τουλάχιστον σε επίπεδο αρχών και γενικών υποχρεώσεων.

2.2 Γενικές αρχές – άρθρο 3

Το άρθρο 3 της ΣΔΑΑ αποτυπώνει τις βασικές αρχές που κατευθύνουν την ερμηνεία ολόκληρης της Σύμβασης. Αποτελούν την «ηθική πυξίδα» για την ερμηνεία της ΣΔΑΑ⁶ και οριοθετούν τα βασικά κριτήρια για την εκτίμηση της συμβατότητας του θεσμικού πλαισίου των κρατών που έχουν προσχωρήσει στη ΣΔΑΑ. Αποτελεί καινοτομία της Σύμβασης η ύπαρξη διάταξης η οποία αποτυπώνει γενικές αρχές με σκοπό να περιοριστεί η αμφισημία στην ερμηνεία των διατάξεων. Συνεπώς, οι γενικές αυτές αρχές αποσκοπούν να υποβοηθήσουν την ερμηνεία των ουσιαστικών υποχρεώσεων των κρατών μερών που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση. Οι γενικές αρχές περιλαμβάνουν:

⁶ Gerard Quinn, Key Note Address to German European Union Presidency Ministerial Conference: Empowering Persons with Disabilities, The UN Convention on the Human Rights of Persons with Disabilities: A Trigger for Worldwide Law Reform, Berlin, 11 June 2007, available at: <http://www.eu2007.bmas.de/EU2007/Redaktion/Deutsch/PDF/2007-06-12-rede-quinn.property%pdf.bereich%eu2007,sprache%de,rwb%true.pdf>

- *το σεβασμό της εγγενούς αξιοπρέπειας, της ατομικής αυτονομίας, της ελευθερίας επιλογών και της ανεξαρτησίας*

Οι όροι «εγγενής αξιοπρέπεια» και «ατομική αυτονομία» δεν εξειδικεύονται στο πλαίσιο της ΣΔΑΑ αλλά αποτελούν βασική παραδοχή της αντίληψης, ότι τα άτομα με αναπηρία διαθέτουν ίδια δικαιώματα με όλους τους άλλους.

- *τη μη διάκριση*

Η αρχή της μη διάκρισης επιβάλλει στα κράτη αφενός τη διασφάλιση της ισότητας των ατόμων με αναπηρία και την υποχρέωση απαγόρευσης κάθε διάκρισης στη βάση της αναπηρίας. Σύμφωνα με τη θεωρία, η επίτευξη de facto ισότητας ενδεχομένως να απαιτεί τη λήψη συγκεκριμένων θετικών μέτρων προκειμένου να αντιμετωπίσει τις συνθήκες που προκαλούν ανισότητα. Η αρχή της μη διάκρισης αντιμετωπίζεται περαιτέρω στο άρθρο 5 ως ειδικότερη υποχρέωση και ενσωματώνει μια προσέγγιση ουσιαστικής –και όχι απλά τυπικής– ισότητας.

- *την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή και ένταξη στην κοινωνία*

Η συμμετοχή και ένταξη αποτελούν βασική παράμετρο της κοινωνικής προσέγγισης της αναπηρίας αλλά και της αυτονομίας, ως δυνατότητας του ατόμου να λαμβάνει αποφάσεις που αφορούν τη ζωή του. Αποτελεί γενική έννοια που εκτείνεται πέρα από την πολιτική συμμετοχή και αναπτύσσεται ειδικότερα στο άρθρο 29 ΣΔΑΑ.

- *το σεβασμό της διαφοράς και την αποδοχή των ατόμων με αναπηρίες ως μέρος της ανθρώπινης ποικιλομορφίας και της ανθρωπότητας*

Η αρχή αυτή δεν οριοθετείται στη ΣΔΑΑ. Αποτελεί ωστόσο μέρος της έννοιας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία κατοχυρώνεται σε όλες τις διεθνείς συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και αναγνωρίζει το δικαίωμα του ατόμου να είναι ενεργό υποκείμενο δικαιωμάτων. Υπογραμμίζει επίσης μια βασική έκφραση του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας που αναγνωρίζει όλα τα άτομα ως ισότιμα ανεξάρτητα από το γεγονός της αναπηρίας ή μη.

- *την ισότητα ευκαιριών*

Η ισότητα ευκαιριών συμπληρώνει την έννοια της μη διάκρισης και σηματοδοτεί την υποχρέωση όχι απλά της παροχής τυπικής ισότητας αλλά της ουσιαστικής εξίσωσης των ευκαιριών που διαθέτουν τα άτομα με αναπηρία στο πλαίσιο της κοινωνίας. Επιβάλλει επίσης τη μεταβολή

των κοινωνικών συστημάτων και του περιβάλλοντος ώστε να επιτρέπουν τις ίσες ευκαιρίες.

- *την προσβασιμότητα*

Η αρχή της προσβασιμότητας αποτελεί κεντρική παραδοχή της κοινωνικής αντίληψης της αναπηρίας και επιβάλλει την απομάκρυνση όλων των εμποδίων (φυσικών, τεχνολογικών, οικονομικών, κοινωνικών, πληροφοριακών και επικοινωνιακών) που απορρέουν από τις διακρίσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Η αρχή της προσβασιμότητας αναπτύσσεται ειδικότερα στο άρθρο 9 της ΣΔΑΑ.

- *την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών*

Η ισότητα των φύλων αποτελεί επίσης γενική αρχή που διέπει τη σύμβαση.

- *το σεβασμό των εξελισσόμενων ικανοτήτων των παιδιών με αναπηρίες και το σεβασμό του δικαιώματος των παιδιών με αναπηρίες να διατηρήσουν την ταυτότητά τους*

Η αρχή αυτή αφορά τα παιδιά με αναπηρία και αναφέρεται στην ερμηνεία και εφαρμογή των δικαιωμάτων της Σύμβασης με τρόπο που να αναγνωρίζει και να επιτρέπει την ανάπτυξη και της ανεξαρτησία των παιδικών με αναπηρία στην πορεία τους προς την ενηλικίωση.

2.3 Γενικές υποχρεώσεις των κρατών μερών – άρθρο 4

Το άρθρο 4 αποτυπώνει τις γενικές υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών για την εφαρμογή της ΣΔΑΑ στις εθνικές έννομες τάξεις.

Λήψη απαραίτητων μέτρων για την πλήρη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία (Άρθρο 4&1)

Η παράγραφος 1 του άρθρου 4 απαιτεί από τα κράτη μέλη να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την πλήρη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία χωρίς διακρίσεις. Επιβάλλει συνεπώς τόσο υποχρεώσεις συμπεριφοράς (obligations of conduct) όσο και υποχρεώσεις αποτελεσμάτων (obligations of result). Οι υποχρεώσεις συμπεριφοράς επιβάλλουν συγκεκριμένες συμπεριφορές, ενεργητικές ή παθητικές που ο φέρων την υποχρέωση πρέπει να ακολουθεί ή από τις οποίες πρέπει να απέχει. Αντίστοιχα οι υποχρεώσεις αποτελεσμάτων αφορούν υποχρεώσεις για την επίτευξη συγκεκριμένου αποτελέσματος, ειδικά σε σχέση με οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, και επιβάλλει

αποτελέσματα τα οποία ο φέρων την υποχρέωση πρέπει να επιτύχει ή από τα οποία πρέπει να απέχει⁷. Ειδικότερα τα κράτη μέλη πρέπει:

- να λάβουν μέτρα, νομοθετικά ή άλλα,
- να τροποποιήσουν νομοθετικά ή άλλα μέτρα που συνιστούν διακρίσεις ή είναι αντίθετα στην ΣΔΑΑ.

Αυτό προϋποθέτει τη διενέργεια επισκόπησης για τον εντοπισμό και την αξιολόγηση του βαθμού της συμβατότητας της ισχύουσας νομοθεσίας με την ΣΔΑΑ καθώς και των υφιστάμενων πρακτικών και εθίμων. Η υποχρέωση των κρατών δεν περιορίζεται στην νομοθεσία αλλά εκτείνεται και στην εφαρμογή της στην πράξη.

Τα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν αλλά και να προάγουν τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία σε όλα τα προγράμματα και τις πολιτικές. Αυτό συνεπάγεται αφενός μια επιπλέον υποχρέωση αξιολόγησης της συμβατότητας των υφιστάμενων πολιτικών και την προαγωγή μιας ενταξιακής προσέγγισης. Η συγκεκριμένη διάταξη επιβάλλει ωστόσο και την εκ των προτέρων και εκ των υστέρων οριζόντια διάχυση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία σε όλες τις πολιτικές (mainstreaming)⁸. Η υποχρέωση αυτή εκτείνεται ιδίως κατά τη διαμόρφωση νέων πολιτικών ή νομοθεσίας όπου θα πρέπει να διασφαλίζεται η λήψη υπόψη της οπτικής της αναπηρίας.

- να απέχουν από πράξεις ή πρακτικές που είναι ασύμβατες με τη ΣΔΑΑ,
- να διασφαλίζουν ότι οι δημόσιες αρχές και φορείς ενεργούν σύμφωνα με την παρούσα Σύμβαση.

Οι συγκεκριμένες υποχρεώσεις αφορούν στην υλοποίηση των πολιτικών και της νομοθεσίας δηλαδή στην εφαρμογή τους στην πράξη από όλα τα κρατικά ή μη όργανα που ασκούν δημόσια εξουσία ή εφαρμόζουν εθνικές πολιτικές ή νομοθεσία. να λάβουν μέτρα προκειμένου να εξαλειφθούν οι διακρίσεις βάσει της αναπηρίας. Το άρθρο 4 εκτείνεται πέρα από την παραδοσιακή υποχρέωση των κρατών να υλοποιήσουν τις υποχρεώσεις τους μέσα από νομοθετικά ή άλλα μέτρα και απαριθμεί επιπλέον μεθόδους που περιλαμβάνουν την έρευνα και την ανάπτυξη καθολικά σχεδιασμένων αγαθών και υπηρεσιών, τη χρήση νέων τεχνολογιών και την πληροφόρηση σχετικά με τα παραπάνω.

⁷ Βλ. Richard Pierre Claude and Burns Weston, Human Rights in the World Community 159 (1992).

⁸ INTERNATIONAL DISABILITY ALLIANCE, GUIDANCE DOCUMENT, Effective Use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to Protect the Rights of Persons with Disabilities, 2010

Η υποχρέωση επαρκούς εκπαίδευσης και παροχής πληροφόρησης στους επαγγελματίες σχετικά με τη ΣΔΑΑ και τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία αποτελεί βασική προϋπόθεση της αποτελεσματικής εφαρμογής της.

Σταδιακή εφαρμογή των δικαιωμάτων (Άρθρο 4&2)

Το άρθρο 4 παρ. 2 της ΣΔΑΑ αφορά τη σταδιακή εφαρμογή των δικαιωμάτων (progressive implementation of rights). Σύμφωνα με τη θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα είναι άμεσης εφαρμογής ενώ τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα είναι αντικείμενο σταδιακής εφαρμογής καθώς για την εφαρμογή τους απαιτούνται οικονομικοί και άλλοι πόροι, αλλά και επιμέρους μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες ενέργειες. Η σταδιακή εφαρμογή δεν επηρεάζει όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Επιμέρους δικαιώματα μπορεί να περιλαμβάνουν στοιχεία τόσο άμεσης εφαρμογής όσο και σταδιακής εφαρμογής.

Ενεργός συμμετοχή στη διαβούλευση (Άρθρο 4&3)

Η παρ. 3 του άρθρου 4 αφορά την ενεργό συμμετοχή και διαβούλευση με τα άτομα με αναπηρίες κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης αλλά και εφαρμογής της νομοθεσίας και των πολιτικών, καθώς και σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων που τα αφορούν ζητήματα σχετικά με τα άτομα με αναπηρίες. Η διάταξη προβλέπει την ενεργητική εμπλοκή των ατόμων με αναπηρίες μέσω των αντιπροσωπευτικών οργανώσεών τους. Αφορά όλες τις οργανώσεις που λειτουργούν αντιπροσωπευτικά και δεν αφορά την επιλογή από κυβερνητικούς φορείς ορισμένων φορέων αποκλείοντας άλλους.

Υψηλότερο επίπεδο προστασίας (Άρθρο 4&4)

Η παρ. 4 του άρθρου 4 αποσαφηνίζει ότι η ΣΔΑΑ δεν θίγει διατάξεις που παρέχουν υψηλότερο επίπεδο προστασίας στα άτομα με αναπηρία, ενώ τα κράτη μέλη δεν μπορούν να επικαλεστούν το γεγονός ότι συγκεκριμένα δικαιώματα δεν περιλαμβάνονται στη Σύμβαση προκειμένου να εισαγάγουν παρεκκλίσεις από την εφαρμογή τους. Η διάταξη αυτή επιτρέπει την παροχή υψηλότερου επιπέδου προστασίας, χωρίς ωστόσο με τον τρόπο αυτό να διατηρούνται διατάξεις που στη λογική τους είναι αντίθετες με τη ΣΔΑΑ. Συνεπώς, αποτελεί μέρος του ρόλου των αντιπροσωπευτικών οργανώσεων των ατόμων με αναπηρία να αξιολογήσουν αν οι διατάξεις αυτές προωθούν στην πράξη την διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία.

2.4 Ευαισθητοποίηση – άρθρο 8

Η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για τα θέματα των ατόμων με αναπηρία, αλλά και η αποτελεσματική ενημέρωση των ίδιων των ατόμων με αναπηρία είναι στοιχεία απαραίτητα προκειμένου τα δικαιώματα που θεσπίζει η Σύμβαση να γίνουν κατανοητά και σεβαστά και να εξαλειφθεί κάθε είδους διάκριση σε βάρος των ατόμων με αναπηρία. Όπως προβλέπεται από το άρθρο 8, τα Συμβαλλόμενα Κράτη έχουν την υποχρέωση να σχεδιάσουν, να οργανώσουν και να υλοποιήσουν πολιτικές και δράσεις ευαισθητοποίησης προκειμένου να προωθήσουν θετική εικόνα για τα άτομα με αναπηρίες και να καταπολεμήσουν αντιλήψεις και στερεότυπα που οδηγούν στον αποκλεισμό τους από σημαντικές πτυχές της ζωής.

Οι εκστρατείες και δράσεις ενημέρωσης πρέπει να διασφαλίζουν πως όλοι οι εμπλεκόμενοι, συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με αναπηρία θα λαμβάνουν επαρκή και ουσιαστική πληροφόρηση για το περιεχόμενο και την ουσία της Σύμβασης. Το στοιχείο είναι απαραίτητο προκειμένου να επιτευχθεί η αποτελεσματική εφαρμογή της⁹.

Στην Ελλάδα, δεν καταγράφονται οργανωμένες δράσεις ενημέρωσης για τα θέματα των ατόμων με αναπηρία. Δράσεις ενημέρωσης που κατά καιρούς λαμβάνουν χώρα είτε έχουν μεμονωμένο χαρακτήρα –με τη διοργάνωση, για παράδειγμα, ειδικών εκδηλώσεων με αφορμή την παγκόσμια ημέρα για την αναπηρία στις 3 Δεκεμβρίου- είτε εναπόκεινται στην ιδιωτική πρωτοβουλία και στην πρωτοβουλία μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων αντιπροσωπευτικών των ατόμων με αναπηρία.

⁹ Σύμφωνα και με International Disability Alliance GUIDANCE DOCUMENT - Effective Use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to Protect the Rights of Persons with Disabilities

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΙΣΟΤΗΤΑ

3.1 Ισότητα και μη διάκριση – Άρθρο 5

3.1.1 Η κατοχύρωση της ισότητας και της μη διάκρισης στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το άρθρο 5 της Σύμβασης απαριθμεί μία σειρά υποχρεώσεων των κρατών μερών για τη διασφάλιση της αρχής της ισότητας και την καταπολέμηση των διακρίσεων σε βάρος των ατόμων με αναπηρία. Οι υποχρεώσεις αυτές έχουν οριζόντια εφαρμογή σε όλες τις διατάξεις της Σύμβασης και αναγιγνώσκονται μαζί με τις γενικές αρχές του άρθρου 3 που αναφέρονται σε τρεις επιμέρους εκφάνσεις της ισότητας: τη μη διάκριση (non-discrimination), την ισότητα ευκαιριών (equality of opportunity) και την ισότητα των φύλων.

Η παράγραφος 1 κατοχυρώνει μια γενική έκφραση της ισότητας, ενώ η παράγραφος 2 αφορά ειδικότερα την απαγόρευση των διακρίσεων και υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα κράτη να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να απαγορεύουν τις διακρίσεις λόγω της αναπηρίας και να παρέχουν την απαραίτητη νομική προστασία στα άτομα με αναπηρίες κατά των διακρίσεων για οποιονδήποτε λόγο. Η απαγόρευση αυτή αφορά τις διακρίσεις γενικώς, χωρίς ειδική αναφορά σε είδος διακρίσεων ή σε συγκεκριμένους τομείς της ζωής. Συνεπώς, καλύπτονται διακρίσεις κάθε μορφής, χωρίς διαφοροποίηση σε άμεσες, έμμεσες, διαρθρωτικές, πολλαπλές ή άλλες μορφές τους. Επίσης, καλύπτονται και οι «συνδεδεμένες διακρίσεις» (discrimination by association)¹⁰, δηλαδή διακρίσεις λόγω της αναπηρίας που αφορούν όχι μόνο τα ίδια τα άτομα με αναπηρία, αλλά, και τα άτομα που εργάζονται, ζουν με αυτά ή τα άτομα που μπορεί να αποκτήσουν κάποια αναπηρία στο μέλλον, ή αντιμετώπισαν ανάλογο θέμα στο παρελθόν.¹¹ Λόγω της γενικής διατύπωσης της διάταξης αποκλείεται οποιοδήποτε είδος διάκρισης, δεν επιτρέπονται εξαιρέσεις και περιορισμοί,

¹⁰ Βλ. European Foundation Centre, Annex II, Guidelines for the UN CRPD Implementation: A tool for assessing progress. Βλέπε την απόφαση του ΔΕΚ S. Coleman vs Attridge Law

¹¹ Agustina Palacios, Centre for Human Rights at the National University of Mar del Plata (Argentina), Final Consultation, <http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/FinalConsultationreport.doc>, σελ. 7

ενώ το επίπεδο προστασίας θα πρέπει να είναι το ίδιο για το σύνολο των πιθανών διακρίσεων βάσει αναπηρίας.¹²

Επιπλέον, η διάταξη αναφέρεται στην προστασία από τις διακρίσεις «για οποιαδήποτε λόγο» χωρίς να τις συνδέει ειδικότερα με συγκεκριμένους τομείς όπως η απασχόληση κ.λπ. Συνεπώς, οι διακρίσεις λόγω αναπηρίας απαγορεύονται σε όλους τους τομείς της ζωής.¹³

Η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας εστιάζει στο *αποτέλεσμα των ενεργειών* και όχι στην πρόθεση. Συνεπώς, οποιαδήποτε ενέργεια έχει ως αποτέλεσμα διάκριση σε βάρος ατόμου με αναπηρία είναι καταδικαστέα ανεξάρτητα από το γεγονός αν ο δράστης το έπραξε εκούσια ή ακούσια. Η εξάλειψη των διακρίσεων και η προαγωγή της ισότητας προϋποθέτει την παροχή εύλογων προσαρμογών (παρ. 3), ενώ (παρ. 4) τα συγκεκριμένα μέτρα εύλογης προσαρμογής δεν θεωρούνται διακρίσεις. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης η «εύλογη προσαρμογή» αναφέρεται στις *«απαραίτητες και κατάλληλες τροποποιήσεις και ρυθμίσεις, οι οποίες δεν επιβάλλουν ένα δυσανάλογο ή αδικαιολόγητο βάρος, όπου απαιτείται σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να διασφαλιστούν, για τα άτομα με αναπηρίες, η απόλαυση ή η άσκηση, σε ίση βάση με τους άλλους, όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών»*. Η σύνδεση της έννοιας των διακρίσεων με αυτή των εύλογων προσαρμογών καθιστά σαφές ότι απαιτούνται εξατομικευμένα μέτρα προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συστημικές διακρίσεις έναντι των ατόμων με αναπηρία. Ωστόσο η έννοια των εύλογων προσαρμογών είναι εξαιρετικά ασαφής και ρευστή¹⁴ και για το λόγο αυτό *συνίσταται* η κατοχύρωση της έννοιας στην εθνική νομοθεσία με τρόπο που να επιτρέπει ευελιξία. Παρά την ευρύτητα της έννοιας, η ουσία των εύλογων προσαρμογών αφορά στην απομάκρυνση των εμποδίων και στη λήψη

¹² International Disability Alliance's Forum for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities - Contribution to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights' thematic study to enhance awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, focusing on legal measures key for the ratification and effective implementation of the Convention

¹³ William Rowland, Overview of legal measures required domestically for the implementation of the Convention. Consultation Report.
<http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/FinalConsultationreport.doc>, σελ. 4

¹⁴ Anna Lawson (2008), Disability and Equality Law in Britain: The Role of Reasonable Adjustment, Hart Publishers 32, Anna Lawson, The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and European Disability Law: A Catalyst for Cohesion? in O. Arnardottir & G. Quinn, (eds.) The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: European and Scandinavian Perspectives 19 (2009)

μέτρων προκειμένου να απομακρυνθεί ό,τι εμποδίζει ή δυσχεραίνει την ένταξη και τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία.

Επιπλέον, στο βαθμό που η υποχρέωση παροχής εύλογων προσαρμογών αποτελεί «οριζόντια» υποχρέωση αφορά ένα μεγάλο αριθμό φορέων σε όλο το φάσμα της δημόσιας ζωής (εκπαίδευση, απασχόληση, υγεία κ.λπ.) και των δικαιωμάτων που καλύπτονται από τη Σύμβαση. Η υποχρέωση εύλογων προσαρμογών αποτελεί υποχρέωση άμεσης (και όχι σταδιακής) εφαρμογής.¹⁵

Η λήψη μέτρων για την επίτευξη «πραγματικής ισότητας των ατόμων με αναπηρίες» είναι απαραίτητη, δηλαδή η υιοθέτηση θετικών μέτρων για να διευκολύνουν την ουσιαστική (και όχι μόνο την τυπική) ισότητα. Τα θετικά μέτρα που λαμβάνονται δεν θεωρούνται διακρίσεις.

3.1.2 Το δικαίωμα στην ισότητα και η καταπολέμηση των διακρίσεων στην ελληνική έννομη τάξη

Η ισότητα ενώπιον του νόμου κατοχυρώνεται πάγια στα ελληνικά Συντάγματα. Το άρθρο 4 του Συντάγματος καθιερώνει την αρχή της ισότητας, ορίζοντας ρητώς πως «όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου» (παρ.1) και «οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις» (παρ. 2). Ο θεμελιώδης αυτός κανόνας αφορά το σύνολο των πολιτών, συνεπώς και τα άτομα με αναπηρίες και συμπληρώνεται από τη διάταξη του άρθρου 21 παρ. 6 του Συντάγματος σύμφωνα με το οποίο τα άτομα με αναπηρία «έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας». Συνεπώς, το Σύνταγμα, παρέχει στο νομοθέτη το δικαίωμα να θεσπίζει θετικά μέτρα για την προστασία των ατόμων με αναπηρία.

Πέρα από τις συνταγματικές διατάξεις, ειδική νομοθεσία για την απαγόρευση των διακρίσεων διαμορφώθηκε σε στενή συνάρτηση με τις Ευρωπαϊκές Οδηγίες στα θέματα αυτά. Ο Νόμος 3304/2005 (ΦΕΚ 16/Α) «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» ενσωμάτωσε στην ελληνική έννομη τάξη τις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους

¹⁵ Waddington, Lisa, When it is Reasonable for Europeans to be Confused: Understanding when a Disability Accommodation is „Reasonable“ from a Comparative Perspective, 29 Comparative Labor Law & Policy Journal 3, April 2008, 101-124.

καταγωγής» και 2000/78/EK «για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία». Ο νόμος έθεσε το γενικό πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων και τη διασφάλιση της αρχής της ίσης μεταχείρισης για μια σειρά από λόγους στους οποίους περιλαμβάνεται και η αναπηρία.

Συγκεκριμένα, η αρχή της ίσης μεταχείρισης διασφαλίζεται με την απαγόρευση των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων, της παρενόχλησης και της εντολής για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης για οποιονδήποτε από τους απαγορευμένους λόγους, δηλαδή και για την αναπηρία (άρθρο 2). Άμεση διάκριση συντρέχει όταν ένα πρόσωπο -λόγω αναπηρίας- υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτή της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα τύγχανε άλλο πρόσωπο σε ανάλογη κατάσταση. Έμμεση διάκριση συντρέχει όταν μια φαινομενικά ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική μπορεί να θέσει πρόσωπα ορισμένης αναπηρίας -στη συγκεκριμένη περίπτωση που εξετάζεται- σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα (άρθρο 7).

Οι διατάξεις εφαρμόζονται στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα αναφορικά με πρόσβαση στην εργασία και απασχόληση, σε όλα τα είδη επαγγελματικού προσανατολισμού και κατάρτισης, όρους και συνθήκες εργασίας.

Για την τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης έναντι ατόμων με αναπηρία, ο εργοδότης υποχρεώνεται στη λήψη όλων των ενδεδειγμένων κατά περίπτωση μέτρων, προκειμένου τα άτομα με αναπηρία να έχουν δυνατότητα πρόσβασης σε θέση εργασίας, να την ασκούν και να εξελίσσονται, καθώς και δυνατότητα συμμετοχής στην επαγγελματική κατάρτιση, εφόσον τα μέτρα αυτά δεν συνεπάγονται δυσανάλογη επιβάρυνση για τον εργοδότη. Δεν θεωρείται δυσανάλογη η επιβάρυνση, όταν αντισταθμίζεται από μέτρα προστασίας που λαμβάνονται στο πλαίσιο άσκησης της πολιτικής υπέρ των ατόμων με αναπηρία (Άρθρο 10). Με τη διάταξη αυτή επιβάλλεται η υποχρέωση εύλογων προσαρμογών. Οι εύλογες προσαρμογές αλλά και η λήψη ή η διατήρηση ειδικών μέτρων με σκοπό την πρόληψη ή την αντιστάθμιση μειονεκτημάτων δεν συνιστούν ανεπίτρεπτες διακρίσεις (Άρθρο 12 παρ. 1). Επίσης, ειδικά για τα άτομα με αναπηρία δεν συνιστά διάκριση η θέσπιση ή η διατήρηση διατάξεων που αφορούν στην προστασία της υγείας και της ασφάλειας στο χώρο εργασίας ή μέτρων που αποβλέπουν στη δημιουργία ή τη διατήρηση προϋποθέσεων ή διευκολύνσεων για τη διαφύλαξη ή την ενθάρρυνση της ένταξής τους στην απασχόληση και την εργασία (Άρθρο 12 παρ. 2).

Εξαιρέση (Άρθρο 9) από την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας επιτρέπεται στις περιπτώσεις των επαγγελματικών απαιτήσεων, όπου δηλαδή η ίδια η φύση της εργασίας απαιτεί (ουσιαστικά και καθοριστικά) χαρακτηριστικά τα οποία δεν διαθέτουν τα άτομα με αναπηρία (ή ενδεχομένως και λόγω φύλου κ.λπ.). Δεν συνιστά ανεπίτρεπτη διάκριση η διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε χαρακτηριστικό σχετικό με την αναπηρία όταν αυτό, λόγω της φύσης των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου αυτές ασκούνται, αποτελεί *ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση* και εφόσον ο οικείος σκοπός είναι θεμιτός και η προϋπόθεση ανάλογη.

Για την προστασία των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις λόγω αναπηρίας παρέχεται δικαστική προστασία αλλά και προστασία με βάση τον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας (Άρθρο 14 παρ. 1). Η απόδειξη των διακρίσεων διευκολύνεται από την αντιστροφή του βάρους της απόδειξης, εφόσον ο βλαπτόμενος προβάλλει ότι δεν τηρήθηκε η αρχή της ίσης μεταχείρισης και αποδεικνύει πραγματικά γεγονότα από τα οποία μπορεί να συναχθεί άμεση ή έμμεση διάκριση.

Επιπλέον, για την παροχή υποστήριξης στα άτομα που υφίστανται διακρίσεις προκειμένου να διεκδικήσουν δικαστικά το δικαίωμά τους στην ίση μεταχείριση, παρέχεται η δυνατότητα παράστασης (*locus standi*) σε νομικά πρόσωπα τα οποία έχουν σκοπό τη διασφάλιση της τήρησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης τα οποία μπορούν να αντιπροσωπεύουν τον βλαπτόμενο ενώπιον των δικαστηρίων και να τον εκπροσωπούν ενώπιον διοικητικής αρχής ή διοικητικού οργάνου, με προηγούμενη έγγραφη συναίνεση (Άρθρο 13 παρ. 3).

Ο νόμος (Άρθρο 19) ορίζει τρεις φορείς αρμόδιους για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Όταν αυτή παραβιάζεται από δημόσιες υπηρεσίες, φορέας ίσης μεταχείρισης ορίζεται ο Συνήγορος του Πολίτη. Σε περιπτώσεις που παραβιάζεται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα, φορέας ίσης μεταχείρισης ορίζεται η Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης που συνίσταται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης ενώ για παραβιάσεις στον τομέα της απασχόλησης και της Εργασίας φορέας ίσης μεταχείρισης ορίζεται το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε).

Επιπλέον, (Άρθρο 18) η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή του ν. 2232/1994 (ΦΕΚ 140/Α) συντάσσει ετήσια έκθεση για την εφαρμογή του νόμου για την καταπολέμηση των διακρίσεων.

3.1.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 5 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Οι διακρίσεις δεν είναι άγνωστες για τα άτομα με αναπηρία στην ελληνική πραγματικότητα. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας της ΕΣΑμεΑ που διενεργήθηκε το 2005¹⁶, το 30,4% των συμμετεχόντων (σε δείγμα 1.386 ατόμων με αναπηρίες) αναφέρθηκε σε μη ικανοποιητική αντιμετώπιση από την τοπική κοινωνία και το 7,4% για καθόλου ικανοποιητική αντιμετώπιση, ενώ η πλειοψηφία, το 59,5% δήλωσε ικανοποιημένη από την αντιμετώπιση που λαμβάνει. Επιπλέον, το 10,5% δήλωσε ότι αντιμετωπίζεται με μεγάλη προκατάληψη από την τοπική κοινωνία, το 26,3% με μέτρια προκατάληψη και το 59,2% υποστήριξε πως δεν αισθάνεται ότι αντιμετωπίζεται με προκατάληψη. Αντίστοιχα, το 66% υποστήριξε πως δεν αντιμετωπίζεται με οίκτο, ενώ το 23,5% έκανε λόγο για μέτριου βαθμού οίκτο και το 7% υποστήριξε ότι αισθάνεται έντονο οίκτο. Επιπλέον, αρκετά σημαντικό ποσοστό αισθάνεται απόρριψη από την τοπική κοινωνία, (16,2%) και το 7,1% σε έντονο βαθμό. Σχετικά με την αντιμετώπισή τους από τους φορείς, το 83,5% των συμμετεχόντων στην έρευνα υποστήριξαν πως είναι ικανοποιημένοι μέτρια ως καθόλου από την αντιμετώπισή τους από το κράτος, ενώ το 45,2% υποστήριξαν πως δεν είναι καθόλου ικανοποιημένοι από τις δημόσιες υποδομές και το 30,6% μέτρια ικανοποιημένοι.

Σύμφωνα με έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για τις διακρίσεις το 2009, το 63% των Ελλήνων¹⁷ πιστεύει πως οι διακρίσεις είναι διαδεδομένο φαινόμενο βάσει αναπηρίας, αν και μόλις το 3% των ερωτηθέντων υποστήριξαν ότι έχουν γίνει προσωπικά «μάρτυρες» διακρίσεων λόγω αναπηρίας. Ωστόσο, για το σύνολο των πιθανών αιτιών διάκρισης το 63% των Ελλήνων ανέφερε πως δεν γνωρίζει τα δικαιώματά του, ενώ το 60% θεωρεί πως δεν γίνεται αρκετή προσπάθεια στη χώρα για την καταπολέμηση των διακρίσεων.

Συνεπώς:

Στην ελληνική έννομη τάξη η προστασία κατά των διακρίσεων συνίσταται αφενός σε μια γενική και παγιωμένη συνταγματική διάταξη και αφετέρου σε ένα σχετικά νεοπαγές νομοθετικό πλαίσιο το οποίο ενσωματώνει στο

¹⁶ Έρευνα ΕΣΑμεΑ, στο Πλαίσιο του Έργου «Πρόκληση» της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «EQUAL» - http://www.esaea.gr/index.php?module=documents&JAS_DocumentManager_op=viewDocument&JAS_Document_id=106

¹⁷ EUROBAROMETER Discrimination in the EU in 2009 http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_fact_el_en.pdf

ελληνικό δίκαιο κοινοτικής προέλευσης διατάξεις. Υφίσταται συνεπώς ένα προστατευτικό νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο είναι μερικά συμβατό με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 5 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

Το νομοθετικό πλαίσιο περιλαμβάνει ρητή απαγόρευση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας με ειδική αναφορά στην άμεση και έμμεση διάκριση, στην παρενόχληση και στην εντολή διάκρισης. Δεν περιλαμβάνει τις συνδεδεμένες διακρίσεις και τις πολλαπλές διακρίσεις.

- Το νομοθετικό πλαίσιο απαγορεύει και άλλους λόγους διάκρισης πέραν της αναπηρίας (εθνοτική καταγωγή, ηλικία, σεξουαλικό προσανατολισμό, θρησκεία κ.λπ.). Δεν περιλαμβάνει ωστόσο ρητή κατοχύρωση ή πρόβλεψη για την απαγόρευση των πολλαπλών ή σωρευτικών διακρίσεων, που καλύπτονται από τη γενική διατύπωση της ΣΔΑΑ για ρητή απαγόρευση όλων των μορφών των διακρίσεων οι οποίες άλλωστε είναι αρκετά συνηθισμένες στα άτομα με αναπηρία. Η έλλειψη διατάξεων για τα άτομα με αναπηρία που υφίστανται πολλαπλή διάκριση αποτελεί σημαντικότατο έλλειμμα του νόμου σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση του 2009 της Ο.Κ.Ε. Σχετική διαπίστωση και πρόταση έχει διατυπώσει και η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτή, με βάση την ουσία των διατάξεων των Οδηγιών που ενσωματώνονται με το νόμο 3304/2005 στο ελληνικό δίκαιο, έστω και αν δεν αναφέρεται ρητώς, μπορεί να συναχθεί απαγόρευση και των πολλαπλών διακρίσεων σε βάρος ατόμων των ευάλωτων ομάδων που προστατεύονται από τις διατάξεις.
- Η ελληνική νομοθεσία για την καταπολέμηση των διακρίσεων εφαρμόζεται αποκλειστικά στον τομέα της απασχόλησης και όχι σε όλους τους τομείς της ζωής αφήνοντας συνεπώς εκτός της παρεχόμενης προστασίας ένα μεγάλο εύρος τομέων μεγάλης σημασίας όπως η εκπαίδευση, η κοινωνική προστασία κ.λπ. Επιπλέον, οι ρητές εξαιρέσεις του νόμου ειδικά σε ό,τι αφορά τον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής του νόμου ένα πεδίο με ιδιαίτερη σημασία για τα άτομα με αναπηρία
- Η ελληνική νομοθεσία βασίζεται αποκλειστικά στην προστασία μέσω του νόμου και των φορέων προώθησης της ίσης μεταχείρισης και δεν προβλέπει, ούτε έχουν ληφθεί στο πλαίσιο άλλων νομοθετικών διατάξεων, διοικητικές δράσεις ή άλλα μέτρα για την προώθηση της ίσης μεταχείρισης.
- Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει την υποχρέωση παροχής εύλογων προσαρμογών ως μέρος της υποχρέωσης ίσης μεταχείρισης έναντι των

ατόμων με αναπηρία. Η υποχρέωση αυτή είναι γενική και αρκετά ασαφής στο βαθμό που αναφέρεται σε *ενδεδειγμένα κατά περίπτωση μέτρα ... εφόσον δεν συνεπάγονται δυσανάλογη επιβάρυνση για τον εργοδότη*. Και η έννοια των μέτρων αλλά και η έννοια της δυσανάλογης επιβάρυνσης παραμένουν ασαφείς και δεν έχουν ερμηνευτεί νομολογιακά προκειμένου να αποσαφηνιστεί το κανονιστικό τους περιεχόμενο. Χωρίς ωστόσο περαιτέρω εξειδίκευση σχετικά με το τι μπορεί να αποτελεί μέτρο εύλογης προσαρμογής, και με δεδομένο το γενικό έλλειμμα εφαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας είναι εξαιρετικά πιθανό οι διατάξεις αυτές να μην εφαρμόζονται επαρκώς στην πράξη. Με τον τρόπο αυτό, ενώ διασφαλίζεται η νομική συμβατότητα με τις προβλέψεις της Σύμβασης, ενδέχεται να υφίσταται ουσιαστική ασυμβατότητα που προκύπτει από την μη εφαρμογή ή την ελλιπή εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη.

- Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει τόσο σε συνταγματικό επίπεδο όσο και σε νομοθετικό επίπεδο ρητά τη δυνατότητα και την υποχρέωση υιοθέτησης θετικών μέτρων.
- Ουσιαστική απαίτηση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία από τις διακρίσεις είναι η παροχή *ίσης και αποτελεσματικής νομικής προστασίας*. Στην ελληνική νομοθεσία προβλέπεται ρητά τόσο η διαδικασία προσφυγής στη δικαιοσύνη με αντιστροφή μάλιστα του βάρους της απόδειξης όσο και η προσφυγή σε εξωδικαστικά μέσα (φορείς ίσης μεταχείρισης) και η παροχή δυνατότητας σε τρίτους φορείς να εκπροσωπούν άτομα που υφίστανται διακρίσεις.

Η Σύμβαση ωστόσο δεν απαιτεί μόνο την ύπαρξη νομικής προστασίας αλλά απαιτεί την *αποτελεσματική* νομική προστασία. Η αναφορά στην αποτελεσματική νομική προστασία μας προτρέπει να στραφούμε στην εφαρμογή των συγκεκριμένων διατάξεων στην πράξη προκειμένου να διαπιστωθεί αν και σε ποιο βαθμό προσφέρεται στα άτομα με αναπηρία αποτελεσματική προστασία. Στο ερώτημα αυτό τα στοιχεία είναι μάλλον απογοητευτικά.

Συγκεκριμένα:

- Ο αριθμός των αναφορών από πολίτες για διακρίσεις λόγω αναπηρίας είναι ιδιαίτερα μικρός (αν και με αυξητικές τάσεις), σύμφωνα με τα στοιχεία του Συνηγόρου του Πολίτη. Η Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης έχει να επιδείξει από την ημέρα της ίδρυσής της μηδαμινό έργο, ενώ στο Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας δεν καταγράφονται σχετικές καταγγελίες. Σύμφωνα με την ΟΚΕ, αυτό δείχνει την ύπαρξη

πλημμελούς ενημέρωσης των πολιτών αναφορικά με τα δικαιώματά τους και την προβλεπόμενη, από το νόμο, διαδικασία άσκησής τους. Αποδεικνύει ωστόσο και την έλλειψη, από την πλευρά των φορέων ίσης μεταχείρισης, οποιασδήποτε δράσης ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης σχετικά με τις αρμοδιότητές τους και τις δυνατότητες καταπολέμησης των διακρίσεων. Εν τέλει όμως καταλήγει σε μια άνιση προστασία από τις διακρίσεις στους επιμέρους τομείς που καλύπτουν οι τρεις φορείς.

- Καταγράφεται μια μόνο δικαστική απόφαση (ασφαλιστικών μέτρων) που αφορά διακρίσεις λόγω αναπηρίας. Συνεπώς, τα εμπόδια που καταγράφονται στην υποβολή παραπόνων φαίνεται ότι ισχύουν και σε ό,τι αφορά ευρύτερα την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.
- Η απαίτηση του νόμου για ρητή συναίνεση των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις μέσω συμβολαιογραφικού ή ιδιωτικού εγγράφου με θεώρηση του γνησίου της υπογραφής για τη δυνατότητα εκπροσώπησής τους από νομικά πρόσωπα ενώπιον των δικαστηρίων και οποιασδήποτε διοικητικής αρχής ή διοικητικού οργάνου αποτελεί στην πράξη αποτρεπτικό παράγοντα για την άσκηση παραπόνων από την πλευρά των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις καθώς επικρατεί ο φόβος του στιγματισμού.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση προκύπτουν οι ακόλουθες **προτάσεις αλλαγών** προκειμένου η ελληνική νομοθεσία να είναι πλήρως συμβατή με το άρθρο 5 της Σύμβασης:

- Ο νόμος 3304/2005 πρέπει να τροποποιηθεί ώστε να κατοχυρώσει ρητά την απαγόρευση των πολλαπλών διακρίσεων και τις συνδεδεμένες διακρίσεις, να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής πέρα από την απασχόληση, να αποσαφηνιστεί η έννοια της εύλογης προσαρμογής, να κατοχυρωθεί νομοθετικά η υποχρέωση τουλάχιστον των δημόσιων φορέων να αναλαμβάνουν δράσεις ή μέτρα για την προώθηση της ίσης μεταχείρισης και να καταργηθεί η απαίτηση για ρητή συναίνεση των ατόμων που υφίστανται διακρίσεις μέσω συμβολαιογραφικού ή ιδιωτικού εγγράφου με θεώρηση του γνησίου της υπογραφής για τη δυνατότητα εκπροσώπησής του από νομικά πρόσωπα ενώπιον των δικαστηρίων και οποιασδήποτε διοικητικής αρχής ή διοικητικού οργάνου.
- Να εφαρμοστεί η υποχρέωση, σύμφωνα και με τις διατάξεις της Οδηγίας 78/2000/EK, για ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και διευκόλυνση των ενδιαφερόμενων για την προστασία τους από τις διακρίσεις μέσα από εύληπτες πληροφορίες, οδηγούς, εστιασμένες εκδηλώσεις κ.λπ.

- Να τεθούν σε εφαρμογή μέτρα για την αύξηση της αποτελεσματικότητας των φορέων ίσης μεταχείρισης, όπως η ενοποίησή τους σε ένα φορέα που θα μπορούσε να είναι ο Συνήγορος του Πολίτη που είναι ο πλέον αποτελεσματικός εκ των τριών.
- Να μελετηθούν εστιασμένα και εμπειρικά τα ειδικά εμπόδια που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία για την υποβολή αναφορών και την προσφυγή στη δικαιοσύνη ευρύτερα προκειμένου να εντοπιστούν ειδικά και εστιασμένα μέτρα για την άρση των εμποδίων αυτών.

3.2 Ισότητα ενώπιον του Νόμου – Άρθρο 12

3.2.1 Το δικαίωμα στην ισότητα ενώπιον του νόμου όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το άρθρο 12 αποτελεί τη «ραχοκοκαλιά» της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Όπως επισημαίνει το Γραφείο της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το άρθρο 12 έχει *κεντρικό ρόλο* στη δομή της Σύμβασης και καθοριστική σημασία για την εφαρμογή πολλών άλλων δικαιωμάτων που καταγράφονται σε αυτή¹⁸, αποτελεί ένα *θεμελιώδες* άρθρο το οποίο αγγίζει θεμελιακά ζητήματα των νομικών συστημάτων.

Το άρθρο 12 ακολουθεί μια επαγωγική λογική. Αρχικά, κατοχυρώνεται το (γενικό) δικαίωμα αναγνώρισης της προσωπικότητας των ατόμων με αναπηρία στο νόμο (παρ. 1). Στη συνέχεια κατοχυρώνεται το δικαίωμα δικαιοπρακτικής ικανότητας των ατόμων με αναπηρία σε όλες τις πτυχές της ζωής (παρ. 2), η υποχρέωση παροχής υποστήριξης για την άσκηση του δικαιώματος δικαιοπραξίας (παρ. 3), και η διασφάλιση κατάλληλων και αποτελεσματικών εγγυήσεων για το σκοπό αυτό (παρ. 4). Τέλος, κατοχυρώνεται η υποχρέωση λήψης μέτρων για τη διασφάλιση του ίσου δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία σε ειδικές ενέργειες όπως η κληρονομιά, η διαχείριση οικονομικών υποθέσεων κ.λπ. Με το άρθρο 12 της Σύμβασης, τα άτομα με αναπηρίες αναγνωρίζονται ως οντότητες απέναντι στο νόμο, ως άτομα με ικανότητα δικαίου, συμπεριλαμβανομένης και της δικαιοπρακτικής τους ικανότητας σε ίση βάση με τους υπόλοιπους. Η Σύμβαση απαιτεί από τα Κράτη να παρέχουν στα άτομα με αναπηρίες τη δυνατότητα πρόσβασης σε μηχανισμούς στήριξης που είναι απαραίτητοι, προκειμένου να μπορέσουν να ασκήσουν αποτελεσματικά τη

¹⁸ Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities

δικαιοπρακτική τους ικανότητα, καθώς και να διασφαλίσουν την ύπαρξη κατάλληλων και αποτελεσματικών εγγυήσεων προκειμένου η παρεχόμενη υποστήριξη να μην καταστρατηγεί την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος από το ίδιο το άτομο.

Το δικαίωμα της ισότιμης αναγνώρισης ενώπιον του νόμου αποτελείται από δύο συνιστώσες¹⁹: την αναγνώριση της νομικής προσωπικότητάς τους, με την έννοια πως είναι υποκείμενα όλων των δικαιωμάτων και την αναγνώριση της δικαιοπρακτικής τους ικανότητας, με την έννοια πως μπορούν πραγματικά να ασκούν τα νομικά δικαιώματά τους και τις υποχρεώσεις τους βάσει του νόμου.

Με το σύστημα υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων, η υπόθεση είναι πάντα υπέρ του ατόμου με αναπηρία, που σε κάθε περίπτωση θα είναι εκείνο που θα επηρεαστεί από την απόφαση²⁰. Το άτομο με αναπηρία είναι εκείνο που πρέπει να λαμβάνει τις αποφάσεις, ενώ το άτομο που θα παρέχει υποστήριξη έχει το ρόλο να εξηγήσει, όποτε είναι απαραίτητο, τα όποια ζητήματα και να ερμηνεύσει τις ενδείξεις των προτιμήσεών του. Ακόμη και στην περίπτωση που ένα άτομο λόγω της αναπηρίας του απαιτεί πλήρη υποστήριξη, το άτομο που θα την παρέχει θα πρέπει διασφαλίσει ότι τελικά ο υποστηριζόμενος *ασκεί τη δικαιοπρακτική του ικανότητα στον μέγιστο δυνατό βαθμό*, και σε κάθε περίπτωση σύμφωνα με τις πραγματικές επιθυμίες του. Αυτό διαφοροποιεί ουσιαστικά την υποστηριζόμενη λήψη αποφάσεων από την υποκατάσταση στη λήψη αποφάσεων, κατά την οποία, ανεξάρτητα από την περίσταση και την απόφαση που πρέπει να ληφθεί, αυτή λαμβάνεται εξ ολοκλήρου από τρίτο πρόσωπο που έχει την εξουσιοδότηση –συνήθως βάσει δικαστικών αποφάσεων- να ενεργεί εκπροσωπώντας το άτομο με αναπηρία, χωρίς να χρειαστεί να αποδείξει στην ουσία ότι οι αποφάσεις που λαμβάνει εξ ονόματός του είναι πάντα προς το μεγαλύτερο συμφέρον του ή σύμφωνες με τις πραγματικές επιθυμίες του.

Επιπλέον, το άρθρο 12 της Σύμβασης και, συγκεκριμένα, η παράγραφος 5 αναγνωρίζει και προστατεύει και το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να έχουν τον έλεγχο των οικονομικών και περιουσιακών δεδομένων τους.

¹⁹ Study on challenges and good practices in the implementation for the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, European Foundation Center, Οκτώβριος 2010

²⁰ OHCHR, “From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. A Handbook for parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol” UN Publication, σελ 89-91

3.2.2 Το δικαίωμα στην ισότητα ενώπιον του νόμου στην ελληνική έννομη τάξη

Το ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 4 παρ. 1 καθορίζει πως *όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του Νόμου*. Με το άρθρο αυτό κατοχυρώνεται η «νομική ισότητα», η ισότητα των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, η αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτών από το Κράτος. Το άρθρο 2 παρ. 1 εγγυάται το σεβασμό και την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως πρωταρχικής αξίας που διέπει την ελληνική πολιτεία. Η αξία του ανθρώπου, την οποία το Κράτος έχει την υποχρέωση να σέβεται και να προστατεύει, συνεπάγεται την αναγνώρισή του από το δίκαιο ως «υποκείμενο δικαίου», ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και η κατοχύρωσή της είναι απαραβίαστη. Επιπλέον, το άρθρο 5 παρ. 1 εγγυάται την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του συνόλου των πολιτών ορίζοντας ότι *«καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη»*.

Στο ελληνικό δίκαιο η ικανότητα δικαίου και η ικανότητα άσκησης δικαίου προστατεύονται τόσο στο ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο δίκαιο. Στο δημόσιο δίκαιο η ικανότητα του προσώπου να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων (*ικανότητα ατομικού δικαιώματος*) διακρίνεται από την ικανότητα άσκησης ατομικού δικαιώματος, δηλαδή την ικανότητα του ατόμου να ασκεί την ικανότητά του αυτοτελώς χωρίς τη συμπαράσταση άλλου. Στο ιδιωτικό δίκαιο, υποκείμενα δικαίου είναι τα φυσικά πρόσωπα και τα νομικά πρόσωπα.

Την ικανότητα δικαίου την αποκτά κάθε άνθρωπος με την γέννηση του, ανεξάρτητα από το φύλο, την πνευματική ή σωματική ικανότητα του, την ευφυΐα ή άλλα κριτήρια. Αντίστοιχα, η ικανότητα δικαιοπραξίας είναι η ικανότητα του προσώπου να δηλώσει αυτοδύναμα τη βούληση του προκειμένου να επέλθουν νομικά αποτελέσματα, δηλαδή προκειμένου να προβεί σε σύνταξη δικαιοπραξίας.

Δικαιοπραξίες

Προκειμένου ένα άτομο να αποκτήσει δικαιοπρακτική ικανότητα, σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα, πρέπει να συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του (127 ΑΚ).

Ανίκανοι προς δικαιοπραξία είναι όσοι βρίσκονται σε δικαστική συμπαράσταση (128 ΑΚ), ενώ περιορισμένη ικανότητα για δικαιοπραξία έχουν α) όσοι βρίσκονται σε μερική στερητική δικαστική συμπαράσταση

β) όσοι βρίσκονται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση (129 ΑΚ). Τα πρόσωπα με περιορισμένη ικανότητα δικαιοπραξίας είναι ικανά να επιχειρήσουν δικαιοπραξία μόνο στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος ή μόνο με τους όρους που θέτει ο νόμος.

Αντίθετα με το Σύνταγμα όπου γίνεται ειδική και εκτεταμένη αναφορά στην αξία και στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου, στον ισχύοντα Αστικό Κώδικα το βασικό αγαθό που επιχειρείται να διασφαλιστεί είναι η ασφάλεια των δικαιοπραξιών. Από αυτό απορρέουν και οι περιορισμοί του δικαιώματος δικαιοπραξίας ιδίως των ατόμων με αναπηρία, καθώς θεωρείται επισφαλές ή ακόμη και επικίνδυνο για την ασφάλεια των συναλλαγών.

Δικαστική Συμπαράσταση

Η δικαστική συμπαράσταση ρυθμίζεται στον Αστικό Κώδικα (άρθρα 1666-1688). Εισήχθη στο ελληνικό δίκαιο με το Νόμο 2447/1996 που μεταρρύθμισε το οικογενειακό δίκαιο και αντικατέστησε τους θεσμούς της δικαστικής και νόμιμης απαγόρευσης και της δικαστικής αντίληψης που ίσχυαν ως τότε. Η δικαστική συμπαράσταση αφορά ενήλικα άτομα.

Με τη δικαστική συμπαράσταση, το άτομο που υποβάλλεται σε αυτή χάνει ολικά ή μερικά τη δικαιοπρακτική του ικανότητα, ενώ ορίζεται τρίτο πρόσωπο το οποίο είτε λειτουργεί ως αντιπρόσωπός του ή του οποίου η συναίνεση απαιτείται για να ασκήσει τη δικαιοπρακτική του ικανότητα. Οι λόγοι υποβολής σε δικαστική συμπαράσταση αφορούν και *α) άτομα που λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής ή σωματικής αναπηρίας αδυνατούν συνολικά ή εν μέρει να φροντίζουν μόνα τους για τις υποθέσεις τους ...*

Η δικαστική συμπαράσταση μπορεί να είναι εκούσια ή ακούσια (1667 ΑΚ). Για άτομα με σωματική αναπηρία, το δικαστήριο αποφασίζει μόνο ύστερα από αίτηση του ίδιου. Δικαστική απόφαση απαιτείται και για την άρση της δικαστικής συμπαράστασης (1685 ΑΚ).

Όλες οι πράξεις του συμπαραστάτη πρέπει να αποβλέπουν στο συμφέρον του συμπαραστατούμενου, ενώ το δικαστήριο, πριν από κάθε απόφασή του, οφείλει να αναζητά και να συνεκτιμά τη γνώμη του (1684 ΑΚ). Προβλέπεται επίσης και ο θεσμός του προσωρινού δικαστικού συμπαραστάτη.

Το δικαστήριο διαθέτει σημαντική ελευθερία να αποφασίζει για το καθεστώς στο οποίο θα υποβληθεί ο συμπαραστατούμενος, ενώ πρέπει να λαμβάνει υπόψη και συνεκτιμά την έκθεση της *αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας* που (θα έπρεπε να) έχει συσταθεί σε κάθε Πρωτοδικείο σχετικά

με την αναγκαιότητα του μέτρου και την καταλληλότητα του προσώπου που πρόκειται να διοριστεί δικαστικός συμπαραστάτης ή του σωματείου ή του ιδρύματος, στα οποία πρόκειται να ανατεθεί η δικαστική συμπαράσταση (1674 ΑΚ). Η δικαστική συμπαράσταση έχει διαβαθμίσεις. Μπορεί να είναι στερητική ή επικουρική, ολική ή μερική, ανάλογα με το αν το άτομο το οποίο αφορά χάνει πλήρως ή μερικά το δικαίωμά του να αποφασίζει υποκαθιστούμενο από τρίτο πρόσωπο ή αν το άτομο συναποφασίζει με τρίτο πρόσωπο για συγκεκριμένα θέματα. Το άτομο με αναπηρία μπορεί να στερηθεί όχι μόνο τη δικαιοπρακτική του ικανότητα αλλά και την επιμέλεια του προσώπου του, η οποία αφορά αποφάσεις σχετικά με τον τόπο και τις συνθήκες διαμονής, τη διατροφή, την ένδυση, τις καθημερινές αποφάσεις κ.λπ.

Ειδικές εγγυήσεις, με τη συγκρότηση «εποπτικού συμβουλίου» εισάγονται για τις περιπτώσεις στερητικής δικαστικής συμπαράστασης (1679 ΑΚ).

Κληρονομικό δίκαιο

Σύμφωνα με το άρθρο 1719 ΑΚ είναι ανίκανοι να συντάσσουν διαθήκη όσοι βρίσκονται σε δικαστική συμπαράσταση με πλήρη στέρηση της δικαιοπρακτικής τους ικανότητας ή με ρητή στέρηση της ικανότητας να συντάσσουν διαθήκη καθώς και όσοι κατά το χρόνο της σύνταξης της διαθήκης δεν έχουν συνείδηση των πράξεών τους ή βρίσκονται σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιορίζει αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής τους.

Οικογενειακό δίκαιο - Γάμος

Ο γάμος αποτελεί δικαιοπραξία, «συμφωνία» μεταξύ των μελλονύμφων που πρέπει να έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους. Τα άτομα που έχουν στερηθεί τη δικαιοπρακτική τους ικανότητα δεν μπορούν να συνάψουν γάμο.

Ποινικός κώδικας

Άτομα με αναπηρία που στερούνται ικανότητας για καταλογισμό σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα είναι: *κωφάλαλοι εγκληματίες, άτομα με διατάραξη πνευματικών λειτουργιών ή συνείδησης*. Ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό έχουν άτομα με *διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή διατάραξη της συνείδησης* των οποίων δεν έχει εκλείψει αλλά μειώθηκε όμως σημαντικά η ικανότητα για καταλογισμό. Όταν η κατάσταση των ατόμων που έχουν ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό επιβάλλει ιδιαίτερη μεταχείριση ή μέριμνα, οι στερητικές της ελευθερίας ποινές που τους επιβάλλονται εκτελούνται σε ιδιαίτερα ψυχιατρικά καταστήματα ή παραρτήματα των φυλακών (37 ΠΚ). Αν κάποιος, λόγω νοσηρής

διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών του ή κωφάλαλίας, απαλλάχθηκε από την ποινή ή τη δίωξη για κακούργημα ή πλημμέλημα, για το οποίο ο νόμος απειλεί ποινή ανώτερη από έξι μήνες, το δικαστήριο διατάσσει τη φύλαξή του σε δημόσιο θεραπευτικό κατάστημα εφόσον κρίνει ότι είναι επικίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια.

3.2.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με τα άρθρο 12 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Στην ελληνική έννομη τάξη η ισότητα όλων ενώπιον του νόμου και η εγγενής αξιοπρέπεια του ατόμου κατοχυρώνονται σε συνταγματικό επίπεδο ως πρωταρχικές αξίες που διέπουν την ελληνική πολιτεία. Σε νομοθετικό επίπεδο διασφαλίζεται η διάκριση μεταξύ ικανότητας δικαίου και δικαιοπρακτικής ικανότητας. Στα σημεία αυτά, η ελληνική νομοθεσία φαίνεται επί της αρχής συμβατή με το άρθρο 12 παρ.1 και παρ. 2 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η δικαιοπρακτική ικανότητα καλύπτει όλους τους τομείς της ζωής εκτός από τις περιπτώσεις περιορισμένης ικανότητας ή ανικανότητας που ρυθμίζονται ειδικά.

Στην ελληνική νομοθεσία καταγράφονται οι περιπτώσεις στις οποίες για ορισμένα άτομα θεωρείται a priori ότι συντρέχει λόγος ανικανότητας ή περιορισμένης ικανότητας για δικαιοπραξίες. Οι περιπτώσεις αυτές περιλαμβάνουν ρητή αναφορά σε σωματική αναπηρία ή ψυχική διαταραχή. Το γεγονός αυτό φαίνεται ασύμβατο με τις διατάξεις του άρθρου 12 ενώ επιπλέον φαίνεται να αποτελεί άμεση διάκριση στη βάση της αναπηρίας. Η απόφαση λαμβάνεται από δικαστήριο, το οποίο αποφασίζει συχνά όχι τόσο για τη διαπίστωση της ικανότητας αλλά για τη διαπίστωση του βαθμού ανικανότητας.

Η ανικανότητα ή η περιορισμένη ικανότητα δικαιοπραξίας είναι ως ένα βαθμό μια προειλημμένη κοινωνική (και δικαιοϊκή) απόφαση σχετικά με τις ικανότητες των ατόμων που έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και όχι μια αντικειμενική αξιολόγηση των πραγματικών τους ικανοτήτων. Επίσης δεν είναι μια αξιολόγηση που εκτείνεται σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, τα οποία μπορεί σε διάφορες φάσεις της ζωής τους να είναι περισσότερο ή λιγότερο ικανά, αλλά πρωτίστως σε άτομα τα οποία έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και δη κάποιες μορφές αναπηρίας (σωματική και ψυχική). Σε μεγάλο βαθμό τέτοιου είδους αξιολογήσεις και δεσμευτικές γενικεύσεις σχετικά με τις ικανότητες ατόμων με αναπηρία βασίζονται σε προκαταλήψεις και στερεότυπα και στην αντίληψη που διαθέτουν οι «άλλοι» (και η κοινωνία) για τις ικανότητες τους. Τέτοιες προειλημμένες

αποφάσεις σχετικά με την ικανότητα ατόμων να λαμβάνουν αποφάσεις και να δικαιοπρακτούν και ιδίως όταν αυτές σχετίζονται με συγκεκριμένες εκφάνσεις της αναπηρίας τους είναι επί της αρχής ασύμβατες με το σκοπό της Σύμβασης και το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας το οποίο προάγει την αξιοπρέπεια του ατόμου και την απόλαυση όλων των δικαιωμάτων σε ίση βάση με τους άλλους. Επιμέρους αιτιολογίες που αφορούν την ασφάλεια των συναλλαγών κ.λπ. θα πρέπει να διασφαλιστούν με τρόπο ώστε να μην θίγονται οι υπέρτερες συνταγματικές αξίες της ισότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Η δικαιοϊκή αυτή αντίληψη, όταν συνδυαστεί με το γεγονός ότι στην Ελλάδα το μοντέλο της πυρηνικής οικογένειας εξακολουθεί να είναι ιδιαιτέρως ισχυρό καταλήγει σε μια πραγματικότητα που είναι ιδιαίτερα περιοριστική για τα άτομα με αναπηρία. Όπως προκύπτει από μελέτη του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων για τα Δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση και των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας η οποία έλαβε χώρα και στην Ελλάδα, η αντίληψη της οικογένειας ή του στενού περιβάλλοντος ότι τα άτομα με αναπηρία δεν είναι σε θέση να λάβουν αποφάσεις (ανεξάρτητα από το αν διαθέτουν ή όχι δικαιοπρακτική ικανότητα) έχει σαν αποτέλεσμα να λαμβάνουν αυτοί όλες τις «σοβαρές» αποφάσεις, αφήνοντας στα ίδια τα άτομα με αναπηρία το δικαίωμα να αποφασίζουν μόνο για καθημερινά πράγματα και χωρίς πάντα να τα συμβουλευονται προκειμένου να διαπιστώσουν τη βούληση ή τις επιθυμίες τους. Το γεγονός αυτό εκφράζει μια ευρύτερη προστατευτική, πατερναλιστική αντίληψη και δεν αντικατοπτρίζει απαραίτητα την πραγματική ικανότητα κάθε ατόμου με αναπηρία να λαμβάνει αποφάσεις, αλλά την αντίληψη των άλλων ότι δεν είναι σε θέση να λάβει αποφάσεις. Η εκτεταμένη αυτή πραγματικότητα καθιστά το ρόλο των νομικών κανόνων και των επιλογών που αποτυπώνονται σε αυτούς, ιδιαίτερα σημαντική για τη διασφάλιση των συνταγματικά κατοχυρωμένων αξιών και την αντιμετώπιση και αλλαγή των υφιστάμενων στερεοτύπων στην κατεύθυνση μιας κοινωνίας η οποία είναι ανοικτή και προσβάσιμη σε όλους χωρίς διακρίσεις.

Νομική ικανότητα σε ίση βάση με τους άλλους

Σύστημα υποστήριξης στα άτομα με αναπηρία, προκειμένου να ασκήσουν την ικανότητά τους για δικαιοπραξία δεν έχει αναπτυχθεί στην Ελλάδα. Στην ελληνική έννομη τάξη προβλέπεται ο θεσμός της δικαστικής συμπαράστασης.

Ο θεσμός της επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης, όπου δηλαδή το άτομο με αναπηρία διατηρεί την ικανότητα δικαιοπραξίας ή την ασκεί από

κοινού με τον συμπαραστάτη του, θα μπορούσε να θεωρηθεί μια μορφή υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων, υπό την προϋπόθεση ότι ανταποκρίνεται σε *πραγματική* ανάγκη του επικουρούμενου ατόμου και παρέχεται ως υποστήριξη και όχι υποκατάσταση. Πολλές φορές ωστόσο, η λειτουργία των θεσμών αυτών στην πράξη λειτουργεί με περιοριστικούς όρους για το συμπαραστατούμενο.

Στοιχεία για το τι συμβαίνει στην πράξη δεν υπάρχουν αποτυπωμένα, καθώς δεν έχουν δημοσιοποιηθεί ανάλογες περιπτώσεις καταγγελιών ατόμων που υποβλήθηκαν σε καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης χωρίς να είναι απαραίτητο ή χωρίς να το θέλουν. Ωστόσο, σύμφωνα με κάποιες αναφορές²¹, ο θεσμός της δικαστικής συμπαράστασης στην Ελλάδα δεν μπόρεσε να λειτουργήσει με τον τρόπο που τον εμπνεύστηκε ο νομοθέτης, καθώς οι προβλεπόμενες από το νόμο κοινωνικές υπηρεσίες δεν συγκροτήθηκαν, ενώ ο θεσμός δεν έχει τύχει της δέουσας αντιμετώπισης από την ελληνική κοινωνία και το κοινωνικό στίγμα που χαρακτηρίζει τα άτομα με αναπηρία (κυρίως με νοητική υστέρηση και προβλήματα ψυχικής υγείας) εξακολουθεί να τα θέτει «εκτός κοινής θέας».

Στο πλαίσιο μελέτης για την ισότητα ενώπιον του Νόμου, το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου συνέλεξε στοιχεία, από 4 μεγάλα Πρωτοδικεία της χώρας (Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Πειραιά και Πάτρας) σχετικά με τις αποφάσεις δικαστικής συμπαράστασης που εκδόθηκαν την πενταετία 2007-2011.

Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει:

- Η εφαρμογή του θεσμού της δικαστικής συμπαράστασης αφορά, στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, την πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση, δηλαδή την πλήρη αφαίρεση της δικαιοπρακτικής ικανότητας του ατόμου και τη μεταβίβασή του σε τρίτο άτομο (97,15% των αποφάσεων στην Αθήνα, 92,61% στην Πάτρα).
- Ο θεσμός της μερικής δικαστικής συμπαράστασης βρίσκει εξαιρετικά περιορισμένη εφαρμογή (1,26% των αποφάσεων στην Αθήνα, 3,87% στην Πάτρα).
- Ο θεσμός της επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης βρίσκει εξαιρετικά περιορισμένη εφαρμογή (1,15% των σχετικών αποφάσεων στην Αθήνα).

²¹ «Ο θεσμός της Δικαστικής Συμπαράστασης», Γιάννης Αλεξάκης, Κλίμακα <http://www.klimaka.org.gr/newsite/blog/symparastas%CE%B9protasis.pdf>

Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις όπου το αίτημα για δικαστική συμπαράσταση απορρίπτεται, καθώς και οι περιπτώσεις που αφορά το διορισμό προσωρινού (και όχι μόνιμου) δικαστικού συμπαραστάτη.

Από τα στοιχεία προκύπτει ότι η «εικόνα» της εφαρμογής του θεσμού της δικαστικής συμπαράστασης αφορά στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων την πλήρη υποκατάσταση στη λήψη αποφάσεων.

Η διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία κατά την υποστηριζόμενη λήψη αποφάσεων κατοχυρώνεται στο νόμο μέσω της υποχρέωσης όλων των εμπλεκόμενων στο θεσμό της δικαστικής συμπαράστασης να προβαίνουν σε πράξεις που να αποβλέπουν στο συμφέρον του συμπαραστατούμενου, ενώ υπάρχει υποχρέωση για την επιδίωξη προσωπικής επικοινωνίας και τη συνεκτίμηση της γνώμης του συμπαραστατούμενου πριν από κάθε ενέργεια ή απόφαση.

Η ύπαρξη των συγκεκριμένων διατάξεων είναι σημαντική και αποτελεί μια βάση για περαιτέρω βελτίωση, δεν φαίνεται όμως να είναι απολύτως συμβατή με τις διατάξεις της Σύμβασης για τον ακόλουθο λόγο: η λήψη αποφάσεων δεν ξεκινά από την θέληση και τη γνώμη του συμπαραστατούμενου. Αντίθετα, οι σχετικές διατάξεις επιβάλλουν την επικοινωνία και την καταγραφή της γνώμης του συμπαραστατούμενου από το συμπαραστάτη ως διαδικαστική προϋπόθεση κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης από αυτόν. Επιπλέον, ο συμπαραστάτης λαμβάνει τη γνώμη του συμπαραστατούμενου για να την συνεκτιμήσει και όχι γιατί αυτή φαίνεται να αποτελεί, με οποιοδήποτε τρόπο, δεσμευτική κατεύθυνση για τη δική του απόφαση. Οι ισχύουσες διατάξεις απηχούν την αντίληψη ότι ο συμπαραστάτης αποφασίζει για λογαριασμό του συμπαραστατούμενου, ενώ ο συμπαραστατούμενος απλά ενημερώνεται ή παρέχει τη γνώμη του. Στις διατάξεις δεν ορίζεται με σαφήνεια ότι σημείο αφετηρίας αποτελεί η βούληση και η γνώμη του συμπαραστατούμενου και όχι του συμπαραστάτη και ότι υποχρέωση του συμπαραστάτη είναι να υλοποιήσει, στο βαθμό που είναι δυνατό, τη βούληση του συμπαραστατούμενου ή να του παράσχει την απαραίτητη πληροφόρηση και υποστήριξη προκειμένου να μπορέσει, στο βαθμό του εφικτού, να διαγνώσει τη βούλησή του. Η παραπάνω διαδικασία απέχει συνεπώς σημαντικά από την απαίτηση της σύμβασης να σέβονται τη θέληση και τις προτιμήσεις του ατόμου.

Διασφάλιση ότι η υποστηριζόμενη λήψη αποφάσεων δεν υπόκειται σε σύγκρουση συμφερόντων, σε αθέμιτη επιρροή και ότι είναι

αναλογική με την ανάγκη του ατόμου για υποστήριξη και όσο το δυνατόν λιγότερο περιοριστική

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο θεσμός της δικαστικής συμπαράστασης όπως κατοχυρώνεται στην ελληνική έννομη τάξη αφήνει μεγάλο βαθμό ελευθερίας στο δικαστήριο, ως ανεξάρτητο όργανο, να αποφασίσει σχετικά με τη μορφή της συμπαράστασης, το πρόσωπο του δικαστικού συμπαραστάτη κ.λπ. Στην απόφαση αυτή το δικαστήριο υποχρεούται να λάβει υπόψη την εκφρασμένη βούληση αυτού που θα υποβληθεί στη δικαστική συμπαράσταση και να αποκλείει συγκεκριμένα πρόσωπα λόγω ενδεχόμενης αντίθεσης συμφερόντων ανάμεσα στον πάσχοντα και στον υποψήφιο να διοριστεί. Επιπλέον, ο νόμος αποκλείει από την ιδιότητα του δικαστικού συμπαραστάτη συγκεκριμένα πρόσωπα που συνδέονται με σχέσεις εξάρτησης ή με στενό δεσμό με το συμπαραστατούμενο. Επίσης, και η προβλεπόμενη έκθεση της κοινωνικής υπηρεσίας σχετικά με την αναγκαιότητα του μέτρου και την καταλληλότητα του προσώπου που πρόκειται να διοριστεί δικαστικός συμπαραστάτης ή του σωματείου ή του ιδρύματος, στα οποία πρόκειται να ανατεθεί η δικαστική συμπαράσταση (1674 ΑΚ) αποσκοπεί να αποτρέψει περιστατικά σύγκρουσης συμφερόντων και επιρροής. Οι εγγυήσεις αυτές θα μπορούσαν να είναι σαφέστερες.

Ο αναλογικός χαρακτήρας της υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων σε σχέση με τις ανάγκες του ατόμου για υποστήριξη και ο όσο το δυνατόν λιγότερο περιοριστικός χαρακτήρας της αντιμετωπίζεται στην ελληνική έννομη τάξη κυρίως μέσω της διαβάθμισης της δικαστικής συμπαράστασης σε πλήρη και επικουρική και ολική και μερική ή και σε συνδυασμό των δυο. Η διαβάθμιση αυτή επιτρέπει ως ένα βαθμό στο δικαστή να προσαρμόζει το θεσμό στις ανάγκες και στις εξατομικευμένες συνθήκες του ατόμου και να τον καταστήσει αναλογικό με τις ανάγκες του αλλά και να καθορίσει τις αποφάσεις που το άτομο μπορεί να λαμβάνει μόνο του ή από κοινού με το δικαστικό συμπαραστάτη του.

Απόκτηση, κατοχή και διάθεσή περιουσίας σε ισότιμη βάση, στέρηση περιουσίας, προστασία κληρονομικών δικαιωμάτων.

Σε ό,τι αφορά τη διάθεση της περιουσίας των ατόμων με αναπηρία η ελληνική έννομη τάξη περιλαμβάνει διατάξεις που ρυθμίζουν διαδικαστικά θέματα που αφορούν τη σύνταξη διαθήκης από άτομα με συγκεκριμένες αναπηρίες (κωφοί, άλαλοι, κωφάλαλοι). Από τις διατάξεις αυτές δεν περιορίζεται επί της ουσίας το δικαίωμα των ατόμων να διαθέτουν την περιουσία τους, απλά τηρούνται διατυπώσεις που αποσκοπούν να διασφαλίσουν ότι έχουν λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου της διαθήκης. Διαφορετική είναι η περίπτωση όσων βρίσκονται σε δικαστική

συμπαράσταση με πλήρη στέρηση της δικαιοπρακτικής τους ικανότητας ή με ρητή στέρηση της ικανότητας να συντάσσουν διαθήκη καθώς και όσοι κατά το χρόνο της σύνταξης της διαθήκης δεν έχουν συνείδηση των πράξεών τους ή βρίσκονται σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή καθώς αυτοί θεωρούνται ανίκανοι για τη σύνταξη διαθήκης. Ανίκανα άτομα που είναι σε καθεστώς πλήρους στέρησης της δικαιοπρακτικής ικανότητας δεν μπορούν να επιχειρούν δικαιοπραξίες και να διαθέτουν περιουσιακά τους στοιχεία χωρίς το συμπαραστάτη τους Το ελληνικό κληρονομικό δίκαιο δεν θέτει περιορισμούς στη δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία να κληρονομήσουν περιουσιακά στοιχεία.

Ισότιμη πρόσβαση σε πιστώσεις

Δεν καταγράφονται όροι και προϋποθέσεις για τη χορήγηση πιστώσεων που να αποτελούν διάκριση στη βάση της αναπηρίας;

Διαχείριση οικονομικών υποθέσεων σε ισότιμη βάση

Ειδικότερα στο θέμα της διαχείρισης οικονομικών υποθέσεων, δεν υπάρχει ειδική πρόβλεψη, διαδικασίες ή εγγυήσεις στην ελληνική νομοθεσία που να διασφαλίζουν την αποτροπή καταχρήσεων, την έλλειψη σύγκρουσης συμφερόντων. Η διαχείριση οικονομικών θεμάτων δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από τα λοιπά θέματα που αφορούν το άτομο με αναπηρία που τίθεται σε καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης. Συνεπώς, στο σημείο αυτό η ελληνική νομοθεσία αναθέτει στο δικαστήριο την απόφαση σχετικά με τη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων χωρίς ειδική μνεία ή εγγυήσεις. Στην πράξη ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις είτε ο δικαστικός συμπαραστάτης είτε το οικογενειακό περιβάλλον αναλαμβάνει, τυπικά ή ακόμη και άτυπα, τη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων του ατόμου με αναπηρία είτε αυτό αφορά περιουσιακά στοιχεία είτε αφορά συντάξεις, επιδόματα κ.λπ. Επικρατεί μια *προαντίληψη ή και προκατάληψη* ότι το άτομο με αναπηρία δεν είναι σε θέση να αποφασίζει για οικονομικά ζητήματα και το έλεγχο αναλαμβάνει το περιβάλλον υποκαθιστώντας τη βούληση του ατόμου.

Παρόμοιες πρακτικές καταγράφηκαν και στην εμπειρική έρευνα με τίτλο «Θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων με νοητική υστέρηση και προβλήματα ψυχικής υγείας» όπου μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων στην εμπειρική έρευνα αναφέρθηκε στο γεγονός ότι η διαχείριση των οικονομικών υποθέσεων γίνεται για λογαριασμό τους από το οικογενειακό περιβάλλον, αφήνοντας τους απλά στις περισσότερες περιπτώσεις κάποιο μικρό χαρτζιλίκι. Η διαπίστωση αυτή αφορά πρωτίστως τα άτομα με νοητική υστέρηση και δευτερευόντως τα άτομα με ψυχοκοινωνική αναπηρία.

Παραδείγματα κατάχρησης έχουν καταγραφεί και στην πράξη. Όπως επισημαίνεται στην Έκθεση Πεπραγμένων του Σώματος Επιθεωρητών Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας για το 2008 διαπιστώθηκαν σημαντικά προβλήματα στις δομές των Μονάδων Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Αποκατάστασης Ασθενών, όπου διενεργήθηκαν έλεγχοι και μέρος αυτών αφορά και τη δικαιοπρακτική ικανότητα των ατόμων με αναπηρία, αλλά και το δικαίωμα να διαχειρίζονται και να διαθέτουν την περιουσία τους. Όπως καταγράφεται, τις συντάξεις ή τα επιδόματα που στην πλειοψηφία τους λαμβάνουν οι ένοικοι των δομών, τα εισπράττουν οι κοινωνικοί λειτουργοί. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι δικαιούχοι κατέχουν βιβλιάρια καταθέσεων πιστωτικών ιδρυμάτων, ωστόσο, στις περισσότερες δομές, εμφανίζονται ως συνδικαιούχοι σε αυτά οι κοινωνικοί λειτουργοί και σε κάποιες περιπτώσεις υπάλληλοι των κεντρικών γραφείων των μονάδων ψυχικής υγείας, χωρίς να είναι βέβαιο πως υπήρξε η ρητή συναίνεση των ψυχικά ασθενών γι' αυτό. Τα χρήματα που ανήκουν στους χρήστες των υπηρεσιών παρακρατούνται για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών των δομών και δεν κατατίθενται στους τραπεζικούς λογαριασμούς των δικαιούχων, ούτε τα χρήματα που πλεονάζουν μετά τα έξοδα κάλυψης των αναγκών. Όπως διαπιστώθηκε, ωστόσο, μετά τον έλεγχο, και καταγράφηκε στην έκθεση του 2008, μονάδες ψυχικής υγείας «δανείστηκαν» τα χρήματα των χρηστών των υπηρεσιών των δομών, δραστηριότητα για την οποία, η αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ήταν ενημερωμένη, όπως αναφέρει το Σώμα Επιθεωρητών Υπηρεσιών Υγείας. Δεν καταγράφονται εγγυήσεις για την αποτροπή της κατάχρησης στις περιπτώσεις υποστηριζόμενης οικονομικής διαχείρισης.

3.2.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Όπως αναφέρθηκε, το άρθρο 12 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της, δηλαδή ένα κεντρικό δικαίωμα στο οποίο βασίζεται η αλλαγή παραδείγματος, η αναγνώριση στην πράξη της αυτονομίας των ατόμων με αναπηρία αλλά και η υλοποίηση των λοιπών δικαιωμάτων τους.

Από την άλλη πλευρά ωστόσο τα θέματα που ρυθμίζονται στο άρθρο 12 αποτελούν θεμελιώδη ζητήματα σε όλες τις έννομες τάξεις και η μετάβαση σε μια νέα αντίληψή τους απαιτεί χρόνο, μελέτη και επαρκή και σωστό προγραμματισμό ώστε να δρομολογηθούν οι μεταρρυθμίσεις με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και να μπορέσουν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά. Αυτό συνεπάγεται ότι το παρόν άρθρο είναι –

τουλάχιστον εν μέρει- αντικείμενο σταδιακής προσαρμογής και υλοποίησης.

Σε ό,τι αφορά την ελληνική έννομη τάξη η μεταρρύθμιση της δεκαετίας του 1990 που σηματοδότησε τη μετάβαση στο σύστημα της δικαστικής συμπαράστασης κρίνεται πλέον ότι απαιτεί εκσυγχρονισμό προκειμένου να είναι σε πλήρη αρμονία με τις διατάξεις του άρθρου 12 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Ωστόσο, ιδίως **η επικουρική δικαστική συμπαράσταση** μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη μετάβαση σε ένα σύστημα υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων που θα είναι πλήρως συμβατό με τις διατάξεις της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

3.3 Πρόσβαση στη δικαιοσύνη – Άρθρο 13

3.3.1 Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το άρθρο 13 της Σύμβασης διασφαλίζει το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε ίση βάση με όλους. Για να μπορεί η πρόσβαση στη δικαιοσύνη να είναι αποτελεσματική για τα άτομα με αναπηρία, απαιτούνται μια σειρά από προσαρμογές και διευκολύνσεις.

Η εφαρμογή του άρθρου 13 απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να λάβουν διάφορα μέτρα, προκειμένου οι επιταγές του να καταστούν πλήρως εφαρμόσιμες. Καταρχάς, απαιτεί τη διασφάλιση της δυνατότητας *φυσικής πρόσβασης* στις κτιριακές υποδομές (δικαστήρια, αστυνομικά τμήματα, κρατητήρια, φυλακές κ.λπ.), υποχρέωση που απορρέει και από το άρθρο 9 της Σύμβασης που αφορά την προσβασιμότητα. Επίσης, απαιτείται η *παροχή υπηρεσιών και μέσων προκειμένου να είναι δυνατή η επικοινωνία και η παροχή πληροφοριών κατά τη διάρκεια των διαδικασιών*, όπως η δυνατότητα διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα, επικοινωνίας με γραφή Μπράιγ, χρήση βελτιωμένων και εναλλακτικών τρόπων, μέσων και μορφών επικοινωνίας ή και παροχή εύλογων προσαρμογών, ανάλογα με τις ειδικές ανάγκες που μπορεί να έχουν τα άτομα με αναπηρία. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το άρθρο 21 της Σύμβασης που προστατεύει και την πρόσβαση στην πληροφορία.

3.3.2 Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στην ελληνική έννομη τάξη

Η δικαστική προστασία είναι δικαίωμα κατοχυρωμένο στο Ελληνικό Σύνταγμα. Σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ.1 «καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σε αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει». Στο Σύνταγμα κατοχυρώνεται, ακόμη, το δικαίωμα αναφοράς προς τις αρχές, δικαίωμα αντίστοιχο με το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας απέναντι στη διοίκηση (άρθρο 10).

Πολιτική δικαιοσύνη

Ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας ρυθμίζει τη διαδικασία ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων της χώρας. Περιλαμβάνει διατάξεις που αφορούν άμεσα ή έμμεσα και τα άτομα με αναπηρία και το δικαίωμά τους να μετέχουν στη διαδικασία ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων. Σύμφωνα με το Άρθρο 63 του ΚΠολΔικ οι διάδικοι στην πολιτική δίκη πρέπει να διαθέτουν ικανότητα για δικαιοπραξία, με μοναδική εξαίρεση τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων. Ειδική διαδικαστική πρόβλεψη υπάρχει για διάδικους ή μάρτυρες που είναι κωφοί, άλαλοι ή κωφάλαλοι.

Ποινική δικαιοσύνη

Διατάξεις που αφορούν άμεσα ή έμμεσα τα άτομα με αναπηρία, στις ποινικές διαδικασίες, περιλαμβάνονται στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Όταν ο κατηγορούμενος βρίσκεται σε κατάσταση διατάραξης των πνευματικών του λειτουργιών, το δικαστήριο, αν δεν πρόκειται να εκδώσει αθωωτική απόφαση, διατάσσει την αναστολή της διαδικασίας. Αν ο κατηγορούμενος τελεί σε προσωρινή κράτηση, το δικαστήριο διατάσσει ταυτόχρονα και την τοποθέτησή του σε δικαστικό ψυχιατρείο και σε περίπτωση που δεν υπάρχει τέτοιο, σε άλλο ψυχιατρείο, κατά προτίμηση δημόσιο. Για τη βεβαίωση της ψυχικής κατάστασης του κατηγορουμένου διατάσσεται προηγουμένως πραγματογνωμοσύνη.

Ειδικά για την ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη (200 Κ.Ποιν.Δικ.) που αφορά τη διανοητική υγεία του κατηγορουμένου μπορεί ο ανακριτής με σύμφωνη γνώμη του εισαγγελέα και σύμφωνη γνωμοδότηση των πραγματογνωμόνων, έστω και με πλειοψηφία και αφού ακούσει το συνήγορο, να διατάξει την εισαγωγή του κατηγορουμένου σε δημόσιο ψυχιατρείο για παρατήρηση. Αν η ανάγκη ψυχιατρικής παρακολούθησης προέκυψε στο ακροατήριο, τα παραπάνω τα διατάσσει το δικαστήριο ανεκκλήτως, αναβάλλοντας τη συζήτηση ως το τέλος της ψυχιατρικής

πραγματογνωμοσύνης. Η διάρκεια της παραμονής στο ψυχιατρείο δεν μπορεί να υπερβεί τους έξι μήνες.

Όποιος διενεργεί ανάκριση ή και το δικαστήριο μπορεί να μην εξετάσει κάποιον μάρτυρα που είναι *παράφρονος ή βλάκας ή βρίσκεται προφανώς σε τέτοια διανοητική κατάσταση, ώστε να μην είναι σε θέση να παραστήσει τα γεγονότα όπως έχουν συμβεί* (210 Κ.Ποιν.Δικ.). Ακόμη, προβλέπει ειδικές διαδικασίες εξέτασης μαρτύρων κωφών ή αλάλων (227 Κ.Ποιν.Δικ.).

Διοικητική Δικαιοσύνη

Η συμμετοχή στη διοικητική δίκη ατόμων με αναπηρία προβλέπεται στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας. Οι αναφορές είναι περιορισμένες και αποσπασματικές, ενώ δεν προβλέπονται συγκεκριμένα μέτρα. Για διαδίκους κωφούς ή άλαλους ή κωφάλαλους, ορίζεται πως η συνεννόηση μαζί τους γίνεται εγγράφως (137β Κ.Διοικ.Δικ.) Δεν μπορούν να εξεταστούν ως μάρτυρες όσοι, όταν συνέβη το προς απόδειξη πραγματικό γεγονός, δεν είχαν το λογικό ή το αισθητήριο για να το αντιληφθούν (183 Κ.Διοικ.Δικ.).

Εξωδικαστικά μέσα επίλυσης διαφορών

Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο προβλέπει τη δυνατότητα υποβολής παραπόνων σε αρχές άλλες από τα δικαστήρια ειδικά σε θέματα που αφορούν διακρίσεις σε συγκεκριμένους τομείς. Συγκεκριμένα, η δυνατότητα υποβολής καταγγελιών για διακρίσεων λόγω αναπηρίας προβλέπεται ενώπιον του Συνηγόρου του Πολίτη, του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας και της Αρχής Ίσης μεταχείρισης του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

Ειδικές διατάξεις για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη

Με το Νόμο 2716/1999 συνιστάται Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές (Άρθρο 2 παρ.2). Η Ειδική Επιτροπή εποπτεύει και ελέγχει την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικές διαταραχές, όπως το δικαίωμα για αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης στις Μονάδες Ψυχικής Υγείας, το δικαίωμα για εξειδικευμένη ατομική θεραπεία, το δικαίωμα να αμφισβητεί ο ασθενής στο δικαστήριο την ακούσια νοσηλεία, να συνομιλεί κατ' ιδίαν με δικηγόρο, να έχει πρόσβαση στα δεδομένα των αρχείων που τον αφορούν, το δικαίωμα να προστατεύει την περιουσία του, το δικαίωμα της κοινωνικής του επανένταξης.

Ακόμη προβλέπεται η συνεργασία των Δικηγορικών Συλλόγων του τόπου κατοικίας ή διαμονής των ατόμων με ψυχικές διαταραχές για εθελοντική

δικηγορική αρωγή σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων τους. Τέλος, ο νόμος 3226/2004 θεσπίζει το δικαίωμα της νομικής βοήθειας για τους πολίτες χαμηλού εισοδήματος, στους οποίους παρέχεται νομική συνδρομή για την εκπροσώπησή τους στα δικαστήρια σε περίπτωση που δεν το καταφέρουν με ίδια μέσα. Τα κριτήρια που θέτει ο νόμος για τον καθορισμό των ατόμων που δικαιούνται τη νομική βοήθεια έχουν σχέση αποκλειστικά με το εισόδημα και την ιθαγένεια.

3.3.3 Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη στην πράξη και η συμβατότητά της με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η πρόσβαση στην πολιτική δικαιοσύνη και η συμμετοχή σε δίκη με την ιδιότητα του διαδίκου συνδέεται με την ικανότητα δικαιοπραξίας του ατόμου. Αυτό συνεπάγεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις άτομα που βρίσκονται σε πλήρη δικαστική συμπαράσταση ή μερική συμπαράσταση και όπου ο συμπαράστατος τους δεν συμφωνεί για την άσκηση δικαστικής ενέργειας, αυτά στερούνται πλήρως το συνταγματικό τους δικαίωμα.

Οι Κώδικες Πολιτικής, Ποινικής και Διοικητικής Δικονομίας προβλέπουν ορισμένες διευκολύνσεις για τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στις δικαστικές διαδικασίες. Οι διευκολύνσεις αφορούν αποκλειστικά κωφούς, άλαλους και κωφάλαλους και αφορούν τον τρόπο επικοινωνίας με το δικαστήριο και τις αρχές. Οι διευκολύνσεις αυτές αφενός είναι αποσπασματικές καθώς αφορούν συγκεκριμένες και όχι όλες τις μορφές αναπηρίας, δεύτερον, είναι απαρχαιωμένες και αναποτελεσματικές, τρίτον είναι ελλιπείς καθώς δεν αντιμετωπίζουν εμπόδια άλλα από την επικοινωνία που ενδεχομένως να αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στη συμμετοχή τους στη δίκη.

Δεν υπάρχει επίσης πρόβλεψη σχετικά με εναλλακτικούς τρόπους επικοινωνίας στο πλαίσιο του δικαστικού συστήματος, πέρα από τις συγκεκριμένες κατηγορίες που αναφέρθηκαν (κωφοί, άλαλοι, κωφάλαλοι), ούτε ρητή πρόβλεψη για την παροχή των απαιτούμενων διευκολύνσεων ανάλογα με το είδος και το βαθμό της αναπηρίας του κάθε ατόμου. Τα παραπάνω δεν διασφαλίζουν την απρόσκοπτη πρόσβαση στη δικαιοσύνη που απαιτεί το άρθρο 13 της Σύμβασης και την ίση συμμετοχή σε όλες τις διαδικασίες.

Η διευκόλυνση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη μέσω της νομικής βοήθειας (που δεν αποκλείει άτομα με αναπηρία, αλλά τα κριτήρια είναι καθαρά εισοδηματικά) έχει νομοθετική πρόβλεψη αλλά περιορισμένη εφαρμογή. Η πρόβλεψη για παροχή εθελοντικής δικηγορικής αρωγής σε θέματα

προστασίας δικαιωμάτων ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας ουδέποτε έχει ενεργοποιηθεί.

Η Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2000, ωστόσο συνέταξε μόλις τρεις εκθέσεις, καλύπτοντας τις περιόδους από 4/ 2000 ως 11/2004, 9/2005 ως 9/2007 και 10/2008 ως 9/2009. Τον Μάιο του 2009 τα μέλη της Επιτροπής υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους και ο διορισμός νέων μελών σημείωσε σημαντικότερη καθυστέρηση, καθώς έγινε το Σεπτέμβριο του 2011. Όπως αναφέρεται στην έκθεση της επιτροπής, το 2008 κατατέθηκαν μόλις 15 καταγγελίες ασθενών ή συγγενών τους και στο σύνολό τους της χειρίστηκαν οι Επιτροπές Προάσπισης των Δικαιωμάτων του Πολίτη που συστάθηκαν σε 38 Νοσοκομεία της χώρας. Η Επιτροπή εξέφρασε την άποψη πως η ενημέρωση του κοινού για την ύπαρξη ανάλογων επιτροπών στα νοσοκομεία είναι μηδαμινή και για το λόγο αυτό τα παράπονα ή οι καταγγελίες που διατυπώθηκαν είναι ελάχιστες.

3.3.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

- Οι διατάξεις που αφορούν τη συμμετοχή διαδίκων στην πολιτική δίκη θα πρέπει να αναθεωρηθούν σε αρμονία με τη νομοθεσία για την υποστηριζόμενη λήψη αποφάσεων και το άρθρο 12 της Σύμβασης, και σε κάθε περίπτωση με τρόπο που να μην στερεί από το άτομο το δικαίωμά του στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Η αξιοποίηση ανεξάρτητων υπηρεσιών συνηγορίας στην κατεύθυνση αυτή θα πρέπει να αποτελέσει μια βασική παράμετρο της διασφάλισης της πρόσβασης αυτής.
- Προτείνεται εισαγωγή στους Κώδικες Πολιτικής, Ποινικής και Διοικητικής Δικονομίας α) γενικής υποχρέωσης της δικαιοσύνης για την παροχή των κατάλληλων διευκολύνσεων και β) γενική κατοχύρωση εναλλακτικών τρόπων επικοινωνίας στο πλαίσιο του δικαστικού συστήματος.
- Στην ποινική δικαιοσύνη οι περιπτώσεις ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης θα πρέπει να αναθεωρηθούν σε συνάρτηση με το σκοπό και την έννοια της αναπηρίας όπως ορίζεται στο άρθρο 1 της Σύμβασης.
- Οι διατάξεις που αφορούν την εξαίρεση μαρτύρων στην ποινική δίκη θα πρέπει να καταργηθούν ως προσβλητικές για την αξιοπρέπεια των ατόμων και αντίθετες στη Σύμβαση. Επίσης ορολογία όπως βλάκας, φρενοβλαβής κ.λπ. θα πρέπει να απαλειφθεί.

- Θα πρέπει να εισαχθεί γενική διάταξη που να προβλέπει την υποχρέωση εύλογων προσαρμογών για άτομα με αναπηρία στη διάρκεια της ποινικής δίκης.
- Τα εμπόδια πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία στη δικαιοσύνη θα πρέπει να καταγραφούν λεπτομερώς προκειμένου να εντοπιστούν οι απαραίτητες ενέργειες για την αφαίρεσή τους, ενώ η νομοθεσία θα πρέπει να αναθεωρηθεί σε αρμονία με το σκοπό και τις ειδικές διατάξεις της Σύμβασης.
- Προτείνεται επίσης η σύσταση και λειτουργία ανεξάρτητων υπηρεσιών παροχής νομικής συνηγορίας σε ΑμεΑ για τη διασφάλιση της πρόσβασής τους στη δικαιοσύνη.
- Οι άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενοι στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης (δικαστικοί λειτουργοί, εισαγγελείς, αστυνομία, δικηγόροι κ.λπ.) δεν λαμβάνουν ουδεμία κατάρτιση και εκπαίδευση σε θέματα αναπηρίας, προκειμένου να είναι σε θέση να επικοινωνούν αλλά και να χειρίζονται δικαστικές διαδικασίες στις οποίες εμπλέκονται άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας. Προτείνεται να αναθεωρηθούν τα προγράμματα σπουδών της Σχολής Δικαστών, της Σχολής Αστυνομίας κ.λπ. προκειμένου να εισαχθούν επιλεγμένες ενότητες που σχετίζονται με την αναπηρία. Παράλληλα, προτείνεται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση εστιασμένων προγραμμάτων κατάρτισης και δια βίου μάθησης για λειτουργούς που υπηρετούν ήδη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ

4.1 Προσβασιμότητα - Άρθρο 9

4.1.1 Το δικαίωμα στην προσβασιμότητα όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το δικαίωμα στην προσβασιμότητα αποτελεί έναν από τους κεντρικούς άξονες του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας, σύμφωνα με το οποίο «η αναπηρία προκύπτει από την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμποδιζόμενων προσώπων, των περιβαλλοντικών εμποδίων και των εμποδίων συμπεριφοράς». Η αναπηρία είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των τριών αυτών παραγόντων που παρακωλύουν την «πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή (των ατόμων με αναπηρία) στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους» (Προοίμιο, στοιχείο ε). Υπό την έννοια αυτή, η πλήρης προσβασιμότητα στο φυσικό, οικονομικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον αποτελεί απαραίτητη και αναγκαία προϋπόθεση για την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία (Προοίμιο, στοιχείο φ).

Στο βαθμό που η ίση απόλαυση των δικαιωμάτων είναι ο δεδηλωμένος σκοπός της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (Άρθρο 1), το δικαίωμα στην προσβασιμότητα αποτελεί μια από τις γενικές αρχές που διατρέχουν οριζόντια τη Σύμβαση (Άρθρο 3 στοιχείο στ) και κατέχει ιδιαίτερα σημαντική θέση στο οικοδόμημά της. Η σημασία της προσβασιμότητας και ο οριζόντιος χαρακτήρας της προκύπτει σαφώς και από το γράμμα και το πνεύμα της Σύμβασης, καθώς, πέρα από το άρθρο 9 που φέρει τον τίτλο προσβασιμότητα, αποτελεί μια από τις οκτώ γενικές αρχές που διέπουν τη Σύμβαση (άρθρο 3), ενώ άμεση ή έμμεση αναφορά σε αυτή γίνεται και σε μια σειρά άλλων διατάξεων (4 - γενικές υποχρεώσεις, 14 - ελευθερία και ασφάλεια του ατόμου, 19 - ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη στην κοινωνία, 21 - ελευθερία της έκφρασης και της γνώμης και πρόσβαση στην πληροφορία, 24 - εκπαίδευση, 25 - υγεία, 27 - εργασία και απασχόληση, 29 - συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή, 30 - συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, την αναψυχή, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό).

Το ειδικό δικαίωμα στην προσβασιμότητα, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

αποσκοπεί στην απομάκρυνση όλων των εμποδίων που περιορίζουν, δυσχεραίνουν ή καθιστούν απαγορευτική την ανεξάρτητη ζωή και τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία σε όλες τις πτυχές της και θεσπίζει την υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για το σκοπό αυτό. Η προσβασιμότητα έχει συνεπώς μια διττή μορφή: αφενός κατοχυρώνει το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση στο ευρύτερο περιβάλλον και αφετέρου επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να απομακρύνουν όλα τα εμπόδια αλλά και να προάγουν θετικά την πλήρη προσβασιμότητα.

Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 αφορά όλα τα άτομα με αναπηρίες, δηλαδή τα άτομα που έχουν μακροχρόνια σωματικά, διανοητικά, πνευματικά ή αισθητήρια εμπόδια (Άρθρο 1 παρ. 2). Αυτό συνεπάγεται ότι θα πρέπει να απομακρυνθούν τα εμπόδια που αφορούν όλες τις μορφές αναπηρίας. Επιπλέον, το δικαίωμα αφορά το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα στο βαθμό που οι εγκαταστάσεις ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται είναι ανοιχτές ή παρέχονται στο ευρύ κοινό, τις κατοικίες, το αστικό περιβάλλον όσο και τις αγροτικές περιοχές (Άρθρο 9 παρ. 1).

Το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 9 παρ. 1 συνίσταται στην υποχρέωση των κρατών μελών να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα τόσο για τον προσδιορισμό όσο και για την εξάλειψη των εμποδίων και κωλυμάτων προσβασιμότητας. Η ίση πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία αφορά α) το φυσικό περιβάλλον β) τα μέσα μεταφοράς γ) την πληροφορία και τις επικοινωνίες και δ) άλλες εγκαταστάσεις ή υπηρεσίες που είναι ανοικτές και παρέχονται στο ευρύ κοινό (Άρθρο 9 παρ. 1 εδ. 1).

4.1.2 Το δικαίωμα στην προσβασιμότητα στην ελληνική έννομη τάξη

Η έννοια και τα χαρακτηριστικά της προσβασιμότητας

Οι κανόνες που θέτει το άρθρο 9 της Σύμβασης για την προσβασιμότητα, αφορούν σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, καλύπτουν κάθε είδους αναπηρία και είναι απαραίτητοι προκειμένου να εξασφαλιστεί η ανεξαρτησία των ΑμεΑ και η πλήρης συμμετοχή τους σε κάθε πτυχή της ζωής.

Η έννοια της προσβασιμότητας δεν αποτυπώνεται με συγκεκριμένο ορισμό στην ελληνική έννομη τάξη. Σύμφωνα με Έκθεση της ΕΣΑμεΑ²², «με τον όρο

²² Προσβασιμότητα: το κλειδί για την εξάλειψη των διακρίσεων. 2005, http://www.esaea.gr/index.php?module=announce&ANN_id=147&ANN_user_op=view&ns_news=1&MMN_position=38:38

προσβασιμότητα νοείται το χαρακτηριστικό του περιβάλλοντος, που επιτρέπει σε όλα τα μέλη της κοινωνίας χωρίς διακρίσεις φύλου, ηλικίας και λοιπών χαρακτηριστικών (σωματική διάπλαση, δύναμη, αντίληψη κ.λπ.) να μπορούν αυτόνομα, με ασφάλεια και με άνεση να προσεγγίσουν και να χρησιμοποιήσουν τις προσφερόμενες υποδομές, υπηρεσίες και αγαθά. Η προσβασιμότητα, εκτός από τη διάσταση της φυσικής πρόσβασης (μπορεί ένα άτομο να πάει εκεί που θέλει;), περιλαμβάνει και τη διάσταση της λειτουργικότητας (μπορεί να χρησιμοποιήσει την υπηρεσία ή το αγαθό που θέλει;), της επικοινωνίας (μπορεί να επικοινωνήσει και να πληροφορηθεί όπως όλοι;) και σχετίζεται άμεσα με την αυτονομία και την ασφάλεια, οι οποίες εντέλει είναι οι καθοριστικές παράμετροι που διασφαλίζουν σε κάθε άτομο την ελευθερία επιλογών σε κάθε στιγμή της ζωής του».

Πέρα από το περιεχόμενό της, η έννοια της προσβασιμότητας έχει το χαρακτηριστικό ότι διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος και το βαθμό της αναπηρίας. Έτσι, οι ανομοιογενείς ανάγκες των ατόμων με διαφορετικές μορφές αναπηρίας²³, π.χ. εμφανείς ή αφανείς, σοβαρές ή ελαφρές, μόνιμες ή προσωρινές ανάγκες, ο συνδυασμός περισσοτέρων αναγκών (κίνησης, όρασης, ακοής, ομιλίας, αντίληψης, ψυχικές/ γνωστικές κ.λπ.) διαφοροποιούν αντίστοιχα και τις δυσκολίες προσβασιμότητας που αυτά αντιμετωπίζουν. Ενδεικτικά:

- η προσβασιμότητα των ατόμων κινητικές αναπηρίες παρακωλύεται κυρίως από φυσικά, αρχιτεκτονικά και τεχνολογικά εμπόδια,
- η προσβασιμότητα των ατόμων με προβλήματα όρασης αφορά ειδικότερα την ενημέρωση και την επικοινωνία, τη χρήση συσκευών, εξοπλισμών και βοηθημάτων,
- η προσβασιμότητα των ατόμων με προβλήματα ακοής αφορά ειδικότερα την ενημέρωση και επικοινωνία, αλλά και τη χρήση συσκευών, εξοπλισμών και βοηθημάτων αν δεν διαθέτουν οπτική ειδοποίηση ή δόνηση,
- η προσβασιμότητα για άτομα με προβλήματα αντίληψης αφορά κυρίως δυσκολίες που οφείλονται κυρίως σε φυσικά, αρχιτεκτονικά και τεχνολογικά εμπόδια, όπως η ασαφής και περίπλοκη σήμανση σε χώρους με πολύπλοκη διαρρύθμιση κ.λπ.,
- η προσβασιμότητα των ατόμων με ψυχικές ή νοητικές αναπηρίες συχνά απαιτεί εξειδικευμένους τρόπους εξυπηρέτησης,

²³ Στοιχεία από Accessible Access to Urban Areas –European Disability Forum – June 2000
<http://www.handicapincifre.it/allegati/EDF00-18-Accessible%20Access%20to%20Urban%20Areas.rtf>

Τα εμπόδια συμπεριφοράς, αλλά και πολιτικών / διαδικασιών, επηρεάζουν -όπως είναι κατανοητό- τα άτομα με αναπηρία όλων των κατηγοριών.

Το γεγονός αυτό εντείνει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της έννοιας της προσβασιμότητας και το ρυθμιστικό περιεχόμενο που θα πρέπει να αναζητηθεί στην ελληνική έννομη τάξη.

Η προσβασιμότητα στην έννομη τάξη

Η έννοια της προσβασιμότητας συναντάται για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη με το Νόμο 2430/1999 (ΦΕΚ 156/Α/10-07-1996) που κύρωσε τους Πρότυπους Κανόνες του ΟΗΕ και ειδικότερα τον Κανόνα 5 που αφορά την προσβασιμότητα.

Περαιτέρω, σε υπερνομοθετικό επίπεδο δεν υπάρχει ρητή αναφορά στο δικαίωμα στην προσβασιμότητα. Έμμεση αναφορά μπορεί να συναχθεί από το άρθρο 21 παρ. 6 του Συντάγματος το οποίο ορίζει ότι «τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας». Στο βαθμό που η προσβασιμότητα του φυσικού κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος είναι προϋπόθεση για την αυτονομία αλλά και την ενεργητική συμμετοχή τους, οποιαδήποτε κατάσταση, γεγονός ή πραγματικότητα την παρακωλύει, μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζει το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα. Αυτό ισχύει και για την έλλειψη προσβασιμότητας σε υποδομές και υπηρεσίες, στο φυσικό περιβάλλον, στα μέσα μεταφοράς, στην πληροφορία, στις επικοινωνίες.

Ειδική πρόβλεψη υπάρχει σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στην κοινωνία της πληροφορίας. Στο άρθρο 5 Α παρ. 2 του Συντάγματος προβλέπει ότι «η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσης τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους».

Σε νομοθετικό επίπεδο, μια πληθώρα διάσπαρτων, κατακερματισμένων και ασυντόνιστων διατάξεων έχει αναπτυχθεί τις δυο τελευταίες δεκαετίες αντιμετωπίζοντας εκ των υστέρων και μεμονωμένα ορισμένες πτυχές της προσβασιμότητας.

4.1.2.1 Προσβασιμότητα στο φυσικό περιβάλλον

Ο νέος Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (νόμος 4067/2012) ρυθμίζει τα θέματα προσβασιμότητας στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον και περιλαμβάνει ρητή αναφορά σε όρους και προϋποθέσεις φυσικής

προσβασιμότητας που πρέπει να τηρούνται σε όλα τα νεόδμητα δημόσια κτίρια καθώς και κτίρια που έχουν χρήση συνάθροισης κοινού, προσωρινής διαμονής, εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, δικαιοσύνης και σωφρονισμού, γραφείων και εμπορίου, βιομηχανίας και βιοτεχνίας, σε χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων και πρατήρια καυσίμων, αλλά και υποχρέωση διενέργειας των απαραίτητων διαμορφώσεων σε ήδη υφιστάμενα κτίρια, ώστε οι λειτουργικοί τους χώροι να είναι προσπελάσιμοι από άτομα με αναπηρία ή εμποδιζόμενα άτομα. Επιπλέον, προσβάσιμοι πρέπει να είναι όλοι οι κοινόχρηστοι χώροι, πλατείες, πεζοδρόμια κ.λπ. Στα κτίρια με χρήση κατοικίας πρέπει να εξασφαλίζεται η αυτόνομη και ασφαλής οριζόντια και κατακόρυφη προσπέλαση από άτομα με αναπηρία και εμποδιζόμενα άτομα σε όλους τους εξωτερικούς και εσωτερικούς κοινόχρηστους χώρους, καθώς και συνθήκες εύκολης μετατρεψιμότητας των κατοικιών σε κατοικίες μελλοντικών χρηστών με αναπηρία, χωρίς να θίγεται ο φέρων οργανισμός του κτιρίου. Γίνεται ρητή αναφορά στις οδηγίες «Σχεδιάζοντας για όλους», οι οποίες πρέπει να τηρούνται προκειμένου να εκδίδονται άδειες οικοδόμησης σε όλα τα νέα κτίρια.

Επίσης στον Κώδικα Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας (ΦΕΚ 580/Δ/27-07-1999), στα άρθρα 246, 260, 346, 357, 359, 362, 364, 367, 369, 372, 375, 444 θεσμοθετούνται προδιαγραφές για κατασκευές στα κτίρια για την εξυπηρέτηση των ατόμων με αναπηρία.

Διάσπαρτες και αποσπασματικές είναι οι διατάξεις που προβλέπουν διευκολύνσεις για τα άτομα με αναπηρία στις συναλλαγές τους με το δημόσιο τομέα. Με το άρθρο 12, παρ. 10 του Νόμου 3230/2004 (ΦΕΚ 44/11-02-2004) ορίζεται πως οι δημόσιες υπηρεσίες, τα ΝΠΔΔ και οι ΟΤΑ υποχρεούνται να λαμβάνουν *όλα τα αναγκαία μέτρα για την εξασφάλιση της προσβασιμότητας και των λοιπών διευκολύνσεων για άτομα με αναπηρίες* στους χώρους λειτουργίας τους. Προβλέπεται η σύσταση μονάδων σε επίπεδο τμήματος ή γραφείου για την προώθηση και παρακολούθηση ενεργειών για τη συμμόρφωση με τη διάταξη. Με εγκυκλίους²⁴ το Υπουργείο Εσωτερικών ρύθμισε θέματα προσβασιμότητας στις δημόσιες υπηρεσίες και τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Υγεία - Ιατρικές εγκαταστάσεις

Μέτρα για την προσβασιμότητα των κτιρίων υγείας και πρόνοιας έχουν ληφθεί για τη διευκόλυνση της χρήσης τους από αναπήρους και άτομα μειωμένης κινητικότητας. ενώ καταγράφεται μια σειρά ρυθμίσεων που

²⁴ ΔΙΑΔΠ/Γ2γ/4391 (17 Φεβρουαρίου 1997) με θέμα «Εξυπηρέτηση Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες από τις δημόσιες υπηρεσίες και τους φορείς του δημοσίου τομέα»

αφορούν στην προσβασιμότητα ειδικών ιατρικών εγκαταστάσεων όπως οι μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης εκτός νοσοκομείων και κλινικών, κέντρων Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων, Κέντρων Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών με Αναπηρία (ΚΔΑΠ-ΜΕΑ), Στεγών Αυτόνομης Διαβίωσης Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες κ.λπ.

Ιδιωτικοί χώροι ανοικτοί στο ευρύ κοινό

Καταγράφονται διάσπαρτες διατάξεις σχετικά με ιδιωτικούς χώρους που είναι ανοικτοί στο ευρύ κοινό. Κυρίως αφορούν την προσβασιμότητα ατόμων με κινητική αναπηρία και όχι άλλες μορφές αναπηρίας.

Χώροι εργασίας

Το Π.Δ.16/1996, με το οποίο ενσωματώνεται στην ελληνική νομοθεσία η ευρωπαϊκή οδηγία για την ασφάλεια και υγεία των εργαζομένων στους χώρους εργασίας, καθορίζονται οι ελάχιστες προδιαγραφές που πρέπει να πληρούν οι καινούργιοι χώροι εργασίας και οι υφιστάμενοι με τις απαραίτητες μετατροπές. Επιπλέον, στο άρθρο 10 του Νόμου 3304/2005 προβλέπεται υποχρέωση των εργοδοτών να προβαίνουν στη λήψη ενδεδειγμένων κατά περίπτωση μέτρων εύλογων προσαρμογών, για τα άτομα με αναπηρία.

Δημόσιες συμβάσεις

Στο ΠΔ 60/2007 προβλέπεται πως (άρθρο 14) συμβάσεις μπορούν να ανατίθενται κατά αποκλειστικότητα, στο πλαίσιο προγραμμάτων προστατευμένων θέσεων εργασίας, όταν η πλειοψηφία των εργαζομένων είναι άτομα με ειδικές ανάγκες, ενώ, σύμφωνα με το άρθρο 53, που αφορά τις τεχνικές προδιαγραφές, αυτές πρέπει να ορίζονται, όταν είναι δυνατόν, ώστε να εξασφαλίζουν την προσβασιμότητα ατόμων με ειδικές ανάγκες.

4.1.2.2 Μέσα μεταφοράς

Ευρωπαϊκοί Κανονισμοί, που δεσμεύουν και την Ελλάδα, θεσπίζουν τα βασικά δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στον τομέα των μεταφορών και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις των παρόχων ανάλογων υπηρεσιών (αερομεταφορές, σιδηροδρομικές μεταφορές, λεωφορεία και πούλμαν, θαλάσσιες μεταφορές)).

4.1.2.3 Πληροφορία και επικοινωνίες

Η προσβασιμότητα στην πληροφορία και στις επικοινωνίες αφορά τον τρόπο παρουσίασής της ώστε να προσβάσιμος σε άτομα με αναπηρία. Τα τελευταία χρόνια σημαντικές πρωτοβουλίες αφορούν την πρόσβαση στις

δημόσιες ιστοσελίδες για τις οποίες έχουν αναπτυχθεί διεθνείς κατευθυντήριες γραμμές²⁵ και οδηγίες προσβασιμότητας περιεχομένου του παγκόσμιου ιστού. Οι οδηγίες αυτές έχουν θεσπιστεί από την πρωτοβουλία Web Accessibility Initiative (WAI) του διεθνούς οργανισμού World Wide Web Consortium (W3C), σκοπό της οποίας αποτελεί η ανάπτυξη οδηγιών και προδιαγραφών προσβασιμότητας για διαδικτυακούς τόπους και εργαλεία ανάπτυξης περιεχομένου WEB προκειμένου να διευκολύνεται η πρόσβαση των ΑμεΑ στο διαδίκτυο.

Η πρώτη αναφορά στην προσβασιμότητα της πληροφορίας περιλαμβάνεται στο Νόμο 2430/1996 με τον οποίο υιοθετούνται οι κανόνες ίσων ευκαιριών για τα άτομα με ειδικές ανάγκες οι οποίοι εγκρίθηκαν το 1993 από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων, Εθνών, στην 47η Ολομέλεια της (άρθρο 3). Σύμφωνα με τον Κανόνα 5 παρ. 10 *«Τα Κράτη πρέπει να φροντίσουν ώστε η νέα ηλεκτρονική πληροφορία και τα συστήματα υπηρεσιών που προσφέρονται στο κοινό, να είναι είτε από την αρχή προσβάσιμα είτε να προσαρμόζονται, ώστε να έχουν πρόσβαση σε αυτά και τα άτομα με Αναπηρία»*.

Με το Νόμο 3431/2006 περιλαμβάνονται ειδικά μέτρα για τελικούς χρήστες που είναι άτομα με ειδικές ανάγκες, αναφορικά με την πρόσβαση και την οικονομική προσιτότητα σε τηλεφωνικές υπηρεσίες (άρθρο 51). Στο άρθρο 6 παρ. 6 του Νόμου 3861/2010 καθίσταται υποχρεωτική η λήψη πρόνοιας κατά το σχεδιασμό και τη συντήρηση κρατικών δικτυακών τόπων ώστε να διασφαλίζεται η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στο περιεχόμενο των ιστοσελίδων, όπου γίνεται η ανάρτηση των νόμων και πράξεων που προβλέπονται στον παρόντα νόμο.

Τέλος, στο Νόμο 3979/2011 για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, ορίζεται ρητά η γενική υποχρέωση των φορέων του δημοσίου τομέα για παροχή προσβάσιμης πληροφόρησης στα άτομα με αναπηρίες αλλά και η υποχρέωση σχεδιασμού της επικοινωνίας και της πληροφόρησης με τρόπο ώστε να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία.

4.1.2.4 Πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές

Η ελληνική νομοθεσία δεν περιλαμβάνει δεσμευτικά πρότυπα σχετικά με την προσβασιμότητα. Το Γραφείο Μελετών για τα ΑμεΑ του ΥΠΕΚΑ έχει

²⁵ COM (2005) 425, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή Περιφερειών, Ηλεκτρονική προσβασιμότητα [SEC(2005)1095], <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0425:FIN:EL:PDF>

συντάξει οδηγίες σχεδιασμού για την αυτόνομη διακίνηση και διαβίωση ΑμεΑ. Η εφαρμογή των οδηγιών δεν είναι δεσμευτική.

4.1.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 9 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα της Σύμβασης, η προσβασιμότητα αφορά το δικαίωμα *κάθε ατόμου* είτε έχει αναπηρία είτε όχι να έχει χωρίς εμπόδια πρόσβαση σε δημόσιες ή ιδιωτικές εγκαταστάσεις, υπηρεσίες, μεταφορές, πληροφορίες. Αυτό συνεπάγεται ότι:

- α) οι παρεμβάσεις στο δομημένο περιβάλλον ή η δημιουργία εγκαταστάσεων, υπηρεσιών, μεταφορών, πληροφοριών πρέπει να σχεδιάζονται λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες όλων των πολιτών, δηλαδή και αυτών που έχουν κάποιας μορφής αναπηρία
- β) ότι προκειμένου να απομακρυνθούν εμπόδια που περιορίζουν ή αποκλείουν την προσβασιμότητα αυτό θα πρέπει να γίνει για το σύνολο των εγκαταστάσεων, υπηρεσιών, μεταφορών, πληροφοριών καθώς και για το σύνολο των ειδών αναπηρίας, προκειμένου να μπορεί να διασφαλιστεί η ανεξάρτητη διαβίωση και ότι
- γ) προκειμένου να διασφαλίζεται ουσιαστικά το δικαίωμα στην προσβασιμότητα, τα άτομα με αναπηρία θα πρέπει στην πράξη να μπορούν να έχουν πρόσβαση σε όλες τις δομές και υπηρεσίες στις οποίες έχουν πρόσβαση οι πολίτες χωρίς αναπηρία.

Σε επίπεδο σχεδιασμού, η ελληνική νομοθεσία απέχει σημαντικά από το να διασφαλίζει το δικαίωμα στην απρόσκοπτη πρόσβαση σε εγκαταστάσεις, υπηρεσίες, μεταφορές, πληροφορίες. Σε πρώτο επίπεδο, είναι εμφανές ότι τα νομοθετικά κείμενα που θέτουν τις προδιαγραφές για το δομημένο περιβάλλον δεν έχουν σχεδιαστεί λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρίες, πολλώ δε μάλλον των ατόμων με διαφορετικές μορφές αναπηρίας. Και αυτό αποτελεί μια πρώτη, βασική όμως, απόκλιση από τη ratio της Σύμβασης που αφορά ένα προσβάσιμο σε όλους περιβάλλον.

Με δεδομένη την παραπάνω διαπίστωση, οι ανάγκες προσβασιμότητας των ατόμων με αναπηρία, αντιμετωπίστηκαν εκ των υστέρων, με μεμονωμένες και αποσπασματικές παρεμβάσεις, που αποσκοπούσαν να προσαρμόσουν το φυσικό κυρίως περιβάλλον ή τις μεταφορές στις ανάγκες, κυρίως των ατόμων με κινητικές αναπηρίες. Οι παρεμβάσεις αυτές, δεν έχουν ούτε οριζόντιο χαρακτήρα (δηλαδή δεν αφορούν σε όλα

τα κτίρια ή σε όλες τις μορφές αναπηρίας) ούτε καθολικό χαρακτήρα (δεν αφορούν για παράδειγμα στο σύνολο των λεωφορείων ή των σταθμών τραίνων ή μετρό), αλλά αντίθετα περιορίζονται σε συγκεκριμένες κατηγορίες κτιρίων και συγκεκριμένες μορφές αναπηρίας.

Στο σημείο αυτό εντοπίζεται ένα δεύτερο επίπεδο απόκλισης από τις διατάξεις της Σύμβασης, το οποίο αφορά το μη οριζόντιο χαρακτήρα και επιλεκτικό χαρακτήρα των ισχυουσών νομοθετικών διατάξεων που αφορούν τη διασφάλιση της προσβασιμότητας για τα άτομα με αναπηρία.

Ένα τρίτο επίπεδο αποκλίσεων αφορά την εφαρμογή των νομοθετικών προβλέψεων στην πράξη. Ακόμη και οι προδιαγραφές που έχουν νομοθετηθεί δεν εφαρμόζονται στην πράξη, οδηγώντας σε μια επιλεκτική και αποσπασματική, εν τέλει, διασφάλιση του δικαιώματος στην προσβασιμότητα.

Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο δεν υπάρχει κατοχύρωση ενός γενικού δικαιώματος στην προσβασιμότητα. Η διατύπωση του άρθρου 21 παρ. 6 του Συντάγματος, που αφορά ειδικά τα άτομα με αναπηρίες, αναφέρεται στην «αυτονομία», έννοια σημαντικά ευρύτερη από την προσβασιμότητα και καλύπτει σημαντικό αριθμό πτυχών της ζωής. Η έννοια της προσβασιμότητας, ενώ μπορεί να υποστηριχθεί ότι περιλαμβάνεται στην έννοια της αυτονομίας, μέχρι στιγμής δεν έχει συνδεθεί ερμηνευτικά με την εν λόγω συνταγματική διάταξη. Η έλλειψη ρητής οριοθέτησης και κατοχύρωσης της έννοιας της προσβασιμότητας καθιστά δυσχερή τη συνολική αντίληψη του όρου.

Επιπλέον, οι ισχύουσες διατάξεις κατά κύριο λόγο στοχεύουν στην εκ των υστέρων αφαίρεση εμποδίων και δευτερευόντως στο σχεδιασμό ή στην οριοθέτηση κανόνων που θα διασφαλίζουν την προσβασιμότητα στο μέλλον. Η πληθώρα των κατακερματισμένων διατάξεων που αφορά την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία είναι αποσπασματική και ως προς την προσέγγισή της στην αναπηρία: συγκεκριμένα, σε αρκετές περιπτώσεις η αναφορά στην αναπηρία αφορά σχεδόν αποκλειστικά την κινητική αναπηρία και σε κάθε περίπτωση δεν φαίνεται να λαμβάνει υπόψη με ομοιόμορφο τρόπο τις ανάγκες όλων των ατόμων με αναπηρία, ανεξάρτητα με το είδος ή το βαθμό της αναπηρίας τους. Οι οδηγίες που αφορούν ένα νέο μοντέλο σχεδιασμού όπου θα λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των ατόμων με αναπηρία δεν είναι νομικά δεσμευτικές. Σε ό,τι αφορά την προσβασιμότητα στο φυσικό περιβάλλον, οι τροποποιήσεις του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού και ο μεγάλος αριθμός υπουργικών αποφάσεων που τον συνοδεύουν καλύπτουν σε αρκετά μεγάλο βαθμό την απαίτηση της σύμβασης για (νομοθετική) πρόβλεψη μέτρων που να

διασφαλίζουν ίση πρόσβαση στο φυσικό περιβάλλον και ιδίως των κτιρίων δημόσιας χρήσης ή κτιρίων που είναι ανοικτά στο κοινό. Η πρόβλεψη αυτή ωστόσο στις περισσότερες περιπτώσεις αφορά προσβασιμότητα για άτομα με κινητική αναπηρία και όχι απαραίτητα άλλες μορφές αναπηρίας.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στο *φυσικό περιβάλλον*:

- οι νομοθετικές προβλέψεις σε ισχύ αφορούν κατά κύριο λόγο το δομημένο φυσικό περιβάλλον και ειδικές εγκαταστάσεις,
- οι νομοθετικές προβλέψεις επιβάλλουν προδιαγραφές προσβασιμότητας σε νέα κτίρια, δηλαδή αυτά που κατασκευάζονται μετά το 2000,
- από τις νομοθετικές προβλέψεις καλύπτονται οι ακόλουθες κατηγορίες κτιρίων: υπηρεσιών του δημοσίου, ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ του ευρύτερου δημόσιου τομέα, κοινωφελών οργανισμών, ΟΤΑ, η κτίρια που έχουν χρήση χώρων συνάθροισης κοινού, εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, γραφείων και εμπορίου και χώροι στάθμευσης σε αυτά. Η αποσπασματική ωστόσο ρύθμιση των επιβαλλόμενων προδιαγραφών σε επιμέρους κατηγορίες κτηρίων (η απουσία δηλαδή γενικών ρυθμίσεων) και ο μη εξαντλητικός τους χαρακτήρας δεν οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι δεν παραμένουν αρρυθμιστες επιμέρους ειδικές κατηγορίες κτιρίων. Αρρυθμιστη παραμένει η περίπτωση των κτιρίων σωφρονισμού,
- οι νομοθετικές προβλέψεις επιβάλλουν προσαρμογές στα υφιστάμενα (προ της ψήφισης του νομοθετικού πλαισίου) κτίρια, των κατηγοριών που προαναφέρθηκαν, καθώς και σε κτίρια τραπεζών, προκειμένου να καταστούν προσβάσιμα για τα άτομα με αναπηρία,
- η πλειοψηφία των ρυθμίσεων (για εγκαταστάσεις, μεταφορές, υπηρεσίες) αφορά άτομα με κινητικές αναπηρίες και δευτερευόντως άτομα με προβλήματα όρασης ή ακοής.

Σε γενικές γραμμές οι προβλέψεις της ελληνικής νομοθεσίας σχετικά με την προσβασιμότητα του φυσικού περιβάλλοντος καλύπτουν αν όχι πλήρως σε αρκετά βασικά σημεία, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους δημόσιους και κοινόχρηστους χώρους, τις βασικές απαιτήσεις της Σύμβασης. Νομοθετικές ρυθμίσεις που θέτουν προδιαγραφές προσβασιμότητας για το δημόσιο τομέα, αλλά και των ιδιωτικό, στο πλαίσιο που έχει εγκαταστάσεις και παρέχει υπηρεσίες ανοιχτές στο κοινό, υπάρχουν. Η κάλυψη των δημόσιων χώρων είναι εκτενέστερη αυτών του ιδιωτικού καλύπτονται ωστόσο

κάποιες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που παρέχουν υπηρεσίες ανοιχτές στο κοινό (τραπεζικό τομέα). Καλύπτονται επίσης οι νέες εγκαταστάσεις.

Το ουσιαστικό έλλειμμα ωστόσο καταγράφεται ωστόσο πρωτίστως σε επίπεδο εφαρμογής της ισχύουσας νομοθεσίας. Όπως προκύπτει από τις εκθέσεις και τα πορίσματα αρμοδίων αρχών (Σώμα Επιθεωρητών - Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης, Συνήγορος του Πολίτη) πολλές από τις διατάξεις αυτές στην πράξη δεν εφαρμόζονται, ενώ δεν υφίσταται φορέας που να ασκεί συστηματική παρακολούθηση της εφαρμογής τους. Στοιχεία που συγκεντρώθηκαν σχετικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας αναδεικνύουν ανάγλυφα το πρόβλημα αυτό.

Σύμφωνα με στοιχεία του Σώματος Επιθεωρητών - Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης από ελέγχους που διενήργησε μέσω ερωτηματολογίων και επιτόπιας έρευνας σε κτίρια δημοσίων υπηρεσιών, τα ποσοστά προσβασιμότητας είναι εξαιρετικά χαμηλά. Παρουσιάζουν επίσης διαχρονικότητα. Σε Έκθεση του 2007, μετά από επιθεώρηση και έλεγχο στο νομό Λαρίσης, σε 40 κτίρια που στεγάζουν δημόσιες υπηρεσίες (ενδεικτικά, Περιφέρεια, Δήμο, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση διεύθυνση Υγείας-Πρόνοιας, ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, Νοσοκομεία, Κέντρα Υγείας, ΕΚΑΒ), διαπιστώθηκαν σημαντικές ελλείψεις. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στα συμπεράσματα της έκθεσης, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, τα κτίρια που στεγάζουν δημόσιες υπηρεσίες δεν εξασφαλίζουν το σύνολο των βασικών προδιαγραφών προσβασιμότητας στα ΑμεΑ.

Ανάλογες διαπιστώσεις καταγράφηκαν και σε ελέγχους έγιναν το 2009 στην Πελοπόννησο και, συγκεκριμένα, στην Καλαμάτα, στη Σπάρτη, στην Τρίπολη και στο Ναύπλιο.

Σημαντικά προβλήματα στο θέμα της προσβασιμότητας διαπιστώνονται και σε παλαιότερη Έκθεση Επιθεώρησης-Έρευνας του Σώματος Επιθεωρητών - Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης, σε Υπηρεσίες Υπουργείων, Περιφερειών, Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων, Δήμων και σε ΝΠΔΔ που παρέχουν υπηρεσίες πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης, που διενεργήθηκε το 2003.

Με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο μπορεί να επιβάλλεται η υποχρέωση τροποποιήσεων και προσαρμογών σε υφιστάμενα κτίρια προκειμένου να είναι απολύτως προσβάσιμα από άτομα, ωστόσο, το γεγονός πως δεν επιβάλλονται συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα ή συγκεκριμένες ποινές σε περίπτωση μη συμμόρφωσης έχει ως αποτέλεσμα, στην πράξη, να μην ακολουθούνται πάντα οι επιταγές του νόμου.

Σημαντικά προβλήματα καταγράφονται επίσης και στη χρήση κοινόχρηστων χώρων. Σε Πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη με θέμα «Η παρακώλυση της άσκησης του δικαιώματος στην κοινή χρήση των πεζοδρομίων» (Δεκέμβριος 2006)²⁶, διαπιστώνονται σημαντικά προβλήματα στη χρήση των πεζοδρομίων.

Στον τομέα των μεταφορών, η ύπαρξη δεσμευτικής νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις αερομεταφορές, τις χερσαίες μεταφορές, τους σιδηροδρόμους κ.λπ. την οποία έχει ενσωματώσει ή υποχρεούται να ενσωματώσει η ελληνική νομοθεσία, καταγράφει ένα νομοθετικό καθεστώς περισσότερο δομημένο χωρίς ωστόσο να αποκλείονται οι αντιφάσεις, οι αλληλοεπικαλύψεις, τα κενά και το έλλειμμα εφαρμογής των προβλεπόμενων προδιαγραφών. Και στο σημείο αυτό, η νομοθεσία καλύπτει σε αρκετά σημεία την υποχρέωση να είναι τα δημόσια μέσα μεταφοράς προσβάσιμα, χωρίς ωστόσο να μπορεί κανείς με ασφάλεια να καταλήξει ότι δεν υπάρχουν περιπτώσεις που παραμένουν αρρυθμιστες. Και στον τομέα αυτό, η νομοθεσία μεριμνά πρωτίστως για την προσβασιμότητα ατόμων με κινητική ή σωματική αναπηρία και όχι για άλλες μορφές αναπηρίας. Το σημαντικότερο ωστόσο πρόβλημα σε σχέση με τη νομοθεσία που αφορά την προσβασιμότητα στις μεταφορές αποτελεί το γεγονός ότι α) υστερεί σημαντικά η εφαρμογή της στην πράξη και ότι β) η εφαρμογή είναι επιλεκτική δηλαδή δεν εφαρμόζεται σε όλα τα λεωφορεία, σε όλους τους σταθμούς, σε όλους τους συρμούς.

Πληροφορία - επικοινωνίες

Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην πληροφορία και στις επικοινωνίες, καταγράφονται εντονότερα προβλήματα συμβατότητας με τις απαιτήσεις της Σύμβασης. Η νομοθεσία σε ισχύ αναφέρεται α) σε «ειδικά μέτρα» για άτομα με αναπηρία β) στο σχεδιασμό και στη συντήρηση κρατικών δικτυακών τόπων και στο προσβάσιμο περιεχόμενο ιστοσελίδων και γ) στη γενική υποχρέωση των φορέων του δημοσίου τομέα για παροχή προσβάσιμης πληροφόρησης στα άτομα με αναπηρίες και σχεδιασμού της επικοινωνίας και της πληροφόρησης με τρόπο ώστε να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία. Οι δυο τελευταίες νομοθετικές διατάξεις είναι σχετικά πρόσφατες (2010 και 2011) και δεν φαίνεται να έχουν ακόμη εφαρμοστεί. Σε κάθε περίπτωση πάντως δημόσια πληροφορία (νόμοι, Υπουργικές αποφάσεις, έντυπα, αιτήσεις κ.λπ.) δεν είναι διαθέσιμα σε με τρόπο προσβάσιμο σε άτομα με αναπηρία, ενώ δεν υφίσταται νομοθετημένος θεσμός βοήθειας για την

²⁶ Συνήγορος του Πολίτη, Πόρισμα «Η παρακώλυση της άσκησης του δικαιώματος στην κοινή χρήση των πεζοδρομίων» Δεκέμβριος 2006

εξυπηρέτηση ατόμων με αναπηρία στις συναλλαγές τους με το δημόσιο τομέα. Επιπλέον, οι υφιστάμενες διατάξεις αναφέρονται σε «διευκολύνσεις» των ατόμων με αναπηρία και δεν θέτουν κανόνες που να αφαιρούν τα «εμπόδια» και να καθιστούν την πρόσβαση στην πληροφορία και στις επικοινωνίες εφικτή. Αντίθετα, οι «διευκολύνσεις» αποσκοπούν στην διευκόλυνση μεμονωμένων ατόμων, χωρίς όμως να αντιμετωπίζεται το ζήτημα της προσβασιμότητας στο σύνολό του. Επιπλέον, η νεότερη νομοθεσία θέτει κανόνες γενικής φύσης που δεν έχουν εφαρμοστεί. Επομένως, η εφαρμογή στην πράξη της νομοθεσίας και η παρακολούθησή της παραμένουν ένα εξίσου σημαντικό πρόβλημα.

Στην Ελλάδα η προσβασιμότητα των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου στα άτομα με αναπηρία αξιολογείται σχετικά χαμηλά και, σε κάθε περίπτωση, σημαντικά χαμηλότερα από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα ποσοτικής έρευνας που διεξήχθη το 2008, το 71,3% των ατόμων με αναπηρία δε χρησιμοποιεί ηλεκτρονικό υπολογιστή. Το ιδιαίτερα υψηλό αυτό ποσοστό είναι ακόμα υψηλότερο σε πολλές περιοχές της ελληνικής υπαίθρου.²⁷

Σε Μελέτη από το Παρατηρητήριο για την Κοινωνία της Πληροφορίας²⁸ με τίτλο «Εκτίμηση Ψηφιακού Χάσματος για ΑμεΑ, μετανάστες και άτομα 3ης ηλικίας στην Ελλάδα: Αποτελέσματα, συμπεράσματα και προτάσεις» διαπιστώνονται σημαντικά προβλήματα στην πράξη.

Κατάρτιση για θέματα προσβασιμότητας των ατόμων με αναπηρία σε όλους τους εμπλεκόμενους (αρχιτέκτονες, μελετητές, μηχανικούς, φορείς υλοποίησης διεθνών αναπτυξιακών προγραμμάτων κ.λπ.)

Το άρθρο 9 της Σύμβασης απαιτεί από τα κράτη μέρη τη λήψη μέτρων κατάρτισης για τους άμεσα ενδιαφερόμενους. Συναφής πρόβλεψη δεν υπάρχει ούτε σε επίπεδο νομοθετικής ή άλλης διάταξης. Καταγράφονται επιμέρους πρωτοβουλίες -όπως για παράδειγμα ενημέρωση για θέματα αναπηρίας προς τους νέους οδηγούν λεωφορείων από τον ΟΑΣΑ- αλλά δεν υπάρχει γενικός σχεδιασμός και συστηματική προσέγγιση στη διάδοση των σχετικών θεμάτων.

Υποχρεωτικές προϋποθέσεις προσβασιμότητας για κτίρια που προορίζονται για χρήση κατοικίας

²⁷ Έκθεση Ε.Σ.Α.μεΑ. για την 3η Δεκέμβρη 2008 με θέμα: «Η Κοινωνία τοποθετείται για την αναπηρία και απαιτεί τη λήψη μέτρων για την προστασία των ατόμων με αναπηρία από τις διακρίσεις και τον αποκλεισμό» http://www.esaea.gr/files/documents/3rdDec_2008.pdf

²⁸ Παρατηρητήριο για την Κοινωνία της Πληροφορίας, Εκτίμηση Ψηφιακού Χάσματος http://www.observatory.gr/files/meletes/AMEA_ap.pdf, Οκτώβριος 2007

Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις σε αυτόν το τομέα, καθώς οι ρυθμίσεις που ισχύουν είναι αυτές του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού οι οποίες επιβάλλουν υποχρεώσεις προσβασιμότητας σε «νέα» κτίρια που έχουν χρήση κατοικίας, στα οποία είναι υποχρεωτικός ο ανελκυστήρας. Ωστόσο, δεν υπάρχει η παραμικρή ρύθμιση για υφιστάμενα προ του νομοθετικού πλαισίου κτίρια ούτε για τον εσωτερικό χώρο των κατοικιών. Πρόβλεψη γίνεται στις Οδηγίες Σχεδιασμού Γραφείου Μελετών για ΑμεΑ του ΥΠΕΚΑ «Σχεδιάζοντας για όλους», οι οποίες ωστόσο, δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα.

Εθνικό σχέδιο προσβασιμότητας για εξάλειψη εμποδίων σε εύλογο χρονικό πλαίσιο

Δεν έχει εκπονηθεί από το ελληνικό κράτος εθνικό σχέδιο προσβασιμότητας ενώ δεν υπάρχει ούτε συστηματική αποτύπωση των εμποδίων προσβασιμότητας, ώστε να μπορεί με εύλογο τρόπο να σχεδιαστεί ή να δρομολογηθεί η αφαίρεσή τους. Μεμονωμένες προσπάθειες καταγράφονται στο πλαίσιο επιμέρους πρωτοβουλιών και προγραμμάτων, όπως για παράδειγμα, στο «Πρόγραμμα Προσβασιμότητας στους δήμους», που ολοκληρώθηκε το 2010 από το Υπουργείο Εσωτερικών. Και τέτοιες πρωτοβουλίες δεν αντιμετωπίζουν την προσβασιμότητα συνολικά αλλά εξαντλούνται στη φυσική προσβασιμότητα. Ενώ δεν καταγράφεται συνολικός σχεδιασμός για θέματα προσβασιμότητας καταγράφεται ως ενδιαφέρουσα πρακτική οριζόντια ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας σε όλες τις πολιτικές η υποχρεωτική λήψη υπόψη κριτηρίων προσβασιμότητας σε όλα τα επιχειρησιακά προγράμματα του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς. Με δεδομένο το γεγονός ότι το ΕΣΠΑ αποτελεί το χρηματοδοτικό βραχίονα των βασικών αλλαγών που προωθούνται στη χώρα μας, η εισαγωγή παρόμοιων οριζόντιων προβλέψεων κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική για τη διασφάλιση, τουλάχιστον εκ των προτέρων, κάποιων βασικών προδιαγραφών προσβασιμότητας.

Σήμανση στα δημόσια κτίρια διαθέσιμη σε γραφή Μπράιγ, σε μορφές εύκολες να τις διαβάσει και να τις κατανοήσει κάποιος, διαθέσιμη «ζωντανή βοήθεια» και ενδιάμεσοι προκειμένου να διευκολύνεται η οδηγών, αναγνώστων, διερμηνέων νοηματικής γλώσσας)

Οι ρυθμίσεις που αφορούν την (ουσιαστική) προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία στις υπηρεσίες που παρέχονται στο δημόσιο τομέα δεν ρυθμίζεται με τον ίδιο εξαντλητικό τρόπο που ρυθμίζεται η προσβασιμότητα στο φυσικό περιβάλλον. Στο σημείο αυτό η ελληνική νομοθεσία δεν είναι πλήρως συμβατή με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία καθώς πέρα από επιμέρους «εξυπηρετήσεις» που

προβλέπονται π.χ. ότι το φάκελο του ατόμου με αναπηρία μεταφέρει ο υπάλληλος και όχι ο εξυπηρετούμενος δεν δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ίση και αυτόνομη πρόσβαση σε αυτές. Δεν κατοχυρώνεται ρητά η υποχρέωση της διοίκησης να διαθέτει ειδική σήμανση ή να επικοινωνεί σε άλλες γλώσσες όπως η νοηματική, η γραφή Μπράιγ, η ευανάγνωστη και κατανοητή γραφή ή μέσω «ζωντανής» βοήθειας. Τα παραπάνω σημεία, που αφορούν εν τέλει την ουσιαστική δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία να έχουν πρόσβαση στις παρεχόμενες υπηρεσίες δεν διασφαλίζονται νομοθετικά.

Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο προβλέπει, σε γενικό πλαίσιο, την υποχρέωση των δημοσίων φορέων να λαμβάνουν αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίζεται η προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία μέσω των απαραίτητων διευκολύνσεων. Οι σχετικές διατάξεις έχουν ερμηνευθεί μέσω εγκυκλίων και αφορούν κυρίως την εξυπηρέτηση κατά προτεραιότητα των ατόμων με αναπηρία και για την παροχή διευκολύνσεων για τα ΑμεΑ στις δημόσιες υπηρεσίες, την ύπαρξη ειδικών εντύπων με κατάλληλη μεγέθυνση του κειμένου για άτομα με προβλήματα μερικής όρασης. Ωστόσο, δεν υπάρχει ανάλογη πρόβλεψη για ειδικότερες ανάγκες, πχ διερμηνέα νοηματικής, ζωντανή βοήθεια. Επίσης δεν κατοχυρώνεται ρητά η υποχρέωση της διοίκησης να καθιστά διαθέσιμο ενημερωτικό υλικό ή πληροφορίες ή νόμους που αφορούν όλους τους πολίτες σε γραφή Μπράιγ, σε εύκολα κατανοητή γλώσσα κ.λπ.

Αναγκαία βοήθεια για την πρόσβασή στην πληροφορία, μέτρα που να διασφαλίζουν ότι τα άτομα με αναπηρία έχουν πρόσβαση σε νέες τεχνολογίες και συστήματα πληροφοριών και επικοινωνιών, συμπεριλαμβανομένου του διαδικτύου, συστημάτων κινητής τηλεφωνίας κ.ά.

Πρόσφατη ελληνική νομοθεσία κατοχυρώνει τη γενική υποχρέωση να είναι προσβάσιμες οι δημόσιες ιστοσελίδες και το περιεχόμενό τους. Ωστόσο δεν παραπέμπει ευθέως για το σκοπό αυτό στις διεθνείς προδιαγραφές προσβασιμότητας ή σε συγκεκριμένες προδιαγραφές προσβασιμότητας, με αποτέλεσμα η απαίτηση αυτή συχνά να παραμένει κενό γράμμα. Επιπλέον, οι συγκεκριμένες διατάξεις πάσχουν στην εφαρμογή τους στην πράξη, όπως αποδεικνύεται από σχετικές μελέτες και τα στοιχεία.

Η νομοθεσία περί δημοσίων συμβάσεων (αγορά υπηρεσιών ή προϊόντων από τις δημόσιες Αρχές μέσω δημοσίων προσφορών) ανάλογη προκειμένου να προωθεί τη συμμόρφωση με τα πρότυπα προσβασιμότητας, καθιστώντας τα υποχρεωτική προϋπόθεση;

Σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο για το «συντονισμό των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών», οι τεχνικές προδιαγραφές πρέπει να ορίζονται, όταν είναι δυνατόν, έτσι ώστε να εξασφαλίζουν την προσβασιμότητα ατόμων με αναπηρία.

Έκτακτες ανάγκες

Στο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο παρατηρείται έλλειψη ρυθμίσεων για άτομα με αναπηρίες σε περιπτώσεις καταστροφών και έκτακτων αναγκών. Δεν προβλέπονται επίσης μέτρα για ασφαλή εκκένωση κτιρίων από ΑμεΑ σε περιπτώσεις έκτακτων αναγκών (στο άρθρο 18 του Νόμου 1568/195 που ισχύει δεν γίνεται αναφορά σε προδιαγραφές και προβλέψεις ειδικά για άτομα με αναπηρίες), ενώ υπάρχει έλλειψη ρυθμίσεων και για πρόσβαση στην πληροφόρηση και στην ενημέρωση ατόμων με αναπηρία σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης.

4.1.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Στην Ελλάδα είναι σε ισχύ μια πληθώρα ρυθμίσεων που αφορούν την εξάλειψη εμποδίων προσβασιμότητας. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υφίστανται εμπόδια προσβασιμότητας. Αντίθετα, οι απόψεις των ίδιων των ατόμων με αναπηρία σχετικά με τις διευκολύνσεις πρόσβασης που παρέχονται αποτυπώθηκαν σε έρευνα της ΕΣΑμεΑ το 2005²⁹ σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 1.386 ατόμων με όλες τις μορφές αναπηρίας σε όλη την Ελλάδα, καταγράφεται μια σημαντική δυσαρέσκεια των πολιτών με αναπηρία σχετικά με την προσβασιμότητα βασικών υπηρεσιών. Συγκεκριμένα:

- για τις δημόσιες υποδομές για την κίνηση στην πόλη, το 13% των ερωτηθέντων δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, το 30,6% μέτρια ικανοποιημένοι και το 45,2% καθόλου ικανοποιημένοι,
- για την πρόσβαση στις δημόσιες και δημοτικές υπηρεσίες, το 13,2% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, το 35,4% μέτρια ικανοποιημένοι και το 39,5% καθόλου ικανοποιημένοι,
- για τις διευκολύνσεις για την πρόσβαση στο σχολείο το 18,8% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι από αυτές, το 33,8% μέτρια ικανοποιημένοι και το 30% καθόλου ικανοποιημένοι,

²⁹ Υποπρόγραμμα «Απασχολησιμότητα», Μέτρο 1.1, Έργο: «Πρόκληση», υποέργο 1: «Μελέτη για την κατάσταση της απασχόλησης ΑμεΑ που βιώνουν απλές ή πολλαπλές διακρίσεις και ανισότητες»

- για τις υποδομές διευκόλυνσης της πρόσβασης στην εργασία, το 16,2% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, το 27,8% μέτρια ικανοποιημένοι και το 37,2% καθόλου ικανοποιημένοι,
- για τις διευκολύνσεις στα μέσα μαζικής μεταφοράς το 16,1% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, το 32,3% μέτρια ικανοποιημένοι και το 39,5% καθόλου ικανοποιημένοι,
- για τους χώρους πολιτισμού και ψυχαγωγίας, το 17,6% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, το 36,8% μέτρια ικανοποιημένοι και το 32% καθόλου ικανοποιημένοι,
- για την πρόσβαση στην πληροφόρηση το 12,2% δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, το 38,4% μέτρια ικανοποιημένοι και το 34,1% καθόλου ικανοποιημένοι.

Όπως αναφέρεται στην εν λόγω έρευνα «τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα κατά την κίνησή τους μέσα στις πόλεις, στα μέσα μαζικής μεταφοράς, στις δημόσιες και δημοτικές υπηρεσίες, στους χώρους εργασίας, στο σχολείο και στην πρόσβαση στους χώρους πολιτισμού και ψυχαγωγίας. Τα ανωτέρω προβλήματα πρέπει να αντιμετωπιστούν για την διαμόρφωση ενός κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στο οποίο θα μπορούν να ζουν όλοι οι πολίτες χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς. Η ευθύνη γι' αυτό ανήκει πρωτίστως στους δημόσιους φορείς, αλλά και τους φορείς του ιδιωτικού τομέα, πολύ περισσότερο που σε αρκετές περιπτώσεις οι αναγκαίες παρεμβάσεις επιδοτούνται από εθνικά ή κοινοτικά προγράμματα».

Τόσο σε νομοθετικό όσο και σε πραγματικό επίπεδο, τα άτομα με αναπηρία υφίστανται σημαντικές διακρίσεις σε ό,τι αφορά το δικαίωμά τους στην προσβασιμότητα. Τα εμπόδια ή οι ελλείψεις που καταγράφονται δεν μπορούν να αρθούν μόνο με δημιουργία νέων διατάξεων ή τροποποίηση ή κατάργηση νομοθετικών διατάξεων αλλά απαιτούν και μια συντονισμένη προσπάθεια συστηματοποίησης της σχετικής νομοθεσίας και παρακολούθησης της εφαρμογής της. Η συστηματοποίηση της νομοθεσίας αποτελεί ένα πρόβλημα προσβασιμότητας αφ' εαυτού στο βαθμό που οι ισχύουσες διατάξεις είναι ασαφείς και δύσκολα προσβάσιμες. Η παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας αποτελεί την ουσιαστική προϋπόθεση για τη διασφάλιση της προσβασιμότητας στην πράξη. Καταγράφονται οι ακόλουθες κατευθύνσεις αλλαγών που προτείνεται να λάβουν χώρα προκειμένου να διασφαλιστεί η συμβατότητα της ελληνικής νομοθεσίας με το άρθρο 9 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία:

- νομοθετική κατοχύρωση της έννοιας της προσβασιμότητας και της υποχρέωσης της διοίκησης να τη διασφαλίζει σε ό,τι αφορά τους δημόσιους χώρους, την επικοινωνία με τη δημόσια διοίκηση, την πρόσβαση σε δημόσια πληροφορία και επικοινωνία. Οι σχετικές διατάξεις θα μπορούσαν να εισαχθούν στον κώδικα διοικητικής διαδικασίας,
- συστηματοποίηση της νομοθεσίας που αποτυπώνει τις προδιαγραφές προσβασιμότητας ειδικά για ιατρικές εγκαταστάσεις, σχολεία, εργασιακούς χώρους,
- ρητή κατοχύρωση της υποχρέωσης της διοίκησης να επικοινωνεί στη νοηματική γλώσσα, με γραφή Μπράιγ, με ζωντανούς ενδιάμεσους και να παρέχει ενημερωτικό υλικό και βασική πληροφορία σε προσβάσιμες μορφές,
- αναθεώρηση και συστηματοποίηση της νομοθεσίας που αφορά τη φυσική προσβασιμότητα με ουσιαστική αναθεώρηση του ΓΟΚ και ενσωμάτωση των οδηγιών «Σχεδιάζοντας για όλους» ως υποχρεωτική παράμετρό τους,
- επέκταση των υποχρεώσεων προσβασιμότητας και στις κατοικίες,
- διασφάλιση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία να διαμαρτύρονται για έλλειψη προσβασιμότητας, καθώς και δημιουργία ενός ελεγκτικού μηχανισμού που θα διενεργεί συστηματικούς ελέγχους με χρήση της μεθοδολογίας που έχει αναπτυχθεί,
- ορισμό φορέα/ελεγκτικού μηχανισμού με αρμοδιότητα τη συστηματική παρακολούθηση της τήρησης όλων των πτυχών προσβασιμότητας και την υποδοχή καταγγελιών και παραπόνων από πολίτες με αναπηρία σχετικά με προβλήματα προσβασιμότητας,
- συστηματοποίηση της νομοθεσίας που αφορά την προσβασιμότητα των μέσων μεταφοράς και παρακολούθηση της εφαρμογής της,
- εξειδίκευση των διατάξεων που αφορούν στην προσβασιμότητα της πληροφορίας και των επικοινωνιών και παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας,
- δημιουργία προσβάσιμου ενημερωτικού υλικού και πληροφοριών σε όλους τους φορείς της δημόσιας διοίκησης,
- εισαγωγή νομοθετικών ρυθμίσεων (στη νομοθεσία για την πολιτική προστασία και στα σχετικά σχέδια δράσης – Ξενοκράτης) για τα άτομα με αναπηρία σχετικά με τις υπηρεσίες εκτάκτου ανάγκης,

- δημιουργία πλάνου προσβασιμότητας όπου θα πραγματοποιείται συστηματική καταγραφή των εμποδίων σε όλες τις μορφές προσβασιμότητας και μέτρα απομάκρυνσής τους ή αντιμετώπισής τους.

4.2 Ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη στην κοινωνία – Άρθρο 19

4.2.1 Το δικαίωμα στην ανεξάρτητη διαβίωση και ένταξη στην κοινωνία όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Τα άτομα με αναπηρίες έχουν το δικαίωμα να ζουν στην κοινωνία με ίσους όρους και να έχουν ίσες επιλογές με όλους τους υπόλοιπους ανθρώπους, όπως ορίζεται ρητώς στη Σύμβαση. Προκειμένου το δικαίωμα αυτό να μπορούν να το απολαμβάνουν πλήρως, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να παρέχουν όλες τις απαραίτητες διευκολύνσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου 19, κρίσιμα στοιχεία του δικαιώματος στην ανεξάρτητη διαβίωση όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση είναι α) η δυνατότητα επιλογής του τρόπου διαβίωσης, δηλαδή αν επιτρέπεται νομοθετικά αλλά και αν υφίσταται στην πράξη η δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία να επιλέγουν ελεύθερα τον τόπο και τις συνθήκες διαβίωσής τους β) η διαθεσιμότητα των υπηρεσιών που είναι απαραίτητες για την υποστήριξη της ανεξάρτητης διαβίωσης αλλά και η πραγματική πρόσβαση σε αυτές γ) η διαθεσιμότητα *προσωπικής βοήθειας* ως εξατομικευμένης υποστήριξης που επιτρέπει την ουσιαστική εφαρμογή του δικαιώματος ανεξάρτητης διαβίωσης και τέλος δ) η δυνατότητα ίσης πρόσβασης στις κοινοτικές υπηρεσίες που απευθύνονται στο σύνολο του πληθυσμού.

4.2.2 Το δικαίωμα στην ανεξάρτητη διαβίωση και στην ένταξη στην κοινωνία στην Ελληνική έννομη τάξη

Στο Σύνταγμα, στο άρθρο 25 παρ.1 εδαφ.1, ορίζεται ρητά πως «τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του κράτος». Αυτό αφορά το σύνολο των μελών της κοινωνίας, συνεπώς και τα άτομα με αναπηρία, για τα οποία το άρθρο 21 παρ. 6 ορίζει ειδικά πως «*έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας*».

Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, οι έννοιες, οι υποδομές και οι μεταρρυθμίσεις που συνδέονται με την ανεξάρτητη διαβίωση συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με την ψυχιατρική μεταρρύθμιση που ξεκίνησε στη χώρα μας τη δεκαετία του 90. Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής, στόχος της οποίας ήταν η ανάπτυξη ενός συστήματος κοινοτικών υπηρεσιών ψυχικής υγείας και η μετάβαση από την ασυλική ψυχιατρική σε ιδρύματα κλειστού τύπου στην κοινωνική-κοινοτική ψυχιατρική ξεκίνησε η διαδικασία «κλεισίματος» των ψυχιατρικών νοσοκομείων και δημιουργίας διαφορετικών δομών στην κοινότητα κυρίως για τα άτομα με ψυχική αναπηρία και τα άτομα με νοητική υστέρηση (που διέμεναν σε ιδρύματα). Αντίστοιχες δράσεις αναπτύχθηκαν τη δεκαετία του 2000 και στο πλαίσιο του Εθνικού Συστήματος Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, για τα άτομα με αναπηρία ευρύτερα.

Ανεξάρτητη διαβίωση στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης

Με τον όρο «Ψυχιατρική Μεταρρύθμιση» νοούνται οι παρεμβάσεις που επιτρέπουν στον ψυχικά ασθενή να παραμείνει ενεργός πολίτης μέσα στην κοινότητα, μέσα στο οικογενειακό του περιβάλλον, με αυτονομία, οικονομική δράση και κοινωνική ένταξη. Η εφαρμογή της Ψυχιατρικής Μεταρρύθμισης ξεκίνησε στην Ελλάδα βασισμένη στο νόμο για το Εθνικό Σύστημα Υγείας (Ν.1397/83), στο πλαίσιο του Κανονισμού 815/84. Ο νόμος του 1983 διευρύνθηκε με το Ν. 2071/92 και παγιώθηκε με το Ν. 2716/99 «Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός των Υπηρεσιών Υγείας και άλλες διατάξεις».

Κεντρικός άξονας του νόμου ήταν η αποϊδρυματοποίηση και η κοινωνικο-οικονομική (επαν)ένταξη των ψυχικά ασθενών στην κοινότητα με τη δημιουργία κατάλληλων δομών και υπηρεσιών στην κοινότητα και την ενεργοποίηση καταρτισμένου προσωπικού να την υποστηρίξει. Το πρόγραμμα Ψυχιαργώς υλοποιήθηκε σε τρεις αλληπάληλες φάσεις: Η Φάση Α (2000–2001) περιλάμβανε σειρά πρωτοβουλιών αποϊδρυματοποίησης και τη δημιουργία κοινοτικών δομών σε 31 πόλεις σε όλες την Ελλάδα. Η Φάση Β (2002–2009) εστίασε στην ανάπτυξη δομών πρόβλεψης, διάγνωσης, θεραπείας και ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και κοινωνικής ενσωμάτωσης για ενήλικες, παιδιά και εφήβους. Η Τρίτη φάση (2007–2013) προβλέπει την κατοχύρωση της μεταρρύθμισης για την ανταπόκριση στις ανάγκες για υπηρεσίες ψυχικής υγείας και τη διασφάλιση ίσης πρόσβασης στις υπηρεσίες, την καταπολέμηση του αποκλεισμού και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης.

Το πλέγμα υπηρεσιών, δομών και προγραμμάτων στην κοινότητα που δημιουργήθηκαν στο το πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης (Νόμος 2716/1999 (ΦΕΚ 96/Α)) περιλαμβάνει:

- Κέντρα Εξειδικευμένης Περίθαλψης, που μπορεί να είναι Κέντρα Ημέρας, Νοσοκομεία Ημέρας και Κέντρα Παρέμβασης στην κρίση για Ενήλικες, Παιδιά ή Εφήβους
- Μονάδες και Προγράμματα Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης.
- Ειδικά Κέντρα Κοινωνικής Επανένταξης
- Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε)
- Υπηρεσίες νοσηλείας ή ειδικής φροντίδας ψυχικής υγείας κατ' οίκον από τα νοσοκομεία (του Ν.Δ. 2592/1953 και του Ν. 1397/1983), τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία ή από τις Μονάδες Ψυχικές Υγείας
- Κινητές Μονάδες Ψυχικής Υγείας.

Ανεξάρτητη διαβίωση και άτομα με αναπηρία

Στην ελληνική νομοθεσία, πέρα από τις δομές που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης προβλέπονται και μία σειρά δομών με στόχο την αποκατάσταση και την κοινωνική επανένταξη ατόμων με κινητικές, αισθητηριακές αναπηρίες και νοητική υστέρηση.

Με το Νόμο 3106/2003 τα Περιφερειακά Συστήματα Υγείας απέκτησαν την ευθύνη για την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής στήριξης σε τοπικό επίπεδο καθώς και για την εκτέλεση μέτρων αποϊδρυματοποίησης, αποκατάστασης και κοινωνικής ένταξης των ατόμων με αναπηρίες. Στο Νόμο 3329/2005 (ΦΕΚ 81/Α/04-04-2005) «Περιφερειακή Συγκρότηση του Εθνικού Συστήματος Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης» ορίζεται το δικαίωμα οργάνωσης και λειτουργίας υπηρεσιών με σκοπό την αποκατάσταση και επανένταξη ατόμων με αναπηρίες, όπως προστατευόμενα διαμερίσματα, ξενώνες, οικοτροφεία, προστατευόμενα εργαστήρια και εργαστήρια επαγγελματικής κατάρτισης και επανένταξης, ενώ οι όροι, οι προϋποθέσεις, η διαδικασία, ο τρόπος οργάνωσης των αναφερόμενων υπηρεσιών ορίζονται με υπουργικές αποφάσεις (άρθρο 21).

Πέρα από τις δομές ανεξάρτητης διαβίωσης προβλέπεται επίσης η λειτουργία επιπλέον δομών που παρέχουν υπηρεσίες σε άτομα με αναπηρίες κυρίως με σκοπό την ένταξή τους στη ζωή στην κοινότητα, όπως ενδεικτικά: Προστατευόμενα Παραγωγικά Εργαστήρια, Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών με Αναπηρία (ΚΔΑΠ-ΜΕΑ), Δίκτυο

Κέντρων Στήριξης Ατόμων με Αναπηρία, άλλες υπηρεσίες όπως τα ΚΑΦΚΑ και τα ΚΕΚΥΚΑΜΕΑ τα οποία είχαν λειτουργήσει μετά το 1998 έχουν πλέον καταργηθεί και ενταχθεί στο Εθνικό Σύστημα Υγείας ως Κέντρα Φυσικής και Ιατρικής Αποκατάστασης (ν.4025/2011).

Υπηρεσίες υποστήριξης για την αυτόνομη διαβίωση

Υπηρεσίες υποστήριξης που να συνδέονται άμεσα με την ανεξάρτητη διαβίωση και την υποστήριξη των ατόμων με αναπηρία σε αυτή δεν προβλέπονται στην ελληνική νομοθεσία. Καταγράφεται ωστόσο μια πληθώρα βοηθημάτων και υπηρεσιών που περιλάμβαναν μεταξύ των σκοπών τους την παροχή υποστήριξης και σε άτομα με αναπηρία, όπως το πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι» που αποσκοπούσε στην παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών ολοκληρωμένης φροντίδας σε ηλικιωμένα, μοναχικά και άτομα με αναπηρία, που χρήζουν φροντίδας κατ' οίκον, μέσω κινητών μονάδων, ή τα τοπικά γραφεία παροχής κοινωνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών σε άτομα ευπαθών ομάδων που πλήττονται ή κινδυνεύουν περισσότερο από τον αποκλεισμό που ίδρυσε το Υπουργείο Υγείας σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Υγεία Πρόνοια» (Μέτρο 3.1 Πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού).

Επιδόματα - Παροχές

Η πλέον παραδοσιακή μορφή βοήθειας που παρέχεται στην ελληνική έννομη τάξη στα άτομα με αναπηρίες είναι τα επιδόματα και παροχές.

Άλλες παροχές

Άλλες παροχές που παρουσιάζουν συνάφεια με τη διαβίωση των ατόμων με αναπηρία είναι ενδεικτικά: Επίδομα καύσιμων, καταβολή αντιτίμου βενζίνης και ελαιολιπαντικών, επίδομα αεροθεραπείας, κοινωνικό οικιακό τιμολόγιο ΔΕΗ, κάρτες μετακίνησης.

Βοηθήματα

Σε γενικές γραμμές, παρέχονται ενισχύσεις σε άτομα με αναπηρία για την αγορά απαραίτητων τεχνικών βοηθημάτων, που στόχο έχουν και να ενισχύσουν την ανεξαρτησία τους, όπως προθέσεις άκρων, αναπηρικά αμαξίδια, ορθοπεδικά βοηθήματα, ορθοστάτες, ειδικά μπαστούνια ή καθίσματα, ακουστικά βαρηκοΐας, αναπνευστικές συσκευές κ.λπ.

4.2.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 19 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και κατευθύνσεις αλλαγών

Η μεταρρύθμιση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας, μέσω του προγράμματος «Ψυχαργώς» έχει οδηγήσει στο κλείσιμο ορισμένων ιδρυμάτων κλειστού τύπου. Η πρώτη φάση του προγράμματος (2000-2001) περιέλαβε μία σειρά πρωτοβουλιών αποϊδρυματοποίησης και την καθιέρωση κοινοτικών υπηρεσιών σε 31 πόλεις της Ελλάδας. Η δεύτερη φάση (2002-2009) περιέλαβε μέριμνα για την ανάπτυξη σε όλη τη χώρα κοινοτικών δομών, που παρέχουν υπηρεσίες ψυχικής υγείας με σκοπό την πρόληψη, διάγνωση, θεραπεία και ψυχοκοινωνική αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη για ενήλικες, παιδιά και εφήβους. Για τη χρονική περίοδο 2007-2013, μέσω Περιφερειακών Προγραμμάτων του ΕΣΠΑ, χρηματοδοτούνται προγράμματα για τη δημιουργία δομών και την ανάπτυξη υπηρεσιών για την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης ειδικών κοινωνικών ομάδων στο σύνολο των περιφερειών της χώρας, τα οποία αφορούν: υποδομές ανοιχτής φροντίδας κοινωνικών ομάδων, όπως ξενώνες και προστατευμένα διαμερίσματα χρόνιων ψυχικά ασθενών, καθώς και υλικοτεχνική υποστήριξη αυτών, υποδομές ημιαυτόνομης διαβίωσης και κοινοτικών η διαδημοτικών δικτύων υποστήριξης και φιλοξενίας για άτομα με βαριές κινητικές αναπηρίες, ηλικιωμένους άτομα με Αλτσχάιμερ κ.λπ., υποδομές και εξοπλισμό Ιατροπαιδαγωγικών κέντρων για την ψυχική υγεία, επέκταση ή και δημιουργία υποδομών βραχείας φιλοξενίας οικογενειών που συνοδεύουν άτομα που νοσηλεύονται, στέγες Υποστηριζόμενης Διαβίωσης για άτομα με αναπηρία (ΣΥΔ ΑΜΕΑ), τα οποία αδυνατούν να στηρίξουν οι οικογένειες τους.

Αποτέλεσμα της διαδικασίας ψυχιατρικής μεταρρύθμισης είναι η δημιουργία ενός δικτύου από κοινοτικές δομές, οικοτροφεία, ξενώνες, προστατευόμενα διαμερίσματα και κέντρα ημέρας –στην πλειοψηφία τους από ιδιωτικούς φορείς– που παρέχουν διαμονή ή προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης σε άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, κατά κύριο λόγο και, σε μικρότερο βαθμό, σε άτομα με νοητική υστέρηση.

Σύμφωνα με την έκθεση αξιολόγησης του προγράμματος «Ψυχαργώς» που δημοσιεύτηκε το 2009³⁰, ο στόχος για τη δημιουργία δομών αποϊδρυματοποίησης εκπληρώθηκε κατά 100,7% (μέχρι 31-05-09), ενώ

³⁰ «Επικαιροποιημένη Μελέτη Απολογισμού των Αποτελεσμάτων των Αξόνων Προτεραιότητας 1 και 2 του “ΕΠ ΥΓΕΙΑ-ΠΡΟΝΟΙΑ” με έμφαση στην περίοδο 2006-2008» http://www.ygeia-pronoia.gr/news_popup.asp?id=212

αναφορικά με τους δείκτες που αφορούν την αποϊδρυματοποίηση και τη μείωση των ασθενών που ζουν σε ψυχιατρικά νοσοκομεία, ο στόχος καλύφθηκε κατά 112%. Μέχρι και το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, καταργήθηκαν οι ασυλικές κλινικές σε πέντε ψυχιατρικά νοσοκομεία και συρρικνώθηκαν δραστικά στα υπόλοιπα. Σε λειτουργία τέθηκαν, το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, 118 δομές (το σύνολο των δομών που δημιουργήθηκαν ξεπερνά τις 400), συνδεδεμένες με συγκεκριμένο, κατά περίπτωση, ψυχιατρικό νοσοκομείο από το οποίο και προέρχονται οι ένοικοι - ασθενείς της κάθε δομής ή γενικό Νοσοκομείο του Τομέα Ψυχικής Υγείας στον οποίο ανήκουν. Τα στοιχεία αυτά καταγράφουν ωστόσο αποκλειστικά την επίτευξη αριθμητικών δεικτών και αποτελεσμάτων σε σχέση με τους επιχειρησιακούς στόχους που είχαν τεθεί και δεν αφορούν ή δεν έχουν καμία συσχέτιση με την κάλυψη πραγματικών αναγκών ούτε παρέχουν στοιχεία σχετικά με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Στην έκθεση καταγράφονται μια σειρά προβλημάτων στη διαδικασία εφαρμογής του προγράμματος που περιλάμβαναν μεταξύ άλλων την πολυπλοκότητα των διαδικασιών, τις χρονοβόρες απαιτήσεις, τις καθυστερήσεις στην εκταμίευση των απαιτούμενων κονδυλίων, αλλά και τις καθυστερήσεις στην πρόσληψη του απαραίτητου εξειδικευμένου προσωπικού και οι οποίες δημιούργησαν αρκετά προβλήματα στην υλοποίηση του σχεδίου. Επιπλέον, γίνεται λόγος για αρνητική επίδραση των τοπικών κοινωνιών, προβολή σημαντικών αντιδράσεων, λόγω της ύπαρξης του στίγματος, που είχε ως αποτέλεσμα τη δυσκολία εξεύρεσης κατάλληλων κτιρίων προς ενοικίαση για τη στέγαση δομών αποασυλοποίησης.

Παρά το θετικό βήμα της δημιουργίας δομών διαβίωσης στην κοινότητα, είναι αμφίβολο αν αυτό διασφαλίζει πλήρως το δικαίωμα στην ανεξάρτητη διαβίωση όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση. Όπως αναφέρεται στην Ευρωπαϊκή Μελέτη «Αποϊδρυματοποίηση και διαβίωση στην κοινότητα – τα αποτελέσματα και το κόστος»³¹, παρά το γεγονός ότι το ελληνικό σχέδιο για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση έχει καταφέρει σημαντικές βελτιώσεις στο σύστημα υπηρεσιών ψυχικής υγείας απέτυχε να επηρεάσει ουσιαστικά την κατάσταση για τα άτομα με νοητική υστέρηση και σωματικές αναπηρίες που διαβιούν σε ιδρύματα. Όπως καταγράφεται, στην Ελλάδα εξακολουθεί να λειτουργεί ένα εκτεταμένο δίκτυο ιδρυμάτων κλειστού τύπου, δημόσιων και ιδιωτικών που δημιουργούνται κυρίως από μη κυβερνητικές οργανώσεις και λειτουργούν σε διάφορες περιοχές της χώρας, πολλά από τα οποία με πολύ άσχημες συνθήκες. Ειδικά για τα

³¹ Deinstitutionalisation and community living – outcomes and costs, Report of a European Study, DECLOC 2007 - http://www.kent.ac.uk/tizard/research/DECL_network/

ιδιωτικά κέντρα, αναφέρεται πως σε πολλές περιπτώσεις λειτουργούν με όρους μη νόμιμους ενώ τόσο το εύρος όσο και η ποιότητα των υπηρεσιών διαφέρουν σημαντικά.

Σε ό,τι αφορά τη λειτουργία των δομών ανεξάρτητης διαβίωσης καταγράφονται στην πράξη αρκετά προβλήματα που αφορούν τόσο στην κάλυψη των δομών όσο και στη λειτουργία τους. Σχετικά με τις στέγες υποστηριζόμενης διαβίωσης και ανάλογες δομές που λειτουργούν στην Ελλάδα αυτές *καλύπτουν, κυρίως, τις ανάγκες ατόμων που στο παρελθόν είχαν νοσηλευτεί σε ψυχιατρικά ιδρύματα. Έτσι, στην πράξη, οι δομές καλύπτουν κυρίως άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, ενώ για τις υπόλοιπες κατηγορίες αναπηρίας που χρήζουν ανάλογης στήριξης, τα ποσοστά κάλυψης των αναγκών είναι εξαιρετικά χαμηλά ή και μηδαμινά.*

Σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα επιλογής του ατόμου με αναπηρία του τρόπου αυτόνομης διαβίωσής του στην κοινότητα, το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο περιγράφει ιδιαίτερα συνοπτικά τις σχετικές διαδικασίες. Στο θεσμικό πλαίσιο, ο ενδιαφερόμενος να ενταχθεί στο πρόγραμμα κάποιας εκ των προαναφερομένων δομών, πρέπει να καταθέσει σχετική αίτηση, ενώ παράλληλα, κατατίθεται και έκθεση κοινωνικής έρευνας, σχετικά με τον ενδιαφερόμενο προς ένταξη καθώς και πλήρες ιστορικό του ιδίου του ατόμου, αναφορικά με την αναπηρία του αλλά και το οικογενειακό του περιβάλλον. Στην πράξη ωστόσο η ένταξη σε συγκεκριμένη δομή στην ουσία σχετίζεται με την εφαρμογή του προγράμματος ιδρυματοποίησης στο συγκεκριμένο νοσοκομείο και τη συνεργασία με κοινοτικές δομές που είχε το συγκεκριμένο ίδρυμα. *Επομένως, η δυνατότητα επιλογής δεν φαίνεται να υπάρχει στην πράξη καθώς η μετάβαση των ασθενών από τα νοσοκομεία στις συνεργαζόμενες δομές ήταν σχεδόν αυτόματη.* Πλήρες δικαίωμα επιλογής μπορεί να θεωρήσει κανείς ότι υπάρχει μόνο σε περιπτώσεις κέντρων με κερδοσκοπικό χαρακτήρα όπου το άτομο επιλέγει τη δομή στην οποία θέλει να απευθυνθεί. *Επομένως, η δυνατότητα επιλογής αφενός δεν κατοχυρώνεται ρητά στο θεσμικό πλαίσιο αλλά και δεν φαίνεται να ισχύει στην πράξη.* Επιπλέον, στο θεσμικό πλαίσιο, δεν προβλέπει ρητά διαδικασία οικειοθελούς ή ακούσιας απομάκρυνσης από τις δομές διαβίωσης στην κοινότητα στον οποίων το πρόγραμμα η ένταξη δεν έχει χρονικό περιορισμό, όπως τα Οικοτροφεία.

Προβλήματα καταγράφονται και στη λειτουργία των δομών διαβίωσης στην κοινότητα. Στις Ετήσιες Εκθέσεις Πεπραγμένων του Σώματος Επιθεωρητών Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας (ΣΕΥΥΠ) καταγράφονται, καταρχάς, σημαντικά προβλήματα στις δομές των Μονάδων Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Αποκατάστασης Ασθενών, όπου διενεργήθηκαν έλεγχοι και καταπάτηση του δικαιώματος ανεξάρτητης διαβίωσης και

ένταξης στην κοινωνία, αν και σκοπός των συγκεκριμένων μονάδων είναι η αποσυλοποίηση και κοινωνική επανένταξη ψυχικά ασθενών, με την έξοδο τους από τα δημόσια ψυχιατρεία, καθώς και η πρόληψη και ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης με αποδέκτες χρόνιους ψυχικά ασθενείς.

Στις εκθέσεις που έχουν δοθεί στη δημοσιότητα, καταγράφονται λειτουργικά προβλήματα, παρατυπίες, ελλείψεις στον τομέα της ασφάλειας και της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε μονάδες και κέντρα κοινωνικής αποκατάστασης ΑμεΑ, που λειτουργούν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, μετά από ελέγχους που έγιναν.

Ειδικότερα, όπως καταγράφεται στην Έκθεση του 2008, οι φιλοξενούμενοι στις δομές και τα διαμερίσματα των μονάδων ψυχικής υγείας, σχεδόν στο σύνολό τους λαμβάνουν συντάξεις ή επιδόματα. Τα χρήματα τα εισπράττουν οι κοινωνικοί λειτουργοί, ενώ στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι δικαιούχοι κατέχουν βιβλιάρια καταθέσεων πιστωτικών ιδρυμάτων, ωστόσο, στις περισσότερες δομές, εμφανίζονται ως συνδικαιούχοι σε αυτά οι κοινωνικοί λειτουργοί και σε κάποιες περιπτώσεις υπάλληλοι των κεντρικών γραφείων των μονάδων ψυχικής υγείας, χωρίς να είναι βέβαιο πως υπήρξε η ρητή συναίνεση των ψυχικά ασθενών γι' αυτό. Τα χρήματα που ανήκουν στους χρήστες των υπηρεσιών παρακρατούνται για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών των δομών και δεν κατατίθενται στους τραπεζικούς λογαριασμούς των δικαιούχων, ούτε τα χρήματα που πλεονάζουν μετά τα έξοδα κάλυψης των αναγκών. Όπως διαπιστώθηκε, ωστόσο, μετά τον έλεγχο, και καταγράφηκε στην έκθεση του 2008, μονάδες ψυχικής υγείας «δανείστηκαν» τα χρήματα των χρηστών των υπηρεσιών των δομών, δραστηριότητα για την οποία, η αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ήταν ενημερωμένη, όπως αναφέρει το Σώμα Επιθεωρητών. Το συνολικό ποσό που όφειλαν οι Μονάδες Ψυχικής Υγείας στους φιλοξενούμενους ασθενείς ανήλθε σε 374.006,06€ το οποίο ήταν καταγεγραμμένο στα βιβλία τους, στην στήλη των εσόδων ως «χρηματική διευκόλυνση» από τους φιλοξενούμενους ασθενείς. Παράλληλα, διαπιστώθηκαν και σημαντικές παρατυπίες διοικητικής και οικονομικής φύσεως.

Σε ό,τι αφορά την ανεξάρτητη διαβίωση για άτομα με αναπηρία (και όχι ψυχική αναπηρία), τα προβλήματα διαφοροποιούνται σημαντικά. Όπως καταγράφεται στη μελέτη της ΕΣΑμεΑ, με θέμα «Άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης: οι αποκλεισμένοι ανάμεσα στους αποκλεισμένους»³² ο αριθμός των κέντρων εκπαίδευσης και

³² Άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης: οι αποκλεισμένοι ανάμεσα στους αποκλεισμένους, Κείμενο Αναφοράς για τη μετάβαση από την ελλειμματική ιδρυματική φροντίδα ασυλικού τύπου ή από την έλλειψη φροντίδας και το συνακόλουθο αποκλεισμό στην οικογένεια σ'

διαβίωσης για τα άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης είναι εξαιρετικά μικρός. Ως αποτέλεσμα, μεγάλος αριθμός ατόμων ζει με τους γονείς τους (για όσο διάστημα τουλάχιστον αυτοί είναι εν ζωή) και αντιμετωπίζουν οδυνηρές καταστάσεις αποκλεισμού. Δημόσια σχολεία ή κέντρα ημέρας για τα παιδιά με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης δεν υπάρχουν και, συνεπώς, οι γονείς αναγκάζονται είτε να τα στείλουν σε ιδιωτικά, καταβάλλοντας σημαντικό αντίτιμο, είτε σε περίπτωση που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα ή ζουν στην επαρχία όπου δεν υπάρχουν ανάλογα κέντρα κρατούν τα παιδιά τους στο σπίτι. Το γεγονός αυτό φέρεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά του ατόμου με αναπηρία (επιθετικότητα, αυτοκαταστροφικότητα, καταστροφικότητα).

Πέρα ωστόσο από τα προβλήματα που καταγράφονται στην πράξη σε σχέση με την ύπαρξη δομών ανεξάρτητης διαβίωσης και την επαρκή κάλυψη των αναγκών όλων των ατόμων με αναπηρία, προβλήματα καταγράφονται και σε ό,τι αφορά την παροχή των απαραίτητων υποστηρικτικών υπηρεσιών που θα επιτρέψουν την ουσιαστική υλοποίηση του δικαιώματος στην ανεξάρτητη διαβίωση. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του Ακαδημαϊκού Δικτύου Ευρωπαίων Εμπειρογνομόνων για την Αναπηρία (ANED) για την Ελλάδα, που αφορά την εφαρμογή πολιτικών για την στήριξη της ανεξάρτητης διαβίωσης των ατόμων με αναπηρία³³, το θέμα της εξατομικευμένης βοήθειας και της επιλογής από το ίδιο το άτομο με αναπηρία του είδους και του βαθμού της βοήθειας που του παρέχεται, δεν υφίσταται στην ελληνική κοινωνική πολιτική.

Συγκεκριμένα, στην έκθεση αναφέρεται ότι αν και αναγνωρίζεται το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες στην ανεξάρτητη διαβίωση και στη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή δεν τους παρέχεται η απαραίτητη υποστήριξη προκειμένου να τους επιτραπεί να οργανώνουν και να ελέγχουν τη ζωή τους σύμφωνα με τις επιθυμίες τους. Δεν παρέχονται συστήματα προσωπικής υποστήριξης, που περιλαμβάνουν το δικαίωμα επιλογής και ελέγχου για το ποιος παρέχει την υποστήριξη, που παρέχεται αυτή η υποστήριξη και πότε παρέχεται η υποστήριξη. Δεν υπάρχει σχετική πρόβλεψη στην ελληνική νομοθεσία με κατεύθυνση την ανεξάρτητη διαβίωση και, κατά συνέπεια, δεν υπάρχει πρόβλεψη ή σχεδιασμός για την παροχή βοήθειας προσαρμοσμένης στις ιδιαίτερες ανάγκες του κάθε

ένα Εναλλακτικό Σύστημα Υποστηρικτικών Δομών και Υπηρεσιών, 2005 - http://www.esaea.gr/index.php?module=documents&JAS_DocumentManager_op=viewDocument&AS_Document_id=163

³³ Academic Network of European Disability experts (ANED), country report on the implementation of policies supporting independent living for disabled people (2009)

ατόμου ή την παροχή ενίσχυσης για τη στήριξη καθημερινών δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της κοινότητας. Όπως τονίζεται, το ισχύον σύστημα αξιολόγησης και παροχών βασίζεται κυρίως στο μοντέλο ιατρικής αντίληψης των αναγκών και όχι στις πραγματικές ανάγκες υποστήριξης και πιθανής εξατομικευμένης βοήθειας.

Η βασική υποστήριξη που παρέχεται στην Ελλάδα είναι έμμεση και αφορά οικονομικές ενισχύσεις και επιδόματα, τα οποία τα άτομα με αναπηρία ή οι οικογένειές τους αξιοποιούν για να καλύψουν τις ανάγκες διαβίωσής τους. Ωστόσο, σύμφωνα με την προαναφερόμενη έκθεση, τα συγκεκριμένα μέτρα δεν είναι επαρκή ούτε ορθολογικά, ενώ βασίζονται σε μια κατηγοριακή λογική η οποία έχει σαν αποτέλεσμα οριζόντιες ανισότητες ανάμεσα στα άτομα με αναπηρία. Επιπλέον, τα επιδόματα βασίζονται σε ποσοστά αναπηρίας, προκειμένου να διασφαλιστεί η χορήγησή τους και χορηγούνται με βάση τη διάγνωση για την αναπηρία και το είδος της και δεν λαμβάνεται σε καμία περίπτωση υπόψη η εξειδικευμένη ανάγκη που μπορεί να έχει κάθε άτομο, ενώ το ύψος τους είναι κοινό για το σύνολο των ατόμων που βρίσκονται στην ίδια κατηγορία. Το ποσό που δίδεται δεν είναι ικανό προκειμένου ένα άτομο, για παράδειγμα, τετραπληγικό, να προσλάβει προσωπικό βοηθό, προκειμένου να λειτουργεί όσο πιο ανεξάρτητα γίνεται στο κοινωνικό πλαίσιο. Στην πραγματικότητα, τα επιδόματα αναπηρίας που παρέχονται από το ελληνικό κράτος αποτελούν το μοναδικό εισόδημα των ατόμων με αναπηρία και είναι, σαφές, πως δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Υπηρεσίες που παρέχονται στο σπίτι ή στην κοινότητα και χρηματοδοτούνται μέσω κοινοτικών προγραμμάτων και του ΕΣΠΑ 2007-2013, όπως το πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι» αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα οικονομικής φύσεως. Επίσης τα προγράμματα αυτά παρέχουν κάποιες υπηρεσίες υποστήριξης και σε άτομα με αναπηρία, *χωρίς ωστόσο να μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν αποτελεσματικές υπηρεσίες προσωπικής υποστήριξης για την αυτόνομη διαβίωση των ατόμων με αναπηρία στην κοινότητα.* Ορισμένες από αυτές τις δράσεις ωστόσο θα μπορούσαν να θεωρηθούν βάση για την ανάπτυξη ή επέκταση των υπηρεσιών αυτών.

Πέρα από τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι παραπάνω παρεμβάσεις καταγράφονται και επιπλέον δυσλειτουργίες στην πράξη. Πολλές φορές, οι αποκλίσεις ανάμεσα στις πραγματικές ανάγκες που καλούνται να καλύψουν επιμέρους δράσεις και στη λογική που διέπει τα επιμέρους προγράμματα στα οποία αυτές εντάσσονται έχουν σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται επιπρόσθετες προϋποθέσεις αλλά και

μεγαλύτερος κίνδυνος αποκλεισμού για τους ωφελούμενους-άτομα με αναπηρία.

Πέρα από τις περιορισμένες ή ανεπαρκείς δομές και υποδομές για την δυνατότητα άσκηση τους δικαιώματος στην αυτόνομη διαβίωση, στην πράξη καταγράφεται και μια πληθώρα άλλων προβλημάτων, κοινωνικής κυρίως φύσης. Η αντίδραση της κοινωνίας και η ύπαρξη στίγματος είναι στοιχεία που καταδεικνύονται και στο *Πόρισμα Αναφοράς του Συνηγόρου του Πολίτη* με θέμα «Έξωση αποθεραπευμένων ψυχικά ασθενών από προστατευμένο διαμέρισμα»³⁴, στο οποίο η Αρχή τοποθετήθηκε σχετικά με το θέμα της εφαρμογής των προγραμμάτων αποασυλοποίησης που προβλέφθηκαν με το Νόμο 2716/1999, μετά από αναφορά και αίτημα ελέγχου που έλαβε από βουλευτή για σχετική απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών (υπ' αριθμ. 716/2004).

Αιτία για την κατάθεση της αναφοράς ήταν απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, όπου προσέφυγαν συνιδιοκτήτες διαμερισμάτων πολυκατοικίας, στην οποία το Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο εκμίσθωσε διαμέρισμα για την φιλοξενία πέντε ασθενών. Οι προσφεύγοντες ζήτησαν και πέτυχαν την έξωση των πέντε ατόμων, επικαλούμενοι όρο του Κανονισμού της πολυκατοικίας που απαγόρευε τη χρήση του διαμερίσματος ως κλινική. Όπως αναφέρεται στο Πόρισμα της Αρχής, «ο στιγματισμός των ψυχικά ασθενών στηρίζεται σε μία σειρά προκαταλήψεων, οι οποίες κατά ένα μέρος δικαιολογούνταν την εποχή που δεν υπήρχαν αποτελεσματικές θεραπείες για τις ψυχώσεις. Οι προκαταλήψεις, που βοήθησαν στη δημιουργία του στίγματος, στηρίζονται στην πεποίθηση ότι ο ψυχικά ασθενής είναι ανίατος, επικίνδυνος για το περιβάλλον και ανεύθυνος για τις πράξεις του». Όπως έκρινε, το επιχείρημα που πρόβαλαν οι ιδιοκτήτες των διαμερισμάτων ότι η εγκατάσταση και μόνο στην πολυκατοικία πέντε αποθεραπευθέντων ψυχικά ασθενών διαταράσσει την ησυχία τους και, ειδικότερα, την ψυχική τους ηρεμία «δεν συνδέεται με προσδιοριζόμενες κοινωνικά αποδοκιμαστές ή παράνομες συμπεριφορές. Επομένως, η αυξημένη ανησυχία, τα αρνητικά στερεότυπα και οι παραστάσεις φόβου γύρω από τη λειτουργία αυτών των Ξενώνων και των Προστατευμένων Διαμερισμάτων, επιτάσσουν την συστηματική αγωγή της κοινότητας με τη διάδοση έγκυρων πληροφοριών για την ψυχιατρική νόσο καθώς και την ουσιαστική συνεργασία με τις τοπικές αρχές και τους φορείς της τοπικής κοινωνίας». Τα προστατευόμενα διαμερίσματα, ως μέθοδος αποασυλοποίησης προβλέπεται από διατάξεις νόμου που θεσπίστηκαν χάριν του δημοσίου συμφέροντος και για λόγους

³⁴ Συνήγορος του Πολίτη, Πόρισμα Αναφοράς «Έξωση αποθεραπευμένων ψυχικά ασθενών από προστατευμένο διαμέρισμα», 30 Νοεμβρίου 2004

κοινωνικής πολιτικής. Για το αν η χρήση του διαμερίσματος εμπίπτει στην έννοια της «κλινικής» ο Συνήγορος εξέφρασε την εκτίμηση πως, το γεγονός ότι τα άτομα που διαμένουν εκεί χρήζουν περιοδικής ειδικής παρακολούθησης και φαρμακευτικής αγωγής δεν καθιστά το διαμέρισμα κλινική ή παράρτημα ψυχιατρείου, ούτε ο χώρος προσιδιάζει σε κάτι τέτοιο, ούτε τα άτομα που διαμένουν θεωρούνται, πλέον, ασθενείς και παρουσιάζουν επικινδυνότητα. Σύμφωνα με ρητή αναφορά στο Πόρισμα, η συγκεκριμένη δικαστική απόφαση είναι μεμονωμένη, καθώς παρατίθεται σειρά άλλων δικαστικών αποφάσεων, επί ανάλογων περιπτώσεων, με διαφορετική κρίση (Ενδεικτικά, Αποφάσεις 338/2004 Μον.Πρ.Καρδίτσας, 408/2000 Μον.Πρ.Μεσολογγίου, 23315/2002 Μον.Πρ.Θεσσαλονίκης, 578/2001 Μον.Πρ.Πατρών, 373/1993 Ειρηνοδικείου Χαλανδρίου, 44/2001 Μον.Πρ. Αλεξανδρούπολης.).

Δυνατότητα διαβίωσης στην κοινότητα

Σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα ανεξάρτητης διαβίωσης στην κοινότητα, υπάρχει σχετικό θεσμικό πλαίσιο στην ελληνική έννομη τάξη, το οποίο προβλέπει τη λειτουργία μιας σειρά υπηρεσιών στην κοινότητα για τη διευκόλυνση της ανεξάρτητης διαβίωσης. Η ύπαρξη νομοθεσίας αποτελεί τη βάση για την υλοποίηση του δικαιώματος στην ανεξάρτητη διαβίωση, και μια θετική εξέλιξη των τελευταίων δεκαετιών, χωρίς ωστόσο να διασφαλίζει την πλήρη συμβατότητα με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Αποκλίσεις καταγράφονται τόσο στις σχετικές διατάξεις όσο και στην εφαρμογή τους στην πράξη.

Αρχικά, καταγράφονται ανεπαρκείς δομές και υποδομές που να επιτρέπουν την υλοποίηση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στην ανεξάρτητη διαβίωση. Οι δομές που έχουν δημιουργηθεί δεν επαρκούν (αριθμητικά) για να καλύψουν τις υφιστάμενες ανάγκες. Οι δομές δεν κατανέμονται επίσης με ορθολογικό τρόπο στην ελληνική επικράτεια. Επιπλέον, οι δομές αυτές αφορούν πρωτίστως σε ορισμένες ομάδες ατόμων με αναπηρία (κυρίως ψυχικά ασθενείς και άτομα με νοητική υστέρηση) και όχι σε όλα τα άτομα με αναπηρία όπως ρητά αναφέρεται στην παρ. 1 του άρθρου 19 της Σύμβασης. Ακόμη και για τις ομάδες για τις οποίες έχουν δημιουργηθεί δομές διαβίωσης στην κοινότητα, αυτές απευθύνονται μόνο σε άτομα που νοσηλεύονταν. Περαιτέρω, καταγράφεται σημαντική έλλειψη στοιχείων σε ό,τι αφορά την τεκμηρίωση του αριθμού των ατόμων που ασκούν το δικαίωμά τους στην ανεξάρτητη διαβίωση, ενώ οι εκθέσεις ανεξάρτητων φορέων και οργανισμών ή σωμάτων επιθεώρησης αναδεικνύουν σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο στη φύση όσο και στην ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται στις δομές ανεξάρτητης διαβίωσης. Ως αποτέλεσμα, το ισχύον καθεστώς που ρυθμίζει το δικαίωμα

της ανεξάρτητης διαβίωσης για όλα τα άτομα με αναπηρία φαίνεται να έχει περιορισμένη κάλυψη αλλά και να διέπεται από οριζόντιες και κάθετες ανισότητες τόσο στη νομοθετική του κατοχύρωση όσο και στην εφαρμογή του στην πράξη.

Δικαίωμα επιλογής

Σε δεύτερο επίπεδο, καταγράφεται απόκλιση από τις διατάξεις της Σύμβασης σε ό,τι αφορά το δικαίωμα που διαθέτει το άτομο με αναπηρία να επιλέξει τον τόπο και τον τρόπο διαβίωσής του. Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο η ένταξη ατόμου σε μονάδα αυτόνομης διαβίωσης προϋποθέτει αίτηση από την πλευρά του. Το γεγονός αυτό δεν συνεπάγεται ωστόσο και την ελεύθερη επιλογή της συγκεκριμένης μονάδας ή δομής. Στο βαθμό που η δημιουργία μονάδων ανεξάρτητης διαβίωσης συνδέθηκε στενά με τη διαδικασία αποϊδρυματοποίησης και το κλείσιμο συγκεκριμένων ψυχιατρικών μονάδων, οι νοσηλεύόμενοι «ασθενείς», κατευθύνθηκαν στις νεοσύστατες μονάδες σε συνεργασία του προσωπικού του νοσοκομείου και των επαγγελματιών που απασχολούνταν σε αυτές. Η διαδικασία επιλογής από την πλευρά του ασθενούς δεν ρυθμίζεται με σαφήνεια στο νομοθετικό πλαίσιο, η πράξη ωστόσο, όπως περιγράφηκε από επαγγελματίες, δεν φαίνεται να διασφαλίζει την *ελεύθερη* επιλογή του ατόμου με αναπηρία. Συνεπώς, το δικαίωμα επιλογής δεν κατοχυρώνεται επαρκώς στη νομοθεσία και δεν υφίσταται στην πράξη. Στο βαθμό που αποτελεί βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση του δικαιώματος στην αυτόνομη διαβίωση στην κοινότητα, το θεσμικό πλαίσιο θα πρέπει να ενισχυθεί με εγγυήσεις στην κατεύθυνση αυτή.

Υποστηρικτικές υπηρεσίες για τη διαβίωση στην κοινότητα

Συστατικό στοιχείο του δικαιώματος στην ανεξάρτητη διαβίωση αποτελεί επίσης η διαθεσιμότητα των απαραίτητων υποστηρικτικών υπηρεσιών στο σπίτι, σε καταστήματα και άλλες κοινωνικές υπηρεσίες υποστήριξης, συμπεριλαμβανομένης και της προσωπικής βοήθειας. Η εξατομικευμένη βοήθεια και επιλογή από το ίδιο το άτομο με αναπηρία του είδους και του βαθμού της βοήθειας που του παρέχεται, δεν κατοχυρώνεται στην ελληνική νομοθεσία. Η παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών στο σπίτι ή στην κοινότητα πραγματοποιείται μέσω προγραμμάτων (κατά κύριο λόγο το πρόγραμμα Βοήθεια στο Σπίτι και το Δίκτυο Κοινωνικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών) και δεν καλύπτει το σύνολο των ατόμων με αναπηρία. Συνεπώς, ενώ αποτελεί μια σαφή πρόοδο δεν κατοχυρώνεται με τρόπο που να μπορεί ουσιαστικά και αποτελεσματικά να συμβάλει στην άσκηση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στην ανεξάρτητη διαβίωση. Επιπλέον, η ελληνική νομοθεσία δεν προβλέπει τα συστήματα προσωπικής υποστήριξης, πολλώ δε μάλλον επιλογής των προσώπων που

παρέχουν την υποστήριξη αυτή. Ο ρόλος αυτός αναλαμβάνεται συνήθως από την οικογένεια ή επαγγελματίες και όχι απαραίτητα πάντα με τρόπο που να συμβάλλει στην αυτονομία και στην ελευθερία επιλογής του ατόμου με αναπηρία. Η ελληνική νομοθεσία θα πρέπει επομένως να προβλέψει ρητά ένα σύστημα προσωπικής υποστήριξης ειδικά σε θέματα ανεξάρτητης διαβίωσης στην κοινότητα. Η εμπειρία από παρεμβάσεις που έχουν λειτουργήσει θετικά και έχουν επιφέρει θετικά αποτελέσματα μπορεί να αξιοποιηθεί ως βάση σχεδιασμού των σχετικών υπηρεσιών.

Στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο, η βασική υποστήριξη που παρέχεται στα άτομα με αναπηρία αφορά οικονομικές ενισχύσεις και επιδόματα, τα οποία διέπονται από κατηγοριακή και προνοιακή λογική και στηρίζονται στενά στην ιατρική διάγνωση και στη διαπίστωση ποσοστών αναπηρίας. Στην πραγματικότητα, τα επιδόματα αναπηρίας που παρέχονται από το ελληνικό κράτος συχνά αποτελούν το μοναδικό εισόδημα των ατόμων με αναπηρία και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Τα επιδόματα αυτά θα πρέπει ωστόσο σταδιακά να μετεξελιχθούν από «βοήθεια» προνοιακής λογικής σε διαφορετικές μορφές υπηρεσιών και προσωπικής υποστήριξης στα άτομα με αναπηρία, προκειμένου να είναι συμβατά με το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας και τη ratio της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

Λοιπές υπηρεσίες, όπως στεγαστική υποστήριξη κ.λπ. κρίνεται ότι αποτελούν καλή βάση για την υλοποίηση του δικαιώματος στην ανεξάρτητη διαβίωση και θα πρέπει να διευρυνθούν Βρίσκουν περιορισμένη εφαρμογή και αυστηρές προϋποθέσεις που επίσης συνδέονται με την αναπηρία, τη διάγνωσή της καθώς και λοιπές προϋποθέσεις.

Πρόσβαση στις υπηρεσίες στην κοινότητα

Τέλος, το άρθρο 19 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία προβλέπει την δυνατότητα πρόσβασης σε ίση βάση στις κοινοτικές υπηρεσίες για το σύνολο του πληθυσμού. Η υποχρέωση αυτή, σε θεωρητικό επίπεδο, καλύπτεται από τις ισχύουσες συνταγματικές και νομοθετικές προβλέψεις. Στην πράξη ωστόσο, καταγράφονται σημαντικές αποκλίσεις σε ό,τι αφορά την ισότιμη πρόσβαση στις υπηρεσίες που αφορούν το σύνολο του πληθυσμού καθώς παραμένει σειρά εμποδίων προσβασιμότητας αλλά και στιγματισμού. Επιπλέον, λόγω της οικονομικής κρίσης καταγράφεται μια σημαντική συρρίκνωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και μια τάση συγχώνευσης υπηρεσιών που στόχευαν στα άτομα με αναπηρία με υπηρεσίες ιατρικής φύσεως.

4.3 Κινητικότητα του ατόμου – Άρθρο 20

4.3.1 Το δικαίωμα στην κινητικότητα όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Σύμφωνα με το άρθρο 20, τα Συμβαλλόμενα Κράτη πρέπει να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα προκειμένου να διασφαλίζεται η κινητικότητα των ατόμων με αναπηρία, με τη μέγιστη δυνατή ανεξαρτησία.

Η Σύμβαση αναγνωρίζει την ατομική κινητικότητα ως δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία και παρέχει οδηγίες για το πώς η άσκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος μπορεί να καταστεί εφικτή και να μην παραβιάζεται³⁵. Για να συμβεί αυτό, θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι όλα τα άτομα με αναπηρίες θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε υποβοηθητικές συσκευές, τεχνολογίες ή άλλες παροχές, ανάλογα με την περίπτωση τους, στο χρόνο που θα επιλέξουν και, επιπλέον, να μπορούν να ανταποκριθούν οικονομικά. Επιπλέον, θα πρέπει να διασφαλίζεται πως θα παρέχεται στα άτομα με αναπηρία –και σε εκείνους που έχουν αναλάβει τη φροντίδα τους– όλη η απαραίτητη εκπαίδευση προκειμένου να μπορούν να χρησιμοποιούν τους υποστηρικτικούς μηχανισμούς με ορθό και τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Οι διατάξεις του άρθρου 20 βρίσκονται σε συνάφεια και με τις διατάξεις του άρθρου 26, που αφορούν την αποκατάσταση και την επανάκτηση.

4.3.2 Το δικαίωμα στην κινητικότητα για τα άτομα με αναπηρία στην ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή της νομοθεσίας και η συμβατότητά της με το άρθρο 20 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η ελληνική έννομη τάξη δεν κατοχυρώνει ρητά το δικαίωμα της κινητικότητας των ατόμων με αναπηρία. Σε ισχύ είναι ρυθμίσει διάσπαρτες, το θέμα δεν έχει αντιμετωπιστεί σφαιρικά και ουσιαστικά και δεν υπάρχει ένα αλληλένδετο πλέγμα ρυθμίσεων, προσανατολισμένο στις πραγματικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία.

Έμμεση αναφορά μπορεί να συναχθεί από το άρθρο 21 παρ. 6 του Συντάγματος το οποίο ορίζει ότι «τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την

³⁵ International Disability Alliance, Guidance Document, Effective use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to protect the Rights of Persons with Disabilities, Μάιος 2010

επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας». Στο βαθμό που η προσβασιμότητα του περιβάλλοντος και η δυνατότητα κινητικότητας σε αυτό είναι προϋπόθεση για την αυτονομία, αλλά και την ενεργητική συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας, οποιαδήποτε γεγονότα ή καταστάσεις που δημιουργούν εμπόδια εμποδίζουν την απόλαυση των συγκεκριμένων δικαιωμάτων. Αυτό ισχύει για τη μη δυνατότητα κινητικότητας στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, στις υποδομές, στα μέσα μεταφοράς.

Προκειμένου να γίνεται σεβαστό το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να εξασφαλίζουν τη μέγιστη δυνατή κινητικότητα, απαιτείται η παροχή συγκεκριμένων διευκολύνσεων και βοηθημάτων. Πρωτίστως όμως απαιτείται η εξασφάλιση ενός φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος που δεν θα θέτει εμπόδια και ενός συστήματος μεταφορών, προσαρμοσμένου στις απαιτήσεις των ατόμων με αναπηρία. Το θεσμικό πλαίσιο που αφορά τους συγκεκριμένους τομείς αναπτύχθηκε εκτενώς σε σχέση με το άρθρο 9 της Σύμβασης και όπως διαπιστώθηκε υπάρχουν σημαντικά πρακτικά προβλήματα που θέτουν φραγμούς και εμπόδια στην προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία και στη δυνατότητα κινητικότητάς τους.

Επιπλέον, το θεσμικό πλαίσιο που διευκολύνει την κινητικότητα ατόμων με αναπηρία περιλαμβάνει μία σειρά επιμέρους ρυθμίσεων και παροχών για τα άτομα με αναπηρία, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα: *Οχήματα με ατέλεια, δελτίο στάθμευσης, ειδική θέση στάθμευσης, κάρτες μετακίνησης, τέλη διόδων, κυκλοφορία στο δακτύλιο, ΕΔΧ για μεταφορά αναπήρων*. Μέσω του συστήματος υγείας και του ασφαλιστικού συστήματος, άτομα με αναπηρία δικαιούνται την παροχή συγκεκριμένων ποσών για τη χορήγηση βοηθημάτων και συσκευών που προάγουν την κινητικότητά τους. Ωστόσο, λόγω και της οικονομικής κρίσης οι παροχές περικόπτονται συνεχώς. Η παροχή συνεχούς βοήθειας και πόσο, μάλλον, προσωπικής βοήθειας στα άτομα με την αναπηρία δεν προβλέπεται από το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο. Ειδικά προγράμματα κατάρτισης σε σχέση με τις δεξιότητες κινητικότητας, για τα άτομα με αναπηρία, καθώς και για το εξειδικευμένο προσωπικό που συνεργάζεται με αυτά, δεν έχουν σχεδιαστεί και δεν παρέχονται, τουλάχιστον συστηματικά και οργανωμένα, με συνέχεια και συνέπεια. Τέτοιου είδους προγράμματα μπορεί να έχουν σαν βάση την ιδιωτική πρωτοβουλία, ή να παρέχονται από ιδιωτικούς φορείς με το ανάλογο, προφανώς, κόστος.

4.3.3 Κατευθύνσεις αλλαγών

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο διέπεται από μια στενή αντίληψη της κινητικότητας και διασφαλίζει ορισμένες μόνο πτυχές της, χωρίς αυτές να είναι απαραίτητα οι πλέον χρήσιμες ή οι πλέον σημαντικές για τα άτομα με αναπηρία. Όπως αναφέρθηκε η κινητικότητα αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανεξαρτησία, την αυτονομία και τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική και οικονομική ζωή και πρέπει να έχει και την αντίστοιχη θεσμική κατοχύρωση.

Συνεπώς, στο πλαίσιο του εξορθολογισμού των παροχών που επιχειρεί ο Ενιαίος Κανονισμός Παροχών Υγείας κρίνεται σκόπιμη η διατήρηση των βοηθημάτων κινητικότητας που έχουν ουσιαστική σημασία και συμβολή στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των ατόμων με αναπηρία, λαμβάνοντας υπόψη και νέες μορφές υποστήριξης.

4.4 Αποκατάσταση και επανάκτηση – Άρθρο 26

4.4.1 Το δικαίωμα σε αποκατάσταση και επανάκτηση όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η αποκατάσταση και η επανάκτηση αποτελούν βασικά και καθοριστικής σημασίας στάδια, προκειμένου τα άτομα με αναπηρία να μπορούν να ζήσουν ανεξάρτητα στην κοινότητα (άρθρο 19 ΣΔΑΑ) και να έχουν πλήρη κινητικότητα (Άρθρο 20 ΣΔΑΑ).

Η αποκατάσταση (habilitation) περιλαμβάνει την εκμάθηση δεξιοτήτων που θα δώσουν τη δυνατότητα σε ένα άτομο με αναπηρία να λειτουργεί στην κοινότητα. Ανάλογα προγράμματα έχουν κυρίως στόχο άτομα που γεννήθηκαν με κάποια αναπηρία. Η επανάκτηση (rehabilitation) σημαίνει την επαναφορά ικανοτήτων και δυνατοτήτων για κυρίως ενήλικα άτομα που απέκτησαν αναπηρία σε κάποια φάση της ζωής τους και πρέπει, μετά από αυτό, να επαναπροσαρμοστούν στις απαιτήσεις της κοινότητας. Συνήθως είναι διαδικασίες συγκεκριμένης χρονικής διάρκειας, προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες απαιτήσεις και ανάγκες του κάθε ατόμου και διαφέρουν ανάλογα με το είδος και το βαθμό της αναπηρίας. Περιλαμβάνουν τον καθορισμό στόχων που πρέπει να επιτευχθούν με τη συντονισμένη υποστήριξη εξειδικευμένων για κάθε περίπτωση

επαγγελματιών και πιθανώς και με τη συμμετοχή μελών της οικογένειας ή ατόμων από το στενό του περιβάλλον³⁶.

4.4.2 Το δικαίωμα σε αποκατάσταση και επανάκτηση στην ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή της νομοθεσίας και η συμβατότητά της με το άρθρο 26 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το ελληνικό Σύνταγμα, μετά και την αναθεώρηση του 2001, έχει συμπεριλάβει ειδικές αναφορές στην κοινωνική προστασία των ατόμων με αναπηρία. Όπως ορίζεται στο άρθρο 21 παρ. 2 οι ανάπηροι πολέμου ή ειρηνικής περιόδου και τα άτομα που πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο, μεταξύ άλλων κατηγοριών ευπαθών ομάδων, έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν ειδική φροντίδα από το Κράτος και ο κοινός νομοθέτης καλείται να συγκεκριμενοποιήσει τις προϋποθέσεις και τις τεχνικές της εν λόγω προνοιακής προστασίας. Όπως ορίζεται στο άρθρο 21 παρ. 3 *«Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων»*, ενώ το άρθρο 21 στην παράγραφο 6, που προστέθηκε με την τελευταία συνταγματική αναθεώρηση αναφέρει πως *«Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας»*. Οι παράγραφοι 3 και 6 του άρθρου 21 ουσιαστικά διευρύνουν τους αποδέκτες της συνταγματικής εντολής στο σύνολο των ατόμων που πάσχουν από αναπηρία.

Η αποκατάσταση της υγείας των πολιτών συμπεριλαμβάνεται στις υποχρεώσεις του κράτους. Με το νέο Ενιαίο Κανονισμό Παροχών Υγείας, του Εθνικού Οργανισμού Παροχών Υπηρεσιών Υγείας (ΕΟΠΥΥ) ρυθμίζεται η πρόσβαση του πληθυσμού των δικαιούχων των παροχών από ασφαλιστικά ταμεία, σε ενιαίο σύστημα παροχής υπηρεσιών υγείας. Οι παροχές των ασφαλιστικών ταμείων, που καθορίζονται μέσω του ενιαίου κανονισμού, προβλέπουν την αποκατάσταση σε νοσοκομεία, αλλά και σε κέντρα αποθεραπείας-αποκατάστασης κλειστής νοσηλείας ή ημερήσιας νοσηλείας, ενώ προβλέπουν την παροχή υπηρεσιών ημερήσιας φροντίδας και παραμονής σε Κέντρα Δημέρευσης – Ημερήσιας Φροντίδας για άτομα

³⁶ Βλ. Σχετικά From Exclusion to Equality. Realizing the rights of persons with disabilities. A Handbook for parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol” UN Publication

με ειδικές ανάγκες. Ακόμη, περιλαμβάνονται παροχές για κάλυψη αναγκών για φυσικοθεραπείες, λογοθεραπείες, εργοθεραπείες, ψυχοθεραπείες.

Τα Θεραπευτήρια Χρονίων Παθήσεων μετασχηματίστηκαν και μετονομάστηκαν σε Ιδρύματα Κλειστής Φροντίδας και παρέχουν υπηρεσίες ειδικότερα σε άτομα με συγγενείς διαταραχές ή βλάβες μόνιμες ή προσωρινές του μυϊκού, νευρικού, κυκλοφορικού, ερειστικού, αναπνευστικού συστήματος καθώς και σε άτομα με νοητική υστέρηση. Στόχος τους είναι η πρόληψη της αναπηρίας ή η μείωσής της. Με το Νόμο 4025/2011 τα 24 ΚΕΚΥΚΑΜΕΑ καταργούνται, όπως και τα Κέντρα Αποθεραπείας – Φυσικής και Κοινωνικής Αποκατάστασης (ΚΑΦΚΑ) και εντάσσονται στο ΕΣΥ ως Κέντρα Φυσικής και Ιατρικής Αποκατάστασης.

Η αποκατάσταση και επανακίνηση επιχειρήθηκε πρωτίστως μέσα από δομές αποϊδρυματοποίησης. Αποτέλεσμα της διαδικασίας ψυχιατρικής μεταρρύθμισης (όπως αναφέρθηκε στην ενότητα που αφορά το άρθρο 19 της Σύμβασης) είναι η δημιουργία ενός δικτύου από κοινοτικές δομές οικοτροφεία, ξενώνες, προστατευόμενα διαμερίσματα και κέντρα ημέρας - στην πλειοψηφία τους από ιδιωτικούς φορείς- που παρέχουν διαμονή ή προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης σε άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, κατά κύριο λόγο και, σε μικρότερο βαθμό, σε άτομα με νοητική υστέρηση.

Όπως επισημαίνει η ΟΚΕ, στη Γνώμη σχετικά με το σχέδιο του Νόμου 4025/2011, το Σύστημα Κοινωνικής Φροντίδας είναι εκτός του Ε.Σ.Υ. και χαρακτηρίζεται από την παροχή ποιοτικά χαμηλών και σε πολλές περιπτώσεις επικαλυπτόμενων κοινωνικών υπηρεσιών, έντονη γραφειοκρατία, περιορισμένη αξιοποίηση του υπάρχοντος δυναμικού και αναποτελεσματική οικονομική διαχείριση. Η ύπαρξη πολλών φορέων που παρέχουν περιορισμένες και αποσπασματικές υπηρεσίες οδηγεί στην χαμηλή ικανοποίηση των πολιτών από τις κοινωνικές υπηρεσίες και στην ανεξέλεγκτη αύξηση του κόστους τους.

Σύμφωνα με Γνώμη Πρωτοβουλίας της ΟΚΕ για την υγεία³⁷, στην Ελλάδα παρατηρείται σοβαρότατη υστέρηση στους τομείς της «μετά» και εξω-νοσοκομειακής περίθαλψης. Στον τομέα της αποθεραπείας και αποκατάστασης υγείας, η συμβολή του δημόσιου τομέα είναι ιδιαίτερα υποτονική και οι ανάγκες καλύπτονται κυρίως από ιδιωτικές μονάδες, ενώ, στις βαρύτερες περιπτώσεις, κρίνεται αναγκαία η μεταφορά του ατόμου στο εξωτερικό προκειμένου να λάβει τις απαραίτητες υπηρεσίες.

³⁷ Γνώμη Πρωτοβουλίας της ΟΚΕ, «Υγεία» Ιανουάριος 2009 - http://www.oke.gr/opinion/op_211_09.pdf

4.4.3 Κατευθύνσεις αλλαγών

Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο παρουσιάζει κενά και δεν καλύπτει το σύνολο των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 26 της Σύμβασης, πέρα από τα όποια επιπλέον προβλήματα μπορεί να παρατηρούνται στην πράξη για τα ζητήματα που ήδη ρυθμίζονται. Κατευθύνσεις αλλαγών προκειμένου να επιτευχθεί συμβατότητα θα μπορούσαν να αποτελέσουν:

- Να αναγνωριστούν και να αναπτυχθούν μηχανισμοί «αυτοβοήθειας», προκειμένου τα άτομα με αναπηρία να έχουν το δικαίωμα χρησιμοποίησης και αξιοποίησης της στήριξης άλλων ατόμων με αναπηρία (peer support).
- Να οργανωθούν σε συστηματική βάση προγράμματα συνεχιζόμενης κατάρτισης των επαγγελματιών και του προσωπικού που εργάζονται σε υπηρεσίες αποκατάστασης.
- Να αναπτυχθούν δράσεις πληροφόρησης που αφορούν τη διαθεσιμότητα και τη χρήση υποβοηθητικών συσκευών και τεχνολογιών σχεδιασμένων για τα άτομα με αναπηρίες σε σχέση με την αποκατάσταση και την επανάκτηση.
- Κατοχύρωση και οργάνωση σε ορθολογικό πλαίσιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ, ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΣΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ

5.1 Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων στη Ζωή, στην Ελευθερία, στην Ασφάλεια και στην Αξιοπρέπεια στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία - Άρθρα 10, 14, 15, 16 και 17

Το δικαίωμα στη ζωή είναι εγγενές στην ανθρώπινη ύπαρξη και δεν μπορεί κανείς, σε καμία περίπτωση, και υπό οποιοσδήποτε συνθήκες να το αμφισβητήσει και να το καταχραστεί. Το δικαίωμα στη ζωή προστατεύεται ρητά στο άρθρο 10 της Σύμβασης. Η διάταξη αυτή βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τις διατάξεις που προστατεύουν την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ατόμου, τη σωματική και ψυχική του ακεραιότητα. Τα δικαιώματα που προστατεύονται στο άρθρο 14 (ελευθερία και ασφάλεια του ατόμου), στο άρθρο 15 (απαλλαγή από βασανιστήρια ή σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία), στο άρθρο 16 (απαλλαγή από την εκμετάλλευση, τη βία και την κακομεταχείριση) και στο άρθρο 17 (προστασία της ακεραιότητας του ατόμου) είναι αλληλένδετα μεταξύ τους. Τα παραπάνω δικαιώματα, που αποτελούν θεμελιώδη δικαιώματα για κάθε ανθρώπινη ύπαρξη, επαναδιατυπώνονται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία ως απαρέγκλιτα θεμέλια της προστασίας της ανθρώπινης υπόστασης των ατόμων με αναπηρία.

Με δεδομένη τη συνάφειά τους, τα παραπάνω δικαιώματα θα αντιμετωπιστούν ως μια ενότητα δικαιωμάτων και θα εξεταστούν παράλληλα.

Δικαίωμα στη ζωή - Άρθρο 10

Το δικαίωμα στη ζωή είναι εγγενές για τον άνθρωπο. Αυτό αναγνωρίζεται σε όλες τις διεθνείς Συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δεν επιδέχεται αμφισβήτηση. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία καλεί, αρχικά, τα Συμβαλλόμενα Κράτη να επαναβεβαιώσουν την αναγνώριση αυτού του δικαιώματος ειδικά για τα άτομα με αναπηρία και να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν αποτελεσματικά ότι τα άτομα με αναπηρία απολαμβάνουν αυτό το εγγενές δικαίωμά τους σε ίση βάση με όλους τους άλλους.

Το δικαίωμα, στη βάση αυτή, από το αρνητικό περιεχόμενο που έχει, δηλαδή την απαγόρευση στέρησης της ζωής του δικαιούχου, μετατρέπεται και σε θετική υποχρέωση των Κρατών να διασφαλίζουν την ύπαρξη του συνόλου των προϋποθέσεων υπό τις οποίες τα άτομα με αναπηρίες μπορούν να αντιληφθούν και να συνειδητοποιήσουν πλήρως και αποτελεσματικά το δικαίωμά τους στη ζωή.

Ελευθερία και ασφάλεια του ατόμου – Άρθρο 14

Το δικαίωμα στην ελευθερία και στην ασφάλεια του προσώπου ισχύει για τα άτομα με αναπηρίες σε ίση βάση με όλους τους υπόλοιπους πολίτες, όπως διατυπώνεται ρητώς στο άρθρο 14 της Σύμβασης. Το άρθρο 14 της Σύμβασης θέτει δύο στόχους: ο πρώτος συνίσταται στην απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής στέρησης της ελευθερίας αποκλειστικά και μόνο λόγω της αναπηρίας. Αυτό προϋποθέτει την κατάργηση νόμων που αφορούν άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, που πιθανώς υπάρχουν έχοντας ως κύριο, αν όχι αποκλειστικό, σκοπό τη ρύθμιση συνθηκών εισαγωγής και υποχρεωτικής θεραπείας βασισμένων σε λόγους όπως η πρόληψη ή η ύπαρξη ανάγκης για περίθαλψη και θεραπεία εξαιτίας προφανούς ή διαγνωσμένης ψυχικής ασθένειας. Ο δεύτερος στόχος είναι να διασφαλίσει πως τα άτομα με αναπηρία που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους με νόμιμο τρόπο που δεν σχετίζεται με την αναπηρία έχουν ίσα δικαιώματα με όλα τα υπόλοιπα άτομα που εκτίουν στερητικές της ελευθερίας ποινές και απολαμβάνουν, σε ίση βάση, τις προβλεπόμενες εγγυήσεις και τις απαραίτητες εύλογες προσαρμογές.³⁸

Απαλλαγή από βασανιστήρια ή σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία – Άρθρο 15

Η Σύμβαση επιτάσσει πως όλες οι πολιτικές και οι εθνικές στρατηγικές για την απαγόρευση και αποτροπή βασανιστηρίων καλύπτουν απολύτως και τα άτομα με αναπηρίες. Όπως ορίζεται ρητώς, κανένας δεν υποβάλλεται σε βασανιστήρια, σκληρή, απάνθρωπη ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία. Το περιεχόμενο εξειδικεύεται ακόμη περισσότερο με τη ρητή απαγόρευση υποβολής ατόμων σε ιατρικά ή επιστημονικά πειράματα χωρίς την ελεύθερη συγκατάθεσή τους, σημείο που είναι ιδιαίτερα σημαντικό και συνδέεται στενά και με το άρθρο 12 της Σύμβασης, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να επιτρέπονται ανάλογες πρακτικές σε άτομα που κρίνονται μη ικανά να δώσουν τη συγκατάθεσή τους. Η ρύθμιση αυτή πρέπει να εφαρμόζεται και σε άτομα με αναπηρία που χρειάζονται

³⁸ Στοιχεία από INTERNATIONAL DISABILITY ALLIANCE, GUIDANCE DOCUMENT - Effective Use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to Protect the Rights of Persons with Disabilities <http://cms.horus.be/files/99909/MediaArchive/last%20minute/CRPD%20Guidance%20Document-English.pdf>

υποστήριξη στην άσκηση της δικαιοπρακτικής τους ικανότητας και τη λήψη αποφάσεων.

Απαλλαγή από την εκμετάλλευση, τη βία και την κακομεταχείριση – Άρθρο 16

Είναι γεγονός ότι τα άτομα με αναπηρία –και ιδίως οι γυναίκες και τα παιδιά- κινδυνεύουν περισσότερο από τον υπόλοιπο πληθυσμό να πέσουν θύματα πράξεων εκμετάλλευσης, βίας ή κακομεταχείρισης. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται πως θα πρέπει να δοθεί ειδική βαρύτητα στα άτομα με αναπηρία στις πολιτικές και στρατηγικές πρόληψης της βίας.³⁹ Το άρθρο 16 έχει ένα τριπλό στόχο: α) να προστατεύσει τα άτομα με αναπηρία από τη βία, την εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση, β) να αποτρέψει οποιοσδήποτε μορφές βίας, εκμετάλλευσης και κακομεταχείρισης ατόμων με αναπηρία και γ) να καταστείλει οποιοσδήποτε μορφές βίας, εκμετάλλευσης και κακομεταχείρισης. Για την επίτευξη του τριπλού αυτού στόχου, το άρθρο 16 απαιτεί μεγάλο εύρος νομοθετικών και διοικητικών μέτρων αλλά εκτείνεται και πέρα από αυτά, σε κοινωνικά μέτρα και υπηρεσίες, εκπαιδευτικά μέτρα, πληροφόρηση, προγράμματα, υπηρεσίες βοήθειας και υποστήριξης κ.λπ. Το άρθρο 16 απαιτεί συνεπώς από τα κράτη μέρη ένα πλέγμα νομοθεσίας, θεσμών, υπηρεσιών, μηχανισμών παρακολούθησης και δίωξης που να διασφαλίζουν την παρεχόμενη προστασία.

Προστασία της ακεραιότητας του ατόμου – Άρθρο 17

Όπως ορίζει το άρθρο 17 της Σύμβασης, κάθε άτομο με αναπηρίες έχει δικαίωμα σεβασμού της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητάς του, σε ίση βάση με τους άλλους.

Το συγκεκριμένο άρθρο είναι γενικής εφαρμογής και απαιτεί το σεβασμό της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας των ατόμων με αναπηρία στο σύνολο των νομοθετικών ρυθμίσεων, πολιτικών δράσεων, στρατηγικών, μέτρων, ενώ φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία για τα άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας ή τα άτομα με νοητική υστέρηση.

Η ενότητα που παρουσιάζει το κανονιστικό περιεχόμενο των άρθρων 14-15-16-17 της Σύμβασης είναι στενή και σε αρκετά σημεία καταγράφονται επικαλύψεις⁴⁰, καθώς πράξεις βίας ή κακομεταχείρισης από μεμονωμένα άτομα ή φορείς και ιδρύματα μπορεί να αποτελούν βασανιστήρια.

³⁹ International Disability Alliance, Guidance Document, Effective use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to protect the Rights of Persons with Disabilities, Μάιος 2010

⁴⁰ International Disability Alliance, Guidance Document, Effective use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to protect the Rights of Persons with Disabilities, Μάιος 2010

Ισοδύναμες με κακομεταχείριση ή βασανιστήρια μπορεί, ακόμη, να θεωρηθούν αναγκαστικές ιατρικές επεμβάσεις που βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την ύπαρξη αναπηρίας όπως αναγκαστικές αμβλώσεις ή στείρωσεις.

5.1.1 Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο που αφορά στα άρθρα 10, 14, 15, 16 και 17 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Διεθνείς Συμβάσεις που έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα και συνταγματικό πλαίσιο

Όπως προαναφέρθηκε, τα συγκεκριμένα δικαιώματα δεν είναι νέα. Αντίθετα, επαναδιατυπώνουν, υπό την ιδιαίτερη οπτική της αναπηρίας, δικαιώματα τα οποία κατέχουν θεμελιώδη θέση στο οικοδόμημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα οποία κατοχυρώνονται σε σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών συνθηκών.

Το δικαίωμα στη ζωή προστατεύεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (άρθρο 2 παρ.1), την οποία η Ελλάδα έχει κυρώσει με το Νομοθετικό Διάταγμα 53/1974 (ΦΕΚ 256/Α/20-09-1974). Το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ προστατεύει από τα βασανιστήρια, ενώ το άρθρο 5 της ΕΣΔΑ προστατεύει το απαραβίαστο της ελευθερίας του ατόμου.

Ειδικότερη προστασία σε θέματα βασανιστηρίων παρέχεται από τη Διεθνή Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Η πρώτη κυρώθηκε με το Νόμο 1782/1988, ενώ με το Νόμο 1949/1991 (ΦΕΚ 83/Α) κυρώθηκε από τη χώρα μας η δεύτερη. Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ.1 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων «...ο όρος «βασανιστήρια» σημαίνει κάθε πράξη με την οποία, σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη επιβάλλονται με πρόθεση σ' ένα πρόσωπο, με σκοπό ιδίως να αποκτηθούν απ' αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή είναι ύποπτο ότι την έχει διαπράξει, να εκφοβηθεί ή εξαναγκασθεί αυτός ή τρίτο πρόσωπο, ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, εφ' όσον ένας τέτοιος πόνος ή οδύνη επιβάλλονται από δημόσιο λειτουργό ή κάθε πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του...». Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας προβλέπει τη σύσταση Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη

των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (άρθρο 1).

Η ανθρώπινη ζωή, η ελευθερία, η ανθρώπινη αξία και αξιοπρέπεια και η απαγόρευση οποιασδήποτε πράξης προσβολής τους προστατεύονται ρητά στο ελληνικό συνταγματικό πλαίσιο. Το ελληνικό Σύνταγμα προστατεύει με ρητό και απόλυτο τρόπο τη ζωή όλων των ανθρώπων που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια (άρθρο 5 παρ.2. εδ.1.), ενώ ρητή και κατηγορηματική είναι και η συνταγματική προστασία της ελευθερίας (άρθρο 5 παρ.3). Η προσωπική ελευθερία του προσώπου, με τη στενή έννοια, διακρίνεται από την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ.1, όπως και η συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Στέρηση της προσωπικής ελευθερίας αποτελεί η κράτηση του ατόμου σε ορισμένο και στενά οριοθετημένο χώρο ή τόπο παρά τη θέλησή του⁴¹. Στέρηση της ελευθερίας συνιστά και η εισαγωγή σε θεραπευτική μονάδα για ακούσια νοσηλεία ατόμου με προβλήματα ψυχικής υγείας και απαιτεί την έκδοση δικαστικής απόφασης.

Το άρθρο 7 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζει την απαγόρευση και την τιμωρία βασανιστηρίων, σωματικής κάκωσης, βλάβης υγείας, άσκησης ψυχολογικής βίας και κάθε προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας για το σύνολο των πολιτών, απαγορεύει κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στην περιοχή του ποινικού κολασμού, δεν αφορά, όμως, τη μεταχείριση ασθενών (σωματικά ή ψυχικά) σε ιατρικές κλινικές ή άλλες εναλλακτικές μορφές δομών. Περιπτώσεις που καλύπτονται από το άρθρο 2 παρ.1 του Συντάγματος, που ορίζει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Ακόμη, σύμφωνα με το άρθρο 106 παρ. 2 «η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας...».

Δικαίωμα στη ζωή

Όπως αναφέρθηκε, η ζωή απολαμβάνει απόλυτη συνταγματική προστασία. Δεν προβλέπεται οποιαδήποτε εξαίρεση, ούτε καταγράφονται οποιεσδήποτε νομοθετικές πράξεις που να επιτρέπουν την υποχρεωτική αφαίρεση του δικαιώματος στη ζωή και στην επιβίωση για τα άτομα με αναπηρία. Δύο ειδικά ζητήματα που προκύπτουν αναφορικά με το δικαίωμα στη ζωή, όχι μόνο για τα άτομα με αναπηρία αλλά για όλα τα άτομα άπτονται του θέματος της *άμβλωσης* και της *ευθανασίας*.

⁴¹ Βλ. Αθανάσιος Γ. Ράικος Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

Άμβλωση

Η προβληματική που αναπτύσσεται σχετικά με τις άμβλώσεις σχετίζεται καταρχάς με το αν φορέας του δικαιώματος στη ζωή μπορεί να είναι και το κυοφορούμενο έμβρυο και, συνεπώς αν η άμβλωση μπορεί να είναι επιτρεπτή σε περιπτώσεις όπου διαπιστωθεί ή εκφραστεί η πιθανότητα - μετά τη διενέργεια ιατρικών εξετάσεων- πως το νεογέννητο θα έχει κάποια αναπηρία. Τα θέματα των άμβλώσεων ρυθμίζονται στον Ποινικό Κώδικα, που τα εντάσσει στο κεφάλαιο που αφορά τα εγκλήματα κατά της ζωής, προτάσσοντας την ευρεία ερμηνεία της διάταξης του Συντάγματος και περιλαμβάνοντας κάθε ζωντανό ον είτε έχει γεννηθεί είτε όχι. Σύμφωνα με τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, η συναίνεση της εγκύου (Άρθρο 304) είναι, καταρχάς, απαραίτητη προϋπόθεση για την άμβλωση και, συνεπώς, κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε υποχρεωτική άμβλωση. Οι περιπτώσεις «επιτρεπτής» άμβλωσης ορίζονται ρητά.

Ευθανασία

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει ειδική νομοθεσία για την *ευθανασία*, πέρα από κάποιες διατάξεις του Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας που προσδιορίζουν τις υποχρεώσεις του γιατρού κατά τα τελευταία στάδια της ζωής του ασθενούς και από τις οποίες, έμμεσα, μπορούν να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα. Εφόσον δεν υπάρχουν ειδικοί κανόνες, το αξιόποινο της ευθανασίας κρίνεται με βάση τους κανόνες του ποινικού δικαίου για την ανθρωποκτονία και τη συμμετοχή σε αυτοκτονία. Σύμφωνα με το άρθρο 300 του Ποινικού Κώδικα *«Όποιος αποφάσισε και εκτέλεσε ανθρωποκτονία ύστερα από σπουδαία και επίμονη απαίτηση του θύματος και από οίκτο γι' αυτόν που έπασχε από ανίατη ασθένεια τιμωρείται με φυλάκιση»*. Επομένως, ένοχος, καταρχάς, κρίνεται εκείνος που τερματίζει τη ζωή κάποιου ατόμου, έστω και με τη συναίνεσή του. Όπως ένοχος, καταρχάς, κρίνεται και εκείνος που *«με πρόθεση κατέπεισε άλλον να αυτοκτονήσει, αν τελέστηκε η αυτοκτονία ή έγινε απόπειρά της, καθώς και όποιος έδωσε βοήθεια κατ' αυτήν»* σύμφωνα με το άρθρο 301 Π.Κ.

Στο άρθρο 29 του Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Νόμος 3418/2005) τίθενται ανάλογα ζητήματα και όπως αναφέρεται έστω και αν ο ασθενής έχει εκφράσει ξεκάθαρα την επιθυμία να τερματίσει τη ζωή του, λόγω σοβαρής ασθένειας, ο γιατρός δεν επιτρέπει να «επισπεύσει» το θάνατό του, είτε με ευθανασία, δηλαδή σταματώντας ουσιαστικά τη χρήση των θεραπευτικών μέτρων που τον διατηρούν στη ζωή, είτε με υποβοηθούμενη αυτοκτονία, δίνοντάς του, ουσιαστικά αγωγή που θα τον βοηθήσει να θέσει τέρμα στη ζωή του. Σε καμία ωστόσο από τις παραπάνω διατάξεις δεν υπάρχει οποιαδήποτε αναφορά σε σχέση με οποιαδήποτε μορφής αναπηρία.

Δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια του ατόμου

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα διασφαλίζει πως κανένας δεν στερείται την ελευθερία του, παρά μόνο σε περιπτώσεις που παραβιάζονται κανόνες δικαίου και επιβάλλεται στερητική της ελευθερίας ποινή από το δικαστήριο σύμφωνα με τους κανόνες του ποινικού δικαίου. Το πλαίσιο αυτό ισχύει ανεξαιρέτως για όλους, επομένως και για τα άτομα με αναπηρία. Ειδικές ρυθμίσεις ισχύουν για τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, για τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δυνατή η στέρηση της ελευθερίας τους με την υποβολή τους σε ακούσια νοσηλεία. Αλλά και στο ποινικό δίκαιο, θέματα καταλογισμού ποινής σε άτομα που διαπιστώνεται πως έχουν μειωμένη ικανότητα για καταλογισμό ή δεν έχουν ικανότητα για καταλογισμό, αντιμετωπίζονται διαφορετικά και αφορούν, κυρίως, άτομα με θέματα ψυχικής και νοητικής υγείας.

Ακούσια νοσηλεία

Όπως ορίζει ο Αστικός Κώδικας στο άρθρο 1687, όταν η κατάσταση ενός προσώπου επιβάλλει την ακούσια νοσηλεία του σε μονάδα ψυχικής υγείας, αυτή γίνεται μετά προηγούμενη άδεια του δικαστηρίου και κατά τις διατάξεις ειδικών νόμων. Ο «ειδικός νόμος» που ρυθμίζει το καθεστώς των ακούσιων νοσηλειών και θεσπίζει ένα σύστημα εγγυήσεων, όπως επιβάλλεται από το Σύνταγμα, είναι ο Νόμος 2071/1992 (ΦΕΚ 123/Α/15-07-1992) «Εκσυγχρονισμός και οργάνωση συστήματος υγείας». Οι σχετικές με την ακούσια νοσηλεία διατάξεις αναφέρονται αποκλειστικά σε άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας.

Ακούσια νοσηλεία είναι η χωρίς τη συγκατάθεση του ασθενή εισαγωγή και η παραμονή του για θεραπεία σε κατάλληλη Μονάδα Ψυχικής Υγείας. Οι προϋποθέσεις για την ακούσια νοσηλεία είναι: 1) να πάσχει ο ασθενής από ψυχική διαταραχή, να μην είναι ικανός να κρίνει για το συμφέρον της υγείας του, η έλλειψη νοσηλείας να έχει ως συνέπεια είτε να αποκλειστεί η θεραπεία του είτε να επιδεινωθεί η κατάσταση της υγείας του ή 2) η νοσηλεία ασθενή που πάσχει από ψυχική διαταραχή να είναι απαραίτητη για να αποτραπούν πράξεις βίας κατά του ίδιου ή τρίτου (Άρθρο 95).

Η διαδικασία εισαγωγής για την ακούσια νοσηλεία περιγράφεται ρητά στο νόμο (Άρθρο 96). Απαιτείται αίτηση στον Εισαγγελέα Πρωτοδικών η οποία πρέπει να συνοδεύεται από αιτιολογημένες γραπτές γνωματεύσεις δύο ψυχιάτρων ή ενός ψυχιάτρου και ενός ιατρού παρεμφερούς ειδικότητας σε περίπτωση αδυναμίας εξεύρεσης δύο ψυχιάτρων. Οι ιατροί προέρχονται από ειδικό κατάλογο που συντάσσουν ανά διετία οι κατά τόπους ιατρικοί σύλλογοι. Η ιατρική γνωμάτευση από τουλάχιστον ένα ψυχίατρο σχετικά με την κατάσταση της ψυχικής υγείας του ατόμου είναι υποχρεωτική. Την

ακούσια νοσηλεία μπορούν να ζητήσουν ο/η σύζυγός του φερόμενου ως ασθενή ή συγγενής σε ευθεία γραμμή απεριορίιστα ή συγγενής εκ πλαγίου μέχρι και το δεύτερο βαθμό ή όποιος έχει την επιμέλεια του προσώπου του ή ο επίτροπος του δικαστικά απαγορευμένου. Σε περίπτωση μη ύπαρξης κάποιου από τα αναφερόμενα πρόσωπα, την ακούσια νοσηλεία μπορεί να ζητήσει ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών του τόπου κατοικίας η διαμονής του φερόμενου ως ασθενή αυτεπαγγέλτως.

Ο νόμος αναφέρει αναλυτικές και δεσμευτικές προθεσμίες, χωρίς ωστόσο να αναφέρει προθεσμία για την έκδοση της απόφασης. Η ακούσια νοσηλεία (άρθρο 99) δεν μπορεί να υπερβαίνει τους έξι μήνες και παράταση νοσηλείας μπορεί να γίνει μόνο σε «όλως εξαιρετικές περιπτώσεις», και με τη σύμφωνη γνώμη τριών ψυχιάτρων, από τους οποίους οι δύο ορίζονται από τον εισαγγελέα και ο ένας είναι ο θεράπων του ασθενούς γιατρός.

Οι προθεσμίες που θέτουν οι νομοθετικές διατάξεις είναι ρητές. Ωστόσο, σε περίπτωση προσαγωγής του ασθενούς με διαταγή του Εισαγγελέα σε δημόσιο θεραπευτικό ίδρυμα προκειμένου να γίνουν οι απαραίτητες εξετάσεις και να συνταχθούν οι απαιτούμενες γνωματεύσεις, σε περίπτωση που το δικαστήριο απορρίψει την αίτηση για ακούσια νοσηλεία, κρίνοντας ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις, η προσβολή που έχει υποστεί το άτομο είναι, σε κάθε περίπτωση, αθεράπευτη⁴². Και για το λόγο αυτό η ακούσια νοσηλεία αποτελεί –και θα πρέπει να εφαρμόζεται ανάλογα– εξαιρετικό μέτρο.

Νόμιμη στέρηση της ελευθερίας

Σε ίση βάση με τους άλλους, τα άτομα με αναπηρία μπορεί να στερηθούν την ελευθερία τους με όλες τις νόμιμες διαδικασίες λόγω τέλεσης αξιόποινης πράξης. Ειδικές ρυθμίσεις που αφορούν τον τρόπο έκτισης της ποινής προβλέπονται για τις περιπτώσεις που το άτομο που διέπραξε αξιόποινη πράξη δεν έχει ικανότητα για καταλογισμό, ενώ στον Ποινικό Κώδικα περιλαμβάνεται μία σειρά διατάξεων που αφορά στην ικανότητα ή μη για καταλογισμό ατόμων και στην έκτιση της ποινής τους. Οι ψυχοπνευματικές καταστάσεις που αποκλείουν την ικανότητα για καταλογισμό διακρίνονται στις περιπτώσεις που συνίστανται στη διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών (περιπτώσεις νοσηρής ή απλής διατάραξης) και στις περιπτώσεις που συνίστανται στην ανεπαρκή ανάπτυξη των πνευματικών λειτουργιών (η πνευματική ανωριμότητα οφείλεται στην νεαρή ηλικία, ή σε κωφλαλία). Αφορά δηλαδή σε άτομα με ψυχική αναπηρία ή νοητική υστέρηση.

⁴² Βλ. ΓνωμΕισΑΠ 12/2006

Άτομα με ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό (άρθρο 83) είναι: *κωφάλαλοι εγκληματίες, άτομα με διατάραξη πνευματικών λειτουργιών ή συνείδησης.*

Για τα άτομα χωρίς ικανότητα για καταλογισμό ή με μειωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα, ισχύουν ειδικές ρυθμίσεις όσον αφορά τον τρόπο και τον τόπο που θα εκτίσουν τις ποινές που πιθανώς θα τους επιβληθούν. Συγκεκριμένα: *ποινή σε ιδιαίτερα καταστήματα, περιορισμός σε ψυχιατρικά καταστήματα ή παραρτήματα των φυλακών, φύλαξη σε δημόσιο θεραπευτικό κατάστημα.*

Προστασία σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας του ατόμου

Ο σεβασμός της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας είναι δικαίωμα του κάθε ατόμου με αναπηρία, όπως ρητά αναφέρει το άρθρο 17 της Σύμβασης. Πράξεις που μπορούν να οδηγήσουν στην καταπάτηση του δικαιώματος αυτού είναι βασανιστήρια ή σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο άρθρο 15 της Σύμβασης, αλλά και πράξεις εκμετάλλευσης, βίας και κακομεταχείρισης ατόμων με αναπηρία, οι οποίες απαγορεύονται σύμφωνα με το άρθρο 16 της Σύμβασης. Σε πολλές περιπτώσεις είναι δυσδιάκριτο τι εμπίπτει σε κάθε άρθρο της Σύμβασης και γι' αυτό τα συγκεκριμένα άρθρα εξετάζονται ως ενότητα.

Ακεραιότητα του ατόμου εντός της κατοικίας

Ο Νόμος 3500/2006 ρυθμίζει θέματα για την «αντιμετώπιση ενδοοικογενειακής βίας» και, όπως ρητώς ορίζει «η άσκηση βίας κάθε μορφής μεταξύ μελών της οικογένειας απαγορεύεται» (Άρθρο 2). Στο συγκεκριμένο νόμο αντιμετωπίζονται ως αξιόποινες συμπεριφορές που εκδηλώνονται μέσα στην οικογένεια και προσβάλλουν τη σωματική ακεραιότητα και υγεία, την προσωπική ελευθερία, τη γενετήσια ελευθερία και τη γενετήσια αξιοπρέπεια και προβλέπονται αντίστοιχες ποινές.

Ακεραιότητα του ατόμου εκτός της κατοικίας

Ο νόμος καλύπτει και ορισμένες περιπτώσεις προσβολής της αξιοπρέπειας και εκτός της κατοικίας του ατόμου. Ιδιαίτερη σημασία για τα άτομα με αναπηρία έχει η παράγραφος 4 του άρθρου 6 του εν λόγω νόμου, σύμφωνα με την οποία οι προαναφερόμενες διατάξεις εφαρμόζονται αναλόγως και όταν ο «δράστης εργάζεται σε φορέα παροχής κοινωνικής μέριμνας, η δε πράξη του στρέφεται σε βάρος προσώπου, το οποίο δέχεται τις υπηρεσίες του φορέα αυτού».

Ακεραιότητα του ατόμου και ιατρικές πράξεις

Η προηγούμενη ενημέρωση του ατόμου και η έκφραση της συναίνεσής του είναι προαπαιτούμενο για τη διενέργεια οποιασδήποτε ιατρικής πράξης αναφορικά με το πρόσωπό του, ακόμη και όταν αυτή έχει εμφανή πρόθεση να μη το βλάψει. Η συναίνεση είναι προαπαιτούμενο για κάθε ιατρική πράξη, με πεδίο εφαρμογής τόσο σε θέματα που μπορούν να αφορούν το δικαίωμα στη ζωή και την επιβίωση όσο και σε θέματα που άπτονται του δικαιώματος στην σωματική και ψυχική ακεραιότητα όλων και, συνεπώς και των ατόμων με αναπηρία.

Με το Νόμο 2619/1998 κυρώθηκε η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης στον τομέα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Βιοϊατρικής. Το κεφάλαιο II ορίζει ότι επεμβάσεις σε θέματα υγείας επιτρέπονται υπό τον όρο ότι έχει προηγηθεί πλήρους ενημέρωση του ενδιαφερόμενου προσώπου και έχει εξασφαλισθεί η ελεύθερη συναίνεσή του (Άρθρο 5). Επέμβαση σε θέματα υγείας είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί χωρίς προηγούμενη συναίνεση του ατόμου, εφόσον αυτό ευρίσκεται σε αδυναμία να συναινέσει (Άρθρο 6) ή πάσχει από διανοητική διαταραχή (Άρθρο 7) ή πρόκειται να αντιμετωπισθεί επείγουσα κατάσταση προς όφελος της υγείας του (Άρθρο 8) ή δεν είναι σε θέση να εκφράσει τις επιθυμίες του κατά το χρόνο της επέμβασης (Άρθρο 12).

Η συναίνεση προβλέπεται στον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Νόμος 3418/2005), όπου καθίσταται σαφές πως ο ιατρός δεν επιτρέπεται να προβεί στην εκτέλεση οποιασδήποτε ιατρικής πράξης χωρίς την προηγούμενη συναίνεση του ασθενή. Σε περίπτωση που ο ασθενής δεν διαθέτει ικανότητα συναίνεσης, αν τελεί σε καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης, ο δικαστικός συμπαραστάτης είναι εκείνος που απαιτείται να συναινέσει. Αν δεν υπάρχει δικαστικός συμπαραστάτης, η συναίνεση δίδεται από τους οικείους του ασθενή. Όμως, όπως τονίζεται, σε κάθε περίπτωση, ο ιατρός πρέπει να προσπαθήσει να εξασφαλίσει την εκούσια συμμετοχή, σύμπραξη και συνεργασία του ασθενή, και ιδίως εκείνου του ασθενή που κατανοεί την κατάσταση της υγείας του, το περιεχόμενο της ιατρικής πράξης, τους κινδύνους, τις συνέπειες και τα αποτελέσματα της πράξης αυτής (Άρθρο 12).

Ιατρική έρευνα και πειράματα

Αναφορικά με ιατρικές πράξεις που αποτελούν αντικείμενο ιατρικής έρευνας στον άνθρωπο, οι περιπτώσεις και οι τρόποι διενέργειάς της που είναι επιτρεπτοί ρυθμίζονται ρητά στον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Νόμος 3418/2005). Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η πλήρης ενημέρωση του ασθενούς, αλλά και η συναίνεσή του, η οποία απαιτείται να είναι

ελεύθερη, ανεπιφύλακτη, ειδική, τεκμηριωμένη και, επιπλέον, απαιτείται το άτομο να διαθέτει την ικανότητα για συναίνεση. Σε περιπτώσεις που τα άτομα δεν διαθέτουν ικανότητα συναίνεσης, ο νόμος θέτει συγκεκριμένες ασφαλιστικές δικλίδες, προκειμένου να καταστεί νόμιμη η συμμετοχή τους σε ανάλογες πράξεις ερευνητικού ή πειραματικού χαρακτήρα (Άρθρο 24). Ανάλογες διατάξεις ισχύουν για συμμετοχή ατόμων σε κλινική έρευνα με νέα φάρμακα ή νέες διαγνωστικές και θεραπευτικές μεθόδους (Άρθρο 25).

Μηχανισμοί ελέγχου

Από το θεσμικό πλαίσιο ορίζονται συγκεκριμένα όργανα στο πλαίσιο ευθύνης και αρμοδιότητας των οποίων εντάσσονται, αν και όχι αποκλειστικά, και ο έλεγχος ή η επέμβαση σε θέματα που έχουν να κάνουν με προσβολή της ακεραιότητας των ατόμων, πράξεις βίας ή κακομεταχείρισης σε βάρος τους.

Με το Νόμο 2920/2001 θεσμοθετήθηκε το *Σώμα Επιθεωρητών Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας*, που υπάγεται στο Υπουργείο Υγείας. Με το Νόμο 2716/1999 συστάθηκε *Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές*, ρόλος της οποίας είναι να εποπτεύει και ελέγχει την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικές διαταραχές. Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι ανεξάρτητη δημόσια Αρχή που ιδρύθηκε με το Νόμο 2477/1997 και έχει ως αποστολή τη διαμεσολάβηση μεταξύ των πολιτών και των δημοσίων υπηρεσιών, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των Ν.Π.Δ.Δ. και των Ν.Π.Ι.Δ., για την προστασία των δικαιωμάτων του πολίτη, την καταπολέμηση της κακοδιοίκησης και την τήρηση της νομιμότητας.

5.1.2 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με τα άρθρα της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το δικαίωμα στη ζωή

Όπως αναλύθηκε παραπάνω, τα άτομα με αναπηρία έχουν εγγενές δικαίωμα στη ζωή και στην επιβίωση, όπως αυτό προστατεύεται από το ελληνικό Σύνταγμα. Η συνταγματική κατοχύρωση καλύπτει όλα τα άτομα και τα άτομα με αναπηρία, για τα οποία δεν είναι επιτρεπτή η παραμικρή διάκριση.

Με βάση το ελληνικό πλαίσιο, όπως αναπτύχθηκε τα άτομα με αναπηρία δεν υπόκεινται σε αυθαίρετη στέρηση της ζωής τους.

Ελευθερία και ασφάλεια του ατόμου

Τα άτομα με αναπηρία απολαμβάνουν το δικαίωμα για ελευθερία και ασφάλεια του προσώπου σε ίση βάση με τους άλλους.

Ακούσια νοσηλεία

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο θέτει τρεις βασικές προϋποθέσεις για την ακούσια νοσηλεία: την ύπαρξη ψυχικής διαταραχής, την ανάγκη για θεραπεία και την επικινδυνότητα. Το πρώτο ζήτημα που τίθεται αφορά τη διαδικασία της ακούσιας νοσηλείας, που αποτελεί τον τρόπο εγκλεισμού ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας για λόγους προληπτικούς. Η διάταξη του Αστικού Κώδικα, άρθρο 1687, που θεσμοθετεί την ακούσια νοσηλεία προσδιορίζει τον τόπο όπου αυτή πραγματώνεται, δηλαδή, μονάδα ψυχικής υγείας. Ο νόμος που ρυθμίζει αναλυτικά το καθεστώς της ακούσιας νοσηλείας, ο ν.2071/1992, προσδιορίζοντας τα άτομα που μπορεί να υπαχθούν σε αυτό αναφέρεται ρητά σε άτομα που πάσχουν από ψυχική διαταραχή. Εισάγεται δηλαδή ειδικό καθεστώς περιορισμού για τα άτομα με ψυχική αναπηρία. *Η αντιμετώπιση αυτή, που φαίνεται ότι συνδέεται άμεσα με την αναπηρία δεν φαίνεται να συνάδει με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η ύπαρξη της αναπηρίας, και συγκεκριμένα της ψυχικής ασθένειας αποτελεί δικαιολογία για στέρηση της ελευθερίας με τη μορφή της ακούσιας νοσηλείας, αντίθετα με όσα ορίζονται στο άρθρο 14 παρ.1 περ. β της Σύμβασης, που αναφέρει πως η ύπαρξη μιας αναπηρίας δεν δικαιολογεί, σε καμία περίπτωση, τη στέρηση της ελευθερίας.* Και ενώ προβλέπονται στο νόμο και επιπλέον κριτήρια, η ύπαρξη ψυχικής διαταραχής είναι ο βασικός δικαιολογητικός λόγος για τη στέρηση της ελευθερίας. Σύμφωνα με γνώμη της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το γράμμα του νόμου που ρυθμίζει τη διαδικασία ακούσιας νοσηλείας φαίνεται να ανταποκρίνεται σε ένα σύστημα φροντίδας ψυχικής υγείας που δεν δίνει προτεραιότητα στη φύλαξη του πάσχοντος, με παράλληλη προστασία της αξιοπρέπειάς του, θέτοντας τη διαδικασία του ακούσιου εγκλεισμού υπό τον έλεγχο της δικαστικής αρχής. Επισημαίνεται ωστόσο ότι οι κανόνες καθιστούν αρκετά πολύπλοκη την όλη διαδικασία της υποβολής του πάσχοντος σε καθεστώς ακούσιας νοσηλείας, και σαφώς πιο πολύπλοκη σε σχέση με προηγούμενες ρυθμίσεις⁴³. Ωστόσο, η εφαρμογή της ακούσιας νοσηλείας στην πράξη φαίνεται να συνοδεύεται από αρκετά προβλήματα. Με βάση εκθέσεις, μελέτες και αναφορές, προκύπτουν στοιχεία που φαίνεται ότι στην πράξη η βασική επιδίωξη του Νόμου 2071/1992 για η παροχή εγγυήσεων και δικαστικό έλεγχο του

⁴³ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Ζητήματα Προστασίας των Δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχιατρική εμπειρία στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα, Μάιος 2011

ακούσιου εγκλεισμού των ψυχικά ασθενών αναιρείται. Καταγράφονται επίσης σημαντικές παραβιάσεις στην εφαρμογή της οι οποίες είναι σε βάρος του δικαιώματος για ελευθερία και ασφάλεια και καταπατούν την αξιοπρέπεια και την αξία που αναγνωρίζονται σε κάθε άτομο. Αναδεικνύονται επομένως αρκετά σημεία τα οποία δεν φαίνεται να συνάδουν με το πνεύμα και το γράμμα της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

Στην Ελλάδα το ποσοστό των ακούσιων νοσηλειών φέρεται να ξεπερνά το 50% του συνόλου των νοσηλειών σε δημόσια ψυχιατρικά ιδρύματα⁴⁴. Ωστόσο, με δεδομένο το γεγονός ότι δεν τηρούνται ακριβή στοιχεία για τις ακούσιες νοσηλείες και δεν καταγράφονται επισήμως οι ανάλογες περιπτώσεις, ο αριθμός μπορεί να είναι μεγαλύτερος. Σύμφωνα με στοιχεία που περιλαμβάνονται στη Θεματική Νομική Μελέτη για την ψυχική υγεία και τα θεμελιώδη δικαιώματα του δικτύου FRALEX του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴⁵, ο αριθμός των ακούσιων νοσηλειών στο χρονικό διάστημα 2005-2009 για την περιοχή της Αθήνας ανερχόταν σε 9.712 αναγκαστικούς εγκλεισμούς. Όπως καταγράφεται στην ίδια μελέτη, η δυσκίνητη διαδικασία που προβλέπεται από το θεσμικό πλαίσιο για την ακούσια νοσηλεία οδηγεί συχνά σε καταστρατήγησή της και παράκαμψή της από τους επαγγελματίες της ψυχικής υγείας. Επιπλέον, σημειώνονται σημαντικές καθυστερήσεις στη δικαστική διαδικασία για την έγκριση ακούσιας νοσηλείας, ενώ υπάρχουν ενδείξεις ότι μπορεί και να ασκείται καταχρηστικά σε βάρος των ασθενών.

Ο Νόμος θέτει προθεσμίες μέσα στις οποίες πρέπει να διενεργηθεί η διαδικασία χωρίς ωστόσο να θέτει προθεσμία για την έκδοση της απόφασης, αν και είναι μάλλον προφανές πως αυτή θα πρέπει να βγαίνει σε σύντομο χρονικό διάστημα. Στην πράξη ωστόσο καταγράφονται μια σειρά από σημαντικές δυσλειτουργίες⁴⁶: η λήψη της δικαστικής απόφασης καθυστερεί ιδιαίτερα μετά την έναρξη της ακούσιας νοσηλείας και η διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου είναι τυπική και διαρκεί ελάχιστα. Κατά τη διαδικασία απλώς διαβάζεται και εγκρίνεται η γνωμάτευση των ιατρών που προτείνουν την ακούσια νοσηλεία, ο ασθενής κατά κανόνα δεν είναι παρών και δεν εκπροσωπείται σε αρκετές περιπτώσεις επειδή η έδρα του δικαστηρίου είναι μακριά από το νοσοκομείο στο οποίο έχει εισαχθεί ή επειδή οι θεράποντες ψυχίατροι δίνουν –όχι πάντα δικαιολογημένη– γνωμάτευση πως δεν είναι σε θέση να παραστεί στη δίκη. Επίσης, ενώ ο

⁴⁴ Μίλτος Λειβαδίτης, «Η ακούσια ψυχιατρική νοσηλεία στην Ελλάδα», Ψυχιατρική (2010)

⁴⁵ Thematic legal study on mental health and fundamental rights, 2009, του Fundamental Rights Agency Legal Experts, που για την Ελλάδα διενήργησε το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου

⁴⁶ Μίλτος Λειβαδίτης, «Η ακούσια ψυχιατρική νοσηλεία στην Ελλάδα», ό.π.

Νόμος ορίζει πως οι ακούσια νοσηλευόμενοι ασθενείς θα πρέπει να μεταφέρονται σε μονάδα του τόπου κατοικίας ή παραμονής τους, ή σε κοντινή απόσταση, συχνά μεταφέρονται εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά. Επιπλέον, σε αρκετές περιπτώσεις οι ακούσια νοσηλευόμενοι βρίσκονται μαζί με τους εκούσια νοσηλευόμενους κάτι που είναι ιδιαίτερα βλαπτικό και για τις δύο κατηγορίες ασθενών. Τέλος, σε κάποιες περιπτώσεις πέρα από την έλλειψη κατάλληλου τμήματος για τις ακούσιες νοσηλείες παρατηρείται και έλλειψη προσωπικού εξειδικευμένου στην αντιμετώπιση οξέων περιστατικών και αυτό μπορεί να οδηγήσει στην υπερβολική χρήση κατασταλτικών μέσων, έντονης φαρμακευτικής καταστολής, ή υπέρμετρο και μακρόχρονο φυσικό περιορισμό.

Σύμφωνα με την *Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, η εφαρμογή του νόμου 2071/1992 για την ακούσια νοσηλεία αποδεικνύεται προβληματική καθώς δεν έχουν ουσιαστικά δημιουργηθεί όλες οι εκτός ψυχιατρείου απαραίτητες υπηρεσίες που θα μπορούσαν να δώσουν εναλλακτικές λύσεις, πέραν του εγκλεισμού. Όπως αναφέρει σε κείμενο της σχετικά με ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων ψυχικά πασχόντων⁴⁷, το 2011 το ποσοστό των ακούσιων νοσηλειών στην Ελλάδα κυμαίνεται από 55% ως 65% του συνολικού αριθμού νοσηλειών, ενώ σε καμία άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης το αντίστοιχο ποσοστό δεν ξεπερνά το 7% ή 8%. *Οι αριθμοί αυτοί δείχνουν ότι η πρόθεση του νόμου για δικαστική προστασία ουσιαστικά καταστρατηγείται.* Επιπλέον, γίνεται λόγος για αντίδραση των νοσοκομείων που αναγκάζονται να δεχθούν περιστατικά ακούσιας νοσηλείας με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις αυτά τα άτομα να νοσηλεύονται σε κακές συνθήκες ή και με την παρουσία αστυνομικών. Το κλείσιμο ψυχιατρείων στην Ελλάδα στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης προκάλεσε ιδιαίτερες πιέσεις προς τα γενικά νοσοκομεία να δέχονται ακούσιους εγκλεισμούς, κάτι που είχε πολλαπλές συνέπειες. Αφενός την αλλοίωση του ρόλου των νοσοκομείων και τη λειτουργία τους ως κλειστών συστημάτων με τη χρήση μέτρων ασφαλείας, προκειμένου να αποφύγουν περιπτώσεις απόδρασης των ακουσίως εισαχθέντων και αφετέρου τις επαναλαμβανόμενες εξόδους και ακούσιες εισαγωγές σε νοσοκομεία ψυχωσικών ασθενών με αποτέλεσμα να χάνουν τη θεραπευτική συνέχεια. Το υψηλό ποσοστό των ακούσιων νοσηλειών, σύμφωνα με την Αρχή, υποδηλώνει ακόμη πως στην πράξη η εν δυνάμει επικινδυνότητα του πάσχοντος παραμένει ως ανακλαστικό του εισαγγελέα, του δικαστή και του ψυχιάτρου. Όπως αναφέρεται, τα προβλήματα στην εφαρμογή του Νόμου εκτείνονται σε όλο το φάσμα των

⁴⁷ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Ζητήματα Προστασίας των Δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχιατρική εμπειρία στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης στην Ελλάδα, Μάιος 2011

διατάξεών του. Ως σημαντικότερες αναφέρονται οι μη επαρκείς ιατρικές αξιολογήσεις και οι μη εξατομικευμένες εκτιμήσεις για τους πάσχοντες, οι μεταφορές τους σε μονάδες με περιπολικό ή κλούβα της αστυνομίας σε ποσοστό 97% των περιπτώσεων ακούσιων νοσηλειών, μη εφαρμογή της προβλεπόμενης από το νόμο 48ωρης προθεσμίας, μη ενημέρωση του πάσχοντος, μη αιτιολογημένη παράταση του προβλεπόμενου από το νόμου εξαμήνου διαστήματος της ακούσιας νοσηλείας κ.λπ.

Ο *Συνήγορος του Πολίτη* σε Ειδική Έκθεσή του το 2007, μετά από αυτεπάγγελτη έρευνα για την ακούσια νοσηλεία ψυχικά ασθενών, διαπιστώνει ανάλογα προβλήματα. Όπως καταγράφεται, σε σημαντικά μεγάλο ποσοστό οι γνωματεύσεις των ψυχιάτρων δεν είναι πλήρως και επαρκώς αιτιολογημένες με εξατομικευμένες διαπιστώσεις για τον κάθε ασθενή, όπως ορίζει το θεσμικό πλαίσιο, αλλά είναι γενικές και αόριστες γνωματεύσεις. Επιπλέον, το γεγονός πως στο 97% των περιπτώσεων η μεταφορά των ατόμων έγινε με τη συνοδεία αστυνομίας και όχι με το ΕΚΑΒ υποδεικνύει πως στην πράξη αντιμετωπίζονται ως «δυνάμει επικίνδυνα πρόσωπα» και όχι ως ασθενείς. Η Ειδική Έκθεση εκφράζει επίσης έντονες αμφιβολίες σχετικά με αν οι ψυχικά ασθενείς που υποβάλλονται σε ακούσιο εγκλεισμό έχουν ενημερωθεί επαρκώς για τα δικαιώματά τους και για το δικαίωμα άσκησης ένδικου μέσου, όπως ορίζεται από το νόμο.

Τα παραπάνω θέματα αποτέλεσαν αντικείμενο καταδικών της χώρας μας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διαπίστωσε παραβιάσεις στη διαδικασία της ακούσιας νοσηλείας καταδικάζοντας δύο φορές τη χώρα μας (απόφαση της 5ης Ιουλίου 2011, Βένιος κατά Ελλάδας και απόφαση της 26ης Ιουλίου 2011, Καραμανώφ κατά Ελλάδος).

Φύλαξη ακαταλόγιστων

Οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα αναφορικά με την έλλειψη καταλογισμού ή το μειωμένο καταλογισμό ατόμων με αναπηρία και κυρίως αυτές που αφορούν την φύλαξη ποινικώς ακαταλόγιστων ασθενών σε ψυχιατρικά νοσοκομεία με σκοπό το να ακολουθήσουν θεραπευτική αγωγή έχουν θεσπιστεί με το διττό στόχο της προστασίας των κρατουμένων αλλά και της προστασίας των τρίτων. Ανακύπτουν ωστόσο αρκετά επιμέρους ζητήματα στην εφαρμογή τους που θέτουν σε αμφισβήτηση την συμβατότητα των διατάξεων με τη Σύμβαση αλλά και την αποτελεσματικότητά τους.

Ο *Συνήγορος του Πολίτη*, τον Οκτώβριο του 2005, εξέδωσε Πόρισμα Αναφοράς για τη «φύλαξη ποινικώς ακαταλόγιστων ασθενών σε Ψυχιατρικά Νοσοκομεία», σύμφωνα με τα άρθρα 69 και 70 του Ποινικού

Κώδικα. Στο Πόρισμά του ο Συνήγορος αναφέρει ότι στην πράξη η εφαρμογή των συγκεκριμένων διατάξεων έχει οδηγήσει σε μακροχρόνιο εγκλεισμό, με αποτέλεσμα η μακρά παραμονή των προσώπων στο ψυχιατρείο να οδηγεί στην εμφάνιση στοιχείων ιδρυματισμού. Σύμφωνα με το Πόρισμα αποτελεί «νομικό παράδοξο» η ανάθεση της φύλαξης ακαταλόγιστων εγκληματιών στις ψυχιατρικές μονάδες οι οποίες λειτουργούν, πλέον, κατά κύριο λόγο βάσει των αρχών της αποασυλοποίησης. Όπως επισημαίνεται, ο γνώμονας κάθε σχεδιασμού σχετικά με ακαταλόγιστους δράστες θα πρέπει να είναι η κατάλληλη θεραπευτική μέριμνα και η διασφάλιση ενός ποιοτικού επιπέδου νοσηλείας θα πρέπει να προκρίνεται του στόχου της σωφρονιστικής επιτήρησης. Στο συγκεκριμένο πόρισμα ο Συνήγορος το Πολίτη προτείνει την παροχή δικαιώματος υποβολής αίτησης εξόδου από το ψυχιατρείο, η οποία θα εξετάζεται από το αρμόδιο δικαστήριο, καθώς και τη διά νόμου πρόβλεψη της υποχρέωσης του δικαστηρίου, πριν από τη διαταγή συνέχισης φύλαξης του ποινικά ακαταλόγιστου ατόμου, να διατάσσει αυτεπαγγέλτως τη σχετική γνωμάτευση δύο ψυχιάτρων.

Τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις του Ποινικού Κώδικα σχολίασε και η *Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου* στην Έκθεσή της για το 2003. Όπως αναφέρει η ΕΕΔΑ, οι δυνατότητες που παρέχει ο Ποινικός Κώδικας δεν συνάδουν με βασικές αρχές προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου και προτείνει την τροποποίηση των συγκεκριμένων διατάξεων. Τα βασικά προβλήματα εντοπίζονται στο ότι το μέτρο ασφάλειας της φύλαξης των ακαταλόγιστων προσώπων λαμβάνεται εφόσον κρίνεται πως αυτά είναι επικίνδυνα για τη δημόσια ασφάλεια και συνεχίζεται για όσο ο κίνδυνος αυτός εξακολουθεί να υπάρχει, με αποτέλεσμα να παραβλέπεται πλήρως η παθολογική κατάσταση των συγκεκριμένων ατόμων, η ύπαρξη ή έναρξη της οποίας θα έπρεπε να είναι εκείνη που θα αποτελεί το βασικό αντικειμενικό κριτήριο για τη φύλαξη. Παράλληλα, καθίσταται εντελώς υποκειμενικό το διάστημα για το οποίο εξακολουθεί να υφίσταται κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, λόγω της ασάφειας του όρου. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι οι συγκεκριμένοι δράστες να παραμένουν ισόβια στο ψυχιατρείο, δηλαδή ο μακροχρόνιος εγκλεισμός ατόμων που κρίνονται ακαταλόγιστα.

Συμπερασματικά, είναι αμφισβητήσιμο αν οι διατάξεις αυτές εμπίπτουν στην έννοια των εύλογων προσαρμογών που απαιτούνται για τις περιπτώσεις νόμιμης στέρησης της ελευθερίας και αν πληρούνται οι σχετικές εγγυήσεις. Επιπλέον, οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις φαίνεται να καταστρατηγούνται με τρόπο που δεν συνάδει με το άρθρο 14 παρ.2 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, που απαιτεί που τα άτομα που στερούνται την ελευθερία τους να απολαμβάνουν εγγυήσεις,

σύμφωνα και με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πρέπει να αντιμετωπίζονται σύμφωνα με τους στόχους και τις αρχές της Σύμβασης.

Προστασία της ακεραιότητας του ατόμου

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο, όπως αναλύθηκε παραπάνω περιλαμβάνει πρόβλεψη για την προστασία της ακεραιότητας όλων των ατόμων, χωρίς ωστόσο ειδική αναφορά στα άτομα με αναπηρία. Οι ισχύουσες γενικές διατάξεις του Συντάγματος και του ποινικού κώδικα παρέχουν προστασία από βασανιστήρια, σκληρή, απάνθρωπη, ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία, πράξεις εκμετάλλευσης, βίας, κακομεταχείρισης σε ίση βάση σε όλα τα άτομα. Ειδική διάταξη για τα άτομα με αναπηρία δεν καταγράφεται, θεωρείται ωστόσο επαρκής η γενική κατοχύρωση και προστασία.

Σε πρακτικό, ωστόσο, επίπεδο καταγράφονται φαινόμενα καταπάτησης του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου στα θέματα που αφορούν στην ακεραιότητα ατόμων με αναπηρία και κυρίως ατόμων με νοητική υστέρηση και ψυχική αναπηρία. Τα περιστατικά αυτά αφορούν ιδίως τη χρήση μέτρων καθήλωσης.

Περιστατικά κακομεταχείρισης ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας που νοσηλεύονται σε μονάδες ψυχικής υγείας καταγράφονται στις Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων ή της Ταπεινωτικής Μεταχείρισης και Τιμωρίας⁴⁸. Οι Συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων⁴⁹ δεν δικαιολογούν την πρακτική της καθήλωσης ασθενών παρά μόνο υπό πολύ συγκεκριμένες προϋποθέσεις και αποκλειστικά και μόνο σε ψυχιατρικές μονάδες ενηλίκων ασθενών. *Η ανάγκη χρήσης μηχανικών μέτρων καθήλωσης, όπως οι ιμάντες, πρέπει να αξιολογείται κατά περίπτωση και με κριτήριο την αναλογικότητά του μέτρου, να χρησιμοποιείται πάντα με εντολή ή άμεση ενημέρωση ή έγκριση γιατρού και να εφαρμόζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μόνο ως έσχατη λύση για το ελάχιστο απαιτούμενο χρονικό διάστημα.* Η μακρόχρονη χρήση τέτοιων πρακτικών θεωρείται κακός θεραπευτικός χειρισμός. Όπως αναφέρει η Επιτροπή, η πρακτική αυτή δεν μπορεί να χρησιμοποιείται με την αιτιολογία έλλειψης προσωπικού, καθώς, όταν τέτοια μέτρα πρέπει να εφαρμοστούν αυτά απαιτούν περισσότερο προσωπικό. Και τούτο διότι σε περίπτωση καθήλωσης, προσωπικό πρέπει να εποπτεύει συνεχώς τον ασθενή και να του παρέχει άμεση προσωπική βοήθεια, χωρίς να μπορεί αυτό να υποκατασταθεί με ηλεκτρονική παρακολούθηση. Επιπλέον, κάθε

⁴⁸ Committee for the Prevention of Torture (CPT) <http://www.cpt.coe.int/documents/grc/2006-42-inf-eng.pdf>

⁴⁹ CTP Standards, <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>

περίπτωση καθήλωσης πρέπει να καταγράφεται σε ειδικό πρωτόκολλο και στον ιατρικό φάκελο του ασθενή με συγκεκριμένα στοιχεία, όπως την ώρα έναρξης και λήξης του περιορισμού, το όνομα του γιατρού κ.λπ.

Αναφορικά με τις μονάδες για άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, η Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές έχει επίσης επισημάνει στις Εκθέσεις της τη μη ορθή εφαρμογή του μέτρου των καθηλώσεων. Σύμφωνα με διαπιστώσεις από ελέγχους που έχει διενεργήσει, δεν τηρούνται τα ειδικά πρακτικά που προβλέπονται για τις καθηλώσεις, ενώ έχουν καταγραφεί και περιπτώσεις κακοποίησης ασθενών οικοτροφείων από μέλη του προσωπικού, μετά από ανάλογες καταγγελίες και αναφορές που κατατέθηκαν στην Επιτροπή.

Φαινόμενα βίας σε βάρος των ατόμων που διαμένουν σε ιδρύματα ή σωματικός περιορισμός τους αναφέρονται και στην Έκθεση της ΕΣΑμεΑ για το 2004. Βασικές αιτίες για την ύπαρξη τέτοιων φαινομένων –χωρίς ουσιαστικά να τα δικαιολογούν– είναι η έλλειψη προσωπικού ή η έλλειψη ειδικά εκπαιδευμένου και ευαισθητοποιημένου προσωπικού ή η έλλειψη κατάλληλων μηχανισμών ελέγχου.⁵⁰

Ειδικά προβλήματα και περιστατικά παραβίασης της ακεραιότητας, βίας και κακομεταχείρισης καταγράφονται και σχετικά με τα παιδιά με αναπηρίες.

Σε πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη (Μάρτιος 2011) σχετικά με τις συνθήκες λειτουργίας της Μονάδας Κοινωνικής Φροντίδας για παιδιά με αναπηρίες «Κέντρο Περίθαλψης Παιδών Λεχαινών» καταγράφεται, κατά παράβαση του νομοθετικού πλαισίου, συμβίωση ανηλίκων με ενήλικες. Στη διάρκεια επιτόπιας έρευνας διαπιστώθηκε πως οι ασθενείς ήταν δεμένοι με ιμάντες σε κρεβάτια- κλουβιά, ενώ η πρακτική της καθήλωσης/πρόσδεσης των ασθενών εφαρμόζεται σε καθημερινή και ολόημερη βάση. Ο Συνήγορος έκρινε πως οι πρακτικές αυτές εκφεύγουν από τα όρια της νομιμότητας και ειδικότερα για τον εγκλεισμό σε κρεβάτια/κουβούκλια διαπίστωσε πως συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση. Όπως αναφέρεται στην Έκθεση για τα δικαιώματα των παιδιών με νοητική υστέρηση στην Ελλάδα⁵¹, αν και απαγορεύεται ο οποιοσδήποτε τύπος σωματικής τιμωρίας στις Μονάδες Κοινωνικής Φροντίδας, στην πράξη παρατηρείται συστηματική και επαναλαμβανόμενη κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών, αφ' ενός

⁵⁰ Άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης: Οι αποκλεισμένοι ανάμεσα στους αποκλεισμένους. Κείμενο αναφοράς για τη μετάβαση από την Ιδρυματική Φροντίδα σ' ένα Εναλλακτικό Σύστημα Δομών και Υπηρεσιών, ΕΣΑμεΑ 2004

⁵¹ «Δικαιώματα για όλα τα παιδιά: Παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του Παιδιού για τα Παιδιά με Νοητικές Αναπηρίες», Ιανουάριος 2011

λόγω της ίδιας της φύσης λειτουργίας του εκάστοτε ιδρύματος και αφ' ετέρου λόγω κακών συνθηκών διαβίωσης, ακατάλληλης θεραπευτικής και ιατρικής φροντίδας ή και υπερδοσολογίας φαρμάκων, αλλά και εξαιτίας της έλλειψης επιστημονικού και βοηθητικού προσωπικού. Παράλληλα, στην ίδια Έκθεση καταγράφονται εμπειρίες και μαρτυρίες γονέων για σωματική ή ψυχολογική βία σε βάρος των παιδιών τους, τόσο από συνομηλίκους τους χωρίς αντίστοιχα προβλήματα αναπηρίας στο ευρύτερο περιβάλλον που κινούνται, αλλά ακόμη και από εκπαιδευτικούς στο σχολείο που παρακολουθούν τα παιδιά.

5.1.3 Συμπεράσματα και κατευθύνσεις αλλαγών

Συνοψίζοντας όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες ενότητες, μπορούν να εξαχθούν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

Σε ό,τι αφορά το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στη ζωή:

- Το θεσμικό πλαίσιο αναγνωρίζει και προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή για τα άτομα με αναπηρία σε ίση βάση με τους άλλους, χωρίς εξαιρέσεις.
- Το θεσμικό πλαίσιο προστατεύει τα άτομα με αναπηρία από την υποβολή τους σε ιατρικές πράξεις, χωρίς τη θέλησή τους, οι οποίες μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα το θάνατό τους.
- Το Κράτος προστατεύει τα άτομα με αναπηρία από διακριτική εφαρμογή μεθόδων ευθανασίας ή υποβοηθούμενης αυτοκτονίας σε ίση βάση με τους άλλους.
- Κατά τα παραπάνω η σχετική νομοθεσία φαίνεται συμβατή με τις διατάξεις του άρθρου 14 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

Σε ό,τι αφορά την ελευθερία και την ασφάλεια του ατόμου:

- Το θεσμικό πλαίσιο, επί της αρχής, διασφαλίζει πως κανένα άτομο δεν μπορεί να στερείται την ελευθερία του αυθαίρετα ή παράνομα. Τα άτομα με αναπηρία εμπίπτουν σαφώς στη γενική αυτή πρόβλεψη.
- Ειδική περίπτωση στέρησης της ελευθερίας των ατόμων με (ψυχική) αναπηρία που προβλέπεται στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο αποτελεί η δυνατότητα ακούσιας νοσηλείας τους. Η διαδικασία της ακούσιας νοσηλείας, όπως ρυθμίζεται, φαίνεται να αποκλίνει σε ορισμένα σημεία από τις διατάξεις της Σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Συγκεκριμένα, η νομοθεσία αποκλίνει ως προς

το ότι α) θέτει ως προϋπόθεση την ψυχική διαταραχή για την ακούσια νοσηλεία β) οι αυστηρές διαδικαστικές εγγυήσεις που προβλέπονται στο νόμο καταστρατηγούνται στην πράξη με αποτέλεσμα να προσβάλλεται συστηματικά το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην ελευθερία και στην ασφάλεια.

- Ο νόμος που ρυθμίζει το θέμα της ακούσιας νοσηλείας θα πρέπει να εκσυγχρονιστεί και να τροποποιηθεί σε κατεύθυνση συμβατή με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

Ως κατευθύνσεις αλλαγών προτείνονται τα ακόλουθα:

- Να μην αποτελεί η αναπηρία προϋπόθεση για την ακούσια νοσηλεία, δηλαδή να μην αποτελεί προϋπόθεση το να «πάσχει ο ασθενής από ψυχική διαταραχή». Γενικές προϋποθέσεις, όπως το να μην είναι κάποιος ικανός να κρίνει για το συμφέρον της υγείας του ή να κινδυνεύει με επιδείνωση η κατάσταση της υγείας του ή να θεωρείται απαραίτητη η ακούσια νοσηλεία και θεραπεία προκειμένου να αποτραπούν πράξεις βίας κατά του ίδιου του ατόμου ή τρίτων αποτελούν επαρκή βάση για να αποφασίσει το δικαστήριο σχετικά με την ανάγκη ακούσιας νοσηλείας χωρίς ευθεία αναφορά στην αναπηρία.
- Οι διαδικασίες που εισάγει ο νόμος για τη διαπίστωση της ανάγκης ακούσιας νοσηλείας και συγκεκριμένα η ανάθεση του συγκεκριμένου ρόλου σε ψυχιάτρους προάγει μια ιατρική προσέγγιση που στις περισσότερες περιπτώσεις δεν διευκολύνει την επικοινωνία με το άτομο που βρίσκεται σε κρίση και την εξάντληση όλων των περιθωρίων, ώστε το άτομο να αντιληφθεί και να αποφασίσει εκούσια την υποβολή του σε θεραπεία. Στο σημείο αυτό προτείνεται να προβλεφθεί και η αναγκαστική παρέμβαση στη διαδικασία και άλλων επαγγελματιών (όχι αποκλειστικά ιατρών) αλλά και μηχανισμών συνηγορίας ή και αυτοσυνηγορίας.
- Θα πρέπει να ενισχυθούν οι προβλεπόμενες εγγυήσεις ώστε η ακούσια νοσηλεία να αποτελεί μέτρο εξαιρετικό, το οποίο ενεργοποιείται εφόσον εξαντληθούν όλες οι πιθανότητες εκούσιας υποβολής σε νοσηλεία και να έχει μοναδικό γνώμονα το όφελος του ατόμου.
- Ο ορισμός των δικαστών ως αρμοδίων να εκτιμήσουν τα δεδομένα και να λάβουν απόφαση σχετικά με το αν απαιτείται ή όχι ακούσια νοσηλεία λειτουργεί ως ασφαλιστική δικλίδα από το νόμο. Αρκετά στοιχεία ωστόσο, όπως για παράδειγμα ο εξαιρετικά μεγάλος αριθμός ακούσιων νοσηλειών και οι διαδικαστικές ελλείψεις που

καταγράφονται σε σχετικά πορίσματα και δικαστικές αποφάσεις, συντείνουν στο συμπέρασμα ότι η δικαιοσύνη δεν διασφαλίζει πάντα –ή πάντως όχι επαρκώς- την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχική αναπηρία κατά τη διαδικασία της ακούσιας νοσηλείας. Θα πρέπει συνεπώς, να ενισχυθούν οι εγγυήσεις καθώς και οι μηχανισμοί ελέγχου των σχετικών διαδικασιών και αποφάσεων αλλά και οι μηχανισμοί και οι δράσεις υποστήριξης των ατόμων που υποβάλλονται σε ακούσια νοσηλεία. Δράσεις εκπαίδευσης των δικαστών, ως μέρος της αναγκαστικής εκπαίδευσης που λαμβάνουν, θα μπορούσαν μακροπρόθεσμα να επιφέρουν μια αλλαγή νοοτροπίας σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση περιστατικών ακούσιας νοσηλείας. Επιπλέον, η εισαγωγή μηχανισμών συνηγορίας ή και αυτοσυνηγορίας με δυνατότητα παρέμβασης σε διαδικασίες ακούσιας νοσηλείας κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να διασφαλιστούν τα υπό προστασία δικαιώματα.

Σε περιπτώσεις νόμιμης στέρησης της ελευθερίας απαιτούνται από τη Σύμβαση εγγυήσεις σεβασμού των κανόνων του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο σημείο αυτό καταγράφονται σημαντικές αποκλίσεις στη διαδικασία κράτησης ακαταλόγιστων προσώπων με αποτέλεσμα την καταπάτηση της αξιοπρέπειας των ατόμων και τον ιδρυματισμό τους. Συνεπώς θα πρέπει να αναθεωρηθούν οι σχετικές διατάξεις υπό το πρίσμα της ΣΔΑΑ και να ενισχυθούν οι ουσιαστικές εγγυήσεις και οι μηχανισμοί ελέγχου. Θα πρέπει επίσης να προβλεφθεί ρητά η υποχρέωση εύλογων προσαρμογών.

Σε ό,τι αφορά την προστασία από τη βία, την εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση:

- Το νομοθετικό πλαίσιο απαγορεύει ρητά τις πράξεις βίας και κακομεταχείρισης, τη σωματική τιμωρία και όποια ενέργεια μπορεί να οδηγήσει στην παραβίαση της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας των ατόμων με αναπηρία. Απαγορεύονται επίσης πράξεις που μπορεί να συνιστούν βασανιστήριο, ταπεινωτική ή απάνθρωπη συμπεριφορά δεν επιτρέπονται.
- Το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο που αφορά την προστασία στο πλαίσιο της οικογένειας αποσκοπεί κυρίως στην προστασία των γυναικών και εστιάζει πρωτίστως σε περιστατικά βίας. Η σχετική νομοθεσία θα πρέπει να αναθεωρηθεί υπό το πρίσμα της ΣΔΑΑ ώστε να λάβει υπόψη και τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία
- Εκτός του πλαισίου της οικογένειας παρέχεται προστασία από βία και κακομεταχείριση στις μονάδες κοινωνικής φροντίδας. Οι

σχετικές διατάξεις θα πρέπει να επεκταθούν και σε άλλους φορείς παροχής υπηρεσιών σε άτομα με αναπηρία και να συνοδευτούν από δράσεις εκπαίδευσης των επαγγελματιών και δράσεις ενημέρωσης και πληροφόρησης των ατόμων με αναπηρία.

- Θα πρέπει να ενισχυθούν τα μέτρα κοινωνικής προστασίας, υποστήριξης και βοήθειας στα άτομα με αναπηρία, τις οικογένειές τους και τα άτομα που τα φροντίζουν για την πρόληψη, αναγνώριση και αναφορά περιστατικών βίας, εκμετάλλευσης και κακομεταχείρισης. Οι υφιστάμενοι μηχανισμοί είναι κυρίως μηχανισμοί (ΣΕΥΥΠ, Επιτροπή Δικαιώματα Ψυχικά Ασθενών) ελέγχου και δεν μπορούν να παράσχουν άμεση υποστήριξη στα άτομα που υφίστανται βία ή κακομεταχείριση ή να παρέμβουν άμεσα για την προστασία τους. Επιπλέον, οι διαφορετικές αρμοδιότητες κάθε φορέα και το διαφορετικό μοντέλο λειτουργίας τους δεν διασφαλίζουν την συνεχή και απρόσκοπτη προστασία, ακόμη και στα πεδία που εμπίπτουν στις αρμοδιότητές τους.
- Πέρα από την προστασία που παρέχεται από το Συνήγορο του Πολίτη, οι φορείς που εμπλέκονται στην παρακολούθηση των υπηρεσιών και των προγραμμάτων που αφορούν άτομα με αναπηρία δεν φαίνεται να διασφαλίζουν την ανεξάρτητη παρακολούθηση που απαιτείται από τη Σύμβαση και η οποία θα λειτουργούσε ως δικλείδα προστασίας από προσβολές δικαιωμάτων. Σημαντικό ρόλο στο σημείο αυτό θα μπορούσαν να διαδραματίσουν ανεξάρτητοι μηχανισμοί παρακολούθησης της κοινωνίας των πολιτών.
- Δεν προβλέπονται ειδικά μέτρα για άτομα με αναπηρία θύματα βίας και την πρόσβασή τους σε αποτελεσματική ανάρρωση, αποκατάσταση και προγράμματα κοινωνικής επανένταξης πέρα από τα προβλεπόμενα από τις γενικές διατάξεις.
- Δεν καταγράφονται ειδικά μέτρα ή δράσεις προσβάσιμης ενημέρωσης ή πληροφόρησης ατόμων με αναπηρία θυμάτων βίας ή κακομεταχείρισης σχετικά με τα δικαιώματά τους και την προστασία που μπορούν να λάβουν. Απαιτείται ενίσχυση των συγκεκριμένων εγγυήσεων.

Ειδικά σε ό,τι αφορά στην προστασία της ακεραιότητας του ατόμου:

- Ο σεβασμός της ζωής, της αξιοπρέπειας, της αξίας του ατόμου προστατεύονται ρητά από το θεσμικό πλαίσιο και, σε αυτή τη βάση, δεν προβλέπεται η παραμικρή εξαίρεση που να καθιστά επιτρεπτή την αναγκαστική στέρωση ή ευνουχισμό ατόμων με αναπηρία.

- Η διαδικασία της επιτρεπόμενης άμβλωσης ρυθμίζεται ξεκάθαρα στο θεσμικό πλαίσιο και, σε καμία περίπτωση, δεν επιτρέπεται η αναγκαστική άμβλωση σε γυναίκες ή κορίτσια με αναπηρία, εξαιτίας της αναπηρίας τους.
- Από το θεσμικό πλαίσιο ρυθμίζεται σαφώς και ρητά το πλαίσιο και οι προϋποθέσεις της συναίνεσης που απαιτείται για την τέλεση οποιασδήποτε ιατρικής πράξης, ή οποιασδήποτε πράξης που κινείται στο πειραματικό πεδίο των ιατρικών και φαρμακευτικών ερευνών και τίθενται δικλίδες προστασίας.
- Αναφορικά με το θέμα της συναίνεσης των ασθενών για ιατρικές πράξεις, προβλήματα εντοπίζονται σε περιπτώσεις δικαστικής συμπαράστασης, όπου απαιτείται η συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη. Το θέμα της δικαστικής συμπαράστασης και οι ανάλογοι προβληματισμοί που προκύπτουν αναλύθηκαν στην ενότητα που αφορά το άρθρο 12 της Σύμβασης.
- Σε περίπτωση που το άτομο δεν κρίνεται ικανό για συναίνεση, και επειδή βρίσκεται σε έλλειψη συνείδησης ή σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιορίζει ουσιαστικά τη λειτουργία της βούλησής του και δεν υπάρχει δικαστικός συμπαραστάτης, το νομοθετικό πλαίσιο επιτρέπει σε ένα ευρύ φάσμα ατόμων να λάβουν αποφάσεις και να συναινέσουν για μία συγκεκριμένη ιατρική πράξη. Και αυτό μπορεί να εγκυμονεί σημαντικούς κινδύνους, διότι δεν υπάρχουν τρόποι ελέγχου και διασφάλισης πως το ζητούμενο είναι το καλό του ατόμου με αναπηρία και πως τα κίνητρα εκείνων που καλούνται να αποφασίσουν είναι, σε κάθε περίπτωση, ανιδιοτελή. Το θέμα των οικείων, που αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη ευρύτητα από τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, θα πρέπει να επανεξεταστεί και να τεθούν συγκεκριμένες αυστηρές ασφαλιστικές δικλίδες, προκειμένου να διασφαλίζεται πως τα άτομα που καλούνται να συναινέσουν εκπροσωπώντας το άτομο με αναπηρία ενεργούν με μοναδική κατεύθυνση το όφελος του ατόμου με αναπηρία. Σε αυτό το πεδίο θα μπορούσαν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο μηχανισμοί συνηγορίας προκειμένου να διασφαλίζεται η αμερόληπτη και προς το συμφέρον του ασθενούς λήψη απόφασης και ο σεβασμός της θέλησης του ασθενούς.

Σε όλα τα σημεία που αναφέρθηκαν παραπάνω καταγράφεται ένα σημαντικό έλλειμμα στην εφαρμογή της νομοθεσίας και στην τήρηση των προϋποθέσεων –επαρκών σε αρκετές περιπτώσεις– που προβλέπει ο νόμος. Οι μηχανισμοί και τα μέτρα υποστήριξης που να διασφαλίζουν πως τα άτομα με αναπηρία, όταν υφίστανται προσβολή της σωματικής ή

ψυχικής ακεραιότητάς τους, μπορούν να λάβουν προστασία, να ασκήσουν ένδικα μέσα, να διεκδικήσουν αποζημίωση και αποκατάσταση της βλάβης που έχουν υποστεί, καθώς και την τιμωρία εκείνου που την προκάλεσε είτε δεν υφίστανται είτε δεν λειτουργούν επαρκώς. Επιπλέον, τα άτομα με αναπηρία μπορεί να διαβιούν στο οικογενειακό περιβάλλον είτε σε δομές κοινωνικής φροντίδας και δεν έχουν εύκολη και ανεμπόδιστη πρόσβαση σε μηχανισμούς καταγγελιών, προσβάσιμη πληροφόρηση και παροχή συμβουλών και στην πράξη δεν μπορούν από μόνα τους να αντιδράσουν όταν υφίστανται προσβλητικές σε βάρος τους ενέργειες. Συνεπώς, είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση των εξεταζόμενων δικαιωμάτων:

- Να κατοχυρωθούν και να ενδυναμωθούν οι μηχανισμοί ελέγχου των παραβιάσεων των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία ειδικά σε θέματα που αφορούν την ακεραιότητα, τη βία, την κακομεταχείριση. Η αναγνώριση και ανάπτυξη μηχανισμών συνηγορίας και αυτοσυνηγορίας θα μπορούσε να συμβάλλει αποφασιστικά και καθοριστικά στην αντιμετώπιση θεμάτων απειλής των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία.
- Να σχεδιαστούν στρατηγικές στοχευμένες στα άτομα με αναπηρία και δράσεις που να διασφαλίζουν την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων στη ζωή, την ελευθερία, τη σωματική και ψυχική ακεραιότητα των ατόμων με αναπηρία.
- Να καταρτιστούν και να υλοποιηθούν συστηματικά προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης σε θέματα αναπηρίας τόσο για τους επαγγελματίες και το προσωπικό που ασχολούνται με άτομα με αναπηρία, όσο και για τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν θέμα αναπηρίας, αλλά και για το γενικότερο πληθυσμό. Η διάσταση της αναπηρίας πρέπει να ενσωματωθεί στοχευμένα και συστηματικά στην κοινωνική εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση και να ενταχθούν ανάλογα επιμορφωτικά προγράμματα σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης, προκειμένου να καταστεί εφικτή η επίτευξη μιας γενικής αλλαγής νοοτροπίας του συνόλου των πολιτών και όχι μόνο εκείνων που τίθενται άμεσα ή έμμεσα αντιμετώπι με θέματα αναπηρίας.
- Να αναπτυχθεί εθνικό σχέδιο δράσης και πολιτικές κατά των, κάθε είδους, βασανιστηρίων, που να ενσωματώνει τα άτομα με αναπηρία.

5.2 Καταστάσεις κινδύνου και έκτακτων ανθρωπιστικών αναγκών – Άρθρο 11

5.2.1 Το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το άρθρο 11 της Σύμβασης υποχρεώνει τα Συμβαλλόμενα Κράτη, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτό, συμπεριλαμβανομένου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίζεται η προστασία και η ασφάλεια των ατόμων με αναπηρία σε καταστάσεις κινδύνου. Σε αυτές περιλαμβάνονται καταστάσεις ενόπλων συγκρούσεων, έκτακτων ανθρωπιστικών αναγκών και περιστατικών φυσικών καταστροφών.

5.2.2 Το δικαίωμα στην προστασία και ασφάλεια των ατόμων με αναπηρίες σε καταστάσεις κινδύνου στην Ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή της νομοθεσίας και η συμβατότητά της με το άρθρο 11 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας έχει την κεντρική ευθύνη του σχεδιασμού και του συντονισμού των ενεργειών που πρέπει να γίνουν σε έκτακτες περιπτώσεις (ν.3013/2002), όμως το βάρος της πολιτικής προστασίας ανήκει στις Περιφέρειες (ν.3852/2010), οι οποίες έχουν την ευθύνη για την πρόληψη, την ετοιμότητα, την αντιμετώπιση και την αποκατάσταση σε περιπτώσεις έκτακτων καταστάσεων εντός των ορίων τους. Ο γενικός σχεδιασμός της πολιτείας για θέματα πολιτικής προστασίας (Ξενοκράτης) δεν κάνει καμία αναφορά στα άτομα με αναπηρία ούτε φαίνεται να έχει λάβει υπόψη τις ανάγκες τους. Ειδικοί μηχανισμοί ή και αποκεντρωμένοι μηχανισμοί δεν υπάρχουν. Επιπλέον, η έλλειψη στοιχείων και δεδομένων για τα άτομα με αναπηρία σε εθνικό ή σε τοπικό επίπεδο καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο τον εντοπισμό τους σε περιπτώσεις έκτακτων αναγκών.

Στην πλειοψηφία τους, ο σχεδιασμός, οι οδηγίες και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που κατά καιρούς σχεδιάζονται και λαμβάνουν χώρα απευθύνονται στο σύνολο του πληθυσμού, χωρίς ειδική μέριμνα για τα άτομα με αναπηρία και τα ειδικά προβλήματα που αυτά μπορεί να αντιμετωπίζουν ανάλογα και με το είδος ή το βαθμό της αναπηρίας τους.

Η διαδικτυακή ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας περιλαμβάνει πληροφορίες προς τους πολίτες σχετικά με τους κινδύνους, την πρόληψη και την αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών. Στην ενότητα που αναφέρεται στα άτομα με αναπηρία δεν υπάρχει περιεχόμενο.

Οι όποιες πρωτοβουλίες λαμβάνονται είναι μεμονωμένες και δεν γίνονται βάση γενικού σχεδιασμού. Επιμέρους φορείς και οργανώσεις εκδίδουν ειδικά σχέδια προετοιμασίας και αντιμετώπισης έκτακτων αναγκών ή ενημερωτικό υλικό.

Όπως αναλύεται και σε σχέση με το άρθρο 9 της Σύμβασης, στο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο παρατηρείται παντελής έλλειψη ρυθμίσεων για ασφαλή εκκένωση κτιρίων από ΑμεΑ σε περιπτώσεις έκτακτων αναγκών, ενώ παρατηρείται και παντελής έλλειψη ρυθμίσεων για πρόσβαση στην πληροφορία και για την επικοινωνία σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης.

5.2.3 Κατευθύνσεις αλλαγών

Προκειμένου η ελληνική νομοθεσία και οι πολιτικές να τεθούν σε συμβατότητα με το άρθρο 6 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, προτείνονται οι ακόλουθες αλλαγές/κατευθύνσεις:

- να επανεξεταστεί ο γενικός σχεδιασμός πολιτικής προστασίας (Σχέδιο Ξενοκράτης) υπό την οπτική της αναπηρίας και να ενταχθούν σε αυτόν γενικά και ειδικά μέτρα για τα άτομα με αναπηρία. Η οριζόντια αυτή ένταξη της διάστασης της αναπηρίας θα πρέπει να λάβει χώρα τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.
- Ο σχεδιασμός θα πρέπει να καλύπτει τόσο το επίπεδο της προληπτικής ενημέρωσης, με την παροχή διαθέσιμου πληροφοριακού υλικού προσιτού στα άτομα με αναπηρία και ανάλογα με το είδος της αναπηρίας τους και την ανάπτυξη μεθόδων ειδοποίησης που να απευθύνονται στα άτομα με αναπηρία όσο και την προστασία και συγκεκριμένες δράσεις σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης αλλά και δράσεις αποκατάστασης βλαβών που μπορεί να έχουν υποστεί τα άτομα με αναπηρία από κάποια έκτακτη κατάσταση.

Παράλληλα, προκειμένου το ζήτημα να αντιμετωπιστεί ολοκληρωτικά, απαιτείται, επιπλέον, σε συνδυασμό και με υποχρεώσεις που προκύπτουν από άλλα άρθρα της Σύμβασης:

- Οι υποδομές και οι πληροφορίες να είναι απολύτως προσβάσιμες στα άτομα με αναπηρία.
- Να σχεδιαστούν ρυθμίσεις που να αφορούν την ασφαλή εκκένωση κτιρίων από άτομα με αναπηρία και να γίνουν όλες οι απαιτούμενες προσαρμογές στις εγκαταστάσεις.
- Να προβλεφθούν ειδικές ρυθμίσεις που να διασφαλίζουν τη δυνατότητα επικοινωνίας ατόμων με αναπηρία σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης (για παράδειγμα, δυνατότητα γραπτής ειδοποίησης των αρμόδιων υπηρεσιών από άτομα με πρόβλημα κωφλαλίας).
- Να λαμβάνονται υπόψη και οι απόψεις των ατόμων με αναπηρία κατά το σχεδιασμό ανάλογων πολιτικών.
- Να ενεργοποιηθούν ουσιαστικά και να αναλάβουν δράση οι ειδικές υπηρεσίες θεμάτων ατόμων με αναπηρία σε περιφερειακό επίπεδο.
- Το προσωπικό όλων των υπηρεσιών που δραστηριοποιούνται σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης να καταρτίζεται, βάσει συστηματικού και οργανωμένου σχεδιασμού, και σε θέματα ατόμων με αναπηρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

6.1 Εργασία και Απασχόληση – Άρθρο 27

6.1.1 Το δικαίωμα στην εργασία και στην απασχόληση όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η εργασία αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία και αυτό αναγνωρίζεται ρητά από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Το δικαίωμα στην εργασία και στην απασχόληση, όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση αναφέρεται στη δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία να επιλέγουν ελεύθερα και σε ίση βάση με τους υπόλοιπους πολίτες την εργασία που θα ασκήσουν, τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν σε ένα εργασιακό περιβάλλον ανοιχτό, χωρίς περιορισμούς και προσβάσιμο, ακόμη και για τα άτομα που αποκτούν κάποια αναπηρία κατά τη διάρκεια της απασχόλησης, καθώς και στη δυνατότητα να μπορούν να εξασφαλίζουν από την εργασία τους τα απαραίτητα για το βιοπορισμό τους.

Η δυνατότητα πρόσβασης στην εργασία αποτελεί βασικό σημείο για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και της δημιουργικότητας του ατόμου αλλά και για τη διασφάλιση της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας του. Υπό αυτό το πρίσμα, το άρθρο 27 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική διάταξη. Το άρθρο επιβάλλει δυο βασικές υποχρεώσεις:

- την υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν και να διασφαλίζουν την άσκηση του δικαιώματος στην εργασία (παρ. 1) και
- την υποχρέωση των κρατών να διασφαλίζουν ότι τα άτομα με αναπηρίες δεν υφίστανται συνθήκες δουλείας ή υποτέλειας και ότι προστατεύονται από την καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία (παρ. 2).

Η συγκεκριμένη διάταξη καλύπτει όλα τα άτομα με αναπηρία καθώς και τα άτομα που απέκτησαν αναπηρία κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους απασχόλησης. Αφορά όλες τις μορφές εργασίας και απασχόλησης και καλύπτει το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Καλύπτει το σύνολο των όρων πρόσβασης και παραμονής στην εργασία, την πρόσληψη, τη μισθοδοσία, την επαγγελματική εξέλιξη, την υπηρεσιακή κατάσταση, την ασφάλιση, το σύνολο των συνθηκών εργασίας, τη δυνατότητα έκφρασης παραπόνων και

αποκατάστασής τους. Κατοχυρώνει το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία για ενημέρωση και πρόσβαση σε όλα τα προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού, σε όλα τα είδη επαγγελματικής κατάρτισης και την απρόσκοπτη άσκηση των εργασιακών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων τους.

Απώτερο στόχο αποτελεί η δημιουργία μιας ανοικτής αγοράς εργασίας. Στην κατεύθυνση αυτή απαιτείται αφενός η *αφαίρεση των εμποδίων που δυσχεραίνουν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην εργασία και αφετέρου η λήψη μέτρων για την προώθηση της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία*. Καταγράφεται συνεπώς ρητά η απαίτηση τόσο για μέτρα διασφάλισης της ίσης μεταχείρισης όσο και θετικά μέτρα για την αντιμετώπιση των υφιστάμενων διακρίσεων σε βάρος των ατόμων με αναπηρία. Επίσης, ζητούμενο είναι να μπορούν τα άτομα με αναπηρίες να ενταχθούν σε ένα ανοιχτό εργασιακό περιβάλλον και όχι αποκλειστικά και μόνο σε εργασιακό περιβάλλον ειδικό και προστατευμένο. Αυτό δεν σημαίνει πως οι δράσεις υποστηριζόμενης ή προστατευμένης απασχόλησης δεν είναι επιθυμητές. Αντίθετα, όλες οι δράσεις εμπίπτουν στο πλαίσιο της Σύμβασης και πρέπει να έχουν ως απώτερο στόχο την ένταξη του ατόμου στην ανοιχτή αγορά εργασίας.

6.1.2 Το δικαίωμα στην απασχόληση και στην εργασία στην ελληνική έννομη τάξη

Η εργασία αποτελεί κοινωνικό δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα. Το άρθρο 22 παρ. 1 του Συντάγματος αναφέρει: *«Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας...»*. Με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 κατοχυρώθηκε και το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να απολαμβάνουν ειδικών μέτρων φροντίδας, καθώς σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 21 *«Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας»*. Η αναφορά στην ένταξη και συμμετοχή στην οικονομική ζωή περιλαμβάνει και θετικά μέτρα για την απασχόλησή τους.

Ο Νόμος 2643/1998 «Μέριμνα για την απασχόληση προσώπων ειδικών κατηγοριών και άλλες διατάξεις», αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια αντιμετώπισης των ατόμων με αναπηρία ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας με δικαίωμα πρόσβασης στην απασχόληση. Ο νόμος θέσπισε σύστημα

ποσόστωσης για την πρόσβασή των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα. Ο νόμος τροποποιήθηκε αρκετές φορές. Ο πυρήνας των ρυθμίσεων εστιάζει στην ανάγκη προστασίας των προσώπων ειδικών κατηγοριών και στην ανάγκη λήψης μέτρων για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και φορέων. Ο νόμος αναφέρεται συστηματικά σε άτομα ειδικών κατηγοριών ή και μειονεκτούντων ομάδων, ορολογία η οποία είναι αντιφατική με το στόχο της ισότιμης αντιμετώπισης των ατόμων με αναπηρία. Ακόμη, η παρεχόμενη προστασία παρέχεται σε μια ανομοιογενή ομάδα δικαιούχων που περιλαμβάνει και τα άτομα με αναπηρίες.

Η ευνοϊκή μεταχείριση των προσώπων που καλύπτονται από το νόμο εμπίπτει στη συνταγματικώς δικαιολογημένη μεταχείριση του άρθρου 21 παρ. 2 Συντ. Ωστόσο τόσο τα κριτήρια υπαγωγής στο νόμο όσο και η διαδικασία εφαρμογής του αποδεικνύονται προσκολλημένες στην ιατρική θεώρηση της αναπηρίας, αγνοώντας άλλα χαρακτηριστικά και δεξιότητες του ατόμου.

Άτομα με αναπηρία που δεν υπάγονται στις προστατευτικές διατάξεις του ν. 2643/98 μπορούν να συμμετέχουν στις γενικά ισχύουσες διαδικασίες προσλήψεων στο δημόσιο τομέα. Σύμφωνα με το νόμο 2190/1994 με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών ύστερα από γνώμη του Α.Σ.Ε.Π καθορίζονται ο τρόπος εξέτασης, η συγκρότηση ειδικής επιτροπής και κάθε αναγκαία λεπτομέρεια, για τη διαδικασία συμμετοχής στους διαγωνισμούς, ατόμων των οποίων οι φυσικές σωματικές δεξιότητες εμποδίζουν τη συμμετοχή σε αυτούς με γραπτή διαδικασία.

Ο Κώδικας Δημοσίων Υπαλλήλων που κυρώθηκε με το Νόμο 3528/2007 αναφέρει πως αναπηρία δεν αποτελεί λόγο που να δικαιολογεί το μη διορισμό ατόμου. Η απαίτηση για υγεία συνδέεται άμεσα με την άσκηση των καθηκόντων της θέσης διορισμού. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 7 «Υπάλληλοι διορίζονται όσοι έχουν την υγεία που τους επιτρέπει την εκτέλεση των καθηκόντων της αντίστοιχης θέσης. Η έλλειψη φυσικών σωματικών δεξιοτήτων δεν εμποδίζει το διορισμό, εφόσον ο υπάλληλος, με την κατάλληλη και δικαιολογημένη τεχνική υποστήριξη, μπορεί να ασκήσει τα καθήκοντα της αντίστοιχης θέσης. Ειδικές διατάξεις για το διορισμό ατόμων με αναπηρία δεν τίθενται. Η υγεία και η φυσική καταλληλότητα των υποψηφίων υπαλλήλων να ασκήσουν τα καθήκοντα της αντίστοιχης θέσης πιστοποιούνται από υγειονομικές επιτροπές, με βάση παραπεμπτικό έγγραφο στο οποίο περιγράφονται από την υπηρεσία σε γενικές γραμμές τα καθήκοντα της θέσης που πρόκειται να καταληφθεί», Ακόμη, δεν διορίζονται υπάλληλοι όσοι τελούν υπό στερητική δικαστική συμπαράσταση (πλήρη ή

μερική), υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση (πλήρη ή μερική) και υπό τις δυο αυτές καταστάσεις (Άρθρο 8).

Η αναπηρία αναφέρεται ρητά στους λόγους απόλυσης δημοσίου υπαλλήλου (Άρθρο 152). Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι υπάλληλος απολύεται *μόνο* για: α) επιβολή της πειθαρχικής ποινής της οριστικής παύσης, β) *σωματική ή πνευματική ανικανότητα*, γ) κατάργηση της θέσης στην οποία υπηρετεί, δ) συμπλήρωση ορίου ηλικίας και τριακονταπενταετίας, ε) ακαταλληλότητα κατά το άρθρο 95 του Κώδικα. Επιπλέον, ο Κώδικας Δημοσίων Υπαλλήλων προβλέπει μία σειρά *διευκολύνσεων* για τα άτομα με αναπηρία ή τα άτομα των οποίων οι σύζυγοι ή τα τέκνα αντιμετωπίζουν πρόβλημα αναπηρίας, όπως, κατά περίπτωση, άδεια με αποδοχές ή μειωμένο ωράριο ή αναρρωτικές άδειες. Η ασθένεια μπορεί να οδηγήσει στη θέση σε διαθεσιμότητα του υπαλλήλου (Άρθρο 99).

Προστατευόμενη απασχόληση

Με τον όρο προστατευμένη εργασία νοείται κάθε μορφή εργασίας που παρέχεται σε άτομα με αναπηρία, τα οποία, λόγω της σοβαρότητας της αναπηρίας τους, είναι δύσκολο να απορροφηθούν στην ελεύθερη αγορά εργασίας. Σε μερικές περιπτώσεις οι απασχολούμενοι θεωρούνται ως εργαζόμενοι και απολαμβάνουν ακριβώς τα ίδια δικαιώματα, έχουν συμβόλαιο εργασίας και πληρώνονται, ενώ σε άλλες δεν λαμβάνουν αμοιβή. Η προστατευμένη απασχόληση μπορεί να λάβει διαφορετικές μορφές, όπως εργασία σε εργαστήρια σχεδιασμένα για άτομα με αναπηρία, εργασία σε προστατευμένες συνθήκες σε κανονικές επιχειρήσεις (*enclave*), τοποθέτηση στην ελεύθερη αγορά, εργασία στο σπίτι κ.λπ.

Η προστατευόμενη εργασία στην Ελλάδα πραγματοποιείται κυρίως με τη μορφή των προστατευόμενων εργαστηρίων, ενώ ειδική μέριμνα για την προστατευόμενη απασχόληση των ψυχικά αναπήρων προβλέπεται στο πρόγραμμα «Ψυχαργός». Ειδική περίπτωση προστατευόμενης απασχόλησης είναι η σύσταση και λειτουργία Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.).

Ειδικές διατάξεις

Με ειδικές διατάξεις έχουν επεκταθεί σε άτομα με αναπηρία ευνοϊκές ρυθμίσεις που αφορούν άλλες κατηγορίες προστατευόμενων προσώπων. Συγκεκριμένα, με το νόμο 3648/2008 δικαιούχοι αδειών εκμετάλλευσης περιπτέρου είναι και τα άτομα με αναπηρία (με ποσοστό τουλάχιστον 67%) και όχι μόνο οι ανάπηροι πολεμικής περιόδου, όπως ίσχυε ως τότε.

Προστασία από τις διακρίσεις

Η απαγόρευση των διακρίσεων στη βάση της αναπηρίας αποτελεί την αιχμή του δόρατος στην προσπάθεια για την αντιμετώπιση των αρνητικών στερεοτύπων και τη διασφάλιση της ίσης μεταχείρισης των ατόμων με αναπηρία.

Στην Ελλάδα, το θεσμικό πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων συνδέεται με την ενσωμάτωση της κοινοτικής οδηγίας για την ίση μεταχείριση στην έννομη τάξη. Συγκεκριμένα, ο Νόμος 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» ενσωματώνει στο εθνικό δίκαιο την Οδηγία 78/2000/ΕΚ και απαγορεύει οποιαδήποτε, έμμεση ή άμεση, διάκριση λόγω αναπηρίας

Εύλογη προσαρμογή στα άτομα με αναπηρίες στον εργασιακό χώρο

Η έννοια της εύλογης προσαρμογής αποτελεί μια από τις πλέον ασαφείς έννοιες των δράσεων καταπολέμησης των διακρίσεων καθώς είναι αρκετά ρευστή και τα όρια της δυσανάλογης επιβάρυνσης είναι συχνά δυσδιάκριτα και δύσκολα προσδιορίσιμα με ακρίβεια στη νομοθεσία.

Στην Ελλάδα παρέχονται προγράμματα επιχορήγησης εργονομικής διευθέτησης του χώρου εργασίας για άτομα με αναπηρίες, παραπληγία, τετραπληγία, ημιπληγία καθώς και πρόγραμμα επιχορήγησης θέσεων εργονομικής διευθέτησης του χώρου εργασίας για ΑμεΑ, που στοχεύει στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας τους, στη στήριξή τους στον εργασιακό χώρο και στην εξάλειψη των εμποδίων ένταξης στην αγορά εργασίας.

Πρόσβαση σε γενικά, τεχνικά προγράμματα και προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση

Σε ό,τι αφορά την επαγγελματική κατάρτιση των ατόμων με αναπηρία αυτή παρέχεται κυρίως μέσα από ένα δίκτυο δομών, συχνά αλληλοεπικαλυπτόμενων, και προγραμμάτων τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις αφορούν ειδικά τα άτομα με αναπηρία.

Ευκαιρίες για αυτοαπασχόληση, ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος, ανάπτυξη συνεταιρισμών και έναρξη ατομικών επιχειρήσεων

Οι ευκαιρίες για την αυτοαπασχόληση των ατόμων με Αναπηρία προωθούνται κυρίως μέσω προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από κοινοτικούς πόρους και διαχειρίζεται ο ΟΑΕΔ.

Δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας, ίσες ευκαιρίες και ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας, ασφαλείς και υγιείς συνθήκες εργασίας, προστασία από παρενοχλήσεις και αποκατάσταση παραπόνων

Στο Π.Δ.16/1996 «Ελάχιστες προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας στους χώρους εργασίας σε συμμόρφωση με την οδηγία 89/654/ΕΟΚ» ορίζεται πως ο σχεδιασμός των κτιρίων πρέπει να γίνεται ώστε οι εργαζόμενοι με ειδικές ανάγκες να κινούνται και να εργάζονται ανεμπόδιστα και οι χώροι εργασίας πρέπει να είναι διαρρυθμισμένοι έτσι ώστε να λαμβάνονται υπόψη, κατά περίπτωση, οι ιδιαιτερότητες των εργαζομένων με ειδικές ανάγκες. Ιδιαίτερη μέριμνα θα πρέπει να δοθεί στο σωστό σχεδιασμό σύμφωνα με τις οδηγίες του Γραφείου μελετών για άτομα με ειδικές ανάγκες του ΥΠΕΚΑ “Σχεδιάζοντας για όλους”.

Όπως αναφέρθηκε υποχρέωση των εργοδοτών είναι να προβαίνουν στη λήψη εύλογων προσαρμογών, ενώ στο Νόμο 3304/2005 προβλέπεται η διαδικασία προσφυγής στους φορείς ίσης μεταχείρισης σε περίπτωση παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Ισότιμη άσκηση εργασιακών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων

Στη νομοθεσία που αφορά την άσκηση εργασιακών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων δεν καταγράφονται διαφοροποιήσεις με κριτήριο την αναπηρία. Ζητούμενο ωστόσο αποτελεί αν τα άτομα με αναπηρίες μπορούν στην πράξη να ασκούν με ίσους όρους τα δικαιώματά τους.

Ευκαιρίες απασχόλησης και εξέλιξης στη σταδιοδρομία και τη βοήθεια σε σχέση με την εύρεση, απόκτηση, διατήρηση και επιστροφή στην απασχόληση

Η νομοθεσία που αφορά στην εξέλιξη, στη διατήρηση και επιστροφή την απασχόληση δεν διαφοροποιείται για τα άτομα με αναπηρία.

Απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας στην ανοικτή αγορά εργασίας

Προγράμματα απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας στην αγορά εργασίας που να αφορούν ειδικά άτομα με αναπηρία δεν εφαρμόζονται.

Επαγγελματική αποκατάσταση, διατήρηση της εργασίας και προγράμματα επιστροφής στην εργασία για τα άτομα με αναπηρίες.

Προγράμματα επιστροφής στην εργασία δεν καταγράφονται στην ελληνική νομοθεσία. Η μόνη σχετική πρόβλεψη αφορά τον Κώδικα Δημοσίων Υπαλλήλων που προβλέπει τον υπό προϋποθέσεις αναδιορισμό υπαλλήλου που απολύθηκε λόγω σωματικής ή πνευματικής ανικανότητας μέσα σε μια πενταετία από την απόλυση.

6.1.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 27 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η ένταξη των ατόμων με αναπηρίες στην αγορά εργασίας αποτελεί στην πράξη εγχείρημα που συναντά αρκετές δυσκολίες. Η εκτεταμένη ανεργία και ο αποκλεισμός ατόμων με αναπηρία που δεν έχουν πρόσβαση στην εργασία ως μέσο βιοπορισμού δεν είναι σπάνιο γεγονός. Σύμφωνα με στοιχεία που καταγράφονται στην έκθεση του Ακαδημαϊκού Δικτύου εμπειρογνώμωνων για την αναπηρία (ANED) για το 2009⁵², το 84% των ατόμων με αναπηρία ή προβλήματα υγείας είναι οικονομικά ανενεργό. Το ποσοστό αυτό είναι σημαντικά μεγαλύτερο σε σύγκριση με τα ποσοστά του γενικού πληθυσμού. Το 40% των ατόμων με αναπηρία που είναι οικονομικά ανενεργό θεωρεί πως αντιμετωπίζει κοινωνικό αποκλεισμό που εντείνεται από την ανεπάρκεια των παροχών, των κοινωνικών υπηρεσιών και την ανεργία⁵³. Περισσότερα από το ήμισυ των ατόμων με αναπηρία που είναι οικονομικά ανενεργά υποστήριξαν πως θα αντιμετώπιζαν ή έχουν αντιμετωπίσει προβλήματα στο χώρο εργασίας, ενώ το ένα τρίτο περίπου υποστήριξε πως θα χρειάζονταν βοήθεια προκειμένου να μπορέσει να εργαστεί. Η μορφή βοήθειας που αναφέρθηκε συχνότερα ως απαραίτητη ήταν η υποστήριξη και η κατανόηση από συναδέλφους και προϊσταμένους. Επιπλέον, καταγράφηκαν οι ακόλουθες μορφές βοήθειας που λαμβάνουν άτομα με αναπηρία στο χώρο εργασίας: 27,9% λαμβάνει βοήθεια σχετικά με τη φύση της εργασίας του, 18% σχετικά με τον όγκο εργασίας, 1,5% σχετικά με την πρόσβαση στον τόπο εργασίας, 13,2% σχετικά με την κινητικότητά του εντός του χώρου εργασίας, 20,2% αναφέρθηκε σε υποστήριξη και κατανόηση. Σε άλλες μορφές βοήθειας αναφέρθηκε το 16,4% των ερωτώμενων, ενώ το 2,8% δεν έδωσε απαντήσεις.

Δημόσιος τομέας

Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών, το Σεπτέμβριο του 2006, 284 φορείς του δημοσίου τομέα (δημόσιες υπηρεσίες, ΝΠΔΔ και ΟΤΑ α' και β' βαθμού) απασχολούσαν συνολικά 2.232 υπαλλήλους με αναπηρία (Αρ. Πρωτ. ΔΙΑΔΠ/Π.ΑμεΑ/Φ.3/7/19534, Αθήνα 5 Σεπτεμβρίου 2006). Εγκύκλιος με αίτημα την παροχή στοιχείων είχε σταλεί στο σύνολο των

⁵² Greece – ANED country profile, <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/Greece%20-%20ANED%20country%20profile.pdf>

⁵³ Report on the employment of disabled people in European countries, Greece, Academic Network of European Disability experts (ANED), 2009, <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/EL%20-%20ANED%202009%20Employment%20Report%20Final.pdf>

φορέων του δημοσίου τομέα και συνολικά απάντησαν 885 (η μη ανταπόκριση εκτιμάται ότι αφορά κυρίως σε υπηρεσίες που δεν απασχολούν υπαλλήλους με αναπηρία). Όπως προέκυψε από τη συγκεκριμένη έρευνα, τα προβλήματα των υπαλλήλων με αναπηρία επικεντρώνονται σε διευκολύνσεις που έχουν να κάνουν κυρίως με την προσβασιμότητα στο χώρο εργασίας (για παράδειγμα, έλλειψη χώρων στάθμευσης οχημάτων αναπήρων, ανεπαρκής προσπέλαση πεζοδρομίου ή κεντρικής εισόδου, ανεπαρκής ράμπα ή έλλειψή της, ανεπαρκής ανελκυστήρας) και τις συνθήκες εργασίας (υπολογιστές με ηλεκτρονικό λογογράφο για υπαλλήλους με προβλήματα όρασης, μη καταλληλότητα χώρων – επίπλων γραφείου για παράδειγμα, για αναπηρικά αμαξίδια, έλλειψη μεταφραστή νοηματικής γλώσσας, έλλειψη κονσόλας τηλεφωνικού κέντρου για άτομα με προβλήματα όρασης). Επιπλέον, υπήρξαν φορείς που αναφέρθηκαν στην ανάγκη ελαστικού ωραρίου ή μειωμένου ωραρίου αλλά και στην ανάγκη χορήγησης ειδικών αδειών.

Ο νόμος 2643/1998 αποτελεί το βασικό νομοθέτημα που αφορά την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία στο δημόσιο αλλά και στον ιδιωτικό τομέα. Καταγράφονται ωστόσο αρκετά προβλήματα στην εφαρμογή του αρκετά από τα οποία οφείλονται σε έλλειψη υποδομών και πόρων αλλά και στην ελλιπή εφαρμογή του. Σύμφωνα με την ΕΣΑμεΑ, τα βασικότερα προβλήματα αφορούσαν την έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού στις αρμόδιες υπηρεσίες, την καθυστέρηση έκδοσης των προκηρύξεων, την αδυναμία των Υγειονομικών Επιτροπών να εξυπηρετήσουν μεγάλο αριθμό ατόμων ή τη μη λειτουργία τους σε κάποιες περιοχές, την πολυπλοκότητα και γραφειοκρατία του νόμου, την μειωμένη προσβασιμότητα στο χώρο κατάθεσης των αιτήσεων. Στην τροποποίηση που επήλθε με το άρθρο 31 του Νόμου 2956/2001 καταγράφονται αντίστοιχα προβλήματα εφαρμογής με αιχμή την ελλιπή υποστήριξη από τον ΟΑΕΔ λόγω έλλειψης καταρτισμένου και μόνιμου προσωπικού, την έλλειψη μόνιμων και προσβάσιμων γραφείων και αιθουσών για τις συνεδριάσεις των επιτροπών, την έλλειψη καταρτισμένου προσωπικού για τον έλεγχο και τη μηχανογραφική επεξεργασία των στοιχείων και των δικαιολογητικών καθώς και τη μη εκπροσώπηση της ΕΣΑΜΕΑ, ως επίσημου κοινωνικού εταίρου της πολιτείας σε θέματα ατόμων με αναπηρία, στην κεντρική επιτροπή του νόμου.

Οι διαδικασίες πρόσληψης συντονίζονταν από τον ΟΑΕΔ μέχρι την ψήφιση του νόμου 3852/2010 που σύμφωνα με την παράγραφο 38 του άρθρου 280 μεταφέρονται στις αποκεντρωμένες περιφερειακές διοικήσεις από 1/1/2011. Ωστόσο, δεν θεωρείται ότι τα προβλήματα εφαρμογής μπορεί να εξαλειφθούν με τη μεταφορά αρμοδιοτήτων. Η ασυνέπεια στη συχνότητα των προκηρύξεων για προσλήψεις καταγράφεται ως ένα από

τα μεγαλύτερα προβλήματα εφαρμογής τους νόμου. Όπως αναφέρεται σε Ειδική Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη για το νόμο 2643/1998 (που εκπονήθηκε το 2005), από την έναρξη ισχύος του νόμου ως και τα τέλη του 2004 διενεργήθηκαν μόλις δύο προκηρύξεις (το έτος 2000 και το έτος 2002) αντί για έξι συνολικά, καθώς ο νόμος προβλέπει τη διεξαγωγή μιας προκήρυξης ανά έτος και ορίζει ακριβές χρονοδιάγραμμα. Επιπλέον, στο Συνήγορο κατατέθηκαν συνολικά 204 σχετικές με την εφαρμογή του νόμου αναφορές πολιτών.

Ιδιωτικός τομέας

Τα προβλήματα είναι εντονότερα σε ό,τι αφορά τον ιδιωτικό τομέα. Σύμφωνα με την Ειδική Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη διαπιστώνεται ότι *«σχεδόν κάθε τοποθέτηση σε επιχείρηση του ιδιωτικού τομέα έχει προσβληθεί από τον υπόχρεο εργοδότη ενώπιον του αρμοδίου οργάνου»*. Τα προβλήματα επιβεβαιώνονται και με τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών που αποτυπώνουν ανάγλυφα τόσο τις δυσκολίες πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας αλλά και την αναποτελεσματικότητα των σχετικών νομοθετικών προβλέψεων.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας σε δείγμα 150 επιχειρήσεων από την Αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΕΠΙΜΕΝΩ» με θέμα την απασχόληση των ΑμεΑ στην Ελλάδα, μόλις το 20% των εταιριών με μόνιμο προσωπικό περισσότερα από 50 άτομα απασχολούν άτομα με αναπηρίες. Μόλις 20% των επιχειρήσεων είχαν ράμπες στις εγκαταστάσεις τους, ενώ ανάλογο ήταν και το ποσοστό των επιχειρήσεων που διέθεταν τουαλέτες προσβάσιμες για τα άτομα με αναπηρίες. Το 60% των επιχειρήσεων που δεν απασχολούσαν άτομα με αναπηρίες δήλωσαν πως δεν θα προχωρούσαν σε ανάλογη πρόσληψη, εκτός αν το μισθό του υπαλλήλου με αναπηρία τον πλήρωνε στο μεγαλύτερο βαθμό ή ολοκληρωτικά το κράτος. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας δείχνουν την ελλειμματική εφαρμογή του νόμου στον ιδιωτικό τομέα.

Δημοσκόπηση που πραγματοποιήθηκε από την VPRC στο διάστημα 8/12/2003 – 16/01/2004 επιβεβαιώνει πως τα επίπεδα απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία στον ιδιωτικό τομέα είναι ιδιαιτέρως χαμηλά.

Σε σύνολο 360 επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα, με σύνολο εργαζομένων 32.929, μόλις 67 ήταν άτομα με αναπηρίες, ποσοστό που ανέρχεται σε 0,2%. Το 38% των εταιριών που απασχολούν άτομα με αναπηρίες δήλωσαν ότι προχώρησαν στην πρόσληψη λόγω της νομοθετικής πρόβλεψης, ποσοστό 33,3% λόγω της πολιτικής Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης που ακολουθούν και μόνο ποσοστό 9,5% διότι

εμπιστεύτηκε την υψηλή απόδοση συγκεκριμένου εργαζομένου ή για άλλους λόγους. Επίσης, παρά το γεγονός ότι 55% των επιχειρήσεων που μετείχαν στην έρευνα δήλωσε ότι είχε ενημέρωση για τα ειδικά προγράμματα επιχορηγήσεων για την απασχόληση ατόμων με αναπηρία, μόλις το 14,6% εξέτασε την πιθανότητα να προσλάβει κάποιο άτομο με αναπηρία και να επωφεληθεί από αυτά.⁵⁴

Σύμφωνα με μελέτη στο πλαίσιο του θεματικού δικτύου «Διαχείριση της διαφορετικότητας στον εργασιακό χώρο»⁵⁵, που δημοσιεύτηκε το 2009, σε σύνολο 98 επιχειρήσεων που έλαβαν μέρος στην έρευνα, 72,4% απάντησε πως δεν θα προχωρούσε στην πρόσληψη ατόμων με ψυχικές ασθένειες, ενώ το 32,7% ήταν αρνητικό και στην πιθανότητα πρόσληψης ατόμων με άλλες αναπηρίες (κινητικά προβλήματα, τυφλά άτομα, άτομα με προβλήματα υγείας). Η πλειοψηφία των εταιριών που θα προχωρούσε στην πρόσληψη ατόμων ευπαθών ομάδων δήλωσε ότι θα το έκανε για να καλύψει θέσεις ανειδίκευτου εργατοτεχνικού προσωπικού. Ειδικά για τα άτομα με κινητική αναπηρία τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης συγκεντρώνονται σε διοικητικές θέσεις, που, όπως προκύπτει από τα συμπεράσματα της έρευνας, είτε δεν έρχονται σε επαφή με τους πελάτες είτε έχουν ελάχιστες δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης. Ένα επιπλέον στοιχείο που προκύπτει από τη συγκεκριμένη έρευνα είναι η σημασία των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης. Συγκεκριμένα, 90,9% των επιχειρήσεων που μετείχε στην έρευνα απάντησε πως η ολοκλήρωση προγράμματος εκπαίδευσης-επαγγελματικής κατάρτισης είναι απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να εξετάσει η επιχείρηση το ενδεχόμενο να προσλάβει άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Σε σύνολο 18.489 εργαζομένων που απασχολούσαν οι επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα, μόλις οι 217, δηλαδή ποσοστό 1,17%, προέρχονταν από κοινωνικά ευπαθείς ομάδες, δηλαδή άτομα με αναπηρίες, μετανάστες, αστέγους, άτομα με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά (π.χ. τσιγγάνοι), πρώην φυλακισμένους, άτομα απεξαρτημένα ή σε διαδικασία απεξάρτησης.

Τα προγράμματα που αφορούν τις επιδοτήσεις εργοδοτών για την πρόσληψη ατόμων με αναπηρία φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις καταστρατηγούνται. Απόφαση υπ' αριθμ 4737/2011 (Μάιος 2011) του Πρωτοδικείου της Αθήνας (Διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων) δικαιώνει 13 άτομα με αναπηρία που είχαν προσληφθεί σε δημοτική επιχείρηση με συμμετοχή σε επιδοτούμενα προγράμματα του ΟΑΕΔ και παύθηκαν από

⁵⁴ Τα στοιχεία είναι από την έκθεση για την απασχόληση ατόμων με αναπηρία του Ακαδημαϊκού Δικτύου εμπειρογνομόνων για την αναπηρία (ANED) για το 2009

⁵⁵ http://www.equal-greece.gr/e_default_2.asp

την εργασία τους, παρά το γεγονός ότι είχαν προηγηθεί ανανεώσεις των συμβάσεών τους.

Τα προγράμματα ενίσχυσης των ατόμων με αναπηρίες προκειμένου να αναπτύξουν επιχειρηματική δραστηριότητα παρουσιάζουν διαφορετικά προβλήματα. Απευθύνονται σε ανομοιογενείς ομάδες ενώ δεν τηρούνται και δεν είναι ευρέως διαθέσιμα στοιχεία που να δείχνουν τον τρόπο εφαρμογής στην πράξη.

Προστατευόμενη εργασία

Όπως επισημαίνεται στην έκθεση για την απασχόληση ατόμων με αναπηρία του Ακαδημαϊκού Δικτύου εμπειρογνομόνων για την αναπηρία (ANED) για το 2009, τα εργαστήρια που λειτουργούν σε αρκετά σημεία της ελληνικής περιφέρειας σύμφωνα με το νόμο 2646/1998 αναπτύχθηκαν ως εναλλακτική αλλά βιώσιμη μορφή απασχόλησης. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι προσανατολισμένα στην κατασκευή και την πώληση μικροαντικειμένων, όπως δώρων, κοσμημάτων, χειροποίητων χαλιών, κεριών κ.λπ.

Οι ΚοιΣΠΕ φαίνεται ότι είναι ένας θεσμός που λειτούργησε αρκετά αποτελεσματικά. Μέχρι και το τέλος του 2012 λειτουργούσαν 16 συνεταιρισμοί σε αντίστοιχους τομείς ψυχικής υγείας από τους 52 που υπάρχουν συνολικά και απασχολούν περισσότερους από 250 χρήστες υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Στόχος είναι να λειτουργήσουν ΚοιΣΠΕ στο σύνολο των τομέων. Η λειτουργία των ΚοιΣΠΕ έχει αναδειχθεί σε καλή πρακτική και σε ευρωπαϊκό επίπεδο και αποτελεί παράδειγμα μέτρων που αν εφαρμοστούν αποτελεσματικά μπορούν να βελτιώσουν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην απασχόληση.

Περιπτώσεις διακρίσεων στο χώρο εργασίας λόγω αναπηρίας

Ο Συνήγορος του Πολίτη έχει χειριστεί υποθέσεις που αφορούν διακρίσεις λόγω αναπηρίας στο χώρο της εργασίας, μετά από αναφορές από πολίτες. Οι υποθέσεις που έχει εξετάσει ο Συνήγορος αφορούν, κυρίως την έλλειψη εύλογων προσαρμογών στο χώρο εργασίας, αλλά και στο ωράριο εργασίας, δυσμενή μεταβολή των όρων εργασίας, αδυναμία ή δυσκολία πρόσβασης στο χώρο εργασίας, λόγω εμποδίων προσβασιμότητας σε αυτόν και δυσμενή μεταχείριση λόγω αναπηρίας.

6.1.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Όπως προκύπτει στην Ελλάδα το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην απασχόληση κατοχυρώνεται και συνταγματικά προβλέποντας και θετικά

μέτρα, ενώ προβλέπονται και ειδικά νομοθετικά μέτρα. Ωστόσο, τα στοιχεία που καταγράφηκαν στην προηγούμενη ενότητα αποτυπώνουν μια σειρά από προβλήματα τόσο του νομοθετικού πλαισίου όσο και της εφαρμογής του τα οποία δεν βρίσκονται σε πλήρη συμβατότητα με τις προβλέψεις και τη ratio της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία:

- Η νομοθεσία αναφέρεται συστηματικά σε άτομα ειδικών κατηγοριών ή και μειονεκτούντων ομάδων. Η ορολογία αυτή είναι αντιφατική με το σκοπό και το πνεύμα της Σύμβασης καθώς και με την αντίληψη της αναπηρίας όχι ως ατομικού προβλήματος αλλά ως αποτελέσματος της αλληλεπίδρασης μεταξύ του ατόμου και του περιβάλλοντος του. Η σχετική νομοθεσία θα πρέπει να αναθεωρηθεί.
- Η νομοθεσία που αφορά την υποχρεωτική τοποθέτηση σε φορείς του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα καθώς και την προστατευόμενη απασχόληση απηχεί μια ιατρική αντίληψη της αναπηρίας που βασίζεται αποκλειστικά στη διάγνωση και στην ποσοτικοποίηση της αναπηρίας χωρίς αναφορά σε άλλα χαρακτηριστικά του ατόμου. Οι σχετικές προβλέψεις και ιδίως τα κριτήρια υπαγωγής στις προβλέψεις του νόμου αλλά και σε επιμέρους προγράμματα θα πρέπει να αναθεωρηθούν ώστε να καταστούν συμβατά με την κοινωνική αντίληψη της αναπηρίας.
- Η προβλεπόμενη προστασία παρέχεται σε μια ανομοιογενή ομάδα δικαιούχων χωρίς να ανταποκρίνεται ή να μεριμνά για τις εξειδικευμένες ανάγκες του καθένα. Στο βαθμό που οι ομάδες αυτές δεν έχουν ταυτόσημα συμφέροντα δημιουργούνται προβλήματα καθώς η αύξηση της προστασίας της μιας ομάδας συνεπάγεται περιορισμό της προστασίας άλλης. Προτείνεται διαχωρισμός του νομοθετικού πλαισίου για την κάθε προστατευόμενη ομάδα ή διαφορετική αντιμετώπιση κάθε ομάδας στη βάση των αναγκών της.⁵⁶
- Η άρνηση του νομοθέτη να συνυπολογίζει τα άτομα με αναπηρία που προσλαμβάνονται οικιοθελώς από τον εργοδότη στα ποσοστά αναγκαστικής τοποθέτησης λειτουργεί αποθαρρυντικά για τους εργοδότες να προσλαμβάνουν με δική τους πρωτοβουλία άτομα με ειδικές ανάγκες και έχει αρνητικές επιπτώσεις στα άτομα με αναπηρία. Η πρόβλεψη αυτή θα πρέπει να τροποποιηθεί.
- Η νομοθεσία που αφορά την απασχόληση διέπεται από έντονα προστατευτική λογική. Ο νόμος 2643/98 στο άρθρο 1 παρ. 1 β

⁵⁶ Βλ. και Ειδική Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη για το νόμο 2643/1998, σελ.44, 59

αναφέρει ότι προστατεύει τους αναπήρους που έχουν περιορισμένες δυνατότητες για επαγγελματική απασχόληση εξαιτίας χρόνιας πάθησης ή βλάβης. Ο νομοθέτης στηρίζει τα άτομα αυτά (υποχρεώνοντας τους εργοδότες να τα προσλαμβάνουν ανεξαρτήτως αν μπορούν να τα απασχολήσουν παραγωγικά ή όχι), διότι χωρίς αυτή τη στήριξη δεν θα μπορούσαν να εισέλθουν και να διατηρηθούν στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, οι διατάξεις διέπονται αποκλειστικά από προστατευτική λογική και δεν συνδυάζονται ούτε με κατάλληλα υποστηρικτικά μέτρα τα οποία θα ενισχύσουν την παραγωγικότητα των ατόμων με αναπηρία ούτε με την αύξηση της δυνατότητας των εργοδοτών να τα αξιοποιήσουν παραγωγικά. Το γεγονός αυτό δημιουργεί μια σειρά από αρνητικές συνέπειες που συμβάλλουν τόσο στην ελλιπή εφαρμογή του νόμου όσο και στην περιορισμένη αποτελεσματικότητά του. Συγκεκριμένα,

- Ο νόμος δεν επιτρέπει την αναγκαστική τοποθέτηση ατόμων με πιστοποιημένη αναπηρία κάτω του 50% χωρίς όμως να αποκλείει αυτή ατόμων με αναπηρία ακόμα και 100%. Έτσι λοιπόν δεν αποκλείεται να τοποθετούνται άτομα που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της θέσης εργασίας.
- Η νομοθεσία δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη την καταλληλότητα των προσλαμβανομένων να προσφέρουν παραγωγική εργασία.
- Η νομοθεσία δεν προβλέπει μέτρα για την υποβοήθηση των ατόμων με αναπηρία να αναπτύξουν την ικανότητα παραγωγικής απασχόλησης.
- Ο εργοδότης μπορεί να καταγγείλει την εργασιακή σύμβαση για αποδεδειγμένη ανεπάρκεια ή ακαταλληλότητα στην εκτέλεση της εργασίας, που όμως δεν οφείλεται στην αναπηρία. Αν όμως οφείλεται στην αναπηρία (όπως είναι πολύ πιθανό), ο εργοδότης δεν μπορεί να καταγγείλει, οπότε καταβάλλει μισθό χωρίς να του προσφέρονται υπηρεσίες.
- Η νομοθεσία θα πρέπει να αναθεωρηθεί ώστε να επιτύχει ισορροπία ανάμεσα στην προστατευτική λογική των διατάξεων, στις ανάγκες των εργοδοτών και σε υποστηρικτικά μέτρα που θα επιτρέψουν την ουσιαστική αξιοποίηση των ατόμων με αναπηρία.
- Τα εμπόδια που καταγράφονται σχετικά με την είσοδο και παραμονή των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας είναι πολλαπλά και λειτουργούν ανασταλτικά στη δημιουργία ενός ανοικτού εργασιακού περιβάλλοντος. Δεν προβλέπονται μέτρα και δράσεις για την αφαίρεσή τους.

- Η προστασία των ατόμων με αναπηρία από τις διακρίσεις στην απασχόληση προβλέπει την υποχρέωση εύλογης προσαρμογής. Ωστόσο η έννοια αυτή παραμένει ασαφής και ελλείπει η ουσιαστική υποστήριξη για την εφαρμογή της.
- Οι προβλέψεις του Κώδικα Δημοσίων Υπαλλήλων και η ειδική αναφορά τους στην αναπηρία ως λόγο απόλυσης υπαλλήλου αποτελεί ευθεία διάκριση έναντι των ατόμων με ψυχική αναπηρία. Οι διατάξεις αυτές θα πρέπει να τροποποιηθούν ώστε να αποκλείουν ειδική αναφορά στην αναπηρία. Επιπλέον, ο τρόπος διάγνωσης της αναπηρίας είναι απολύτως προσκολλημένος στην ιατρική αντίληψη της αναπηρίας.
- Η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού σε ίση βάση με τους άλλους δεν τεκμηριώνεται από διαθέσιμα στοιχεία. Καταγράφονται επίσης σημαντικές οριζόντιες ανισότητες αλλά και ανισότητες ανάμεσα στις αστικές και στις αγροτικές περιοχές.
- Οι κοινωνικοί εταίροι και οι συνδικαλιστικοί φορείς δεν αναπτύσσουν δράση σχετικά με την προστασία των εργασιακών δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία.

6.2 Εκπαίδευση - Άρθρο 24

6.2.1 Το δικαίωμα στην εκπαίδευση στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η εκπαίδευση αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα που τα άτομα με αναπηρία πρέπει να απολαμβάνουν σε ίση βάση με τους άλλους. Στην κατεύθυνση αυτή τα κράτη έχουν την υποχρέωση να θεσπίσουν ένα σύστημα ανοικτής εκπαίδευσης (inclusive education) σε όλα τα επίπεδα συμπεριλαμβανομένης και της διά βίου μάθησης, το οποίο να διέπεται από τις ακόλουθες αρχές⁵⁷: την πλήρη ανάπτυξη των ανθρωπίνων δυνατοτήτων και της αίσθησης αξιοπρέπειας και αυτοεκτίμησης, την ενίσχυση του σεβασμού για τα δικαιώματα, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και την ανθρώπινη ποικιλομορφία, την ανάπτυξη της προσωπικότητας, των ταλέντων, της δημιουργικότητας των ατόμων με αναπηρία, καθώς και των διανοητικών και σωματικών ικανοτήτων τους στο μέγιστο βαθμό και τη

⁵⁷ Study on Challenges and Good Practices in the Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, European Foundation Centre - <http://study.efc.be/en/documents/show/&tid=51.html>

διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρία να συμμετέχουν αποτελεσματικά σε μία ελεύθερη κοινωνία.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση αφορά το σύνολο των ατόμων με αναπηρία, χωρίς οποιαδήποτε διάκριση. Το πεδίο που καλύπτει το άρθρο 24 είναι ευρύτατο καθώς δεν περιορίζεται μόνο στη δημόσια δωρεάν παιδεία, αλλά καλύπτει όλη την υποχρεωτική εκπαίδευση, την τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά και την επαγγελματική κατάρτιση, τη διά βίου μάθηση και την εκπαίδευση ενηλίκων.

6.2.2 Το δικαίωμα στην εκπαίδευση στην ελληνική έννομη τάξη

Η παροχή παιδείας σε όλους τους Έλληνες πολίτες αποτελεί βασική αποστολή του κράτους, ενώ η δωρεάν δημόσια εκπαίδευση είναι δικαίωμα όλων των Ελλήνων πολιτών και η πολιτεία πρέπει να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να απολαμβάνουν αυτό το δικαίωμα και άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Τα δικαιώματα αυτά κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα και, συγκεκριμένα, στις παραγράφους 2 και 4 του άρθρου 16. Ακόμη, το δικαίωμα στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται και σε πλήθος διεθνών συμβάσεων που έχει κυρώσει η Ελλάδα.

Στη ελληνική νομοθεσία, η προσέγγιση που διαχρονικά χαρακτήριζε την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία βασιζόταν στη λογική της διαχωρισμένης εκπαίδευσης ή όπως συνήθως αναφέρεται την ειδική αγωγή.

Ο Ν.3699/2008 «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» αποτελεί την πλέον πρόσφατη νομοθετική παρέμβαση στα θέματα. Κατοχυρώνει τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης ατόμων με αναπηρία *«ως αναπόσπαστο μέρος της υποχρεωτικής και δωρεάν δημόσιας παιδείας»*, ενώ αναφέρεται επίσης η δέσμευση της πολιτείας να διασφαλίζει σε όλους τους πολίτες με αναπηρία και διαπιστωμένες ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες *«ίσες ευκαιρίες για πλήρη συμμετοχή και συνεισφορά στην κοινωνία, ανεξάρτητη διαβίωση, οικονομική αυτάρκεια και αυτονομία, με πλήρη κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους στη μόρφωση και στην κοινωνική και επαγγελματική ένταξη»*.

Στις Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (ΣΜΕΑΕ) και κατά τη συνεκπαίδευση στα γενικά σχολεία, εφαρμόζονται ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα, ανάλογα με τις αναπηρίες και τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών, για όσο χρονικό διάστημα είναι αναγκαίο ή και για ολόκληρη τη διάρκεια της σχολικής ζωής τους. Προγράμματα

συστηματικής παρέμβασης όπως εργοθεραπεία, λογοθεραπεία, φυσιοθεραπεία και κάθε άλλη υπηρεσία που στηρίζει την ισότιμη μεταχείριση των μαθητών, αξιολόγηση και παιδαγωγική και ψυχολογική υποστήριξη, παρέχονται κατά κύριο λόγο μέσα από τις ΣΜΕΑΕ και επικουρικά από τα ΚΕΔΔΥ.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 «Μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες θεωρούνται όσοι για ολόκληρη ή ορισμένη περίοδο της σχολικής τους ζωής εμφανίζουν σημαντικές δυσκολίες μάθησης εξαιτίας αισθητηριακών, νοητικών, γνωστικών, αναπτυξιακών προβλημάτων, ψυχικών και νευροψυχικών διαταραχών οι οποίες, σύμφωνα με τη διεπιστημονική αξιολόγηση, επηρεάζουν τη διαδικασία της σχολικής προσαρμογής και μάθησης. Στους μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες συγκαταλέγονται ιδίως όσοι παρουσιάζουν νοητική αναπηρία, αισθητηριακές αναπηρίες όρασης (τυφλοί, αμβλύωπες με χαμηλή όραση), αισθητηριακές αναπηρίες ακοής (κωφοί, βαρήκοοι), κινητικές αναπηρίες, χρόνια μη ιάσιμα νοσήματα, διαταραχές ομιλίας-λόγου, ειδικές μαθησιακές δυσκολίες όπως δυσλεξία, δυσγραφία, δυσαριθμησία, δυσαναγνωσία, δυσορθογραφία, σύνδρομο ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές (φάσμα αυτισμού), ψυχικές διαταραχές και πολλαπλές αναπηρίες. Στην κατηγορία μαθητών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες δεν εμπίπτουν οι μαθητές με χαμηλή σχολική επίδοση που συνδέεται αιτιωδώς με εξωγενείς παράγοντες, όπως γλωσσικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες». Σύμφωνα με την παράγραφο 2 στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ανήκουν και «μαθητές με σύνθετες γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές δυσκολίες, παραβατική συμπεριφορά λόγω κακοποίησης, γονεϊκής παραμέλησης και εγκατάλειψης ή λόγω ενδοοικογενειακής βίας». Τέλος, σύμφωνα με την παράγραφο 3 μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι και οι μαθητές «που έχουν μία ή περισσότερες νοητικές ικανότητες και ταλέντα ανεπτυγμένα σε βαθμό που υπερβαίνει κατά πολύ τα προσδοκώμενα για την ηλικιακή τους ομάδα.... Στους μαθητές αυτούς δεν έχουν εφαρμογή οι λοιπές διατάξεις του παρόντος νόμου».

- Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό μαθητών με ιδιαίτερα ανομοιογενείς ανάγκες και προβλέπει διαφορετικές μορφές υποστήριξης. Με το συγκεκριμένο νόμο θεσπίζεται η υποχρεωτικότητα της εκπαίδευσης για τα άτομα με αναπηρία είτε σε ειδικά σχολεία είτε με συνεκπαίδευση των ΑμεΑ με τα άτομα που ανήκουν στον υπόλοιπο πληθυσμό στα σχολεία του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος σε ειδικές τάξεις ένταξης ή με παράλληλη στήριξη ή σε ειδικές περιπτώσεις και για συγκεκριμένους λόγους υγείας, δίνεται η δυνατότητα εκπαίδευσης στο σπίτι.

Αρμόδια για την αξιολόγηση μαθητών με αναπηρία και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες μέχρι το 22ο έτος της ηλικίας τους είναι τα ΚΕΔΔΥ. Στο συγκεκριμένο νόμο αναγνωρίζεται η ελληνική νοηματική γλώσσα και η γραφή Μπράιγ. Ειδικές ρυθμίσεις αφορούν μαθητές που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού και γι' αυτούς ορίζεται η χρήση απλοποιημένης μορφής επικοινωνίας και γλώσσας ακόμη και με τη μορφή εικόνων και συμβόλων. Η φοίτηση των μαθητών με αυτισμό στις εκπαιδευτικές δομές «με βάση τους ιδιαίτερους κοινωνικούς περιορισμούς που επιβάλλει ο αυτισμός ως αναπηρία» μπορεί να γίνει στις σχολικές τάξεις του γενικού σχολείου με υποστήριξη από τον εκπαιδευτικό της τάξης, σε τμήματα ένταξης γενικών σχολείων, με παράλληλη στήριξη ή σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής με κατεύθυνση τον αυτισμό «στις σοβαρότερες περιπτώσεις».

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (*Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής από το Φεβρουάριο του 2012*) έχει υιοθετήσει Προγράμματα Σπουδών για διάφορες κατηγορίες αναπηρίας.

Ειδικότερες διατάξεις

Διευκολύνσεις προβλέπονται για τις μετακινήσεις μαθητών ΑμεΑ, ενώ ειδικές διατάξεις προβλέπουν τον τρόπο εξέτασης των μαθητών με αναπηρία.

Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Ειδικές διατάξεις αφορούν την εισαγωγή μαθητών που πάσχουν από σοβαρές παθήσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση καθ' υπέρβαση σε ποσοστό 5% του αριθμού των εισακτέων. Τα άτομα αυτά δεν μπορούν να εισαχθούν σε τμήματα όπου, λόγω της φύσης της επιστήμης, είναι δυσχερής γι' αυτούς η παρακολούθηση, σύμφωνα με αιτιολογημένη απόφαση του τμήματος και έγκριση της συγκλήτου. Επίσης η εξέταση για εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση υποψηφίων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες διενεργείται ανάλογα με τις ικανότητές τους, μπορεί να είναι γραπτή ή προφορική ή συνδυασμός και των δύο.

Σε ό,τι αφορά τη φοίτηση ατόμων με αναπηρία, σε κάθε τμήμα ΑΕΙ προβλέπεται η σύσταση και λειτουργία υπηρεσίας υποστήριξης φοιτητών και σπουδαστών με αναπηρία.

Επαγγελματική Κατάρτιση

Ο Νόμος 2643/1998 προβλέπει ότι ο Ο.Α.Ε.Δ. οργανώνει κάθε χρόνο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με αναπηρία.

Δια βίου μάθηση

Στο Νόμο 3879/2010 ρυθμίζονται θέματα που αφορούν στη διά βίου μάθηση, αλλά ειδικές διατάξεις που αφορούν τα άτομα με αναπηρία δεν καταγράφονται.

6.2.3 Η εφαρμογή του δικαιώματος στην εκπαίδευση στην πράξη και η συμβατότητά του με το άρθρο 24 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Σε νομοθετικό επίπεδο καταγράφεται επαρκής κατοχύρωση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση.

Με το νόμο 3699/2008 ο όρος «ειδική αγωγή» αντικαθίσταται με τον όρο «ειδική αγωγή και εκπαίδευση» (στο σύνολο του νομικού πλαισίου), με το σκεπτικό πως ο δεύτερος είναι ευρύτερος, εμπεριέχει τον πρώτο και περιγράφει με περισσότερη ακρίβεια όλο το φάσμα των εκπαιδευτικών υπηρεσιών που είναι απαραίτητες για τα άτομα με αναπηρία δηλαδή, όπως αναφέρεται, εκπαίδευση σε βασικές δεξιότητες (αυτο-εξυπηρέτηση), σε κοινωνικές δεξιότητες, σε μαθησιακές δεξιότητες και σε επαγγελματικές δεξιότητες.

Με το συγκεκριμένο νόμο θεσπίζεται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης ως αναπόσπαστο μέρος της υποχρεωτικής και δωρεάν δημόσιας εκπαίδευσης και προσδιορίζεται η ελάχιστη διάρκειά της, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση. Δεν προβλέπονται, ωστόσο, κυρώσεις σε περιπτώσεις που οι διατάξεις δεν εφαρμόζονται.

Στόχος του νόμου είναι να προαχθεί η λειτουργική και ουσιαστική υποστήριξη της συνεκπαίδευσης. Η συνεκπαίδευση ήταν ένα από τα σταθερά αιτήματα του κινήματος των ατόμων με αναπηρία. Σε νομοθετικό επίπεδο η συνεκπαίδευση κατοχυρώνεται καθώς η εκπαίδευση σε μονάδες ειδικής αγωγής εφαρμόζεται *«όταν η φοίτηση στα γενικά σχολεία ή στα τμήματα ένταξης καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη»* (Άρθρο 6 παρ.4). Συνεπώς, συνάγεται ότι η συνεκπαίδευση είναι ο κανόνας και η ειδική αγωγή είναι η εξαίρεση που εφαρμόζεται σε ειδικές περιπτώσεις. Η ειδική εκπαίδευση παρέχεται μέσω ειδικών σχολικών μονάδων. Σύμφωνα με την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τις προτάσεις της σχετικά με την εφαρμογή του Ν.3699/2008⁵⁸ *«το εκπαιδευτικό σύστημα, υπό τις παρούσες συνθήκες, αφήνει περιθώρια αμφιβολιών για τη δυνατότητα ουσιαστικής παροχής εκπαίδευσης σε άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες εντός των γενικών σχολείων»*. Επομένως, ζητούμενο είναι όχι μόνο

⁵⁸ Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Προτάσεις για την εφαρμογή του Ν.3699/2008

αν και σε ποιο βαθμό προάγεται η συνεκπαίδευση ως βασική επιλογή, αλλά και αν υλοποιείται στην πράξη το δικαίωμα όλων των μαθητών με αναπηρία στην εκπαίδευση.

Σύμφωνα με την εθνική έκθεση για την Ελλάδα στο πλαίσιο του Προγράμματος «Δικαιώματα για όλα τα παιδιά: Παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού για τα Παιδιά με νοητικές αναπηρίες»⁵⁹ η νομοθεσία προωθεί τον αποκλεισμό παιδιών από το γενικό σχολείο και το διαχωρισμό τους σε ΣΜΕΑΕ και μέσα σε χώρους ιδρυμάτων ή σε φορείς ΝΠΙΔ επαγγελματικής κατάρτισης οι οποίοι επιχορηγούνται από το Υπουργείο Υγείας και βρίσκονται εκτός εκπαιδευτικού συστήματος. Παρατηρούνται σοβαρές χρόνιες ελλείψεις αναφορικά με τη διάθεση πόρων και ανθρωπίνου δυναμικού, η παράλληλη στήριξη στο γενικό σχολείο δεν εφαρμόζεται ή εφαρμόζεται χωρίς κατάλληλο για τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες του μαθητή εκπαιδευτικό προσωπικό, δεν λειτουργούν τμήματα ένταξης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι ΣΜΕΑΕ δεν έχουν επαρκές μόνιμο, εξειδικευμένο ή βοηθητικό προσωπικό, δεν διαθέτουν εξατομικευμένη υποστήριξη, δεν έχουν προσαρμοσμένα βιβλία. Επιπλέον, οι γονείς υφίστανται διακρίσεις και αντιμετωπίζουν σημαντικές και ανυπέρβλητες δυσκολίες για να εντάξουν το παιδί τους σε σχολείο, πολλά παιδιά δεν είχαν πρόσβαση σε δημόσια προσχολική εκπαίδευση ή δεν έγιναν δεκτά σε γενικό σχολείο, ενώ οι γονείς δεν είχαν ελευθερία επιλογής γενικού ή ειδικού σχολείου ή αντιμετώπισαν απροθυμία από την πλευρά των αρμοδίων. Οι γονείς δεν θεωρούν τις ΣΜΕΑΕ υπηρεσία εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης, αλλά πάροχο υπηρεσιών φύλαξης. Όπως αναφέρεται, δεν υπάρχει ενημέρωση των γονέων για τις μεθόδους και την πρόοδο του παιδιού, αλλά απλά μια «ιδιότυπη συμφωνία» να περνούν τα παιδιά τις τάξεις. Σε πολλές περιπτώσεις, τα παιδιά χρειάζονται υποστήριξη με ιδιωτικά μαθήματα και δαπάνη των γονέων.

Για τους μαθητές στην ειδική εκπαίδευση ζητούμενο επίσης αποτελεί ο βαθμός στον οποίο διασφαλίζεται η παροχή εκπαίδευσης στις κοινότητες στις οποίες ζουν τα άτομα με αναπηρία, καθώς, για παράδειγμα, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας για το 2010 ειδικά σχολεία κωφών στη χώρα δεν λειτουργούν περισσότερα από τρία νηπιαγωγεία, οκτώ δημοτικά και τρία γυμνάσια και λύκεια.

⁵⁹ Ιωάννα Κουβαριτάκη, «Δικαιώματα για όλα τα παιδιά: Παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού για τα Παιδιά με νοητικές αναπηρίες», Inclusion Europe, Ιανουάριος 2011

Τα Κέντρα Διαφοροδιάγνωσης, Διάγνωσης και Υποστήριξης Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών (ΚΕΔΔΥ) είναι αρμόδια για την πιστοποίηση ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών, για τη λήψη απόφασης ένταξης ενός μαθητή με αναπηρία σε ανάλογο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και για την αξιολόγησή του. Ωστόσο, η διαδικασία φαίνεται να λειτουργεί με αργό ρυθμό, υπάρχουν μεγάλες λίστες αναμονής με αποτέλεσμα να σημειώνονται σημαντικές καθυστερήσεις, καθώς η ολοκλήρωση της απαιτούμενης διαδικασίας μπορεί να διαρκέσει μέχρι και χρόνια. Το 2011 στην Ελλάδα λειτουργούσαν 13 ΚΕΔΔΥ, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας, γεγονός που καταδεικνύει πως δεν αποφεύγονται οι μετακινήσεις των ατόμων με αναπηρία και των οικογενειών τους, προκειμένου να ληφθεί η απαιτούμενη γνωμάτευση.

Συνεκπαίδευση και μέτρα υποστήριξης

Προκειμένου να στηριχθεί η συνεκπαίδευση, στο νόμο προβλέπεται πέρα από την ύπαρξη ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού και ο θεσμός της παράλληλης στήριξης. Ο θεσμός της παράλληλης στήριξης, ενώ αποτελεί σημαντική παρέμβαση για την υποστήριξη της συνεκπαίδευσης φαίνεται να αντιμετωπίζει αρκετά προβλήματα στην πράξη.

Σύμφωνα με πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη για την «Εφαρμογή του θεσμού της παράλληλης στήριξης μαθητών με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» τον Ιούνιο του 2009 αποτυπώνονται «παραβιάσεις της νομοθεσίας» εκ μέρους του Υπουργείου Παιδείας όσον αφορά το θεσμό της παράλληλης στήριξης, ενώ γίνεται λόγος για «μη υλοποίηση ή ανεπαρκή υλοποίηση των προβλέψεων της ισχύουσας νομοθεσίας». Ο Συνήγορος του Πολίτη, μετά από σειρά καταγγελιών που υποβλήθηκαν, διαπίστωσε ότι αιτήματα για παροχή παράλληλης στήριξης απορρίπτονται ή κρίνονται καταχρηστικά από το αρμόδιο υπουργείο έστω και αν πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις για υλοποίησή τους ή παραμένουν σε «παρατεταμένη εκκρεμότητα». Όπως αναφέρεται, ακόμη και όταν η παράλληλη στήριξη υλοποιείται, παρατηρούνται σημαντικά προβλήματα σε αρκετές περιπτώσεις, καθώς είτε είναι ανεπαρκής διότι παρέχεται σε μερική βάση (μερικές ημέρες της εβδομάδας) παρά την αντίθετη πρόταση του αρμοδίου ΚΕΔΔΥ ή του Σχολικού Συμβούλου ειδικής αγωγής, είτε υλοποιείται με σημαντική καθυστέρηση (λόγω της καθυστέρησης διορισμού του απαιτούμενου ειδικού εκπαιδευτικού), είτε υποκαθίσταται (ακόμη και όταν υπάρχει σαφής γνωμάτευση του ΚΕΔΔΥ ή του αρμοδίου Σχολικού Συμβούλου) με την ένταξη μαθητών σε τμήματα ένταξης, με απόφαση του Υπουργείου. Έστω και αν αυτό αποτελεί διαφορετικό μέτρο εκπαιδευτικής υποστήριξης, όπως ορίζεται στο νόμο και καλύπτει διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ακόμη, είτε

διενεργείται από εκπαιδευτικό γενικής εκπαίδευσης, που δεν έχει τις απαιτούμενες εξειδικευμένες γνώσεις.

Η έλλειψη κονδυλίων αποτελεί, στην πράξη, έναν από τους σημαντικούς λόγους της μη πρέπουσας λειτουργίας του μέτρου της παράλληλης στήριξης. Όπως αναφέρεται στο σχετικό πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη, *«το Υπουργείο αποδίδει το πρόβλημα σε ανεπάρκεια κονδυλίων ή εκπαιδευτικών, χωρίς περαιτέρω ανάληψη ευθύνης ή σχεδιασμό για την επίλυσή του, μολονότι είναι αυτονόητο ότι η εισαγωγή νομοθεσίας που κατοχυρώνει το δικαίωμα συνεκπαίδευσης, για να έχει νόημα, θα πρέπει να συνοδεύεται από τη διασφάλιση των κονδυλίων και των αναγκαίων μέσων για την υλοποίηση των αντίστοιχων προβλέψεων».*

Όπως αναφέρεται στο άρθρο 7 παρ.4 γ του νόμου για την ειδική αγωγή και εκπαίδευση *«η παράλληλη στήριξη των αυτιστικών μαθητών μπορεί επίσης να υλοποιείται και από ειδικό βοηθό που εισηγείται και διαθέτει η οικογένεια του μαθητή».* Ωστόσο, σύμφωνα με το Συνήγορο του Πολίτη, η συγκεκριμένη ρύθμιση μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να καλύπτει ιδιαίτερες ανάγκες προς όφελος των ενδιαφερόμενων μαθητών, ενέχει τον κίνδυνο μετακύλησης της ευθύνης που έχει η Πολιτεία, να παρέχει παράλληλη στήριξη, στην οικογένεια. Γι' αυτό, η εφαρμογή του μέτρου πρέπει να συνοδεύεται από εγγυήσεις που θα διασφαλίζουν ότι δεν θα υπάρξει τέτοια μετακύληση της ευθύνης.

Ωστόσο, όπως επισημαίνει η Επιτροπή για τα δικαιώματα του παιδιού, η αποτελεσματική συνεκπαίδευση δεν επιτυγχάνεται με την ενσωμάτωση απλώς των ατόμων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο γενικό σύστημα παιδείας, αλλά απαιτεί το σχεδιασμό και τη δημιουργία των κατάλληλων δομών για την αντιμετώπιση των ιδιαίτερων προβλημάτων και αναγκών των παιδιών.

Σημαντικό πρόβλημα που εμποδίζει το σχεδιασμό αποτελεί η έλλειψη στατιστικών στοιχείων σχετικά με τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στη χώρα μας. Η Εθνική Στατιστική Αρχή καταγράφει δεδομένα μέχρι και το 2008. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Στατιστικής Επετηρίδας του 2009, κατά το σχολικό έτος 2007-2008, 6.992 μαθητές φοίτησαν σε 314 δημόσιες σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής, το διδακτικό προσωπικό των οποίων ήταν 2.514 άτομα. Αναφορικά με την ιδιωτική ειδική εκπαίδευση (που δεν αφορά στην πρωτοβάθμια υποχρεωτική εκπαίδευση, καθώς δεν υπάρχουν αντίστοιχες μονάδες) την ακολούθησαν 2.642 μαθητές, σε 53 μονάδες με το συνολικό εκπαιδευτικό προσωπικό να αριθμεί 251 άτομα. Στα στοιχεία αυτά, όπως διευκρινίζεται, δεν έχουν συμπεριληφθεί οι μαθητές των ειδικών τάξεων δημοτικών σχολείων (1.313

στο σύνολό τους), οι οποίοι ανέρχονται σε 14.651, για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Ο αντίστοιχος πληθυσμός των «τυπικών» μαθητών, που φοιτούσε σε δημόσια σχολεία την ίδια περίοδο ανέρχεται σε 1.317.853 άτομα σε 14.466 σχολικές μονάδες. Επιπλέον, τα συγκεκριμένα στατιστικά στοιχεία δείχνουν πως ο αριθμός των μαθητών της ειδικής εκπαίδευσης μειώνεται αισθητά από το δημοτικό στο γυμνάσιο και, αντιστοίχως, στο λύκειο. Οι μαθητές των δημόσιων ειδικών δημοτικών σχολείων (137 στο σύνολό τους) ανέρχονταν σε 2.509, ενώ των ειδικών γυμνασίων (μόλις 8 στο σύνολό τους) σε 296 και των ειδικών λυκείων (μόλις 5) σε 119.

Μετά την εφαρμογή του νόμου 3699/2008, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας, για το Σεπτέμβριο του 2010 στη χώρα λειτουργούσαν το συγκεκριμένο διάστημα 100 ειδικά νηπιαγωγεία και 245 τμήματα ένταξης σε νηπιαγωγεία, 173 ειδικά δημοτικά σχολεία και 1.563 τμήματα ένταξης σε δημοτικά σχολεία, 12 ειδικά γυμνάσια και 5 ειδικά λύκεια. Επιπλέον, λειτουργούν 25 ΤΕΕ-ΕΠΑΛ ειδικής αγωγής, και 77 Εργαστήρια Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ε.Ε.Ε.Ε.Κ.).

Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση της ΕΣΑμεΑ για το 2009, με θέμα «Η Πρόταση της ΕΣΑμεΑ για ένα “Εθνικό Πρόγραμμα Δημόσιων Πολιτικών για την Αναπηρία”» η εκπαίδευση που παρέχεται στα ΑμεΑ στη χώρα μας είναι «χαμηλής ποιότητας», γεγονός που συνιστά μια «καίριας σημασίας διάκριση». Όπως αναφέρεται «η παροχή χαμηλότερης ποιότητας εκπαίδευσης συνδέεται και με το γεγονός ότι τα ειδικά σχολεία και τα τμήματα ένταξης δεν είναι εξοπλισμένα επαρκώς με την απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή, δεν υποστηρίζονται με τα απαιτούμενα ειδικά αναλυτικά προγράμματα, και δεν είναι επαρκώς στελεχωμένα με εξειδικευμένο εκπαιδευτικό προσωπικό σε κάθε κατηγορία αναπηρίας. Επίσης, βασική διάκριση σε βάρος των ατόμων με αναπηρία στην πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια γενική και τεχνική εκπαίδευση είναι το διαπιστωμένο γεγονός της έλλειψης υποστήριξης, και το έλλειμμα τεχνολογικών βοηθημάτων, διασφάλισης της ψηφιακής προσβασιμότητας, προσαρμοσμένου εκπαιδευτικού υλικού σε κάθε κατηγορία αναπηρίας κ.λπ. Οι ανωτέρω διακρίσεις συμπληρώνονται με σοβαρές ελλείψεις στην προσβασιμότητα των σχολικών κτιρίων γενικής και τεχνικής εκπαίδευσης και την ακαταλληλότητα των κτιρίων όπου στεγάζονται οι Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και τα Τμήματα Ένταξης».

Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα που παρουσιάζονται στη συγκεκριμένη έκθεση της ΕΣΑμεΑ, από τα 510 τμήματα ένταξης που λειτουργούσαν (τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή) στη χώρα, μόνο τα 98 (19,22%) στεγάζονται

σε αίθουσες κατάλληλες που μπορούν να προσαρμοστούν στις ανάγκες μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, με τον απαραίτητο εξοπλισμό και παιδαγωγικό υλικό, ενώ τα υπόλοιπα (που αποτελούν το 80,78%) στεγάζονται σε ανεπαρκείς και ακατάλληλες αίθουσες. Αναφορικά με τα ειδικά σχολεία, από 50 ειδικά σχολεία που αποτέλεσαν αντικείμενο της έρευνας, μόνο τα 10 (ποσοστό 20%), στεγάζονται σε κατάλληλα κτίρια χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι τα προβλήματα ασφάλειας και υγιεινής των μαθητών με αναπηρία είναι λυμένα, ενώ τα υπόλοιπα 40 στεγάζονται σε ακατάλληλα κτίρια με ανεπαρκείς αίθουσες και αυλές περιορισμένης χωρητικότητας.

Προσβασιμότητα σχολικών μονάδων

Ειδική ρύθμιση που να αφορά τη διασφάλιση της προσβασιμότητας στο μαθησιακό περιβάλλον δεν υπάρχει. Αυτή καλύπτεται από την πρόβλεψη του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού.

Πρόσβαση στην ιδιωτική εκπαίδευση

Στοιχεία για τον αριθμό των ατόμων με αναπηρία που φοιτούν σε ιδιωτικά σχολεία δεν υπάρχουν. Καταγράφονται ωστόσο στην πράξη περιπτώσεις όπου αμφισβητείται το δικαίωμα πρόσβασης των μαθητών με αναπηρία σε αυτά.

Αξιολόγηση συμβατότητας

Όπως προαναφέρθηκε, το βασικό νομοθετικό κείμενο που αφορά την ειδική εκπαίδευση στη χώρα μας αποτελεί ο νόμος 3699/2008 με τον οποίο καθίσταται υποχρεωτική η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. Ως βασικός στόχος μπορεί να αναφέρεται η συνεκπαίδευση, *η νομοθεσία, ωστόσο, δεν αποκλείει τη διαχωρισμένη εκπαίδευση. Αντίθετα, προβλέπει ότι αυτή είναι δυνατή σε ειδικές ΣΜΕΑΕ, πολλές από τις οποίες λειτουργούν σε χώρους νοσοκομείων, ιδρυμάτων κ.λπ.* Σύμφωνα με τη διατύπωση του νόμου κρίσιμη φαίνεται (σχετικά με την ένταξη του μαθητή στο γενικό σχολείο ή σε σχολείο ειδικής αγωγής) η οριοθέτηση των περιπτώσεων όπου η φοίτηση στα γενικά σχολεία ή στα τμήματα ένταξης καθίσταται «ιδιαίτερα δύσκολη». Η ευρύτητα της συγκεκριμένης διατύπωσης σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το σύστημα διάγνωσης της αναπηρίας και των εκπαιδευτικών αναγκών που καταγράφεται στο νόμο ακολουθεί την ιατρική αντίληψη της αναπηρίας (παρά τις διακηρυκτικές αναφορές στην κοινωνικοοικονομική προσέγγιση της αναπηρίας), αλλά και το γεγονός ότι παραμένουν οι δομές διαχωρισμένης εκπαίδευσης δεν διασφαλίζει επαρκώς ότι στην πράξη καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια συνεκπαίδευσης.

Οι συγκεκριμένες διατάξεις θα πρέπει να αναθεωρηθούν ώστε α) να υπάρχει σαφής νομοθετική υποχρέωση η ειδική αγωγή να παρέχεται στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος και όχι διαχωρισμένα β) να οριοθετηθούν σαφέστερα οι περιπτώσεις μαθητών που υπάγονται σε ειδική εκπαίδευση και να αποτυπώσουν τη δυνατότητα παροχής της στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Η νομοθεσία οριοθετεί τους μαθητές με αναπηρία ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες με έναν ιδιαίτερα ευρύ τρόπο. Αφορά κατά τούτο μια ιδιαίτερα εκτενή αλλά και ανομοιογενή ομάδα μαθητών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η οριοθέτηση των μαθητών με αναπηρία ακολουθεί το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας, ενώ αντίστοιχοι είναι και οι μέθοδοι και διαδικασίες διάγνωσης της αναπηρίας που καταγράφονται στη νομοθεσία. Τα παραπάνω δεν είναι συμβατά με τη ratio της Σύμβασης και την έννοια της αναπηρίας όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 1 αυτής και θα πρέπει να αναθεωρηθούν ώστε να αποτυπώσουν μια πραγματική κοινωνική προσέγγιση στην αναπηρία, όπως αναφέρεται στη νομοθεσία.

Η νομοθεσία προβλέπει μέτρα υποστήριξης των μαθητών με αναπηρία με σκοπό την ένταξη στο γενικό σχολείο. Ωστόσο, η εφαρμογή των μέτρων αυτών στην πράξη φαίνεται να εμφανίζει πολλά προβλήματα, κυρίως οργανωτικής και οικονομικής φύσης.

Ζητήματα φυσικής προσβασιμότητας καλύπτονται από τη ρύθμιση του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού σύμφωνα με την οποία το σύνολο των σχολείων (γενικών και ειδικών) αλλά και όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων πρέπει να είναι απολύτως προσβάσιμα στα άτομα με αναπηρία. Ζητούμενο αποτελεί ωστόσο η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη.

Σε πρώτο επίπεδο, η ελληνική νομοθεσία φαίνεται να διασφαλίζει, τουλάχιστον σε επίπεδο στόχων και διακηρύξεων τη δέσμευση που αφορά τη συνεκπαίδευση όλων των μαθητών, δηλαδή της κοινής εκπαίδευσης όλων των μαθητών στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, χωρίς ωστόσο να αποκλείει την ειδική αγωγή και χωρίς να διασφαλίζεται ότι αυτή παρέχεται στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος και όχι διαχωρισμένα. Αντιφατικό ωστόσο με το στόχο αυτό είναι το γεγονός ότι η νομοθεσία χρησιμοποιεί τον όρο «ειδική αγωγή και εκπαίδευση» και ρυθμίζει τα ζητήματα σε ειδικό νόμο, ενώ φαίνεται να αντιμετωπίζει με αμφιβολία τη δυνατότητα ένταξης των μαθητών με ειδικές ανάγκες στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι, αξιολόγηση των ρυθμίσεων που περιλαμβάνονται στο θεσμικό πλαίσιο, με το οποίο πρωτίστως ιδρύονται μια σειρά από θεσμούς και όργανα, δεν αποδεικνύει μια πειστική λογική άρσης των εμποδίων που αφορούν στην ένταξη όλων των μαθητών σε μια

εκπαίδευση που θα είναι ανοικτή και προσαρμοσμένη στις ανάγκες όλων. Αντίθετα, η ratio του νόμου φαίνεται ότι εμμένει στην παροχή υποστήριξης στα άτομα με αναπηρία για την προσαρμογή τους στην γενική εκπαίδευση όπως παρέχεται. Προϋπόθεση της αποτελεσματικής συνεκπαίδευσης, ώστε να μην καταλήξει ένας εναλλακτικός δρόμος στον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι ο σχεδιασμός και η δημιουργία των κατάλληλων δομών και υπηρεσιών για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών και προβλημάτων των παιδιών.

Ακόμη, παρά τη νομοθετική κατοχύρωση της νοηματικής γλώσσας, της επικοινωνίας με τη μορφή συμβόλων και της γραφής Μπράιγ, στην πράξη καταγράφονται προβλήματα στην εφαρμογή σε ίση βάση των κατάλληλων γλωσσών κυρίως λόγω οργανωτικών και χρηματοδοτικών προβλημάτων, τα οποία θέτουν σημαντικά εμπόδια στην ήδη πρόσβαση των μαθητών με αναπηρία στην εκπαίδευση.

Ειδικές διευκολύνσεις που αφορούν μαθητές με αναπηρία στα σχολεία ειδικής αγωγής και που παρέχονται από την τοπική αυτοδιοίκηση εφαρμόζονται ανομοιόμορφα και με προβλήματα, κυρίως λόγω οργανωτικών και διοικητικών προβλημάτων, τα οποία όμως στην πράξη έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην απρόσκοπτη πρόσβαση των μαθητών με αναπηρία στην εκπαίδευση.

Μέτρα για την εκπαίδευση σε θέματα αναπηρίας για τους επαγγελματίες του εκπαιδευτικού συστήματος

Παιδαγωγικές σχολές με τμήματα ειδικής εκπαίδευσης παρέχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση στον τομέα αυτό, ενώ καταγράφονται και μεταπτυχιακοί τίτλοι στο αντικείμενο της ειδικής εκπαίδευσης. Για νηπιαγωγούς και δασκάλους, προκειμένου να τοποθετηθούν σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής, προβλέπεται πτυχίο διετούς μετεκπαίδευσης στο τμήμα ειδικής αγωγής του Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαίδευσης (Νόμος 1566/1985), ενώ στα διδασκαλία του νόμου 2327/1995 εκπονούνται προγράμματα διετούς διάρκειας και για εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στις Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης υπηρετούν και επαγγελματίες άλλων ειδικοτήτων, προκειμένου να καλυφθούν ειδικότερες ανάγκες, όπως παιδοψυχίατροι, ψυχολόγοι, λογοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, κοινωνικοί λειτουργοί, φυσικοθεραπευτές. Προγράμματα επιμόρφωσης παρέχονται και στο πλαίσιο χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, με ευθύνη της Διεύθυνσης Ειδικής Αγωγής.

Πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση

Καταγράφονται ορισμένοι περιορισμοί στην πρόσβαση στην ανώτερη εκπαίδευση και ασυνέπειες στην εφαρμογή τους στην πράξη. Ενώ ο νόμος ρητώς ορίζει πως η απόφαση για αποκλεισμό ΑμεΑ με συγκεκριμένες παθήσεις πρέπει να είναι απολύτως αιτιολογημένη στην πράξη έχουν καταγραφεί περιπτώσεις μη εφαρμογής, καθώς εναπόκειται, ουσιαστικά, στη διοίκηση του τμήματος του κάθε πανεπιστημίου να πάρει αποφάσεις. Για παράδειγμα, το Νοέμβριο του 2010 εντοπίστηκαν περιπτώσεις όπου τμήμα κάποιας σχολής απέκλειε φοιτητές που δεχόταν ίδιο τμήμα άλλης σχολής σε άλλη περιφέρεια.

Οι διευκολύνσεις που παρέχονται στους φοιτητές δεν φαίνεται να είναι επαρκείς για να διασφαλίσουν την ίση πρόσβαση. Δεν καταγράφονται στοιχεία σχετικά με το βαθμό στον οποίο οι θεσμοί αυτοί διασφαλίζουν στην πράξη την ίση πρόσβαση των φοιτητών με αναπηρία στις σπουδές και στο πανεπιστημιακό περιβάλλον.

Πρόσβαση σε διά βίου μάθηση

Η συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία σε προγράμματα που απευθύνονται στο γενικό πληθυσμό είναι περιορισμένη και αναλογικά μικρότερη με την αντίστοιχη συμμετοχή του γενικού πληθυσμού, ενώ λιγότερα είναι τα ειδικά προγράμματα που αφορούν άτομα με αναπηρία.

6.2.4 Συμπεράσματα -κατευθύνσεις αλλαγών

Από την ανάλυση που προηγήθηκε και την αξιολόγηση της εφαρμογής της νομοθεσίας στην πράξη, προτείνονται οι ακόλουθες κατευθύνσεις αλλαγών σε συνάρτηση με τις προβλέψεις της Σύμβασης:

- Τροποποίηση της νομοθεσίας που αφορά την ειδική αγωγή και εκπαίδευση ώστε να επιβάλλει την ειδική αγωγή στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού προγράμματος και όχι διαχωρισμένα.
- Οριοθέτηση των μαθητών με αναπηρία, του τρόπου διάγνωσης της αναπηρίας σύμφωνα με την κοινωνικοοικονομική προσέγγιση της αναπηρίας.
- Σαφέστερη οριοθέτηση των προϋποθέσεων για υπαγωγή στην ειδική εκπαίδευση.
- Συστηματοποίηση της νομοθεσίας ώστε να διασφαλίζεται ουσιαστικά η ίση πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση.

- Κατοχύρωση της υποχρέωσης παροχής «εύλογων προσαρμογών» στον τομέα της εκπαίδευσης.
- Σημαντικά προβλήματα φαίνεται να απορρέουν από την εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη. Συγκεκριμένα, οργανωτικά, διοικητικά και χρηματοδοτικά προβλήματα σε πολλές περιπτώσεις καθιστούν κενό γράμμα δικαιώματα που κατοχυρώνονται με νόμο και τα οποία είναι συμβατά επί της αρχής με τις διατάξεις της Σύμβασης. Προτείνεται η ενεργοποίηση ελεγκτικών μηχανισμών και μηχανισμών παρακολούθησης, για την πιστή εφαρμογή της νομοθεσίας, την αξιολόγηση της εφαρμογής της και το σχεδιασμό διορθωτικών παρεμβάσεων με βάση τα ευρήματα αυτά.
- Δεν καταγράφεται αλλαγή στον τρόπο σχεδιασμού και οργάνωσης της γενικής εκπαίδευσης, ώστε να λαμβάνει υπόψη, από το στάδιο του σχεδιασμού, τις ανάγκες όλων των μαθητών, διατηρώντας συνεπώς μια εκπαίδευση η οποία απευθύνεται πρωτίστως στους μαθητές χωρίς αναπηρία και στην οποία, οι μαθητές με αναπηρία θα πρέπει να προσαρμοστούν, εφόσον επιθυμούν να ενταχθούν σε αυτή. Διαπιστώνεται συνεπώς, πέρα από τις διακηρυκτικές διατάξεις του νόμου, μια σημαντική απόκλιση στη λογική που τον διέπει από την παρ. 1 του άρθρου 24 της Σύμβασης. Προτείνεται συνεπώς η *οριζόντια ένταξη της διάστασης της αναπηρίας στο σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής* καθώς και στην κατάρτιση σχετικών νομοσχεδίων μέσω της περίληψής της στις εκθέσεις εκτίμησης κανονιστικών επιπτώσεων.
- Η Σύμβαση απαιτεί συστηματικές και οργανωμένες δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης τόσο του ευρύτερου πληθυσμού όσο και των εκπαιδευτικών. Στην κατεύθυνση αυτή προτείνεται η αξιοποίηση των χρηματοδοτήσεων του ΕΣΠΑ για το συστηματικό σχεδιασμό και υλοποίηση σχετικών δράσεων.

6.3 Υγεία – Άρθρο 25

6.3.1 Το δικαίωμα στην υγεία όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η υγεία αδιαπραγμάτευτο κοινωνικό αγαθό το οποίο αφορά όλους τους πολίτες. Δεν μπορεί επομένως να αποτελεί πεδίο διακρίσεων για τα άτομα με αναπηρία, τα οποία πρέπει να απολαμβάνουν το υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας, όπως και οι υπόλοιποι πολίτες. Όπως ορίζεται στη Σύμβαση, τα Κράτη έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζεται η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας στα

άτομα με αναπηρίες. Οι υπηρεσίες υγείας πρέπει να είναι προσαρμοσμένες στο φύλο αλλά και στις ανάγκες της αποκατάστασης της υγείας.

Οι υποχρεώσεις αφορούν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία, πρωτίστως στο γενικό σύστημα υγείας, πέρα από τα ειδικά μέτρα που είναι απαραίτητα λόγω της αναπηρίας τους.

6.3.2 Το δικαίωμα στην υγεία στην ελληνική έννομη τάξη

Το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει το δικαίωμα στην υγεία τόσο ως ατομικό όσο και ως κοινωνικό δικαίωμα. Το άρθρο 5 παρ. 5 αναφέρει ότι «καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας». Πέρα από την κατοχύρωση ατομικού δικαιώματος, η προστασία της υγείας προϋποθέτει και ενέργειες από το Κράτος, υποχρέωση για τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών για την οργάνωση και τη λειτουργία ενός συστήματος παροχής υπηρεσιών υγείας για όλους τους πολίτες, αλλά παράλληλα και τον έλεγχο και την εποπτεία των ιδιωτικών φορέων παροχής υπηρεσιών υγείας.

Οι παραπάνω ενέργειες συνθέτουν το κοινωνικό δικαίωμα στην υγεία⁶⁰, το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 21 παρ. 3: «*Το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων*». Στη διάταξη αυτή γίνεται συγκεκριμένη αναφορά και στα άτομα με αναπηρία για τα οποία, πέρα από τις γενικές υποχρεώσεις του συστήματος υγείας, θα πρέπει να λαμβάνονται και ειδικά μέτρα προστασίας.

Στην Ελλάδα οι συνταγματικές δεσμεύσεις για την υγεία υλοποιούνται μέσω του Εθνικού Συστήματος Υγείας το οποίο θεσπίστηκε για την παροχή υπηρεσιών υγείας σε όλους. Οι επαγγελματίες του τομέα της υγείας που απασχολούνται στο Εθνικό Σύστημα Υγείας έχουν την υποχρέωση να παρέχουν φροντίδα ίσης ποιότητας στο σύνολο των.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας εξορθολογισμού του συστήματος ασφάλισης υγείας και περικοπής των δαπανών εντάσσεται και η σύσταση του Εθνικού Οργανισμού Παροχών Υπηρεσιών Υγείας (με το Νόμο 3918/2011).

Στον τομέα της υγείας εντάσσεται και η φαρμακευτική αγωγή, η οποία καλύπτεται από την ασφάλιση υγείας. Η νομοθεσία που αφορά την παραγωγή και κυκλοφορία φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση προβλέπει στη συσκευασία των φαρμάκων να αναγράφεται η

⁶⁰ Βλ. Κώστας Χ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

ονομασία του και στη γλώσσα Braille, για τα άτομα που είναι τυφλά ή με μειωμένη όραση.

Η δημόσια υγεία αποτελεί «επένδυση για τη διατήρηση και τη βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου της χώρας» (νόμος 3370/2005). Ανάμεσα στις βασικές λειτουργίες και δράσεις της δημόσιας υγείας περιλαμβάνεται και η προάσπιση των αναγκών υγείας των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού.

Με τον Νόμο 4025/2011 εντάσσεται στο Ε.Σ.Υ. δίκτυο φορέων φυσικής και κοινωνικής αποκατάστασης.

6.3.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 25 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Οι υπηρεσίες που παρέχει το Εθνικό Σύστημα Υγείας αφορούν το σύνολο του πληθυσμού. Καλύπτει συνεπώς και τα άτομα με αναπηρία, χωρίς να υπάρχει εξειδικευμένο νομοθετικό πλαίσιο για αυτή την κατηγορία πολιτών, παρά μόνο επιμέρους ρυθμίσεις για ειδικότερα θέματα, όπως, την φυσική και κοινωνική αποκατάστασή τους στο πλαίσιο του Ε.Σ.Υ. (Νόμος 4025/2011).

Η πρόσβαση του πληθυσμού στις υπηρεσίες υγείας είναι ελεύθερη. Ωστόσο, οι παθογένειες του ελληνικού υγειονομικού συστήματος είναι χρόνιες και την τελευταία 20ετία παρατηρείται μία συνεχής προσπάθεια, μέσω νομοθετικών πρωτοβουλιών αναδιοργάνωσης, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι δυσλειτουργίες και να βελτιωθεί η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Το σύστημα υγείας χαρακτηρίζεται επίσης και από οριζόντιες ανισότητες στο βαθμό που, παρά τον αποκεντρωμένο χαρακτήρα του, η πρόσβαση σε υπηρεσίες διαφέρει σημαντικά μεταξύ των αστικών και των αγροτικών περιοχών.

Όπως επισημαίνει η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή⁶¹, παρατηρείται χαμηλή ποιότητα παροχών πρωτοβάθμιας φροντίδας, περιφερειακές ανισότητες στην προσφορά υπηρεσιών υγείας, απουσία άσκησης κλινικής οικογενειακής ιατρικής, ανυπαρξία αξιολόγησης της ποιότητας των νοσοκομειακών υπηρεσιών υγείας και των λειτουργιών υγείας. Τα φαινόμενα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα μια ιδιαίτερη αίσθηση ανασφάλειας στους πολίτες, και ιδίως στους πιο ευάλωτους από αυτούς.

Ειδικά θέματα πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας φαίνεται να αντιμετωπίζουν τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας. Όπως αναφέρει

⁶¹ Γνώμη Πρωτοβουλίας της ΟΚΕ, «Υγεία» Ιανουάριος 2009

έκθεση (Μάρτιος 2008) για την Ελλάδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την «Ποιότητα και ισότιμη πρόσβαση στις Υπηρεσίες Υγείας», οι ψυχικά ασθενείς έρχονται αντιμέτωποι με σοβαρά οργανωτικά εμπόδια κατά την προσπάθεια πρόσβασής τους σε υπηρεσίες υγείας, καθώς τα νοσοκομεία επιμένουν να συνιστούν ψυχιατρική νοσηλεία ακόμη και όταν η ψυχική διαταραχή είναι υπό έλεγχο. Επιπλέον, σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας οι ψυχικά πάσχοντες είναι συχνά θύματα άνισης και διακριτικής μεταχείρισης όταν επισκέπτονται γενικά νοσοκομεία.

Όπως εκτιμά η ΟΚΕ το ελληνικό υγειονομικό σύστημα βρίσκεται σε συνεχή και επιταχυνόμενη πορεία «ιδιωτικοποίησής» του, με την έννοια πως ο πληθυσμός υποχρεώνεται σε άμεσες πληρωμές για την κάλυψη των αναγκών του, αν και ήδη έχει προπληρώσει για αυτές τις παροχές μέσω του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

Αναφορικά με τον ιατροκοινωνικό τομέα υγείας, που αφορά σε μεγάλο βαθμό τα άτομα με αναπηρία, και εκεί παρατηρούνται σημαντικά προβλήματα. Όπως επισημαίνεται από την ΟΚΕ, στην Ελλάδα παρατηρείται σοβαρότατη υστέρηση στους τομείς της «μετά» και εξω-νοσοκομειακής περίθαλψης. Στον τομέα της αποθεραπείας και αποκατάστασης υγείας, η συμβολή του δημόσιου τομέα είναι ιδιαίτερα υποτονική και οι ανάγκες καλύπτονται κυρίως από ιδιωτικές μονάδες.

6.3.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στις υπηρεσίες υγείας σε ίση βάση με τους υπόλοιπους πολίτες. Αποτελεί ένα ζητούμενο ωστόσο αν διασφαλίζεται η ίση πρόσβαση στην πράξη, ιδίως για άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας για τα οποία έχουν καταγραφεί περιστατικά άνισης μεταχείρισης.

Η παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών που απαιτούνται ανάλογα με το είδος και το βαθμό της αναπηρίας διασφαλίζεται στο πλαίσιο του Εθνικού Συστήματος Υγείας και του συστήματος ασφάλισης υγείας, με περιορισμένες υπηρεσίες αποκατάστασης και επανένταξης. Το κόστος των υπηρεσιών είναι χαμηλό ή μηδαμινό εφόσον καλύπτεται από το Ε.Σ.Υ. ή την ασφάλιση υγείας. Είναι ζητούμενο ωστόσο σε ποιο βαθμό υπάρχει ουσιαστική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στις υπηρεσίες αυτές.

Στο πλαίσιο της νοσηλείας κατοχυρώνονται τα δικαιώματα των ασθενών. Είναι ζητούμενο ωστόσο σε ποιο βαθμό αυτά εφαρμόζονται αποτελεσματικά. Η προστασία των δικαιωμάτων των ασθενών και των ασθενών με αναπηρία θα μπορούσε να ενισχυθεί σημαντικά από

θεσμοθετημένους μηχανισμούς συνηγορίας ή την ενίσχυση της λειτουργίας υφιστάμενων μηχανισμών με συναφείς αρμοδιότητες.

Οι υποχρεώσεις των επαγγελματιών, και πρωτίστως των ιατρών, αποτυπώνονται σε κώδικα δεοντολογίας που θέτει το συμφέρον και την προστασία του ασθενούς στο κέντρο της. Οι σχετικές ρυθμίσεις πρέπει να αναθεωρηθούν υπό το πρίσμα του άρθρου 12 της Σύμβασης. Θα πρέπει να επανεξεταστούν οι διατάξεις που αφορούν στις περιπτώσεις ατόμων με ψυχική αναπηρία.

Οι εκστρατείες για τη δημόσια υγεία απευθύνονται στο σύνολο του πληθυσμού και δεν φαίνεται να είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία ή προσβάσιμες από αυτά.

Τα περισσότερα προβλήματα και δυσλειτουργίες που εντοπίζονται στο σύστημα υγείας είναι γενικής φύσεως, και σε μεγάλο βαθμό δεν αφορούν ειδικά το θεσμικό πλαίσιο ή τα άτομα με αναπηρία αν και είναι σχεδόν βέβαιο ότι έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε αυτά. Η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας με τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στις γενικές και ειδικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία αποτελεί ζητούμενο που θα πρέπει να μελετηθεί.

6.4 Ανεκτό βιοτικό επίπεδο και κοινωνική προστασία – Άρθρο 28

6.4.1 Το δικαίωμα για κοινωνική προστασία και ανεκτό βιοτικό επίπεδο στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Σημαντικός είναι ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία που ζουν σε συνθήκες φτώχειας. Το γεγονός αυτό αποτελεί σημαντική πρόκληση την οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν τα συμβαλλόμενα κράτη, που είναι υποχρεωμένα από τη Σύμβαση να καλύψουν τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία, να διασφαλίσουν πως τα άτομα με αναπηρία θα έχουν ίση πρόσβαση με όλους τους υπόλοιπους πολίτες σε υπηρεσίες και προγράμματα κοινωνικής προστασίας, μείωσης της φτώχειας και, επιπλέον, θα τους παρέχεται η απαιτούμενη κρατική βοήθεια προκειμένου να καλύψουν επιπλέον ανάγκες τους, οι οποίες δημιουργούνται λόγω της αναπηρίας τους. Ανάγκες που αν δεν καλυφθούν σε βαθμό ικανοποιητικό οδηγούν τα άτομα με αναπηρία και τις οικογένειές τους στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό.

6.4.2 Το δικαίωμα για ανεκτό βιοτικό επίπεδο και κοινωνική προστασία στην ελληνική έννομη τάξη

Το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει ειδικά την κοινωνική προστασία των ατόμων με αναπηρία τα οποία, σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 2 έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν ειδική φροντίδα από το Κράτος. Ακόμη, όπως ορίζεται στο άρθρο 21 παρ. 3 «*Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων*». Το 21 στην παράγραφο 6, που προστέθηκε με την τελευταία συνταγματική αναθεώρηση, ορίζει πως «*Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας*». Οι παράγραφοι 3 και 6 του άρθρου 21 ουσιαστικά διευρύνουν τους αποδέκτες της συνταγματικής εντολής στο σύνολο των ατόμων με αναπηρία.

Η κοινωνική προστασία των ατόμων με αναπηρία συνδέεται με το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου (Άρθρο 5 παρ.1), ώστε ο νομοθέτης πέρα από τις γενικές προνοιακές παροχές, είναι υποχρεωμένος να θεσμοθετήσει και σύνθετες παροχές κοινωνικής προστασίας.

Το γενικό δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια ρυθμίζεται με το άρθρο 22 παρ.5 ενώ το δικαίωμα στην κατοικία κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 παρ. 4.

Με το Νόμο 2646/1998 θεσμοθετήθηκε το Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Φροντίδας (ανασυγκροτήθηκε με το ν.3106/2003), το οποίο μετονομάστηκε στη συνέχεια σε Εθνικό Σύστημα Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Προνοιακά επιδόματα για άτομα με αναπηρία

Οι προνοιακές παροχές διακρίνονται σε χρηματικές παροχές, παροχές σε είδος, υπηρεσίες ανοιχτής και κλειστής φροντίδας, προγράμματα εκπαίδευσης και απασχόλησης και έμμεσες οικονομικές ενισχύσεις, όπως απαλλαγές από οικονομικά βάρη. Αναφορικά με τις υπηρεσίες για τα άτομα με αναπηρία, στο θεσμικό πλαίσιο προβλέπεται η δημιουργία δομών και προγραμμάτων (Βλέπε ανάλυση στην ενότητα που αφορά το άρθρο 19 της Σύμβασης).

Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην καταβολή προνοιακών επιδομάτων για: Άτομα με βαριές αναπηρίες, άτομα τυφλά, κωφά-κωφάλαλα, με σπαστική εγκεφαλοπάθεια ή εγκεφαλική παράλυση, πάσχοντες από μεσογειακή αναιμία, συγγενή αιμορραγική διάθεση ή

σύνδρομο επίκτητης ανοσοποιητικής ανεπάρκειας (AIDS), χανσενικούς, άτομα με βαριά νοητική υστέρηση, νεφροπαθείς, τετραπληγικούς-παραπληγικούς και ακρωτηριασμένους ανασφάλιστους. Ακόμη, στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο ρυθμίζεται και η καταβολή και άλλων επιδομάτων αναπηρίας, ανταποδοτικής φύσεως, που αφορούν άτομα αναπηρίας που καλύπτονται από ασφαλιστικούς οργανισμούς. Άλλες παροχές κοινωνικής φύσεως προς τα άτομα με αναπηρία είναι και: Επίδομα καύσιμων, καταβολή αντιτίμου βενζίνης και ελαιολιπαντικών, επίδομα αεροθεραπείας, κοινωνικό οικιακό τιμολόγιο ΔΕΗ, κάρτες μετακίνησης.

Σημαντικό ρόλο για την κοινωνική προστασία και τη διασφάλιση ενός ανεκτού βιοτικού επιπέδου σε άτομα με αναπηρία διαδραματίζουν και οι συντάξεις αναπηρίας. Οι συντάξεις αναπηρίας χορηγούνται από τους επιμέρους ασφαλιστικούς οργανισμούς και διαφέρουν σε ό,τι αφορά τις ειδικές προϋποθέσεις τους.

6.4.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 28 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η παροχή εισοδηματικών ενισχύσεων, με την καταβολή προνοιακών επιδομάτων είναι ο βασικός τρόπος με τον οποίο το Κράτος «προστατεύει» τα άτομα με αναπηρία, παρέχοντάς τους οικονομικά μέσα απαραίτητα για τη διαβίωση. Ωστόσο, δεν είναι θεσμοθετημένο ένα ενιαίο σύστημα επιδοματικής προστασίας για τα άτομα με αναπηρία, αλλά εφαρμόζονται διαφορετικά προγράμματα για επιμέρους κατηγορίες, που παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις και ως προς τις προϋποθέσεις χορήγησης και ως προς το ύψος του παρεχόμενου επιδόματος. Επιπλέον, το ύψος των επιδομάτων είναι εξαιρετικά χαμηλό και οι προνοιακές παροχές δύσκολα επαρκούν για τη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης για τα άτομα με αναπηρία, ειδικά σε περιπτώσεις που δεν διαθέτουν άλλους οικονομικούς πόρους.

Σύμφωνα με την έκθεση για την εφαρμογή των πολιτικών που προάγουν την ανεξάρτητη διαβίωση στην Ελλάδα, του ακαδημαϊκού δικτύου Ευρωπαίων εμπειρογνομόνων για την αναπηρία, τα στοιχεία για την αναπηρία στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά ελλιπή⁶². Όπως επισημαίνει και το δίκτυο στην Έκθεση για την Ελλάδα που αφορά την κοινωνική

⁶² ANED country report on the implementation of policies supporting independent living for disabled people, Greece - http://www.disability-europe.net/content/aned/media/EL-8-ANED_2009_Task_5_request-07_template_%20approved%20final%2003%20july_to%20publish_in%20layout_to%20EC.pdf

ενσωμάτωση και την κοινωνική προστασία των ατόμων με αναπηρία⁶³, στην Έκθεση Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη, η αναπηρία αποτελεί από μόνη της την τέταρτη κύρια προτεραιότητα της εθνικής στρατηγικής. Αντιμετωπίζεται ως ένα θέμα που απαιτεί την ενίσχυση των μέτρων σε όλους τους κύριους στρατηγικούς άξονες παρέμβασης για την κοινωνική ένταξη, οι οποίοι είναι καλύτερη, εκσυγχρονισμένη διακυβέρνηση, καταπολέμηση της ανεργίας και προώθηση της απασχόλησης μέσω της αύξησης δεξιοτήτων και ικανοτήτων και εξασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης και υψηλής ποιότητας κοινωνικές υπηρεσίες για όλους, ιδιαίτερα όσον αφορά την εκπαίδευση, την υγεία, την κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική προστασία.

Ωστόσο, όπως επισημαίνεται, μια σημαντική ανεπάρκεια σε σχέση με την εφαρμογή των εθνικών σχεδίων δράσης για την κοινωνική ένταξη είναι η έλλειψη καταγραφής, παρακολούθησης και αξιολόγησης των αναγκών και καταστάσεων, των δράσεων και της προόδου. Το ζήτημα της ανισότητας της εισοδηματικής στήριξης μεταξύ ασφαλισμένων και ανασφάλιστων, αλλά και μεταξύ των ομάδων των ατόμων με αναπηρία είναι ένα αναγνωρισμένο πρόβλημα. Ο ορισμός της αναπηρίας που χρησιμοποιείται με βάση κριτήρια ιατρικά, καθώς και η έλλειψη στοχευμένων μέτρων και εξατομικευμένης αξιολόγησης συστημάτων υποστήριξης είναι κύρια προβλήματα. Παράλληλα, δημιουργούνται ανισότητες μεταξύ των ομάδων των ατόμων με αναπηρίες και διαιωνίζονται τα όρια μεταξύ των ατόμων με αναπηρία και των υπολοίπων, καθώς παρατηρείται έλλειψη κατανόησης της κοινωνικής διάστασης της αναπηρίας και των συνεπειών της αναφορικά και με τους οικονομικούς πόρους και με την ύπαρξη ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος, που εμποδίζει την εφαρμογή ριζικών παρεμβάσεων για την οικονομική και κοινωνική ένταξη. Οι οικονομικές πολιτικές στήριξης βασίζονται στην έννοια της ανικανότητας (impairment) per se και ορίζουν, εκ των προτέρων, την αναπηρία ως ανικανότητα για εργασία και κοινωνική συμμετοχή. Αν και η οικονομική υποστήριξη είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση πρόσθετων δαπανών και αναγκών που σχετίζονται άμεσα με την αναπηρία (οι οποίες στην πραγματικότητα μπορεί να είναι πολύ μεγαλύτερες από αυτό που προβλέπουν και καλύπτουν οι παροχές), η προβληματική φύση της πολιτικής αυτής έγκειται στο ότι δικαιολογεί την έλλειψη ολοκληρωμένων μέτρων ποιότητας για την κοινωνική και οικονομική ανεξαρτησία των ατόμων με

⁶³ Report on the social inclusion and social protection of disabled people in European countries, Greece- <http://www.disability-europe.net/content/aned/media/EL%20social%20inclusion%20report.pdf>

αναπηρία, και ως εκ τούτου, διατηρεί την αντίληψη των ατόμων με αναπηρία ως κοινωνικά αποκλεισμένων εξ ορισμού.

Ακόμη, οι παροχές κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας δεν διαθέτουν ένα εξατομικευμένο σύστημα αξιολόγησης προκειμένου να λαμβάνονται υπόψη οι ειδικές ανάγκες και οι πόροι διαβίωσης του κάθε ατόμου, ώστε να λειτουργούν με ένα ορθολογικό και αποτελεσματικό σύστημα που μπορεί να καλύψει επαρκώς τα διαφορετικά επίπεδα αναγκών. Η εγγύηση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης είναι, συνεπώς, σε κίνδυνο για τους ανθρώπους που δεν διαθέτουν άλλα μέσα διαβίωσης, όπως η απασχόληση ή μέσα στήριξης.

Υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας

Η παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στην Ελλάδα φαίνεται να παραμένει σχετικά υποβαθμισμένη σε σύγκριση με τη χορήγηση εισοδηματικών ενισχύσεων. Δεν φαίνεται να έχει επιτευχθεί, σε επαρκή τουλάχιστον έκταση, η μεταφορά της ευθύνης για τη φροντίδα των παιδιών, των ηλικιωμένων, των ατόμων με αναπηρία από την οικογένεια και τον ιδιωτικό τομέα σε εξειδικευμένες κοινωνικές υπηρεσίες, έστω και αν κατά διαστήματα ελήφθησαν πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση.

Υπηρεσίες που παρέχονταν στο σπίτι ή στην κοινότητα χρηματοδοτούνταν από κοινοτικά κονδύλια αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα οικονομικής φύσεως, αλλά και επιπλέον δυσλειτουργίες στην πράξη.

Ακόμη, σύμφωνα με το Πόρισμα της Επιτροπής Ειδικών για το Ασφαλιστικό το ποσοστό των συντάξεων αναπηρίας στην Ελλάδα είναι από τα υψηλότερα μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και χαρακτηρίζεται ως «ένα παθητικό σύστημα “παραγωγής” αναπήρων οι οποίοι σε αρκετές των περιπτώσεων προσποιούνται ή υπερτονίζουν την πάθησή τους».

6.4.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Όπως διαπιστώνεται το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο αναγνωρίζει επί της αρχής το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική προστασία τόσο σε συνταγματικό όσο και σε νομοθετικό επίπεδο. Το δικαίωμα σε ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδο δεν κατοχυρώνεται ρητά θεωρείται ωστόσο ότι απορρέει από την κοινή ερμηνεία ισχυουσών διατάξεων.

Η υλοποίηση του δικαιώματος στην κοινωνική προστασία πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο μέσω προνοιακών προγραμμάτων που παρέχουν οικονομικής φύσης ενισχύσεις στα άτομα με αναπηρίες και κατά

δεύτερο λόγο παροχές σε είδος ή υπηρεσίες. Τα προγράμματα αυτά αντιμετωπίζουν αποσπασματικά, κατηγοριακά και χωρίς ομοιόμορφη λογική τις επιμέρους περιπτώσεις αναπηρίας και συνεπώς διέπονται από οριζόντιες ανισότητες. Η κατηγοριακή λογική των προγραμμάτων και των όρων και προϋποθέσεων που θέτουν θα πρέπει να αναθεωρηθεί.

Επιπλέον, τα προγράμματα επιδοματικών ενισχύσεων είναι στενά συνδεδεμένα με το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας τόσο σε ό,τι αφορά την ιατρική διάγνωση και ποσοτικοποίηση της αναπηρίας όσο και σε ό,τι αφορά τη ratio της βοήθειας που τα διέπει. Ο Νέος Ενιαίος Πίνακας Προσδιορισμού Ποσοστού Αναπηρίας καθιστά ομοιόμορφους τους όρους και τις διαδικασίες πιστοποίησης της αναπηρίας, παραμένει ωστόσο προσκολλημένος στην ιατρική διάγνωσή της. Οι συντάξεις αναπηρίας επίσης διέπονται από διαφοροποιημένη λογική ανάλογα με το φορέα ασφάλισης και είναι στενά εξαρτημένες από τον ιατρικό προσδιορισμό της αναπηρίας.

Η θεσμική κατοχύρωση της κοινωνικής προστασίας για τα άτομα με αναπηρία στην Ελλάδα προβλέπει σε περιορισμένο βαθμό άλλες (πλέον των επιδομάτων) παροχές και υπηρεσίες που αποσκοπούν να μειώσουν τον κύκλο της εξάρτησης και να υποστηρίξουν το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην αυτονομία. Οι παροχές αυτές θα πρέπει να αναθεωρηθούν με έμφαση στις υπηρεσίες που ενισχύουν την αυτονομία και να αντιμετωπιστούν σε ένα ενιαίο πλαίσιο με τις υπηρεσίες υγείας και τις δυνατότητες ανεξάρτητης διαβίωσης στην κοινότητα, ώστε να διασφαλίζουν αποτελεσματικά ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδο και επίπεδο προστασίας καθώς και ίση πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες στις οποίες έχουν πρόσβαση όλοι οι πολίτες. Επιπλέον, είναι ζητούμενο σε ποιο βαθμό διασφαλίζεται στην πράξη η ίση πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε βασικές υπηρεσίες που αφορούν το σύνολο του πληθυσμού.

6.5 Συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, την ψυχαγωγία, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό – Άρθρο 30

6.5.1 Το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή, την ψυχαγωγία, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, στην αναψυχή, στον ελεύθερο χρόνο και στον αθλητισμό αποτελεί αντικείμενο του άρθρου 30 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Τόσο η πολιτιστική ζωή, η

αναψυχή όσο και ο αθλητισμός αποτελούν εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής των ατόμων με αναπηρία και είναι δικαιώματα η απόλαυση των οποίων έχει ιδιαίτερη σημασία προκειμένου να επιτευχθεί η πλήρης συμμετοχή τους στην κοινωνία.

6.5.2 Το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή, την ψυχαγωγία, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό στην ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 30 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η απόλαυση δικαιωμάτων που έχουν να κάνουν με τη συμμετοχή στην πολιτιστική ή αθλητική ζωή ή σε δραστηριότητες αναψυχής ή ψυχαγωγίας συνάδουν με το γενικότερο δικαίωμα του ανθρώπου να συμμετέχει στην κοινωνική ζωή και να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του. Το δικαίωμα αυτό βρίσκει συνταγματική προστασία στο άρθρο 5 παρ. 1 που κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε ατόμου να αναπτύσσεται ως άνθρωπος. Σε συνδυασμό με τη γενική αρχή της ισότητας, με τη διάταξη του άρθρου 21 παρ. 6 (σύμφωνα με την οποία προβλέπεται η λήψη ειδικών μέτρων για τα άτομα με αναπηρίες) κατ' εφαρμογή της αναλογικής ισότητας θεμελιώνεται η υποχρέωση της πολιτείας να λαμβάνει ειδικά μέτρα και να επιδεικνύει ιδιαίτερη φροντίδα για τα άτομα με αναπηρίες. Με το άρθρο 16 κατοχυρώνεται το κοινωνικό δικαίωμα στον αθλητισμό, ο οποίος τίθεται υπό την εποπτεία του κράτους, η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας η ανάπτυξη η προαγωγή των οποίων είναι υποχρέωση του Κράτους.

Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο περιλαμβάνονται διάφορες ρυθμίσεις για τους επιμέρους τομείς που καλύπτονται από το άρθρο 30 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και που αφορούν τόσο στη φυσική προσβασιμότητα χώρων αθλητισμού, πολιτισμού και ψυχαγωγίας όσο και άλλες δράσεις. Ωστόσο είναι μεμονωμένες, κατακερματισμένες και δεν διασφαλίζουν ουσιαστική απόλαυση του δικαιώματος συμμετοχής ούτε σε όλα τα άτομα με αναπηρία ούτε σε ίση βάση με τα άτομα χωρίς αναπηρία.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τα άτομα με αναπηρία είναι στην πράξη αποκλεισμένα. Όπως αποτυπώθηκε σε έρευνα το 2005 αναφορικά με τους χώρους πολιτισμού και ψυχαγωγίας⁶⁴, μόνο 17,6% των συμμετεχόντων

⁶⁴ Υποπρόγραμμα «Απασχολησιμότητα», Μέτρο 1.1, Έργο: «Πρόκληση», υποέργο 1: «Μελέτη για την κατάσταση της απασχόλησης ΑμεΑ που βιώνουν απλές ή πολλαπλές διακρίσεις και ανισότητες». Η έρευνα έγινε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 1.386 ατόμων με όλες τις μορφές αναπηρίας σε όλη την Ελλάδα, ηλικίας 18 ετών και άνω.

δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι, ενώ το 36,8% δήλωσαν μέτρια ικανοποιημένοι και το 32% καθόλου ικανοποιημένοι.

Με αφορμή τους Παραολυμπιακούς Αγώνες, που διοργανώθηκαν στην Αθήνα το 2004 έγιναν κάποιες παρεμβάσεις στο δομημένο περιβάλλον και σε χώρους άθλησης, προκειμένου να καλύπτονται οι ειδικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία. Παράλληλα, την περίοδο εκείνη παρουσιάστηκε μία γενικότερη ευαισθητοποίηση της κοινωνίας και ανάλογες προσαρμογές φιλικές στα άτομα με αναπηρία σε χώρους πολιτιστικού και ψυχαγωγικού ενδιαφέροντος. Ωστόσο, δεν έχουν γίνει στην Ελλάδα ιδιαίτερα συντονισμένες και στοχευμένες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση που να διασφαλίζουν την απρόσκοπτη πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε πολιτιστικές, ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες.

Σε πολλές περιπτώσεις, θέατρα, μουσεία, κινηματογράφοι ή βιβλιοθήκες είναι απροσπέλαστες για τα άτομα με αναπηρία. Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου υπάρχουν προδιαγραφές για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των ατόμων με κινητικά προβλήματα, υπάρχουν κατηγορίες αναπηρίας που δεν έχουν πρόσβαση σε αρκετές υπηρεσίες. Το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα έντονο στην περιφέρεια. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι ένας από τους δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς, ο τουριστικός τομέας δεν έχει αναπτύξει ιδιαίτερες πρωτοβουλίες για να καλυφθούν ανάγκες φιλοξενίας και διαμονής ατόμων με αναπηρία. Στις περισσότερες περιπτώσεις καλύπτονται οι ελάχιστες απαιτήσεις που τίθενται από το θεσμικό πλαίσιο.

Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση σε πολιτιστικούς και αρχαιολογικούς χώρους, αυτοί δεν είναι σε μεγάλο βαθμό προσβάσιμοι στα άτομα με αναπηρία, όπως και παιδικές χαρές, χώροι αναψυχής και άθλησης δεν πληρούν πάντα τις προδιαγραφές που θέτει το θεσμικό πλαίσιο.

6.5.3 Κατευθύνσεις αλλαγών

Προτείνεται, σε συνάρτηση με το σεβασμό του δικαιώματος στην προσβασιμότητα να καταγραφούν ειδικά τα εμπόδια που αφορούν τον πολιτισμό, την αναψυχή και τον τουρισμό προκειμένου να αναδειχθούν συγκεκριμένες λύσεις για την αφαίρεσή τους. Σε νομοθετικό επίπεδο οι προδιαγραφές προσβασιμότητας και οι οδηγίες, πρότυπα και κατευθύνσεις σχεδιασμού θα πρέπει να διευρυνθούν ώστε να περιλάβουν αυστηρότερες προβλέψεις για τους συγκεκριμένους χώρους.

Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 30 της Σύμβασης αποτελούν αντικείμενο όχι τόσο νομοθετικών ρυθμίσεων αλλά σχετικών δράσεων και πολιτικών. Βασική κατεύθυνση και προτεραιότητα θα πρέπει να

αποτελέσει η διασφάλιση της ίσης πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε δράσεις πολιτισμού, τουρισμού και ψυχαγωγίας σε σχέση με τα άτομα χωρίς αναπηρία. Συνεπώς, και οι κατευθύνσεις αλλαγών σε νομοθετικό επίπεδο θα πρέπει να εστιάσουν στην προσβασιμότητα και στη συμμετοχή σε δράσεις άθλησης, ψυχαγωγίας, αναψυχής, πολιτισμού.

Σε δεύτερο επίπεδο, θα πρέπει να σχεδιαστούν ειδικές δράσεις προώθησης των δραστηριοτήτων αυτών για τα άτομα με αναπηρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

7.1 Συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή – Άρθρο 29

7.1.1 Το δικαίωμα για συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή είναι καθοριστικής σημασίας για την προαγωγή των δικαιωμάτων και την εξέλιξη των ατόμων με αναπηρία. Μέσω της συμμετοχής τους μπορούν να ασκούν επιρροή στη λήψη αποφάσεων που επιδρούν άμεσα στη ζωή τους, όπως η επιλογή των πολιτικών εκπροσώπων, η μεταρρύθμιση ή η παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας, των πολιτικών και των πρακτικών που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τα δικαιώματά τους. Η ευρεία έννοια της συμμετοχής που υιοθετείται από τη Σύμβαση (άρθρο 29) καλύπτει κάθε διαδικασία λήψης αποφάσεων που επηρεάζει τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, συμπεριλαμβανομένων και των τομέων της ανάπτυξης και της ανθρωπιστικής βοήθειας.

7.1.2 Το δικαίωμα του εκλέγειν, του εκλέγεσθαι και της συμμετοχής στη δημόσια ζωή στην ελληνική έννομη τάξη

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει το δικαίωμα όλων για συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 5 παρ.1). Η ελεύθερη συμμετοχή στην πολιτική της χώρας κατοχυρώνεται στη συγκεκριμένη διάταξη, μόνο στο μέτρο που δεν προστατεύεται ειδικά από άλλες διατάξεις, δηλαδή από διατάξεις που εγγυώνται συγκεκριμένα πολιτικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, το δικαίωμα ίδρυσης πολιτικών κομμάτων ή διατάξεις που κατοχυρώνουν επιμέρους ατομικά δικαιώματα, τα οποία μπορεί να έχουν και πολιτικές πλευρές, όπως η ελευθερία συναθροίσεως, η ελευθερία γνώμης ή πληροφορίας κ.λπ.⁶⁵

Συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία

Δικαίωμα του εκλέγειν

Με το άρθρο 51 παρ. 3 του Ελληνικού Συντάγματος κατοχυρώνεται η καθολικότητα της ψηφοφορίας και ορίζονται περιοριστικά τις

⁶⁵ Βλ. Π.Δ.Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Αντ.Ν.Σάκκουλα, 1991

περιπτώσεις στις οποίες μπορεί ο νομοθέτης να περιορίσει το εκλογικό δικαίωμα, αναφέροντας ρητά τους συγκεκριμένους λόγους για τους οποίους μπορεί να γίνει αυτό (ηλικία, ανικανότητα δικαιοπραξίας, αμετάκλητη ποινική καταδίκη για ορισμένα εγκλήματα). Το ζητούμενο στη συγκεκριμένη περίπτωση φαίνεται να αφορά τα άτομα με αναπηρία που δεν έχουν δικαιοπρακτική ικανότητα, δηλαδή κυρίως τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας και τα άτομα με νοητική υστέρηση.

Σύμφωνα με τον Εκλογικό Κώδικα (ΠΔ 96/2007) στερούνται του δικαιώματος του εκλέγειν όσοι α) *βρίσκονται σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση...*

Με τη διάταξη του άρθρου 51 παρ. 3 καθιερώνονται ρητά η αρχή της αμεσότητας, η αρχή της καθολικότητας, η αρχή της μυστικότητας της ψηφοφορίας. Η αρχή της υποχρεωτικότητας της ψηφοφορίας καθιερώνεται με την παρ. 5, ενώ η αρχή της ελευθερίας και η αρχή της γνησιότητας της ψηφοφορίας καθιερώνονται με το άρθρο 52 του Συντάγματος. Οι αρχές αυτές αποτελούν αυτονόητες θεμελιώδεις αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος⁶⁶. Σύμφωνα με τον Εκλογικό Κώδικα προβλέπονται ποινές για εκείνον που «με βία ή απειλές βίας παρεμποδίζει τον εκλογέα να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα ή επιβάλλει την άσκησή του υπέρ ή εναντίον κάποιου υποψηφίου» (άρθρο 112). Επιπλέον, έστω και αν δεν αναφέρεται ρητά, η αρχή της ισότητας της ψήφου κατοχυρώνεται με το ελληνικό Σύνταγμα και θεμελιώνεται στη γενική αρχή της ισότητας, ενώ κατοχυρώνεται και η αρχή της ατομικότητας της ψηφοφορίας, έμμεσα από τις διατάξεις των άρθρων 51 παρ. 2 και 3 και 54 παρ.1-2 του Συντάγματος. Το εκλογικό δικαίωμα ασκείται αυτοπροσώπως από τον κάθε εκλογέα.

Στο άρθρο 44 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζονται οι προϋποθέσεις και η διαδικασία για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, που αποτελεί διαδικασία άμεσης παρέμβασης του λαού, με την έννοια του εκλογικού σώματος για την απόφαση επί σημαντικών θεμάτων.

Για τη διενέργεια των εκλογικών διαδικασιών, χρησιμοποιούνται ίδια ψηφοδέλτια, συγκεκριμένης μορφής. Είναι μόνο έντυπα, λευκά και ορθογώνιου σχήματος (Άρθρο 70 Εκλογικού Κώδικα). Εκλογείς, που από σωματική αδυναμία δεν μπορούν να ακολουθήσουν τη διαδικασία όπως ορίζεται στο νόμο, έχουν το δικαίωμα για το σκοπό αυτό να απευθυνθούν στον αντιπρόσωπο της δικαστικής αρχής ή σε μέλος της εφορευτικής επιτροπής, οι οποίοι είναι υποχρεωμένοι να τους βοηθήσουν (Άρθρο 83). Η διαδικασία βοήθειας αφορά ρητά τα άτομα με σωματική αδυναμία, όπως

⁶⁶ Βλ. Αθανάσιος Γ.Ράικος, Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

αναφέρεται και καλύπτει και άτομα που λόγω αναπηρίας δεν μπορούν να ακολουθήσουν επακριβώς τις προαναφερόμενες διαδικασίες.

Δικαίωμα του εκλέγεσθαι

Σύμφωνα με το άρθρο 55 παρ. 1 του Συντάγματος, για να εκλεγεί κάποιος βουλευτής απαιτείται «να είναι Έλληνας πολίτης, να έχει τη νόμιμη ικανότητα να εκλέγει και να έχει συμπληρώσει το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του κατά την ημέρα εκλογής». Με τη συγκεκριμένη διάταξη καθορίζεται η γενική αρχή της εκλογιμότητας κάθε προσώπου που έχει τα αναφερόμενα προσόντα και καθορίζονται περιοριστικά τα θετικά προσόντα της εκλογιμότητας. Οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις περιλαμβάνονται και στο άρθρο 29 παρ.1 του Εκλογικού Κώδικα. Συγκεκριμένες εξαιρέσεις από την αρχή εκλογιμότητας ενός προσώπου, αν και διαθέτει τα θετικά προσόντα εκλογιμότητας, αναφέρονται στο άρθρο 56 του Συντάγματος, χωρίς να περιλαμβάνεται η αναπηρία.

Συμμετοχή στο χειρισμό δημοσίων υποθέσεων

Η ελευθερία ίδρυσης πολιτικών κομμάτων και η ελευθερία συμμετοχής σε αυτά κατοχυρώνεται στο άρθρο 29 παρ.1 του Συντάγματος και αποτελεί ατομικό δικαίωμα των Ελλήνων πολιτών, οι οποίοι έχουν το εκλογικό δικαίωμα χωρίς άλλο περιορισμό. Συγκεκριμένες διατάξεις που να απαγορεύουν τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία σε οργανώσεις, ενώσεις ή φορείς και ειδικά σε ενώσεις ατόμων με αναπηρία δεν καταγράφονται στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο. Το συγκεκριμένο δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία καλύπτεται από τη γενική διάταξη του άρθρου 12 παρ. 1 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα της συνένωσης.

Βάσει του Ν.2430/1996, κοινωνικός εταίρος της πολιτείας σε θέματα αναπηρίας είναι η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, ο τριτοβάθμιος κοινωνικοσυνδικαλιστικός φορέας του αναπηρικού κινήματος, που αποτελεί, στην ουσία, τον φορέα εκπροσώπησης των ατόμων με αναπηρία και των οικείων τους τόσο στην πολιτεία όσο και στην κοινωνία.

Σε ό, τι αφορά την τοπική αυτοδιοίκηση, προβλέπεται η σύσταση και λειτουργία *Υπηρεσίας Θεμάτων Ατόμων με Αναπηρία* στις Περιφέρειες.

7.1.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 29 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Ένα πρώτο συμπέρασμα είναι πως τα άτομα με αναπηρία δεν περιορίζονται στην άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων τους με βάση δυσανάλογους όρους σε σχέση με τους υπόλοιπους πολίτες. Ωστόσο το άρθρο 29 της Σύμβασης θα πρέπει να εξεταστεί και σε στενή συνάρτηση με το άρθρο 12, που κατοχυρώνει την ισότητα ενώπιον του νόμου για τα άτομα με αναπηρία και την παροχή της όποιας απαιτούμενης υποστήριξης προκειμένου να μπορέσουν να είναι φορείς του δικαιώματος για δικαιοπραξία και να το ασκούν. Συνήθως, άτομα που αντιμετωπίζουν πρόβλημα ψυχικής υγείας και άτομα με νοητική υστέρηση είναι εκείνα που τίθενται σε καθεστώς πλήρους δικαστικής συμπαράστασης, σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα και στερούνται του δικαιώματός τους να μετέχουν σε εκλογικές διαδικασίες, είτε ως εκλογείς είτε ως υποψήφιοι και να μετέχουν στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών.

Διακρίσεις δεν γίνονται ούτε αναφορικά με τις γυναίκες, καθώς όλοι οι Έλληνες και Ελληνίδες, με εκλογικά δικαιώματα, έχουν δικαίωμα συμμετοχής. Ωστόσο, δεν προβλέπονται ειδικά προγράμματα ενημέρωσης και εκπαίδευσης ούτε για άτομα με αναπηρία γενικά ούτε ειδικότερα για γυναίκες με αναπηρία. Για τη διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας, το Υπουργείο Εσωτερικών εκδίδει κάθε φορά οδηγίες διενέργειάς της. Οι οδηγίες απευθύνονται στους πολίτες στο σύνολό τους και επομένως και στα άτομα με αναπηρία, για τα οποία δεν λαμβάνεται ειδική μέριμνα. Για παράδειγμα, οι εκλογικοί κατάλογοι ή το εκλογικό τμήμα στο οποίο ψηφίζει ο κάθε εγγεγραμμένος αναρτώνται, από το Υπουργείο Εσωτερικών και στην ηλεκτρονική του σελίδα, χωρίς να υπάρχει οποιαδήποτε πρόβλεψη προκειμένου αυτές οι πληροφορίες και το υλικό να είναι προσβάσιμο στα άτομα με αναπηρία. Η παροχή ειδικής ενημέρωσης ανήκει κυρίως στην ιδιωτική πρωτοβουλία και στις οργανώσεις και ενώσεις ατόμων με αναπηρία.

Δικαίωμα ψήφου

Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να μετέχουν στις εκλογικές διαδικασίες ως εκλογείς δεν θίγεται. Μόνο στις περιπτώσεις που δεν συγκεντρώνουν τα απαιτούμενα προσόντα προκειμένου να είναι μέλη του εκλογικού σώματος (ανάμεσα σε αυτά είναι και η τέλεση σε καθεστώς πλήρους δικαστικής συμπαράστασης) δεν μπορεί να τους επιτραπεί να ψηφίσουν.

Στην πράξη, ωστόσο, έχουν αναφερθεί προβλήματα όσον αφορά την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος ατόμων με –νοητική κυρίως– αναπηρία, καθώς, αν και ήταν κανονικά εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους και δεν τελούσαν σε καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης, συνάντησαν εμπόδια στη διαδικασία ψηφοφορίας, λόγω αυθαίρετης αμφισβήτησης της ικανότητάς τους από δικαστικούς αντιπροσώπους. Σε κάποιες περιπτώσεις χρειάστηκε ακόμη και η παρέμβαση σε επίπεδο Υπουργείου Εσωτερικών και η άμεση έκδοση σχετικών οδηγιών προκειμένου να διευκρινιστεί πως για κανέναν λόγο δεν μπορεί να μην επιτραπεί η συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία σε άτομο που έχει το εκλογικό δικαίωμα.

Η εξασφάλιση προσβασιμότητας των εγκαταστάσεων όπου διενεργούνται οι εκλογές για κάθε μορφή αναπηρίας καλύπτεται από την υποχρέωση προσβασιμότητας όλων των δημοσίων κτιρίων, καθώς είθισται τα εκλογικά κέντρα να είναι δημόσιοι χώροι. Ωστόσο, στην πράξη τα προβλήματα είναι πολλά και κάθε άλλο παρά «εξασφαλισμένη» είναι η προσβασιμότητα των δημοσίων κτιρίων και των χώρων που απευθύνονται στο ευρύ κοινό, παρά τις σχετικές νομοθετικές προβλέψεις (σχετικά στην ενότητα που αφορά το άρθρο 9).

Σε περιπτώσεις προβλέπεται η δυνατότητα παροχής βοήθειας από τους αρμόδιους για τη διενέργεια της εκλογικής διαδικασίας. Ωστόσο, η διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 83 του Εκλογικού Κώδικα, περί υποχρέωσης των δικαστικών εκπροσώπων ή μελών της εφορευτικής επιτροπής να βοηθήσουν άτομα με σωματική αδυναμία στη διαδικασία ψηφοφορίας είναι γενικού χαρακτήρα. Αυτό αναγνωρίζεται και στην Εγκύκλιο 20/Α.Π.50039/3-9-2010 με ΘΕΜΑ:«Διευκολύνσεις για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από πολίτες με αναπηρίες κατά τις Δημοτικές και Περιφερειακές εκλογές της 7^{ης} Νοεμβρίου 2010 και τις επαναληπτικές της 14^{ης} Νοεμβρίου 2010» του Υπουργείου Εσωτερικών, στην οποία αναφέρεται πως «επιβάλλεται να ληφθούν όλα τα αναγκαία μέτρα, προκειμένου να καταστεί δυνατή η συμμετοχή και των εκλογέων αυτών στην κορυφαία εκδήλωση της δημοκρατίας». Με τη συγκεκριμένη Εγκύκλιο το Υπουργείο παρείχε περαιτέρω οδηγίες και διευκρινίσεις σχετικά με τη διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρίες κατά την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος. Ωστόσο, οι προβλεπόμενες διευκολύνσεις ουσιαστικά λαμβάνουν υπόψη μόνο τα άτομα με σωματική αναπηρία και δεν συνεκτιμούν τις ανάγκες που πιθανότατα έχουν άτομα με άλλη μορφή αναπηρίας.

Σε περίπτωση εκλογέων με προβλήματα όρασης δεν προβλέπεται κάποια προσαρμογή των ψηφοδελτίων, δηλαδή δεν υπάρχουν ψηφοδέλτια σε

μορφή Μπράιγ, ούτε προβλέπεται η ύπαρξη ειδικού οδηγού ψηφοφορίας είτε σε Μπράιγ είτε με μεγάλους χαρακτήρες, για άτομα που αντιμετωπίζουν πρόβλημα όρασης είτε σε απλή γλώσσα για άτομα με νοητική υστέρηση. Και σε αυτές τις περιπτώσεις, ο δικαστικός αντιπρόσωπος με προσωπική του μέριμνα και τη συνδρομή μελών της εφορευτικής επιτροπής, αν χρειαστεί παρέχει την απαιτούμενη βοήθεια με τον προσφορότερο τρόπο, προκειμένου οι εκλογείς με συγκεκριμένη αναπηρία να ασκήσουν το δικαίωμά τους, χρησιμοποιώντας τα κοινά για όλους ψηφοδέλτια. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαδίζει απόλυτα με την αρχή της μυστικότητας της ψηφοφορίας, όπως ορίζεται και στη Σύμβαση, αλλά και από το ελληνικό Σύνταγμα.

Δικαίωμα εκλέγεσθαι

Ειδικοί περιορισμοί για τα άτομα με αναπηρία δεν τίθενται από το θεσμικό πλαίσιο, όπως δεν προβλέπονται ούτε ειδικές διευκολύνσεις, προκειμένου αυτό να καταστεί εφικτό ή να αντιμετωπιστούν συγκεκριμένα εμπόδια.

Αναφορικά με το δικαίωμα του εκλέγεσθαι, η ελληνική πραγματικότητα δείχνει πως τα άτομα με αναπηρία που θέτουν υποψηφιότητα και καταφέρνουν να φτάσουν μέχρι τα βουλευτικά έδρανα είναι ελάχιστα (*ενδεικτικά, στις βουλευτικές εκλογές του 2007, οι υποψήφιοι βουλευτές με αναπηρία ήταν μόλις εννέα*). Το δικαίωμά τους να θέτουν υποψηφιότητα δεν θίγεται, με βάση το θεσμικό πλαίσιο, ωστόσο, πρακτικά, τα ζητήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν αναφορικά με άλλες πτυχές της ζωής τους και τα γενικότερης φύσεως προβλήματα που καλούνται να επιλύσουν τα άτομα με αναπηρία στην Ελλάδα, δεν δημιουργούν ευνοϊκές προϋποθέσεις προκειμένου να διεκδικήσουν πολιτικά αξιώματα.

Άσκηση δημόσιων λειτουργημάτων

Αναφορικά με την άσκηση δημόσιων λειτουργημάτων και ειδικά στην περίπτωση που κάποιο άτομο με αναπηρία εκλεγεί στο κοινοβούλιο, σύμφωνα με τον Κανονισμό της Βουλής, ο Πρόεδρος της Βουλής, εγγυάται την παροχή διοικητικής και υλικοτεχνικής υποστήριξης σε βουλευτές που είναι τυφλοί, ή κωφάλαλοι ή έχουν αναπηρία σε ποσοστό τουλάχιστον 80%.

Συμμετοχή στο χειρισμό δημοσίων υποθέσεων

Για το δικαίωμα συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στα κόμματα, σε μη κυβερνητικές οργανώσεις ή άλλες ενώσεις και οργανισμούς ισχύει, με βάση το θεσμικό πλαίσιο, ό,τι ισχύει και για το σύνολο των πολιτών.

Δεν καταγράφονται ειδικές ρυθμίσεις που να αποκλείουν τα άτομα με αναπηρία από ανάλογες δράσεις αλλά ούτε ειδικές προβλέψεις για μέτρα ενθάρρυνσης της συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία σε δημόσιες υποθέσεις.

Η συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων και στη διαμόρφωση των πολιτικών προωθείται τα τελευταία χρόνια μέσω παρεμβάσεων ενίσχυσης της διαβούλευσης και της πληροφόρησης των πολιτών. Με το πρόγραμμα «Διαύγεια» όλες οι διοικητικές πράξεις και αποφάσεις δημοσιεύονται και τίθενται στη διάθεση του κάθε πολίτη. Θεωρητικά, η πληροφόρηση αυτή αφορά και τα άτομα με αναπηρία, ωστόσο, στην πράξη, ο δικτυακός τόπος δεν πληροί προδιαγραφές προσβασιμότητας. Όπως και η ιστοσελίδα διαβούλευσης opengov.gr.

7.1.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Προκειμένου η ελληνική νομοθεσία να είναι πλήρως συμβατή με το άρθρο 29 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία:

- Ο Εκλογικός Κώδικας πρέπει να τροποποιηθεί/συμπληρωθεί στα ακόλουθα σημεία, προκειμένου να μην αποκλείονται, άμεσα ή έμμεσα, από την εκλογική διαδικασία άτομα με αναπηρία και να αρθούν εμπόδια στην άσκησή της.
 - Η υποχρέωση παροχής βοήθειας να ρυθμίζεται ρητά για το σύνολο των ατόμων με αναπηρία και όχι μόνο για «άτομα με σωματική αδυναμία».
 - Να μην είναι μόνο ο δικαστικός αντιπρόσωπος ή τα μέλη της εφορευτικής επιτροπής εκείνοι που θα έχουν την ευθύνη για την παροχή βοήθειας. Προκειμένου να επιτευχθεί η πλήρης συμβατότητα με τη Σύμβαση, θα πρέπει να παρέχεται η ευχέρεια επιλογής στο άτομο με αναπηρία του προσώπου που θα το υποστηρίξει για να εκφράσει την ψήφο του. Η πρόβλεψη αυτή θα πρέπει ωστόσο να διασφαλίζει την υποχρέωση σεβασμού της βούλησης και της επιλογής του και να τίθεται συγκεκριμένο πλαίσιο υποχρεώσεων για το άτομο που αναλαμβάνει το ρόλο του βοηθού. Προκειμένου να επιτευχθεί πλήρης συμβατότητα πρέπει επίσης να υφίσταται η δυνατότητα για την παροχή και «ζωντανής βοήθειας» μέσω διερμηνέων της νοηματικής γλώσσας.
 - Να υπάρξει πρόβλεψη για εναλλακτικούς τρόπους άσκησης του δικαιώματος ψήφου, προκειμένου περισσότερα άτομα με αναπηρία να μπορούν να το ασκούν χωρίς να χρειάζονται τη

βοήθεια τρίτων. Αυτό περιλαμβάνει αφενός την ύπαρξη ψηφοδελτίων και σε Μπράιγ ή με μεγάλους και ευανάγνωστους χαρακτήρες και επιπλέον τη δυνατότητα έκδοσης υποστηρικτικού υλικού σε συνδυασμό με τα ψηφοδέλτια το οποίο θα κατευθύνει τα άτομα με αναπηρία. Για την εξυπηρέτηση των ατόμων με αναπηρία με χρήση ειδικού υλικού μπορεί να τους παρέχεται η δυνατότητα να καταθέσουν ανάλογη αίτηση για την παροχή του σε εύλογο διάστημα πριν από τις εκλογές. Επιπλέον, υποστήριξη σε άτομα με αναπηρία για την άσκηση της ψήφου μπορεί να παρέχεται και με αξιοποίηση νέων τεχνολογιών.

- Να καταρτιστούν και να τεθούν σε εφαρμογή προγράμματα και εκστρατείες ενημέρωσης για τα άτομα με αναπηρία (σε προσβάσιμες μορφές) αλλά και για κάθε εμπλεκόμενο στην εκλογική διαδικασία, προκειμένου να κατανοήσουν πλήρως τη φύση και την έκταση των δικαιωμάτων ψήφου και συμμετοχής στην πολιτική και δημόσια ζωή.
- Να σχεδιαστεί και να δημιουργηθεί ενημερωτικό υλικό για την εκλογική διαδικασία που να απευθύνεται ειδικά στα άτομα με αναπηρία, διαθέσιμο σε προσιτές σε αυτά μορφές.
- Στο ενημερωτικό και πληροφοριακό υλικό που απευθύνεται στους υπεύθυνους για τη διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας να υπάρχει ειδική αναφορά σχετικά με τα άτομα με αναπηρίες, τα δικαιώματά τους και οδηγίες για το πώς μπορεί να διασφαλιστεί η πλήρης απόλαυσή τους.
- Να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζεται πως οι εκλογικές πληροφορίες, συμπεριλαμβανομένων και των προγραμμάτων των υποψηφίων κομματικών συνδυασμών, είναι προσβάσιμα στα άτομα με αναπηρία
- Η συμμετοχή της ΕΣΑμεΑ ως εταίρου της πολιτείας σε όλες τις δημόσιες δράσεις που αφορούν τα άτομα με αναπηρία μπορεί να θεωρηθεί θετική πρακτική. Αντίστοιχες δράσεις συμμετοχής μπορούν να ενθαρρύνονται και σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο.

Αναφορικά με το καθεστώς της δικαστικής συμπαράστασης, που έχει ως συνέπεια την απώλεια της δικαιοπρακτικής ικανότητας, τα σχετικά ζητήματα προσεγγίζονται στην ανάλυση για το Άρθρο 12 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

8.1 Ελεύθερη μετακίνηση και ιθαγένεια – Άρθρο 18

8.1.1 Το δικαίωμα στην ελεύθερη μετακίνηση και στην ιθαγένεια όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το άρθρο 18 αποσκοπεί να απαγορεύσει κάθε διάκριση λόγω αναπηρίας στη νομοθεσία, τις πολιτικές και τις πρακτικές που διασφαλίζουν την ελεύθερη μετακίνηση μεταξύ κρατών, την ελεύθερη επιλογή κατοικίας και την απόκτηση ιθαγένειας. Συνεπώς, θα πρέπει να ισχύουν για τα άτομα με αναπηρία οι ίδιες ρυθμίσεις που ισχύουν για τους υπόλοιπους πολίτες.

8.1.2 Το δικαίωμα στην ελεύθερη μετακίνηση και στην ιθαγένεια στην ελληνική έννομη τάξη

Το Ελληνικό Σύνταγμα απαγορεύει τη λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων περιορισμού ελεύθερης μετακίνησης ή εγκατάστασης στη χώρα για οποιονδήποτε Έλληνα, καθώς και εισόδου ή εξόδου από αυτή (άρθρο 5 παρ.4). Το δικαίωμα εγκαταστάσεως, όπως και το δικαίωμα εισόδου στην Ελλάδα απορρέει από την έννοια της ελληνικής ιθαγένειας, της οποίας αποτελεί εγγενές στοιχείο. Το περιεχόμενο της ελευθερίας κινήσεως είναι ευρύτατο, περιλαμβάνει την κίνηση οπωσδήποτε, οπουδήποτε και οποτεδήποτε. Η διασφάλιση της ελευθερίας εξόδου κάθε ατόμου από τη χώρα, της ελευθερίας του να την εγκαταλείψει οριστικά (οριστική μετανάστευση) ή προσωρινά (προσωρινή αποδημία) αποτελεί ασφαλές κριτήριο για το επίπεδο της ελευθερίας και της δημοκρατίας σε μία χώρα. Το δικαίωμα εξόδου από την Ελλάδα κάθε Έλληνα πολίτη απορρέει από την προσωπική του ελευθερία, που το Σύνταγμα χαρακτηρίζει ως «απαραβίαστη», στο άρθρο 5 παρ.3.

Το θέμα της ιθαγένειας στο ελληνικό Σύνταγμα ρυθμίζεται από το άρθρο 4 παρ. 3, που ορίζει ότι *Έλληνες πολίτες είναι όσοι έχουν τα προσόντα που ορίζει ο νόμος*. Η ελληνική ιθαγένεια μπορεί να αφαιρεθεί μόνο σε περίπτωση που κάποιος απέκτησε εκούσια άλλη ιθαγένεια ή ανέλαβε σε ξένη χώρα υπηρεσία αντίθετη προς τα εθνικά συμφέροντα, με τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία που προβλέπει ειδικότερα ο νόμος. Ο καθορισμός των προσόντων για την κτήση της ιθαγένειας ανήκει στις αρμοδιότητες του κοινού νομοθέτη.

Τα ζητήματα ιθαγένειας ρυθμίζονται στον Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (ν. 3284/2004) οι ρυθμίσεις του οποίου αφορούν το σύνολο των ατόμων και δεν καταγράφεται κάποια ευθεία διάκριση για τα άτομα με αναπηρία. Η διαδικασία πολιτογράφησης ρυθμίζεται επίσης στον Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας, ενώ το θεσμικό πλαίσιο για τη μετανάστευση στην Ελλάδα θέτει ο Νόμος 3386/2005 με τον οποίο ρυθμίζονται θέματα που αφορούν την είσοδο, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια. Περιορισμοί που αφορούν τα άτομα με αναπηρία δεν ισχύουν, ούτε προβλέπονται στο νόμο περιορισμοί για τη χορήγηση άδειας παραμονής που έχουν να κάνουν με την ύπαρξη αναπηρίας.

8.1.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 18 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο καλύπτει το σύνολο των πολιτών, χωρίς ειδική αναφορά, θετική ή αρνητική διάκριση για τα άτομα με αναπηρία και φαίνεται να είναι συμβατό, τουλάχιστον επί της αρχής, με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 18 της Σύμβασης.

Στην πράξη ωστόσο έχουν εντοπιστεί περιπτώσεις προβλημάτων αναφορικά με την περίπτωση απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας με τη διαδικασία της πολιτογράφησης, κυρίως λόγω μη πρόβλεψης, στο γράμμα του νόμου, εύλογων προσαρμογών στη διαδικασία, σε περιπτώσεις που άτομα με αναπηρία δεν μπορούν να ακολουθήσουν κατά γράμμα τη διαδικασία.

Σε ορισμένες περιπτώσεις έχει διαπιστωθεί πως υπάλληλοι των αρμοδίων υπηρεσιών δεν προβαίνουν στην εξέταση της ουσίας του θέματος και δεν προσπαθούν να βρουν λύση, προκειμένου να αντιμετωπιστούν εμπόδια λόγω αναπηρίας, τα οποία αφορούν την προβλεπόμενη από το νόμο διαδικασία της συνέντευξης ή ορκωμοσία, για άτομα που μπορεί να αντιμετωπίζουν θέμα κωφλαλίας ή νοητική υστέρηση ή να τελούν σε δικαστική συμπαράσταση και να στερούνται δικαιοπρακτικής ικανότητας. Τέτοια περίπτωση καταγράφεται σε επιστολή της ΕΣΑμεΑ προς τον Υπουργό Εσωτερικών το Δεκέμβριο του 2011⁶⁷ για περίπτωση αλλοδαπής γυναίκας με αναπηρία, που έκανε αίτηση για απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας και η διαδικασία «πάγωσε» διότι, λόγω της αναπηρίας της, η αιτούσα δεν μπορούσε να μιλήσει και να δώσει την προβλεπόμενη από το

67

http://www.esaea.gr/index.php?module=announce&ANN_id=3757&ANN_user_op=view&ns_news=1&MMN_position=20:20

νόμο συνέντευξη. Το θέμα έχει επιχειρηθεί να αντιμετωπιστεί με εγκυκλίους από την πλευρά των αρμόδιων φορέων, ενώ σχετικά έχει γνωμοδοτήσει και το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους.

Με ανάλογη υπόθεση είχε ασχοληθεί και ο Συνήγορος του Πολίτη τον Απρίλιο του 2010, μετά από αναφορά πολίτη σχετικά με μη ολοκλήρωση διαδικασίας απόδοσης ιθαγένειας σε τέκνο με βαριά νοητική αναπηρία, το οποίο τελούσε σε καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης. Οι αρμόδιες αρχές δεν ολοκλήρωσαν τη διαδικασία, καθώς τέθηκε κώλυμα ως προς το διαδικαστικό ζήτημα της ορκωμοσίας. Το Υπουργείο Εσωτερικών εξέδωσε την υπ' αριθμ.82215/101146/12-3-2010 εγκύκλιο της Διεύθυνσης Ιθαγένειας σχετικά με την πολιτογράφηση αλλοδαπών που παρουσιάζουν αποδεδειγμένα σημαντική νοητική ή ψυχική αναπηρία ή τελούν υπό πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση. Σύμφωνα με αυτή από τη στιγμή που η αρμόδια υπηρεσία διαπιστώσει από συγκεκριμένα στοιχεία και δικαιολογητικά πως ο αλλοδαπός αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα νοητικής ή ψυχικής υγείας είναι υποχρεωμένη να ζητήσει το διορισμό δικαστικού συμπαραστάτη προκειμένου να ξεκινήσει η διαδικασία με νόμιμη υποβολή αίτησης. Το πρόσωπο που ορίζεται δικαστικός συμπαραστάτης μπορεί να κινήσει τη διαδικασία κτήσης ελληνικής ιθαγένειας και μπορεί να δώσει και τον όρκο νομίμως, στο πλαίσιο της κατά το νόμο αντιπροσωπευτικής του εξουσίας.

Ακόμη, το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους γνωμοδότησε για το θέμα της δυνατότητας ή μη απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας από άτομο με νοητική υστέρηση ή με προβλήματα ψυχικής υγείας που τελεί υπό το καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης⁶⁸, μετά από αίτημα του Συνηγόρου του Πολίτη. Σύμφωνα με τη γνώμη της πλειοψηφίας (ψήφοι πέντε έναντι μιας) έκρινε πως στην περίπτωση βαριάς ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής νομίμως παραλείπεται η διαδικασία της συνέντευξης, για λόγους ανώτερης βίας, τονίζοντας πως η αρμόδια για τη διαδικασία της πολιτογραφήσεως υπηρεσία οφείλει να ερευνά σε κάθε περίπτωση τη συνδρομή των αναγκαίων προϋποθέσεων και να απαλλάσσει τον αλλοδαπό από την υποχρέωση εμφάνισης ενώπιον της επιτροπής για συνέντευξη, εφόσον συντρέχουν λόγοι ανώτερης βίας εξαιτίας βαριάς μορφής νόσου. Αν και η προστασία του δημοσίου συμφέροντος είναι βασικό ζητούμενο και ο αρμόδιος Υπουργός έχει την ευχέρεια να απορρίψει αίτηση πολιτογράφησης χωρίς να απαιτείται η οποιαδήποτε αιτιολογία, το Συμβούλιο έκρινε πως δεν θα πρέπει οι σχετικές διατάξεις να ερμηνευθούν

⁶⁸ Γνωμοδότηση Νομικού Συμβουλίου του Κράτους υπ' αριθμ 434/2009 Ελληνική ιθαγένεια. Δυνατότητα απόκτησής της με τη διαδικασία της πολιτογραφήσεως από ψυχικώς ή νοητικώς νοσούντα αλλοδαπό, τειθέμενο υπό πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση ή μη

με τέτοιο άκαμπτο τρόπο ώστε τα άτομα που πάσχουν από σοβαρό νοητικό ή ψυχικό πρόβλημα να στερούνται δια βίου και χωρίς καμιά εξαίρεση του δικαιώματος να υποβάλουν αίτηση πολιτογράφησης. Αναφορικά με το ζήτημα της ορκωμοσίας γίνεται δεκτό ότι νομίμως ο όρκος δίνεται από τον νόμιμο εκπρόσωπο του ατόμου με τη νοητική ή ψυχική αναπηρία, το δικαστικό συμπαραστάτη του.

8.1.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Η αναπηρία δεν αποτελεί λόγο διάκρισης και διαφορετικής μεταχείρισης και παρατηρείται, επί της αρχής, συμβατότητα με το άρθρο 18 της Σύμβασης. Τα ζητήματα που ανακύπτουν στην εφαρμογή της νομοθεσίας ουσιαστικά δεν αποτελούν διακρίσεις έναντι των ατόμων με αναπηρία αλλά απορρέουν από ελλείψεις, ασυμβατότητες και προβλήματα του γενικού θεσμικού πλαισίου που διέπει την προσβασιμότητα, την επικοινωνία με τη δημόσια διοίκηση, τη δικαιοπρακτική ικανότητα και τις εύλογες προσαρμογές. Στην πλειονότητά τους, τα επιμέρους ζητήματα έχουν αντιμετωπιστεί στις ενότητες για τα άρθρα 9 και 12 της Σύμβασης.

Τα προβλήματα που καταγράφονται στην πράξη αντιμετωπίστηκαν με την έκδοση εγκυκλίων. Ωστόσο, ανάλογα θέματα θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν χωρίς να απαιτείται οποιαδήποτε ερμηνευτική παρέμβαση αν:

- Το Κράτος αναπτύξει συστηματικά και οργανωμένα προγράμματα κατάρτισης των υπαλλήλων του αναφορικά με τα θέματα των ατόμων με αναπηρία και την υποχρέωση εύλογων προσαρμογών.
- Αν εφαρμοστούν οι προβλέψεις σχετικά με την προσβασιμότητα τόσο σε υποδομές, όσο κυρίως, και σε υπηρεσίες και στην επικοινωνία του πολίτη με τις δημόσιες υπηρεσίες. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η ρητή πρόβλεψη για την υποχρέωση της διοίκησης να επικοινωνεί στην ελληνική νοηματική γλώσσα δεν θα έθετε πρόβλημα, προκειμένου άτομα με κωφλαλία να μπορέσουν να δώσουν την απαιτούμενη από το νόμο συνέντευξη για την απόκτηση της ιθαγένειας.
- Αντίστοιχα, η ρητή κατοχύρωση της υποχρέωσης της διοίκησης να προχωρά σε εύλογες προσαρμογές για άτομα με αναπηρία θα κάλυπτε τη δυνατότητα διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα ή και οποιαδήποτε άλλη προσαρμογή ή και χρήση εναλλακτικών τρόπων επικοινωνίας.

Τα ζητήματα που απορρέουν για άτομα που βρίσκονται σε καθεστώς πλήρους δικαστικής συμπαράστασης και ο σχετικός προβληματισμός αναπτύσσονται σε σχέση με το άρθρο 12 της Σύμβασης.

8.2 Ελευθερία της έκφρασης και της γνώμης και πρόσβαση στην πληροφορία – Άρθρο 21

8.2.1 Το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης και της γνώμης και της πρόσβασης στην πληροφορία όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης και κατάθεσης γνώμης και το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφόρηση καλύπτονται από το άρθρο 21 της Σύμβασης. Η Σύμβαση αποσκοπεί να κατοχυρώσει όχι τα δικαιώματα καθαυτά αλλά τη δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία να τα ασκούν σε ίση βάση με τους άλλους και με μέσα και μορφές επικοινωνίας της επιλογής τους. Για την ίση άσκηση του δικαιώματος αυτού δύο στοιχεία είναι τα ιδιαίτερος σημαντικά: αφενός η διασφάλιση ανεμπόδιστης πρόσβασης σε πληροφορίες και αφετέρου η δυνατότητα του ατόμου να εκφράζει και να επικοινωνεί τις απόψεις του με όποιον τρόπο μπορεί και θέλει.

8.2.2 Το δικαίωμα για ελευθερία έκφρασης και γνώμης και πρόσβασης στην πληροφορία στην ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 21 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η ελευθερία της έκφρασης και η πρόσβαση στην πληροφορία είναι δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα, σε διεθνείς συμβάσεις που έχει κυρώσει η χώρα μας αλλά και στην ελληνική νομοθεσία. Το Σύνταγμα προστατεύει την ελευθερία έκφρασης στο άρθρο 14 παρ. 1. σύμφωνα με το οποίο *«Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους»*. Η συνταγματική διάταξη καθιερώνει το ατομικό δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση αλλά και τη θεσμική εγγύηση της ελεύθερης και πλουραλιστικής διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, που συνδέεται και με το δικαίωμα στην πληροφόρηση του άρθρου 5 Α παρ. 1⁶⁹. Η συνταγματική διάταξη δεν διακρίνει τους φορείς του δικαιώματος. Με το άρθρο 5 Α, που προστέθηκε στο ελληνικό Σύνταγμα με την Αναθεώρηση

⁶⁹ Βλ. Κώστας Χ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006

του 2001, καθιερώνεται ειδικότερα το γενικό δικαίωμα στην πληροφόρηση αλλά και το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας.

Ειδικά για την πληροφόρηση και την πρόσβαση στη διοικητική πληροφορία για τα άτομα με αναπηρία, υπάρχουν διάσπαρτες διατάξεις στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο. Η πρώτη γενική αναφορά στην προσβασιμότητα της πληροφορίας περιλαμβάνεται στο Νόμο 2430/1996 με τον οποίο υιοθετούνται οι κανόνες ίσων ευκαιριών για τα άτομα με ειδικές ανάγκες οι οποίοι εγκρίθηκαν το 1993 από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων, Εθνών. Άλλες αναφορές αφορούν κυρίως την πρόσβασή των ατόμων με αναπηρία στις πληροφορίες των υπηρεσιών του δημοσίου. Ο Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας δεν εξαιρεί τα άτομα με αναπηρία από το γενικό δικαίωμα πρόσβασης στα διοικητικά έγγραφα, ενώ σύμφωνα με το Νόμο 3448/2006 τα άτομα με αναπηρία θα πρέπει να διευκολύνονται στην αναζήτηση εγγράφων από υπηρεσίες του δημοσίου τομέα.

Οι διάσπαρτες αυτές διατάξεις έχουν ερμηνευθεί με εγκυκλίους που αφορούν στην εξυπηρέτηση κατά προτεραιότητα των ατόμων με αναπηρία και στην παροχή διευκολύνσεων για τα ΑμεΑ στις δημόσιες υπηρεσίες. Υπάρχει πρόβλεψη για ύπαρξη ειδικών εντύπων με κατάλληλη μεγέθυνση του κειμένου για διευκόλυνση ατόμων με προβλήματα μερικής όρασης, ωστόσο, δεν υπάρχει ανάλογη πρόβλεψη για ειδικότερες ανάγκες πχ διερμηνέα νοηματικής για άτομα με προβλήματα ακοής, «ζωντανή» βοήθεια κ.λπ.

Τα τελευταία χρόνια σημαντικές πρωτοβουλίες αφορούν κυρίως την πρόσβαση στην ηλεκτρονική πληροφορία και ιδίως στις ιστοσελίδες για τις οποίες έχουν αναπτυχθεί διεθνείς κατευθυντήριες γραμμές⁷⁰ και οδηγίες προσβασιμότητας περιεχομένου του παγκόσμιου ιστού από την πρωτοβουλία Web Accessibility Initiative (WAI) του διεθνούς οργανισμού World Wide Web Consortium (W3C). *Οι προδιαγραφές αυτές δεν είναι άμεσα δεσμευτικές. Καθίστανται ωστόσο έμμεσα δεσμευτικές στο βαθμό που η διασφάλιση συγκεκριμένων προδιαγραφών προσβασιμότητας αποτελεί προϋπόθεση για τη χρηματοδότηση δράσεων μέσω του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς.*

Η πρόσβαση και πληροφόρηση των πολιτών στη νομοθεσία, διοικητικές αποφάσεις και πράξεις επιτυγχάνεται μέσα από την ελεύθερη πρόσβαση στην ιστοσελίδα του Εθνικού Τυπογραφείου, μέσω της υποχρεωτικής ανάρτησης νόμων και πράξεων των κυβερνητικών, διοικητικών και

⁷⁰ COM (2005) 425, Ανακοίνωση της επιτροπής στο συμβούλιο, στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, στην ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή και στην επιτροπή περιφερειών, Ηλεκτρονική προσβασιμότητα [SEC(2005)1095]

αυτοδιοικητικών οργάνων στο διαδίκτυο μέσω του Προγράμματος «Διαύγεια» και μέσα από την υποχρέωση κάθε δημόσιου φορέα να διαθέτει ενημερωμένη ιστοσελίδα. Στην πράξη ωστόσο, ούτε η ιστοσελίδα του Εθνικού Τυπογραφείου ούτε η ιστοσελίδα του «Διαύγεια» είναι προσβάσιμες σε άτομα με αναπηρίες.

Ειδικά για ηλεκτρονικές υπηρεσίες, ο Νόμος 3979/2011 αναφέρεται σε μέτρα που πρέπει να ληφθούν προκειμένου, ειδικά τα άτομα με αναπηρία, να έχουν πρόσβαση στις ηλεκτρονικά παρεχόμενες πληροφορίες, αλλά και σε «υποστηρικτικές τεχνολογίες» εννοώντας «ΤΠΕ, όπως υλικό υπολογιστή, λογισμικό, εφαρμογές, εργαλεία ανάπτυξης, και βοηθήματα, για άτομα με αναπηρία γενικά ή και εξειδικευμένα για συγκεκριμένους τύπους αναπηρίας».

Σύμφωνα με τη μελέτη Measuring Progress of eAccessibility in Europe⁷¹, για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που ολοκληρώθηκε το 2008, σε ό,τι αφορά το διαδίκτυο, από 12 ιστοσελίδες «κλειδιά» που μελετήθηκαν τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα καμία δεν πληρούσε έστω και τα ελάχιστα κριτήρια προσβασιμότητας. Πλέον πρόσφατα στοιχεία δεν εντοπίστηκαν. Περαιτέρω, Μελέτη από το Παρατηρητήριο για την Κοινωνία της Πληροφορίας με τίτλο «Εκτίμηση Ψηφιακού Χάσματος για ΑμεΑ, μετανάστες και άτομα 3ης ηλικίας στην Ελλάδα: Αποτελέσματα, συμπεράσματα και προτάσεις» (Οκτώβριος 2007) διαπιστώνει σημαντικά προβλήματα στην πράξη, αναφορικά με την παροχή ηλεκτρονικών πληροφοριών και υπηρεσιών μέσω του διαδικτύου. Στο πλαίσιο της μελέτης, μεταξύ άλλων, εξετάστηκαν και αξιολογήθηκαν οι 12 βασικές ηλεκτρονικές υπηρεσίες προς τους πολίτες, όπως έχουν οριστεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, και στη συνέχεια οι δικτυακοί τόποι των Περιφερειών, Νομαρχιών και των Δήμων και φορέων του ευρύτερου δημόσιου τομέα που παρέχουν υπηρεσίες στις εξεταζόμενες πληθυσμιακές ομάδες. Ειδικότερα, αναλύθηκαν ως προς την συμμόρφωσή τους με τα πρότυπα προσβασιμότητας που έχουν καθιερωθεί από τον οργανισμό Web Accessibility Initiative – WAI. Η εξέταση δεν αφορούσε απαραίτητα την αρχική σελίδα, αφού σε πολλές περιπτώσεις είναι απλά εισαγωγική (π.χ. για επιλογή γλώσσας), αλλά στην κεντρική σελίδα του φορέα, όπου βρίσκεται το κύριο μενού των περιεχομένων της. Επίσης, εξετάστηκε το εάν έχει αξιολογηθεί το επίπεδο προσβασιμότητας του δικτυακού τόπου με κριτήριο την ύπαρξη στην ιστοσελίδα του αντίστοιχου εικονιδίου συμμόρφωσης. Συνολικά καταγράφηκαν 12 ηλεκτρονικές υπηρεσίες που προσφέρονται από 69 φορείς, εκ των οποίων μόνο έξι διαπιστώθηκε συμμορφώνονται με το πρότυπο WAI-A και άλλοι δύο με το πρότυπο WAI-

⁷¹ <http://www.eaccessibility-progress.eu/country-profiles/greece/>

ΑΑ. Από τις 12 παρεχόμενες κατηγορίες βασικών ηλεκτρονικών υπηρεσιών, μόνο το Υπουργείο Υγείας διέθετε εικονίδιο στην ιστοσελίδα του που πιστοποιεί ότι συμμορφώνεται με το πρότυπο WAI-AA (επίπεδο 2). Οι υπόλοιπες δεν το διαθέτουν, επομένως είναι αμφίβολο ότι συμμορφώνονται με αυτό.

Συνεπώς οι γενικές προβλέψεις της νομοθεσίας σχετικά με μέτρα προσβασιμότητας της δημόσιας πληροφορίας, της ηλεκτρονικής πληροφορίας και των ηλεκτρονικών υπηρεσιών δεν φαίνεται να εφαρμόζονται και να είναι κατά τούτο αποτελεσματικές. Στην πράξη, η μόνη έμμεση –αλλά αποτελεσματική– δέσμευση είναι η υποχρέωση συμμόρφωσης με τις ελάχιστες προδιαγραφές προσβασιμότητας που προβλέπονται στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς για δράσεις που θα ενταχθούν και θα χρηματοδοτηθούν από αυτό.

Βασικό σημείο απόκλισης από τις απαιτήσεις της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία είναι η έλλειψη ρητής κατοχύρωσης και υποχρεωτικής αξιοποίησης μέσων και μορφών επικοινωνίας προσιτά για τα άτομα με αναπηρία (όπως για παράδειγμα γραφή Μπράιγ ή νοηματική γλώσσα) από όλους τους δημόσιους φορείς. Η έλλειψη αυτή στερεί στα άτομα με αναπηρία όχι το δικαίωμα να εκφραστούν ελεύθερα και να καταθέσουν τις απόψεις τους, όποτε και όπως αυτά θέλουν, αλλά το δικαίωμα αυτά να γίνουν κατανοητά.

Η νοηματική γλώσσα αναγνωρίζεται ρητά ως επίσημη γλώσσα επικοινωνίας των κωφών μαθητών στην εκπαίδευση. Ωστόσο, σε επίπεδο πολιτείας, δεν καταγράφονται ειδικά μέτρα προκειμένου να διευκολύνεται η διευρυμένη χρήση τρόπων και μέσων επικοινωνίας της επιλογής των ατόμων με αναπηρία. Προγράμματα διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα σε κωφά άτομα εφαρμόζονται (με επιχορήγηση του κράτους) από την Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος για την εξυπηρέτησή τους σε νοσοκομεία, δημόσιες υπηρεσίες κ.λπ. Ωστόσο, λόγω της οικονομικής κρίσης και οικονομικών περικοπών, ανακοινώθηκε το Σεπτέμβριο του 2011 η διακοπή του προγράμματος.⁷²

Ρυθμίσεις που αφορούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και την πληροφορία που αυτά υποχρεούνται να παρέχουν σε άτομα με αναπηρίες περιλαμβάνονται στο Νόμο 2328/1995, σύμφωνα με τον οποίο υπάρχει

72

http://www.omke.gr/files/uploads/Diamartyria_gia_tin_katargisi_tou_Programmatos_Diermineias_ENG.pdf

υποχρέωση για δελτίο ειδήσεων καθώς και άλλο πρόγραμμα στη νοηματική γλώσσα, με ταυτόχρονη αναγραφή ειδικών υποτίτλων.

Ωστόσο, η παροχή πληροφοριών από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας φαίνεται ελάχιστα και υπό όρους προσβάσιμη. Σύμφωνα με τη μελέτη *Measuring Progress of eAccessibility in Europe* που ολοκληρώθηκε το 2008, η έρευνα στα δύο κύρια δημόσια τηλεοπτικά κανάλια κατέγραψε μικρό αριθμό εθνικών προγραμμάτων με υποτιτλισμό, σε ποσοστό χαμηλότερο του 1% του συνόλου των εθνικών προγραμμάτων τους. Και τα δύο παρείχαν περιορισμένο αριθμό προγραμμάτων με σήμανση (για άτομα με προβλήματα ακοής), σε ποσοστό μικρότερο του 1% των προγραμμάτων τους. Κανένα από τα δύο κανάλια δεν παρείχε προγράμματα με ηχητική υποστήριξη (για τη βοήθεια ατόμων με προβλήματα όρασης).

Σε ό, τι αφορά τον ιδιωτικό τομέα δεν υπάρχει συγκεκριμένη νομική υποχρέωση ώστε πληροφόρηση ή ηλεκτρονικές υπηρεσίες που παρέχει στο ευρύ κοινό να είναι προσβάσιμες στα άτομα με αναπηρία. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι, ακόμη και οι φορείς του ιδιωτικού τομέα, δεν αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες ως καταναλωτές των υπηρεσιών τους.

8.2.3 Συμπεράσματα - Κατευθύνσεις αλλαγών

Καταγράφονται αρκετές αποκλίσεις στη συμβατότητα του ελληνικού θεσμικού πλαισίου σε σχέση με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 21 της Σύμβασης. Συγκεκριμένα,

- Το θεσμικό πλαίσιο δεν αποτυπώνει ρητά και με σαφήνεια την υποχρέωση της δημόσιας διοίκησης να επικοινωνεί με τα άτομα με αναπηρία με μορφές και τρόπους προσβάσιμους σε αυτά είτε αυτό αφορά την πρόσβαση σε διοικητικά έγγραφα είτε σε δημόσια πληροφορία είτε σε απλή πληροφορία είτε σε ηλεκτρονική πληροφορία και υπηρεσίες. Οι παρεμβάσεις που καταγράφονται έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα και δεν λαμβάνουν υπόψη όλες τις μορφές αναπηρίας. *Προτείνεται η εισαγωγή στον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας ρητών υποχρεώσεων για τη δημόσια διοίκηση να επικοινωνεί με τρόπους προσβάσιμους στα άτομα με αναπηρία, να αφαιρεί εμπόδια στην επικοινωνία και πληροφόρηση και να παρέχει εύλογες προσαρμογές για την ενημέρωση και πληροφόρηση των ατόμων με αναπηρία σε ίση βάση με τους λοιπούς πολίτες.*
- Η νοηματική γλώσσα (όπως άλλωστε και οποιοσδήποτε άλλος ειδικός τρόπος επικοινωνίας για άτομα με αναπηρία) δεν

αναγνωρίζεται ως επίσημη γλώσσα επικοινωνίας πέρα από την εκπαίδευση. Προτείνεται η ρητή αναγνώριση της νοηματικής γλώσσας αλλά και εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας και υποχρέωση της διοίκησης να επικοινωνεί σε αυτές στις σχέσεις της με τους πολίτες με αναπηρία.

- Οι δημόσιοι δικτυακοί τόποι και η πληροφόρηση που παρέχεται από αυτούς είναι πρακτικά απροσπέλαστοι από τα άτομα με αναπηρίες. Οι σχετικές νομοθετικές επιταγές προκειμένου να καταστούν προσβάσιμοι είναι αρκετά πρόσφατες και στην πράξη δεν έχουν εφαρμοστεί ή έχουν εφαρμοστεί μερικώς. Οι διεθνείς προδιαγραφές και πρότυπα προσβασιμότητας που αφορούν την πρόσβαση σε σελίδες του διαδικτύου δεν έμμεσα μόνο υποχρεωτικό χαρακτήρα μέσω των απαιτήσεων χρηματοδότησης και επιλεξιμότητας συγκεκριμένων υπηρεσιών που θέτει το ΕΣΠΑ. Προτείνεται η εξειδίκευση και συγκεκριμενοποίηση των ισχυουσών διατάξεων και η επέκτασή τους σε όλες τις μορφές δημόσιας πληροφορίας (νομοθεσία, διοικητικά έγγραφα κ.λπ.).
- Δεν υπάρχει νομική υποχρέωση αλλά ούτε και μέτρα (πέραν των προϋποθέσεων χρηματοδότησης από το ΕΣΠΑ) για την ενθάρρυνση της προσβασιμότητας από ιδιωτικούς φορείς που παρέχουν υπηρεσίες στο ευρύ κοινό.
- Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας παρέχουν περιορισμένες πληροφορίες προσβάσιμες στα άτομα με αναπηρία, ενώ δεν τηρείται πάντα η σχετική νομοθεσία καθώς ακόμη και τα δημόσια μέσα ενημέρωσης δεν συμμορφώνονται απόλυτα με τις νομοθετικές προβλέψεις

Προτείνεται η συστηματική παρακολούθηση της εφαρμογής της ισχύουσας νομοθεσίας σε ό,τι αφορά τις υποχρεώσεις του δημοσίου τομέα.

8.3 Σεβασμός της ιδιωτικής ζωής - Άρθρο 22

8.3.1 Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Τα άτομα με αναπηρία απολαμβάνουν το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής τους ζωής σε ίση βάση με όλους τους υπόλοιπους πολίτες, όπως ορίζεται στο άρθρο 22 της Σύμβασης. Με βάση την επιταγή αυτή, η εθνική νομοθεσία θα πρέπει να καλύπτει και να προστατεύει επαρκώς και τα

άτομα με αναπηρία, τα οποία δεν μπορούν να υπόκεινται σε αυθαίρετη ή παράνομη παρενόχληση στην ιδιωτική τους ζωή, την οικογένεια, την κατοικία, την αλληλογραφία ή άλλες μορφές επικοινωνίας και δεν επιτρέπεται να υφίστανται παράνομες επιθέσεις κατά της τιμής ή της υπόληψής τους. Το απόρρητο των πληροφοριών για το πρόσωπο, την υγεία, την αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρίες προστατεύεται σε ίση βάση με όλους τους υπόλοιπους πολίτες.

Η προστασία που παρέχει το άρθρο 22 ισχύει ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής ή τις διευθετήσεις διαβίωσης των ατόμων με αναπηρία. Ισχύει επίσης τόσο σε περίπτωση που τα άτομα διαμένουν μόνα τους ή με την οικογένειά τους ή σε ιδρύματα ή σε άλλου είδους κοινοτικές δομές. Αντικείμενο της προστασίας αποτελούν και οι ιατρικοί φάκελοι και τα ιατρικά αρχεία των ατόμων με αναπηρία. Επιπλέον, με βάση τα όσα ορίζει η Σύμβαση, τα κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν μέτρα για να διασφαλίσουν πως τα άτομα με αναπηρία δεν θα υποβάλλονται σε καθεστώς απομόνωσης (από το περιβάλλον και την οικογένειά τους), με πρόσχημα την προστασία και το σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής.

8.3.2 Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής στην ελληνική έννομη τάξη

Η προστασία της ιδιωτικής ζωής κατέχει κεντρική θέση στο Σύνταγμα καθώς καθιερώνεται «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου» ως «πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» (άρθρο 2). Η διάταξη αυτή περιλαμβάνεται στις βασικές διατάξεις του Συντάγματος και δεν μπορεί να αναθεωρηθεί ή να ανασταλεί η ισχύς της. Δικαιούχοι του δικαιώματος είναι το σύνολο των φυσικών προσώπων, χωρίς οποιαδήποτε διάκριση, ενώ η κατοχύρωση της αξίας του ανθρώπου είναι απαραβίαστη, δεν υπόκειται σε κανέναν περιορισμό και σε καμία επιφύλαξη νόμου. Ακόμη, σύμφωνα με το άρθρο 106 παρ. 2 «η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας...».

Η θεμελιώδης σημασία του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή διαπιστώνεται και από το γεγονός πως το Σύνταγμα κατοχυρώνει τόσο το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής όσο και το άσυλο της κατοικίας (άρθρο 9) αλλά και το απαραβίαστο της ανταποκρίσεως και επικοινωνίας (άρθρο 19) για το σύνολο των ανθρώπων και όχι μόνο για τους Έλληνες πολίτες, ενώ σε περίπτωση παραβίασης του ασύλου της κατοικίας το ίδιο το Σύνταγμα προβλέπει την ποινική και αστική ευθύνη των παραβατών⁷³.

⁷³ Βλ. Π.Δ.Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Αντ.Ν.Σάκκουλα, 1991

Ακόμη Στο άρθρο 9Α του Συντάγματος κατοχυρώνεται το δικαίωμα της ηλεκτρονικής αυτοδιάθεσης και η προστασία και της ιδιωτικής ζωής από ανάλογες απειλές. Φορείς των προαναφερόμενων συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων είναι το σύνολο των πολιτών και, επομένως, και τα άτομα με αναπηρία.

Οι συνταγματικές επιταγές που αφορούν την προστασία της ιδιωτικής ζωής εξειδικεύονται στη νομοθεσία μέσα από επιμέρους διατάξεις και θεσμούς που αφορούν στο απόρρητο των επικοινωνιών και στην προστασία προσωπικών δεδομένων. Συγκεκριμένα:

Με το Νόμο 2472/1997 ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995 *«για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών»*. Αντικείμενό του είναι η θέσπιση των προϋποθέσεων για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προς προστασία των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών των φυσικών προσώπων και ιδίως της ιδιωτικής ζωής. Ακόμη, προβλέπεται η σύσταση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Σε ό,τι αφορά τις επικοινωνίες, με το Νόμο 3115/2003 συστήθηκε η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, ανεξάρτητη αρχή που υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο. Θέματα που αφορούν στο προσωπικό απόρρητο, αναφορικά με τη σχέση γιατρού και ασθενή, ρυθμίζονται στον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (ν. 3418/2005), όπου ειδική αναφορά γίνεται στον τομέα της φροντίδας της ψυχικής υγείας, όπου δεν επιτρέπεται στον ψυχίατρο να επωφεληθεί από τη θεραπευτική του σχέση με τον άνθρωπο που πάσχει από ψυχικές διαταραχές και να επιτρέψει να υπεισέλθουν στη θεραπεία ανάρμοστες προσωπικές επιθυμίες, συναισθήματα, προκαταλήψεις και πεποιθήσεις, ούτε να χρησιμοποιήσει πληροφορίες που έχουν αποκτηθεί, κατά τη σχέση αυτή, για προσωπικούς λόγους, οικονομικά ή ακαδημαϊκά οφέλη. Επιτρέπεται η παραβίαση του απορρήτου, μόνον όταν η τήρηση του θα μπορούσε να επιφέρει σοβαρή σωματική ή ψυχική βλάβη σε αυτόν που πάσχει από ψυχικές διαταραχές ή σε τρίτο πρόσωπο.

Στο θεσμικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη δημιουργία δομών αποϊδρυματοποίησης των ψυχικά ασθενών στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης (όπως αναφέρθηκε στην ενότητα που αφορά το Άρθρο 19 της ΣΔΑΑ) ρυθμίζονται και θέματα που αφορούν στην καθημερινή διαβίωση των φιλοξενούμενων σε αυτές και διασφάλιση βασικών προϋποθέσεων ιδιωτικότητας σε σχέση με τον αριθμό των φιλοξενούμενων σε κάθε δωμάτιο κ.λπ.

8.3.3 Η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 22 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το θεσμικό πλαίσιο διασφαλίζει το δικαίωμα όλων των ατόμων και συνεπώς και των ατόμων με αναπηρία, να απολαμβάνουν χωρίς παραβιάσεις, το απόρρητο της ιδιωτικής τους σφάιρας, το απόρρητο της επικοινωνίας τους και το απόρρητο των πληροφοριών που αφορούν προσωπικά τους στοιχεία ή στοιχεία της υγείας τους. Οι συγκεκριμένοι κανόνες καλύπτουν και τους χώρους διαβίωσης των ατόμων με αναπηρία εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος, τα ιδρύματα ή τις κοινοτικές ή άλλου είδους δομές που μπορεί να φιλοξενούν άτομα με αναπηρία.

Τα βασικά ζητήματα που τίθενται στην πράξη σε σχέση με την εφαρμογή του άρθρου 22 αφορούν τη χρήση κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης σε χώρους φιλοξενίας ατόμων με αναπηρία (ανάλογες πρακτικές έχουν αναφερθεί σε δομές και φορείς που φιλοξενούν άτομα με αναπηρία), θέματα ιατρικού απορρήτου και θέματα ουσιαστικής προστασίας από προσβολές των δικαιωμάτων τους.

Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα έχει ασχοληθεί με θέματα που αφορούν την ιδιωτική ζωή και το προσωπικό απόρρητο και σε ειδικές περιπτώσεις αναπηρίας. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στην Ετήσια Έκθεσή της για το 2010, απάντησε σε ερωτήματα φορέων φροντίδας και περίθαλψης παιδιών με αναπηρία ή χρόνιες παθήσεις σχετικά με το *αν μπορούν να εγκαταστήσουν κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης για τη φροντίδα των παιδιών*. Η Αρχή επισήμανε ότι η χρήση βιντεοεπιτήρησης στις περιπτώσεις αυτές αποτελεί επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, η οποία πρέπει να γνωστοποιηθεί ειδικά και μπορεί να επιτραπεί μόνο μετά από άδειά της. Η ανάγκη χρήσης καμερών πρέπει να τεκμηριώνεται από επιτροπή αποτελούμενη από αρμόδιο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό. Παράλληλα δόθηκαν κατευθύνσεις για τις προϋποθέσεις, υπό τις οποίες θα μπορούσε μια τέτοια επεξεργασία να είναι νόμιμη. Η λειτουργία κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης επιτρέπεται κατ' εξαίρεση χωρίς τη συγκατάθεση των υποκειμένων της επεξεργασίας, με σκοπό την προστασία προσώπων ή αγαθών. Η αναγκαιότητα τοποθέτησής τους καθώς και ο προσδιορισμός των σημείων λήψης εικόνας πρέπει να είναι αποτέλεσμα προσεκτικής μελέτης των υπευθύνων επεξεργασίας, ώστε η χρήση του κλειστού κυκλώματος να πραγματοποιείται μόνο όταν δεν υπάρχει άλλο εναλλακτικό μέσο προστασίας, ενώ, ταυτόχρονα, δεν πρέπει να προσβάλλονται υπέρμετρα δικαιώματα και συμφέροντα των παρακολουθούμενων προσώπων.

Το θέμα της λειτουργίας κλειστού κυκλώματος τηλεόρασης σε στεγαστικές δομές έχει επισημάνει και η Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές, όπως προκύπτει από τις Εκθέσεις που έχει συντάξει για τις περιόδους από τον Απρίλιο 2000 ως Νοέμβριο 2004, Σεπτέμβριο 2005 ως Σεπτέμβριο 2007 και Οκτώβριο 2008 ως Σεπτέμβριο 2009. Μετά από σχετική γνωμοδότησή της, σε συνδυασμό και με τις αποφάσεις της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα το Υπουργείο Υγείας προχώρησε στην έκδοση εγκυκλίου (Υ5β/Γ./οικ.53127/11-11-2008) ζητώντας από όλες τις μονάδες που έχουν εγκαταστήσει ανάλογο εξοπλισμό να διακόψουν άμεσα τη λειτουργία του. Όπως αναφέρεται στο έγγραφο της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας, η χρήση καμερών κλειστού κυκλώματος τηλεόρασης στις στεγαστικές ψυχιατρικές δομές αντίκειται στις κείμενες διατάξεις, καθώς προσβάλλει την προσωπικότητα και παραβιάζει την ιδιωτική ζωή του ατόμου. Σε περιπτώσεις που συντρέχουν ειδικοί λόγοι, που αφορούν την ασφάλεια κάποιου ή κάποιων ενοίκων, θα πρέπει να υποβληθεί ανάλογο αιτιολογημένο αίτημα προς την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου για τη λειτουργία κάμερας αποκλειστικά και μόνο σε συγκεκριμένο χώρο, συγκεκριμένου ενοίκου-ασθενή.

Σε θέματα που αφορούν το ιατρικό απόρρητο τα άτομα με αναπηρία προστατεύονται σε ίση βάση με τα υπόλοιπα άτομα. Η άρση του απορρήτου για προσωπικά στοιχεία, θέματα υγείας και αποκατάστασης επιτρέπεται με βάση κοινούς κανόνες. Σε ορισμένες περιπτώσεις είναι εφικτή η άρση του απορρήτου για συγκεκριμένους λόγους. Με το θέμα του ιατρικού απορρήτου ασχολήθηκε η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα με την απόφασή 37/2010. Σε αυτή παρέχει την άδεια σε ψυχιατρική κλινική να χορηγήσει σε αιτούσα αντίγραφο δεδομένων του πρώην συζύγου της, για το αν εκείνος νοσηλεύτηκε ή όχι σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα πάσχοντας από ψυχική ή νευρολογική νόσο, αποκλειστικά και μόνο για χρήση ενώπιον των αρμόδιων διοικητικών και δικαστικών αρχών (στη μεταξύ τους διαμάχη για την επιμέλεια ανήλικων τέκνων τους). Προηγουμένως η κλινική οφείλει να ενημερώσει το άτομο που αφορά το ιατρικό αρχείο για τη διαβίβαση των δεδομένων του στην αιτούσα. Η κατ' εξαίρεση πρόσβαση τρίτου σε ιατρικά αρχεία ασθενή επιτρέπεται σε όργανα της Ελληνικής Πολιτείας, που με βάση τις καταστατικές τους διατάξεις έχουν τέτοιο δικαίωμα και αρμοδιότητα, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι τα δικαστήρια. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται και η συλλογή και η επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων, καθώς και η ίδρυση και λειτουργία σχετικού αρχείου, ύστερα από άδεια της Αρχής, όταν η επεξεργασία αφορά δεδομένα που δημοσιοποιεί το ίδιο το

υποκείμενο ή είναι αναγκαία για την αναγνώριση, άσκηση ή υπεράσπιση δικαιώματος ενώπιον δικαστηρίου ή πειθαρχικού οργάνου.

Με το παραπάνω σκεπτικό η Αρχή στην απόφασή της 3/2010 έδωσε το δικαίωμα σε Υγειονομικές Επιτροπές να χορηγήσουν σε αιτούντα βεβαίωση σχετικά με την κατάσταση της υγείας τρίτου προσώπου και ειδικότερα το ποσοστό αναπηρίας και την αιτία της αναπηρίας που αυτός επικαλείται σε δικαστική διαμάχη. Το ίδιο δικαίωμα έδωσε και στις αποφάσεις 108/2011 και 92/2011 όπου οι αιτούντες ζητούν στοιχεία για εν διαστάσει συζύγους με τους οποίους βρίσκονται σε δικαστική διαμάχη για την επιμέλεια ανήλικων τέκνων. Επίσης το ίδιο σκεπτικό ακολουθεί και στην απόφαση 93/2011 όπου αδελφός ζητά από ψυχιατρική κλινική βεβαίωση και έκθεση νοσηλείας της αδελφής του, στην οποία να αναφέρεται αναλυτικά η πάθησή της και η αδυναμία της λόγω αυτής να φροντίζει τις υποθέσεις της εν όλω ή εν μέρει, προκειμένου να τη θέσει σε δικαστική συμπαράσταση.

Ακόμη, σε απόφασή της με θέμα «Δυνατότητα πρόσβασης των Ασφαλιστικών Οργανισμών αρμοδιότητας Γεν. Γραμματείας Κοιν. Ασφαλίσεων και του Δημοσίου στα αρχεία των οροθετικών και ασθενών με λοίμωξη HIV/AIDS του Κέντρου Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (Κ.Ε.Ε.Λ.) για την πραγματοποίηση ελέγχων με εξουσιοδοτημένα όργανά τους», η Αρχή έκρινε πως τα Ασφαλιστικά Ταμεία μπορούν να έχουν πρόσβαση στα αρχεία, ορίζοντας συγκεκριμένη διαδικασία: έγγραφη ενημέρωση του ΚΕΕΛ, χρήση κωδικού και όχι ονόματος ασθενούς, το οποίο δεν θα γνωρίζει ούτε ο ελεγκτής γιατρός, της υψηλότερης ιεραρχικής βαθμίδας, του ασφαλιστικού ταμείου, ενώ σε περίπτωση που κριθεί απαραίτητη η αποκάλυψη του ονόματος, αυτή θα πρέπει να γίνεται αποκλειστικά με ασφαλείς διαδικασίες και όχι μέσω φαξ, ηλεκτρονικού ή συμβατικού ταχυδρομείου.

Σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους, τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα να απευθύνονται στις αρμόδιες αρχές για την προάσπιση των δικαιωμάτων τους (Άρθρο 10 του Συντάγματος) και να κάνουν χρήση των ενδεδειγμένων ένδικων μέσων στην αστική ή και ποινική διαδικασία. Τα ειδικά θέματα που άπτονται της πρόσβασης στη δικαιοσύνη εξετάζεται διεξοδικά στην ενότητα που αφορά το άρθρο 13 της Σύμβασης.

8.3.4 Κατευθύνσεις αλλαγών

Το θεσμικό πλαίσιο καλύπτει επί της αρχής τις απαιτήσεις που απορρέουν από το άρθρο 22 της Σύμβασης, αλλά το γεγονός πως, στο σύνολο της ελληνικής νομοθεσίας, δεν λαμβάνονται εξ αρχής υπόψη τα ειδικά θέματα

που μπορεί να αφορούν τα άτομα με αναπηρία σε κάθε τομέα της ζωής τους, δημιουργεί αρκετές φορές προβλήματα στην πράξη.

Η ιδιωτική ζωή των ατόμων με αναπηρία, σε κάθε επίπεδο, προστατεύεται σε ίση βάση με τους υπόλοιπους. Όμως, δεν λαμβάνεται η παραμικρή μέριμνα για ειδικές συνθήκες ή παραβιάσεις που μπορεί να υφίστανται άτομα με αναπηρία που δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν ή που δεν διαθέτουν τα μέσα και τις ικανότητες να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους και να ζητήσουν έννομη προστασία.

Προς αυτή την κατεύθυνση, λοιπόν, θα ήταν σκόπιμο καταρχάς, να μελετηθούν εστιασμένα και εμπειρικά τα ειδικά προβλήματα που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία σε ό,τι αφορά την παραβίαση της ιδιωτικής τους ζωής προκειμένου να ενισχυθεί η προστασία τους με ειδικές διατάξεις.

Προτείνεται επίσης, καθώς η παραβίαση της ιδιωτικής ζωής καταγράφεται κυρίως σε φορείς φιλοξενίας ατόμων με αναπηρία, να παρακολουθείται συστηματικά από τους αρμόδιους φορείς. Προτείνεται επίσης να υπάρξει ειδική ενημέρωση των εργαζομένων σε σχετικές μονάδες και δομές καθώς και ενημέρωση των ατόμων με αναπηρία σχετικά με τα δικαιώματά τους και τις δυνατότητες παραπόνων, καταγγελιών και προσφυγών που διαθέτουν.

8.4 Σεβασμός της κατοικίας και της οικογένειας – Άρθρο 23

8.4.1 Το δικαίωμα προστασίας της κατοικίας και της οικογένειας όπως κατοχυρώνεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Τα άτομα με αναπηρίες έχουν το ίδιο δικαίωμα με τα υπόλοιπα φυσικά πρόσωπα όσον αφορά τη ζωή στο οικογενειακό περιβάλλον και στη δημιουργία της δικής τους οικογένειας. Όπως ορίζεται στη Σύμβαση, τα κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα, κατάλληλα και αποτελεσματικά μέτρα (σε νομοθετικό, διοικητικό, πολιτικό επίπεδο) προκειμένου να διασφαλίζεται πως τα άτομα με αναπηρίες δεν υφίστανται διακρίσεις σε όλα τα θέματα που έχουν σχέση με το γάμο, την οικογένεια, την πατρότητα και τις σχέσεις.

8.4.2 Το δικαίωμα για σεβασμό της κατοικίας και της οικογένειας στην ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 23 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Το Σύνταγμα (άρθρο 21 παρ.1) θέτει υπό την προστασία του Κράτους την οικογένεια, την οποία χαρακτηρίζει θεμέλιο συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, και προστατεύει ρητά το γάμο, τη μητρότητα και την παιδική ηλικία. Επιπλέον, το άρθρο 9 παρ. 1 του Συντάγματος χαρακτηρίζει ως «άσυλο» την κατοικία του καθενός και θεσπίζει το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του κάθε ατόμου, χαρακτηρίζοντάς την «απαραβίαστη». Το θέμα της προστασίας του οικογενειακού και του ιδιωτικού βίου δεν περιορίζεται στα στενά τοπικά όρια της κατοικίας του καθενός, αλλά έχει ευρύτερες διαστάσεις και εφαρμογή και σε δημόσιους χώρους.

Ο Αστικός Κώδικας ρυθμίζει τα ειδικότερα θέματα που αφορούν το γάμο, την οικογένεια, τις σχέσεις του παιδιού με τους γονείς, την επιτροπεία ανηλίκων, την αναδοχή.

Αναφορικά με τη *σύναψη γάμου*, προβλέπονται περιπτώσεις απαγόρευσης, για άτομα που αντιμετωπίζουν κυρίως θέματα ψυχικής υγείας και νοητικής διαταραχής και για άτομα που τελούν υπό καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης. Οι γονείς έχουν τη γονική μέριμνα για το ανήλικο τέκνο, ενώ σε περίπτωση που ο ένας από τους γονείς αδυνατεί να ασκήσει τη γονική μέριμνα για πραγματικούς λόγους ή γιατί είναι ανίκανος ή περιορισμένα ικανός για δικαιοπραξία, την ασκεί μόνος ο άλλος γονέας.

Η σύναψη γάμου, συνεπώς, αντιμετωπίζεται σαν ένα νομικό συμβόλαιο, που προϋποθέτει την ύπαρξη δικαιοπρακτικής ικανότητας από τα συμβαλλόμενα μέρη, δηλαδή τους μελλοννυμφους. Αυτομάτως και ξεκάθαρα το θεσμικό πλαίσιο αποκλείει τη δυνατότητα επιλογής και έκφρασης ελεύθερης βούλησης για τη σύναψη γάμου από τα άτομα με αναπηρία που στερούνται δικαιοπρακτικής ικανότητας. Τα άτομα που βρίσκονται υπό πλήρη δικαστική συμπαράσταση ουσιαστικά στερούνται του δικαιώματός τους να συνάψουν γάμο και να δημιουργήσουν οικογένεια. Στις περιπτώσεις μερικής δικαστικής συμπαράστασης, αυτό εξαρτάται αν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του δικαστικού συμπαραστάτη έχει ενταχθεί, με τη δικαστική απόφαση, και το δικαίωμα στο γάμο. Σε περιπτώσεις επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης, απαιτείται η συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη και σε περίπτωση διαφωνίας του το θέμα μπορεί να φτάσει και στο δικαστήριο, όπου θα εξεταστεί το συμφέρον του

ατόμου που τελεί υπό συμπαράσταση και θα αποφασιστεί, τελικώς, αν έχει το δικαίωμα ή όχι να συνάψει γάμο.

Ακόμη, όμως, και για άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας ή νοητική υστέρηση, που δεν τελούν υπό δικαστική συμπαράσταση το δικαίωμα στο γάμο δεν είναι αυτονόητο. Η σύναψη γάμου μπορεί να θεωρηθεί άκυρη, αν κριθεί πως το άτομο δεν είχε συνείδηση των πράξεών του ή βρισκόταν σε ψυχική ή νοητική κατάσταση τέτοια που επηρέαζε την ελεύθερη έκφραση της βούλησής του.

Το συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο θέτει περιορισμούς χωρίς, παράλληλα, να αναπτύσσονται ουσιαστικά αποτελεσματικές ασφαλιστικές δικλίδες που να αποτρέπουν την ουσιαστική στέρηση των συγκεκριμένων δικαιωμάτων από άτομα με αναπηρία. Επίσης, περιορίζεται σημαντικά η δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία που βρίσκονται σε καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης, ακόμη και μερικής, να αποφασίζουν μόνοι τους για τη ζωή τους και τον εαυτό τους. Συνεπώς, η απόλαυση από τα άτομα με αναπηρία –και κυρίως τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας και με νοητική υστέρηση- του δικαιώματος στο γάμο, στη δημιουργία οικογένειας, στην πατρότητα ή στη μητρότητα, ακόμη και στη δημιουργία προσωπικών σχέσεων, φαίνεται αρκετά επισφαλής.

Η *ανατροφή των παιδιών* είναι δικαίωμα και υποχρέωση των γονέων. Για τις περιπτώσεις που οι γονείς δεν είναι σε θέση ή δεν έχουν την ικανότητα ή τη δυνατότητα να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους, στο πλαίσιο του Αστικού Κώδικα ορίζονται συγκεκριμένες προϋποθέσεις για τις οποίες είναι επιτρεπτή ή αναγκαία η αφαίρεση της γονικής μέριμνας και συγκεκριμένες διαδικασίες με τις οποίες αυτό γίνεται. Το συμφέρον του παιδιού είναι το βασικό κριτήριο ενώ όποτε κρίνεται απαραίτητο, λαμβάνεται και η γνώμη του ίδιου του παιδιού. Στις παραπάνω περιπτώσεις η αναπηρία δεν φαίνεται να διαδραματίζει κάποιο ρόλο.

Ωστόσο, όπως επισημαίνεται σε μελέτη για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού για τα Παιδιά με νοητικές αναπηρίες⁷⁴, είναι αμφίβολο κατά πόσο μπορεί να εισακουστεί η άποψη ενός παιδιού με νοητική υστέρηση στην οικογένεια χωρίς ανάλογη εκπαίδευση των γονέων ή σε δικαστήριο χωρίς την εξασφάλιση κατάλληλης διαδικασίας με εξειδικευμένο προσωπικό. Ειδικά τα παιδιά με νοητική υστέρηση, όπως καταγράφεται στη συγκεκριμένη μελέτη, τοποθετούνται συνήθως σε ίδρυμα με αίτηση των γονέων ή του

⁷⁴ «Δικαιώματα για όλα τα παιδιά: Παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού για τα Παιδιά με νοητικές αναπηρίες» (Inclusion Europe, Πανεπιστήμιο Charles της Πράγας/Τμήμα Εκπαίδευσης), Ιανουάριος 2011, Ιωάννα Κουβαριτάκη

εισαγγελέα. Η αυτεπάγγελτη δικαστική διαδικασία για αφαίρεση της γονικής μέριμνας, λόγω αποδεδειγμένα κακής άσκησης ή για διορισμό επιτρόπου και για εισαγωγή σε ειδικό ίδρυμα δεν εφαρμόζεται. Αυτό έχει ως συνέπεια τα παιδιά και οι μετέπειτα ενήλικοι με νοητική αναπηρία να διαβιώνουν χωρίς επανεξέταση των συνθηκών στην ουσία με απόλυτη παραβίαση κάθε προσωπικής ελευθερίας έως το τέλος της ζωής τους, χωρίς καν τις νόμιμες εγγυήσεις του ακούσιου εγκλεισμού.

Οι υπηρεσίες και δομές παροχής υποστήριξης δεν φαίνεται σε καμία περίπτωση να επαρκούν για να καλύψουν αποτελεσματικά τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία. Όπως καταγράφεται στη μελέτη της ΕΣΑμεΑ, με θέμα «Άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης: οι αποκλεισμένοι ανάμεσα στους αποκλεισμένους»⁷⁵ ο αριθμός των κέντρων εκπαίδευσης και διαβίωσης για τα άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης είναι εξαιρετικά μικρός. Ως αποτέλεσμα, μεγάλος αριθμός ατόμων ζουν με τους γονείς τους (για όσο διάστημα τουλάχιστον αυτοί είναι εν ζωή) και αντιμετωπίζουν οδυνηρές καταστάσεις αποκλεισμού. Σύμφωνα με στοιχεία οργανώσεων γονέων παιδιών με βαριές αναπηρίες η ΕΣΑμεΑ καταγράφει μία «σχετικά ακριβή εικόνα» της πραγματικότητας, όπως αναφέρεται. Δημόσια σχολεία ή κέντρα ημέρας για τα παιδιά με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης δεν υπάρχουν και, συνεπώς, οι γονείς αναγκάζονται είτε να τα στείλουν σε ιδιωτικά, καταβάλλοντας σημαντικό αντίτιμο, είτε σε περίπτωση που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα ή ζουν στην επαρχία όπου δεν υπάρχουν ανάλογα κέντρα κρατούν τα παιδιά τους στο σπίτι. Το γεγονός αυτό φέρεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά του ατόμου με αναπηρία (επιθετικότητα, αυτοκαταστροφικότητα, καταστροφικότητα) και, σε κάθε περίπτωση, δεν συνάδει με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και ιδιαίτερα με το άρθρο 23 παρ.3.

Ο Συνήγορος του Παιδιού έχει επισημάνει αρκετές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρία, αναφέρονται στις εκθέσεις του πως μεγάλος αριθμός παιδιών με ψυχικές διαταραχές ή σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα δεν καλύπτονται από τις παροχές της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης και παραμένουν συχνά στο οικογενειακό τους περιβάλλον χωρίς την αναγκαία υποστήριξη ή τοποθετούνται σε

⁷⁵ Άτομα με βαριές αναπηρίες και πολλαπλές ανάγκες εξάρτησης: οι αποκλεισμένοι ανάμεσα στους αποκλεισμένους, Κείμενο Αναφοράς για τη μετάβαση από την ελλειμματική ιδρυματική φροντίδα ασυλικού τύπου ή από την έλλειψη φροντίδας και το συνακόλουθο αποκλεισμό στην οικογένεια σε ένα Εναλλακτικό Σύστημα Υποστηρικτικών Δομών και Υπηρεσιών, 2005

προνοιακές δομές ακατάλληλες για τις ανάγκες τους, με συνέπεια να κακοποιούνται από το ίδιο το σύστημα που υποτίθεται ότι τα περιθάλπει.

Αναφορικά με την *υιοθεσία*, καταρχάς, η συναίνεση των γονέων είναι απαραίτητη προκειμένου να δοθεί τέκνο τους για υιοθεσία. Ωστόσο, προβλέπονται περιπτώσεις που η συναίνεση αναπληρώνεται με «ειδικώς αιτιολογημένη» δικαστική απόφαση (1552 ΑΚ). Δικαστική αναπλήρωση της συναίνεσης ισχύει και σε περίπτωση που και οι δύο γονείς βρίσκονται σε καθεστώς στερητικής δικαστικής συμπαράστασης η οποία τους αφαιρεί και την ικανότητα να συναινούν για την υιοθεσία του παιδιού τους. Αν ανάλογη περίπτωση συντρέχει στο πρόσωπο μόνο του ενός γονέα, δικαστική απόφαση αναπληρώνει τη συναίνεση αυτού.

Ο καθένας έχει το δικαίωμα να αποκτήσει τέκνα. Η αναγκαστική άμβλωση δεν επιτρέπεται και στις διατάξεις που ρυθμίζουν το θέμα των αμβλώσεων δεν περιλαμβάνεται ειδική αναφορά σε οποιαδήποτε μορφή αναπηρίας. Γενικώς, η συναίνεση της εγκύου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση και δεν αρκεί από μόνη της, αλλά χρειάζεται και η σύμφωνη γνώμη τρίτων (βασικά των γονέων της) μόνο στην περίπτωση που αυτή είναι ανήλικη, όπως ρητά ορίζεται στο νόμο.

Σύμφωνα με μελέτες και στοιχεία του Ευρωπαϊκού Φόρουμ για την αναπηρία, η επιλογή της αναγκαστικής στείρωσης, κυρίως για κορίτσια και γυναίκες με αναπηρία, είναι πρακτική που εφαρμόζεται σε αρκετές χώρες. Σε πολλές, μάλιστα, περιπτώσεις, υπάρχουν και αντίστοιχες διατάξεις στα εθνικά θεσμικά πλαίσια. Για την Ελλάδα δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα συγκεκριμένα στοιχεία που να αφορούν στο θέμα, τουλάχιστον σε πρακτικό επίπεδο, καθώς, νομοθετικά δεν υπάρχει πλαίσιο που να ορίζει προϋποθέσεις υπό τις οποίες η στείρωση θα μπορούσε να ήταν νόμιμη.

Η παροχή γενικής εκπαίδευσης και γνώσεων για τον *οικογενειακό προγραμματισμό* εντάσσεται στις αρμοδιότητες του κράτους, χωρίς να υπάρχει κάποια διακριτική μεταχείριση για τα άτομα με αναπηρία. Ωστόσο, ειδικά προγράμματα ή υπηρεσίες που να απευθύνονται συγκεκριμένα στα άτομα με αναπηρίες και στα θέματα που αυτά μπορούν να αντιμετωπίσουν δεν έχουν αναπτυχθεί στοχευμένα, σε κεντρικό τουλάχιστον επίπεδο, ούτε έχουν ληφθεί μέτρα προκειμένου να διασφαλίζεται η πρόσβαση στην αντίστοιχη ενημέρωση και εκπαίδευση όλων των ατόμων με αναπηρία.

Για την *υποστήριξη και της οικογένειας και των παιδιών* προβλέπεται η παροχή κοινωνικής φροντίδας, χωρίς διακρίσεις, από δημόσιους και ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς φορείς, τοπικά και περιφερειακά. Ωστόσο, ο χαρακτήρας του ελληνικού συστήματος παροχής κοινωνικής πρόνοιας είναι κυρίως επιδοματικός και εξαντλείται σε αυτό το επίπεδο. Οι παροχές

υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας, στο μέτρο που λειτουργούν, έχουν θετικά αποτελέσματα για τα άτομα με αναπηρία και για το οικογενειακό τους περιβάλλον. Ωστόσο, μέσα στο πλαίσιο και της γενικής οικονομικής κρίσης, το πρόβλημα της χρηματοδότησής τους και, συνεπώς και της εύρυθμης και αποτελεσματικής λειτουργίας τους, είναι ιδιαίτερα έντονο, ενώ επιπλέον καταγράφεται και μια τάση συγχώνευσης υπηρεσιών που στόχευαν στα άτομα με αναπηρία με υπηρεσίες ιατρικής φύσεως.

8.4.3 Κατευθύνσεις αλλαγών

Η αναφορά στην αδυναμία σύναψης γάμου λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής, η ευθεία σύνδεση δηλαδή της δυνατότητας σύναψης γάμου με την αναπηρία, κρίνεται ασύμβατη με τη ratio και τις ειδικές διατάξεις της Σύμβασης. Η περιγραφή γενικών προϋποθέσεων που ισχύουν σε ίση βάση με όλους αρκεί για τη ρύθμιση του θέματος χωρίς ειδική αναφορά στην αναπηρία. Ο προβληματισμός που συνδέεται με το ζήτημα της δικαιοπρακτικής ικανότητας (και, κατ' επέκταση, της ικανότητας ατόμων με αναπηρία να συνάπτουν γάμο ή να λαμβάνουν αποφάσεις που αφορούν στην μέριμνα παιδιών και, γενικά, στο οικογενειακό περιβάλλον) αναπτύχθηκε στην ενότητα που αφορά το άρθρο 12 της Σύμβασης. Ζητούμενο ωστόσο αποτελεί το αν η συναίνεση του συμπαραστάτη ή η απόφασή του αποτελεί διασφάλιση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία να αποφασίζουν για την προσωπική τους ζωή ή υπέρμετρο περιορισμό της.

- Επιπλέον, κρίνεται αναγκαίο να αναπτυχθούν προγράμματα και δράσεις στοχευμένα στα άτομα με αναπηρία, προκειμένου να παρέχονται σε αυτά όλες οι κατάλληλες πληροφορίες και η απαιτούμενη εκπαίδευση σχετικά με θέματα που αφορούν στον οικογενειακό ή αναπαραγωγικό προγραμματισμό.
- Να αναπτυχθεί πλήρως και να παρακολουθείται συστηματικά σύστημα πιστοποίησης και ελέγχου ποιότητας των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, στοχευμένα και για ιδρύματα που αφορούν σε παιδιά με θέματα αναπηρίας.
- Να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν συστηματικά και με συνέπεια προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης επαγγελματιών και προσωπικού που ασχολείται κυρίως με θέματα παιδιών και, ειδικά, παιδιών με αναπηρία, προκειμένου να διασφαλίζεται πως όποια ενέργεια γίνεται έχει ουσιαστικά στόχο το συμφέρον του παιδιού.
- Να προβλεφθούν ισχυρές ασφαλιστικές δικλίδες και συγκεκριμένα μέτρα προκειμένου, ενώπιον της δικαστικής διαδικασίας, να

λαμβάνεται ουσιαστικά υπόψη η γνώμη του παιδιού και να παρέχονται σε αυτό όλα τα απαραίτητα μέσα, με τη στήριξη και εξειδικευμένων επαγγελματιών, προκειμένου να εκφράσει την άποψή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 ΕΥΑΛΩΤΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

9.1 Γυναίκες με αναπηρία - Άρθρο 6

9.1.1 Τα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Οι γυναίκες με αναπηρία αποτελούν ειδική κατηγορία πληθυσμού που εμφανίζει σημαντικές ιδιαιτερότητες σε σχέση με τους άνδρες με αναπηρία. Οι γυναίκες με αναπηρία σε αρκετές περιπτώσεις υφίστανται διακρίσεις και περιορισμούς σε διάφορους τομείς της ζωής όχι μόνο λόγω της αναπηρίας τους αλλά λόγω του συνδυασμού της αναπηρίας με το φύλο (intersectional discrimination). Οι διακρίσεις αυτές λόγω της έντασής τους μπορούν να τις οδηγήσουν πιο εύκολα σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία κάνει ειδική αναφορά στις γυναίκες με αναπηρία στο άρθρο 6, το οποίο έχει οριζόντια εφαρμογή, πέρα από τις ειδικές αναφορές που γίνονται σε επίπεδο συγκεκριμένων ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε επιμέρους άρθρα. Είναι η πρώτη Σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αντιμετωπίζει ειδικά το θέμα των πολλαπλών διακρίσεων αλλά και του συνδυασμού διακρίσεων ή της διασταύρωσης διακρίσεων (intersectional discrimination). Η ύπαρξη του συγκεκριμένου άρθρου σημαίνει ότι όλες οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση θα πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται με τρόπο που να σέβεται ή να λαμβάνει υπόψη τις ειδικότερες ανάγκες των γυναικών με αναπηρία.

Συγκεκριμένες αναφορές στις γυναίκες με αναπηρία καταγράφονται στο Προοίμιο (Περίπτωση π) της Σύμβασης, στο άρθρο 8, στο άρθρο 16, στο άρθρο 25 και στο άρθρο 28. Έτσι, η Σύμβαση περιλαμβάνει ρητές αναφορές στις γυναίκες με αναπηρία στα ειδικά δικαιώματα που αφορούν την καταπολέμηση των διακρίσεων, την ευαισθητοποίηση, την προστασία από εκμετάλλευση, βία και κακομεταχείριση, την προστασία της υγείας και την κοινωνική προστασία.

Το άρθρο 6 της Σύμβασης δεν αναγνωρίζει απλώς πως οι γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία *μπορεί* να είναι θύματα πολλαπλών διακρίσεων, αλλά το αναγνωρίζει ως πραγματικότητα (παρ.1). Με τον τρόπο αυτό το κείμενο της Σύμβασης επιτάσσει τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών των γυναικών και των κοριτσιών με αναπηρία με σκοπό την πλήρη και ίση απόλαυσή τους. Η υποχρέωση αυτή πρέπει να εκπληρώνεται και δεν εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών να

λάβουν συγκεκριμένα μέτρα σε αυτή την κατεύθυνση. Τα κράτη υποχρεούνται στις δράσεις τους για την εφαρμογή της Σύμβασης να προστατεύουν τις γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία και να σκοπεύουν στην επίτευξη της ισότητας.

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 6 αφορά την ανάπτυξη, την εξέλιξη και την ενίσχυση των γυναικών με αναπηρία που πρέπει να διέπουν όλες τις δράσεις και ενέργειες υλοποίησης της Σύμβασης. Επιπλέον, τα Κράτη διαθέτουν διακριτική ευχέρεια μόνο ως προς την επιλογή των κατάλληλων μέτρων για την επίτευξη της ανάπτυξης, της εξέλιξης και της ενίσχυσης των γυναικών με αναπηρία.

Το άρθρο 6 δεν είναι άρθρο με πλήρη αυτονομία, αλλά επιβάλλει μία οριζόντια υποχρέωση στην ερμηνεία και εφαρμογή του κάθε άρθρου της Σύμβασης. Τα θέματα που αφορούν τις γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία θα πρέπει να εξετάζονται σε καθεμία ξεχωριστά παράμετρο ερμηνείας και εφαρμογής της Σύμβασης, προκειμένου οι νομοθετικές ρυθμίσεις και οι αντίστοιχες πολιτικές να είναι σε πλήρη συμβατότητα.

Μεταξύ άλλων, θα πρέπει να εξετάζεται⁷⁶ αν το νομοθετικό πλαίσιο και οι πολιτικές που αφορούν την καθιέρωση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία δίνουν ιδιαίτερη σημασία στα θέματα των γυναικών με αναπηρία, αν οι νόμοι που προωθούν την ισότητα μεταξύ των γυναικών και των ανδρών κάνουν ειδική μνεία και στις γυναίκες με αναπηρία, αν οι γυναίκες με αναπηρία και γενικά η διάσταση του φύλου αντικατοπτρίζονται επαρκώς σε όλες τις διαβουλεύσεις με τις οργανώσεις των ατόμων με αναπηρία και αν η αυτονομία των γυναικών με αναπηρία στηρίζεται επαρκώς και ουσιαστικά από τους νόμους και τις πολιτικές.

9.1.2 Τα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία στην ελληνική έννομη τάξη

Η Ελλάδα έχει επικυρώσει τη Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών από το 1983 και επικύρωσε το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης το 2001. Στη Σύμβαση για την εξάλειψη των διακρίσεων δεν περιλαμβάνεται η διάσταση της αναπηρίας και δεν γίνεται ειδική αναφορά για τις διακρίσεις που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία. Αυτό για πρώτη φορά παρουσιάζεται στη Σύμβαση για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, στην οποία λαμβάνεται ειδικά υπόψη και η διάσταση του φύλου.

⁷⁶ Βλέπε και International Disability Alliance GUIDANCE DOCUMENT-Effective Use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to Protect the Rights of Persons with Disabilities

Με την αναθεώρηση του 2001, το Ελληνικό Σύνταγμα κινήθηκε στην κατεύθυνση της πραγματικής ισότητας των φύλων. Πέρα από τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 που ορίζει την ισότητα ανδρών και γυναικών, με τη διάταξη του άρθρου 116 παρ. 2 ορίζει πως «δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών». Συνεπώς το Κράτος δεν αρκείται απλώς σε απαγόρευση της αυθαιρεσίας, αλλά αναγνωρίζει τη θετική υποχρέωσή του να καταργήσει τις όποιες τυχόν παρεκκλίσεις από την αρχή της ισότητας των φύλων και τις ανισότητες σε νομικό και κοινωνικό επίπεδο, και να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να εξαλειφθούν οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών και να επιτευχθεί η πραγματική ισότητα.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων είναι ο αρμόδιος κυβερνητικός φορέας για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την παρακολούθηση της εφαρμογής των πολιτικών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών σε όλους τους τομείς. Το 2006 θεσπίστηκε Εθνική Επιτροπή για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών με έργο να συμβάλλει στη διαμόρφωση εθνικής στρατηγικής για την ισότητα των δύο φύλων, τη διαμόρφωση αναγκαίων πολιτικών και μέτρων καθώς και την παρακολούθηση της εφαρμογής τους και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

Σε θεσμικό επίπεδο, έχουν συσταθεί μηχανισμοί για την προώθηση της ισότητας των φύλων. Ενδεικτικά: Έχει συσταθεί Διυπουργική Επιτροπή για την Ισότητα των Φύλων με βάση την εξουσιοδότηση που δίνει στον Πρωθυπουργό το άρθρο 10 παρ.3 του Νόμου 1558/1985. Στη Βουλή, έχει συσταθεί ειδική Μόνιμη Κοινοβουλευτική Επιτροπή Ισότητας, Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στο πλαίσιο αυτής λειτουργεί Υποεπιτροπή για τα θέματα των ατόμων με αναπηρία. Δημιουργήθηκε το 2008 Κύκλος Ισότητας των Φύλων στο Συνήγορο του Πολίτη. Σε νομοθετικό επίπεδο ο Νόμος 3896/2010 καθιερώνει το νομικό πλαίσιο για την εφαρμογή και προώθηση της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα απασχόλησης και εργασίας, ενώ ο νόμος 3796/2009 καθιερώνει το πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών.

Ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις που να αφορούν τις γυναίκες με αναπηρία δεν καταγράφονται στην ελληνική έννομη τάξη. Πέρα από τις συνταγματικές διατάξεις, η ελληνική νομοθεσία για την απαγόρευση των διακρίσεων συνδέεται ουσιαστικά με τη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού

πλαisiού γύρω από τα θέματα αυτά. Η ελληνική νομοθεσία δεν προβλέπει επίσης τις πολλαπλές διακρίσεις ή τις διακρίσεις που προκύπτουν από το συνδυασμό φύλου και άλλου λόγου διάκρισης. Το σύνολο του θεσμικού πλαisiού αναφορικά με τα δικαιώματα που προστατεύονται από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, έχει, σε κάθε περίπτωση, εφαρμογή και για τις γυναίκες με αναπηρία.

9.1.3 Η νομοθεσία για τα δικαιωμάτων των γυναικών και η συμβατότητά της με το άρθρο 6 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Η έλλειψη διατάξεων για τα άτομα με αναπηρία που υφίστανται πολλαπλή διάκριση, όπως οι γυναίκες με αναπηρία, αποτελούν καταρχάς νομοθετικό έλλειμμα⁷⁷. Ο νόμος θεσπίζει την απαγόρευση της έμμεσης ή άμεσης διάκρισης «για έναν από τους λόγους» που αναφέρει, δηλαδή φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Πρόταση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ήταν η καθιέρωση, ρητά, της απαγόρευσης όχι «για έναν» μόνο από τους λόγους διάκρισης αλλά συλλήβδην για τους λόγους που αναφέρονται. Σύμφωνα με μελέτη για την κατάσταση των γυναικών με αναπηρία υπό το πρίσμα της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών⁷⁸, στην ελληνική πραγματικότητα καταγράφονται διακρίσεις σε βάρος των γυναικών με αναπηρία. Τα ευρήματα της μελέτης που αφορούν την Ελλάδα, αναφέρουν τα εξής:

- Στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών με αναπηρία είναι χαμηλότερα στις περιπτώσεις χωρών που παρατηρούνται γενικά υψηλά ποσοστά ανεργίας, δηλαδή και στην Ελλάδα. Σε αυτές τις χώρες οι γυναίκες με αναπηρία έρχονται αντιμέτωπες με τη διασταύρωση (intersection) της αναπηρίας, του φύλου και των κακών συνθηκών που επικρατούν γενικότερα.
- Η οικονομική κατάσταση των γυναικών με αναπηρία θεωρείται χειρότερη από εκείνη των ανδρών με αναπηρία στη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών της Ε.Ε.. Οι γυναίκες με αναπηρία είναι λιγότερο πιθανό να λαμβάνουν επιδόματα αναπηρίας σε σχέση με

⁷⁷ Ετήσια Έκθεση του 2009 της Ο.Κ.Ε. για το Νόμο 3304/2005

⁷⁸ Study on the situation of women with disabilities in light of the UN Convention for the Rights of Persons with Disabilities (VC/2007/317) - A Final Report for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities of the European Commission

τους άνδρες με αναπηρία. Στην Ελλάδα, από το σύνολο των ατόμων που λαμβάνουν προνοιακά επιδόματα σχετιζόμενα με την αναπηρία οι γυναίκες είναι λιγότερες από 40%.

- Στην προσβασιμότητα σε υποδομές και αγαθά, οι γυναίκες με αναπηρία, όπως άλλωστε και οι άνδρες με αναπηρία, αντιμετωπίζουν σημαντικά και ανυπέρβλητα εμπόδια καθώς δεν εφαρμόζεται επαρκώς η αρχή «Σχεδιάζοντας για όλους».
- Αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία που να αφορούν την κακομεταχείριση και την προσβολή γυναικών με αναπηρία δεν υπάρχουν. Ωστόσο, όπως επισημαίνεται στην αναφορά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την κατάσταση των γυναικών με αναπηρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁷⁹, οι γυναίκες με αναπηρία έχουν τρεις φορές περισσότερες πιθανότητες να γίνουν θύματα βίας, κακομεταχείρισης και προσβολών σε σχέση με τις γυναίκες χωρίς αναπηρίες. Ανάλυση στοιχείων δείχνει πως το ποσοστό τέτοιων συμπεριφορών σε γυναίκες με αναπηρία είναι πολύ υψηλότερο από εκείνο που αφορά γυναίκες χωρίς αναπηρία, κυρίως για τις γυναίκες με σοβαρές αναπηρίες ή νοητική υστέρηση. Λόγω του ότι είναι εξαιρετικά ευάλωτες, οι γυναίκες με νοητικές, ψυχολογικές ή μαθησιακές αναπηρίες είναι πιο επιρρεπείς σε ενδοοικογενειακή βία, σεξουαλική κακομεταχείριση και κακοποίηση, διότι δεν διαθέτουν τα πρακτικά μέσα για να ζουν ανεξάρτητα αλλά και να βιώνουν τη σεξουαλικότητά τους. Τα στοιχεία που αφορούν και την Ελλάδα δείχνουν πως οι γυναίκες με αναπηρία που ζουν στις αγροτικές περιοχές είναι πιο συχνά θύματα κακομεταχείρισης από εκείνες που ζουν σε αστικές περιοχές.
- Η Ελλάδα είναι ανάμεσα στις χώρες που δεν διαθέτει νομοθετικό πλαίσιο που να αφορά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη ειδικά των ατόμων με αναπηρία. Υποδομές και υπηρεσίες στήριξης και δικαιοσύνης (όπως αστυνομικά τμήματα, προστατευόμενα διαμερίσματα, κέντρα παροχής βοήθειας), σύμφωνα με την αναφορά, δεν είναι πλήρως προσβάσιμα (σε επίπεδο φυσικής προσβασιμότητας αλλά και πρόσβασης στην πληροφορία) για τις γυναίκες με αναπηρία, αλλά και γενικά για τα άτομα με αναπηρία.
- Αναφορικά με την ενδοοικογενειακή βία, η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες, όπου το θεσμικό πλαίσιο περιλαμβάνει, κυρίως διατάξεις γενικής εφαρμογής και δεν λαμβάνει ειδική μέριμνα για τις γυναίκες με αναπηρία. Υπάρχει σημαντικά περιορισμένος αριθμός κέντρων

⁷⁹ The European Parliament (2007) Report on the Situation of Women with Disabilities in the EU

υποδοχής κακοποιημένων γυναικών. Οι χρηματικοί πόροι που διατίθενται είναι ιδιαίτερα περιορισμένοι. Το πλαίσιο παροχής υποστήριξης στα θύματα είναι εξαιρετικά ανεπαρκές.

Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας στις περισσότερες χώρες δεν αναγνωρίζουν τις διαφορές μεταξύ των φύλων και οι γυναίκες με αναπηρία δεν αναγνωρίζονται ως ειδική κατηγορία, για την οποία πρέπει να ληφθεί ειδική πρόνοια. Βάση του εθνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας είναι, κυρίως, το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας και συνεπώς δεν λαμβάνονται υπόψη οι επιπλέον αποκλεισμοί που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία στην κοινωνία ή στην απασχόληση.

9.2 Παιδιά με αναπηρίες – Άρθρο 7

9.2.1 Τα δικαιώματα των παιδιών και η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Τα παιδιά με αναπηρία αποτελούν ειδική κατηγορία πληθυσμού που σε αρκετές περιπτώσεις υφίσταται διακρίσεις και περιορισμούς σε διάφορους τομείς της ζωής. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία κάνει ειδική αναφορά στα παιδιά με αναπηρία στο άρθρο 7, το οποίο έχει οριζόντια εφαρμογή. Ειδικές αναφορές στα παιδιά περιλαμβάνονται και σε επιμέρους ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα.

Το άρθρο 7 επιβάλλει τη λήψη υπόψη της διάστασης της παιδικής ηλικίας στην εφαρμογή της Σύμβασης, κατανοώντας όχι μόνο τα ιδιαίτερα εμπόδια που ενδεχομένως υπάρχουν αλλά και παράλληλα, υπογραμμίζοντας την ανάγκη ειδικών μέτρων, προκειμένου να μπορούν να απολαμβάνουν πλήρως και ανεμπόδιστα τα δικαιώματά τους.

Τα δικαιώματα του παιδιού αποτελούν αντικείμενο ειδικής διεθνούς σύμβασης. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, του Νοεμβρίου 1989, ήταν η πρώτη συνθήκη ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έκανε συγκεκριμένη αναφορά στην αναπηρία (άρθρο 2, σχετικά με τη μη διάκριση) και περιλάμβανε ειδικό άρθρο για τα δικαιώματα και τις ανάγκες των παιδιών με αναπηρία (άρθρο 23).

Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁸⁰ κρίνει πως τα παιδιά με αναπηρίες έρχονται αντιμέτωπα με σοβαρές δυσκολίες και εμπόδια στην άσκηση των δικαιωμάτων τους και υπογραμμίζει ότι φραγμός δεν είναι από μόνη της η αναπηρία αλλά συνδυασμός κοινωνικών, πολιτιστικών,

⁸⁰ Βλ. Σχετικά General Comment No. 9 (2006) The rights of children with disabilities - Comitee on the Rights of the Child

φυσικών εμποδίων και εμποδίων γενικότερης συμπεριφοράς που τα παιδιά με αναπηρίες αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή. Επομένως, η όποια στρατηγική για την προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρία θα πρέπει να λαμβάνει αναγκαία μέτρα για την άρση αυτών των εμποδίων.

9.2.2 Το προστατευτικό πλαίσιο για τα δικαιώματα του παιδιού με αναπηρία στην ελληνική έννομη τάξη

Η Ελλάδα υπέγραψε τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Παιδιών τον Ιανουάριο του 1990 και την επικύρωσε το Μάιο του 1993. Οι Συνταγματικές διατάξεις που αναγνωρίζουν και προστατεύουν τη ζωή και την αξιοπρέπεια των ατόμων έχουν ισχύ και για τα παιδιά αλλά και για τα παιδιά με αναπηρία. Το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας από σωματική ή ψυχολογική προσβολή και ανάγει σε πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Το Σύνταγμα προστατεύει και ειδικά την παιδική ηλικία, με το άρθρο 21 παρ.1.

Με το Νομοθετικό Διάταγμα 2909/2001 θεσμοθετήθηκε το Εθνικό Παρατηρητήριο για τα Δικαιώματα των Παιδιών, το οποίο ωστόσο παρέμεινε αδρανές και ποτέ δεν λειτούργησε ουσιαστικά. Ο Συνήγορος του Πολίτη λειτουργεί από το 2003 και ως Συνήγορος του Παιδιού.

Η Εθνική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, εκτελεί καθήκοντα ως συμβουλευτικός φορέας του Πρωθυπουργού και των αρχών του Ελληνικού Κράτους γενικά, σε θέματα τα οποία έχουν σχέση με την γενική προστασία και προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των παιδιών. Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο υπάρχουν διατάξεις για την συμμετοχή σε εκπαιδευτικά ιδρύματα των ΜΚΟ που ασχολούνται με παιδιά με αναπηρίες.

Ειδικό πλαίσιο που να αφορά τα δικαιώματα των παιδιών με αναπηρία δεν υπάρχει στην Ελλάδα, ούτε καταγράφονται μεμονωμένοι νόμοι που να αναφέρονται σε δικαιώματα των παιδιών με αναπηρία πέρα από το Νόμο 3699/2008, που ρυθμίζει το πλαίσιο της «ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης» που αφορά άτομα με αναπηρία.

9.2.3 Η εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού με αναπηρία στην πράξη και η συμβατότητά της με το άρθρο 7 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Με την κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στην οποία γίνεται και ειδική μνεία για τα παιδιά με αναπηρίες, η Ελλάδα

έχει αναλάβει τη δέσμευση σεβασμού και προστασίας των δικαιωμάτων τους. Όπως αναφέρθηκε, ειδικό πλαίσιο που να αφορά τα παιδιά με αναπηρίες δεν υπάρχει στη χώρα μας και όλα τα επί μέρους δικαιώματα που περιλαμβάνονται στα άρθρα της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία εφαρμόζονται (ή μη) αναλόγως και στη συγκεκριμένη ομάδα πληθυσμού. Η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα αναφορικά με τα επιμέρους δικαιώματα παρουσιάζεται στις αντίστοιχες ενότητες.

Η γενική αποτίμηση της κατάστασης αποσκοπεί να αναδείξει τα σημεία όπου αναδεικνύονται ιδιαίτερα προβλήματα από τη συνάρθρωση της αναπηρίας και της παιδικής ηλικίας.

Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του Συνηγόρου του Παιδιού για την υλοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρία⁸¹, μεγάλος αριθμός παιδιών με αναπηρίες, κυρίως παιδιών με πολυαναπηρίες, βρίσκονται αποκλεισμένα από σημαντικούς τομείς της κοινωνικής ζωής. Σε αρκετές περιπτώσεις, μάλιστα, παιδιά με αναπηρίες παραμελούνται και μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, συνέπεια και του γεγονότος πως η οικογένεια δεν λαμβάνει επαρκή υποστήριξη από την Πολιτεία. Προβλήματα καταγράφονται επίσης και στο δικαίωμα στην πρόσβαση στη δημόσια ζωή το οποίο δεν υλοποιείται επαρκώς και για τα παιδιά με αναπηρία, κυρίως λόγω της έλλειψης της κατάλληλης υλικοτεχνικής υποδομής.

Και η εκπαίδευση αποτελεί τομέα όπου τα παιδιά με αναπηρία συναντούν σημαντικά εμπόδια και συχνά υφίστανται αποκλεισμό (όπως αναπτύχθηκε στη σχετική ενότητα).

Σημαντικά προβλήματα καταγράφονται και στις μονάδες φιλοξενίας και περίθαλψης για παιδιά με αναπηρίες, που έχουν ως αποτέλεσμα σημαντικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους.

Σημαντικές παραβιάσεις δικαιωμάτων επισημαίνονται και για τα παιδιά με νοητική υστέρηση, σε Μελέτη που αφορά την παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁸², εστιασμένη στα παιδιά με νοητικές αναπηρίες. Σε αυτή επισημαίνεται πως παρατηρείται σημαντική έλλειψη αριθμητικών και ποιοτικών δεδομένων και, ως συνέπεια, καταγράφεται αδυναμία σχεδιασμού και προγραμματισμού, σε εθνικό επίπεδο και σε επίπεδο κοινότητας για τα παιδιά με αναπηρία. Επιπλέον, δεν υπάρχει εθνικό σχέδιο δράσης που να

⁸¹ Σύνοψη διαπιστώσεων του Συνηγόρου του Παιδιού για την υλοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρίες (Δεκέμβριος 2007)

⁸² Ιωάννα Κουβαριτάκη, «Δικαιώματα για όλα τα παιδιά: Παρακολούθηση της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού για τα Παιδιά με νοητικές αναπηρίες» (Inclusion Europe, Πανεπιστήμιο Charles της Πράγας/Τμήμα Εκπαίδευσης), Ιανουάριος 2011

ενσωματώνει τα παιδιά με αναπηρία σε κάθε πεδίο και να προωθεί αποτελεσματικά τα δικαιώματά τους. Όπως αναφέρεται, τα δικαιώματα στην επιβίωση και στην ανάπτυξη, στην υγεία και στη θεραπευτική αποκατάσταση, στην εκπαίδευση, στη συμμετοχή, στην κοινωνική ένταξη, στην προστασία από κακοποίηση και ιδρυματοποίηση, των παιδιών με νοητική αναπηρία και, ιδίως, αυτών με βαριά νοητική αναπηρία και όσων διαβιώνουν σε μονάδες κοινωνικής φροντίδας παραβιάζονται ιδίως στην πράξη και δευτερογενώς στη νομοθεσία. Υφίστανται σημαντικές διακρίσεις και λόγω της ηλικίας τους και λόγω της αναπηρίας τους, έρχονται αντιμέτωπα με φυσικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς φραγμούς και αντιλήψεις, στοιχεία που είναι και στην ουσία αυτά το μεγαλύτερο εμπόδιο για την πραγμάτωση των δικαιωμάτων τους και όχι η αναπηρία τους.

Σε σχέση με τα παιδιά που ζουν σε ιδρύματα –όχι αποκλειστικά παιδιά με αναπηρίες- το 2011 έκανε παρέμβαση ο Συνήγορος του Πολίτη θεωρώντας πως παραβιάζεται η ιδιωτική τους ζωή, κυρίως κατά την προβολή σχετικών θεμάτων από τα ΜΜΕ⁸³. Με επιστολή προς τα συναρμόδια Υπουργεία, το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, την Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών, τις διοικήσεις των ιδρυμάτων και άλλους συναρμόδιους φορείς εφιστά την προσοχή για την τήρηση του θεσμικού πλαισίου.

Καταγράφεται συνεπώς και στην πράξη η επιτακτική ανάγκη οριζόντιας ενσωμάτωσης της οπτικής του παιδιού με αναπηρία στα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία προκειμένου να καταστεί δυνατή η προστασία των δικαιωμάτων τους.

⁸³ Συνήγορος του Πολίτη - Η προστασία της ιδιωτικής ζωής των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα- Νοέμβριος 2011

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, στο τρίτο μέρος (άρθρα 31-40), ρυθμίζει τα βασικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν προκειμένου να καταστεί δυνατή η εφαρμογή της και η παρακολούθησή της. Οι διατάξεις των άρθρων 31-33 αναφέρονται αναλυτικά στα μέτρα που πρέπει να λάβουν τα Συμβαλλόμενα Κράτη προκειμένου να παρακολουθήσουν την εφαρμογή της Σύμβασης σε εθνικό επίπεδο και αφορούν τη συλλογή και την ανάλυση στατιστικών δεδομένων σχετικά με την αναπηρία (άρθρο 31), τη διεθνή συνεργασία (άρθρο 32) και τον ορισμό και το ρόλο εθνικών οργάνων παρακολούθησης, σημείων επαφής στην κυβέρνηση για θέματα σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης, την ανάπτυξη ανεξάρτητων μηχανισμών και τη συνεχή διαβούλευση με τα άτομα με αναπηρία και τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις τους.

10.1 Στατιστικές και συγκέντρωση δεδομένων – Άρθρο 31

Η Σύμβαση, με το άρθρο 31, απαιτεί από τα Συμβαλλόμενα Κράτη να συγκεντρώνουν ειδικά στατιστικά στοιχεία και δεδομένα που αφορούν τα άτομα με αναπηρία. Οι δράσεις αυτές είναι απαραίτητες προκειμένου τα Κράτη να μπορέσουν να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν τις αναγκαίες δράσεις και πολιτικές και να καταστήσουν την εφαρμογή της Σύμβασης *αποτελεσματική*.

Τα στατιστικά στοιχεία είναι ανεκτίμητο εργαλείο πολιτικής. Η συλλογή δεδομένων και στατιστικών στοιχείων, η επεξεργασία και η ανάλυσή τους, συμβάλλουν σημαντικά στο σχεδιασμό των πολιτικών και της νομοθεσίας που προωθούν και προστατεύουν τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες. Η Σύμβαση προσδιορίζει το σκοπό της συγκέντρωσης των δεδομένων και των στατιστικών στοιχείων (Άρθρο 31 παρ.1) που είναι να διαμορφώνουν, να εφαρμόζουν, να παρακολουθούν και να αξιολογούν πολιτικές και προγράμματα αποτελεσματικής εφαρμογής της Σύμβασης. Είναι σαφές ότι τα στατιστικά στοιχεία θεωρούνται εργαλεία *σχεδιασμού, παρακολούθησης αλλά και μέτρησης της αποτελεσματικότητας* των μέτρων και πολιτικών που αφορούν στην εφαρμογή της Σύμβασης. Επομένως, τα στατιστικά στοιχεία δεν μπορεί να περιορίζονται σε γενικά στοιχεία ή μεμονωμένα στοιχεία αλλά πρέπει να αποτελούν ένα σύστημα στατιστικών στοιχείων για την παρακολούθηση όλου του εύρους των πολιτικών για την αναπηρία και όλου του κύκλου ζωής τους (σχεδιασμό, εφαρμογή, αξιολόγηση).

Ορίζονται επίσης οι εγγυήσεις που πρέπει να πληρούν τα στοιχεία αυτά. Συγκεκριμένα, η διαδικασία συγκέντρωσης και τήρησης των στοιχείων πρέπει να είναι σύμφωνη με τη νομοθεσία για την προστασία προσωπικών δεδομένων, να διασφαλίζει το απόρρητο και το σεβασμό της προσωπικής ζωής των ατόμων με αναπηρία, και να γίνονται σεβαστά τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι θεμελιώδεις ελευθερίες και οι ηθικές αρχές τόσο κατά τη συγκέντρωση όσο και κατά τη χρήση των στοιχείων. Κατά συνέπεια, και τα μέσα συγκέντρωσης των πληροφοριών θα πρέπει να είναι σύμφωνα με τις γενικές αρχές της Σύμβασης και να εξυπηρετούν τους σκοπούς της. Επιπλέον, το εύρος των στοιχείων θα πρέπει να είναι τέτοιο, ώστε να επιτρέπει την εξαγωγή στατιστικά έγκυρων, αξιόπιστων και αξιοποιήσιμων συμπερασμάτων και αποτελεσμάτων που θα καλύπτουν επιμέρους θεματικούς τομείς, κατηγορίες αναπηρίες, ομάδες ατόμων, δείκτες κ.λπ. (όπως για παράδειγμα η ηλικία, ή το φύλο).

Η ανάλυση των πληροφοριών θα πρέπει με τρόπο ώστε να εξυπηρετεί την παρακολούθηση και αξιολόγηση των πολιτικών και μέτρων που υιοθετούνται κατ' εφαρμογή της Σύμβασης (31 παρ.2) και τον εντοπισμό των εμποδίων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία.

Από τη Σύμβαση απορρέει ακόμη και η υποχρέωση των Κρατών να διασφαλίζουν πως όλα τα δεδομένα και οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται θα διαχέονται στα ενδιαφερόμενα μέρη και στα ίδια τα άτομα με αναπηρία σε μορφές προσβάσιμες από αυτά (31 παρ.3). Ωστόσο, σε καμία περίπτωση αυτό δεν μπορεί να αφορά προσωπικά δεδομένα, τα οποία προστατεύονται από την εθνική νομοθεσία. Καταγράφεται η επιπλέον υποχρέωση των κρατών να καθιστούν προσβάσιμα τα διαθέσιμα στοιχεία, να τα δημοσιοποιούν και να τα διαδίδουν ενεργά.

Η συλλογή δεδομένων και στατιστικών στοιχείων σχετικά με την αναπηρία είναι γενικά περιορισμένη σε αρκετά κράτη. Στις περισσότερες περιπτώσεις που τηρούνται στοιχεία αυτά αφορούν την αναπηρία καθ' εαυτή και στο είδος της και όχι άλλους σημαντικούς παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της αναπηρίας όπως αυτή οριοθετείται στη Σύμβαση (άρθρο 1), δηλαδή ως αποτέλεσμα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ του περιβάλλοντος και του εμποδιζόμενου ατόμου. Συνεπώς, είναι κρίσιμο να μεταβληθεί η ίδια η λογική των στατιστικών στοιχείων, ώστε να εναρμονιστεί με τη ratio του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας. Τα κρίσιμα ερωτήματα που τίθενται αφορούν τη διαθεσιμότητα συναφών στοιχείων που να μπορούν να επιτελέσουν τις λειτουργίες που επιβάλλει η Σύμβαση, την ύπαρξη δεικτών για την παρακολούθηση δικαιωμάτων, και την ύπαρξη σχεδιασμού που να επιτρέπει τη συλλογή τους.

Επομένως, τα Συμβαλλόμενα Κράτη πρέπει να αξιολογήσουν την καταλληλότητα των διαθέσιμων μέσων και τεχνικών συλλογής δεδομένων και στατιστικών στοιχείων για την αναπηρία. Η διεθνής πρακτική έχει δείξει πως, επί του παρόντος, στοιχεία σχετικά με τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία, για παράδειγμα, στην αγορά εργασίας, στην εκπαίδευση, στην οικογένεια, στη διαβίωση στην κοινότητα είναι πολύ συχνά μη διαθέσιμα, κυρίως επειδή οι σχετικές έρευνες αφορούν βασικά το γενικό πληθυσμό και τα στοιχεία δεν διαχωρίζονται και δεν αναλύονται επαρκώς. Ακόμη, πηγές δεδομένων για δείκτες που έχουν σχέση με το φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον δεν είναι συνήθως διαθέσιμοι. Στην Ελλάδα, τα διαθέσιμα στοιχεία για την αναπηρία είναι εξαιρετικά ελλιπή. Εθνικό μητρώο ατόμων με αναπηρία δεν υπάρχει, ενώ είναι ελάχιστα τα στοιχεία που τηρούνται σε σχέση με την παροχή επιδομάτων και υπηρεσιών. Με το Νόμο 3863/2010 θεσμοθετήθηκε το μητρώο ατόμων με αναπηρία. Κάποια στοιχεία τηρούνται από μη κυβερνητικούς οργανισμούς, οργανισμούς και ενώσεις ατόμων με αναπηρία και των οικογενειών τους, αλλά συνήθως αφορούν περιορισμένο φάσμα ατόμων ή συγκεκριμένες υπηρεσίες που παρέχονται σε άτομα με αναπηρία και δεν αποτυπώνουν τη συνολική κατάσταση ούτε παρέχουν την απαραίτητη αξιοπιστία. Ούτε επιμέρους φορείς, όπως για παράδειγμα ο ΟΑΕΔ, τηρούν αναλυτικά στοιχεία αναφορικά με τους δικαιούχους διάφορων προνομιακών ρυθμίσεων ή παροχών.

Είναι σαφές ότι θα πρέπει να επανεξεταστούν τα στατιστικά στοιχεία που τηρούνται σε εθνικό επίπεδο υπό το πρίσμα της Σύμβασης και των δεδομένων που είναι απαραίτητα για την επίτευξη του σκοπού του άρθρου 31.

10.2 Διεθνής Συνεργασία – Άρθρο 32

Η σημασία της διεθνούς συνεργασίας προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης είναι ιδιαίτερα σημαντική, όπως ορίζεται και στο άρθρο 32, το οποίο ζητά από τα Συμβαλλόμενα Κράτη να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προς αυτή την κατεύθυνση. Τα Κράτη πρέπει να συνεργάζονται μεταξύ τους και με διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, καθώς και την κοινωνία των πολιτών και ειδικά με τα άτομα με αναπηρία, μέσω των οργανώσεων και των ενώσεων που τα εκπροσωπούν, προκειμένου να μπορέσει να υποστηριχθεί η εθνική προσπάθεια τους για την εξασφάλιση του σκοπού και των στόχων της Σύμβασης.

Το άρθρο 32 εντοπίζει μία σειρά από μέτρα που πρέπει να λάβουν τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας, τα οποία

περιλαμβάνουν την υποστήριξη της ανάπτυξης ικανοτήτων μέσω διενέργειας ή υποστήριξης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ανταλλαγής πληροφοριών ή εμπειριών ή καλών πρακτικών, την κοινή συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα και τη διευκόλυνση πρόσβασης στην επιστημονική γνώση, την παροχή τεχνικής και οικονομικής βοήθειας, περιλαμβανομένης και της διευκόλυνσης πρόσβασης και διανομής προσιτών υποβοηθητικών τεχνολογιών καθώς και της μεταφοράς τεχνολογιών. Το άρθρο επιβάλλει κάθε προσπάθεια διεθνούς συνεργασίας, συμπεριλαμβανομένων και των διεθνών αναπτυξιακών προγραμμάτων, να είναι απολύτως προσβάσιμη στα άτομα με αναπηρίες.

Με το άρθρο αυτό απαιτείται μία συνεχής διαδικασία προσπαθειών ενσωμάτωσης της διάστασης της αναπηρίας σε αναπτυξιακές δραστηριότητες είτε με πρωτοβουλίες ειδικά για την αναπηρία είτε εντάσσοντας τη διάσταση της αναπηρίας σε γενικότερα αναπτυξιακά προγράμματα είτε καθιστώντας τα θέματα της αναπηρίας κεντρικό στοιχείο στο σχεδιασμό αναπτυξιακών προγραμμάτων. Τα Συμβαλλόμενα μέρη καλούνται να καταστήσουν κάθε πτυχή των προγραμμάτων τους, από το σχεδιασμό ως την εφαρμογή και την παρακολούθηση, απολύτως προσβάσιμη στα άτομα με αναπηρίες. Η συμμόρφωση με αυτή την υποχρέωση μπορεί να επιτευχθεί είτε μέσω νομοθετικών ρυθμίσεων είτε μέσω συγκεκριμένων πολιτικών είτε με συνδυασμό και των δύο. Με δεδομένη, ιστορικά, τη σχετική περιθωριοποίηση των θεμάτων αναπηρίας στο σύνολο, σχεδόν, των τομέων ανάπτυξης, η υποχρέωση ενσωμάτωσης τους που ορίζεται στο άρθρο 32 και διέπει συνολικά το πνεύμα της Σύμβασης, δίνει μία δυναμική στο άνοιγμα του αναπτυξιακού προγραμματισμού στα άτομα με αναπηρία και στις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις τους. Επομένως, είναι σαφές πως τα Κράτη μέλη θα πρέπει να διασφαλίσουν ότι το νομοθετικό πλαίσιο και οι πολιτικές που εφαρμόζονται σε σχέση με το άρθρο 32 συνάδουν με τις αρχές της μη διάκρισης, της προσβασιμότητας, της συμμετοχής που διέπουν οριζόντια τη Σύμβαση.

Το άρθρο 32 ήταν μία από τις πλέον συζητημένες διατάξεις κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την κατάρτιση της Σύμβασης, καθώς δεν έχει προηγούμενο σε άλλη διεθνή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σύμφωνα με τη Διεθνή Συμμαχία για την Αναπηρία⁸⁴, το άρθρο 32 θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διαβαστεί σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα άρθρα της Σύμβασης και, μεταξύ άλλων, υποχρεώνει τα Συμβαλλόμενα Κράτη να αναλάβουν τις ακόλουθες δράσεις: χρηματοδότης χώρες θα

⁸⁴ IDA submission to OHCHR thematic consultation on article 32 of the CRPD - http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/study/International_Disability_Alliance.doc

πρέπει να αυξήσουν τη διάθεση πόρων για προγράμματα ειδικά σε θέματα αναπηρίας, συμπεριλαμβανομένης και της διάθεσης κονδυλίων για την ανάπτυξη ικανοτήτων των οργανώσεων των ατόμων με αναπηρία. Επίσης, θα πρέπει να διασφαλίζουν πως στο σύνολο των διεθνών συνεργασιών τους είναι ενταγμένη και η διάσταση της αναπηρίας, προκειμένου να αποφευχθεί η περίπτωση πως στο πλαίσιο διεθνών συνεργασιών δημιουργούνται νέα ή επιπλέον εμπόδια και προβλήματα για τα άτομα με αναπηρία. Οι λήπτριες χώρες από την πλευρά τους θα πρέπει να διασφαλίζουν πως η διάσταση της αναπηρίας είναι ενταγμένη στο σύνολο των δράσεων τους στο πλαίσιο της διεθνούς στήριξης. Είναι σαφές ότι δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται πόροι διεθνούς συνεργασίας, προκειμένου να χρηματοδοτούνται πρωτοβουλίες που δεν είναι σύμφωνες με τα υψηλότερα πρότυπα σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία. Επιπλέον, θα πρέπει να διασφαλίζεται η ουσιαστική συμμετοχή αντιπροσωπευτικών οργανώσεων ατόμων με αναπηρία τόσο στο σχεδιασμό όσο και στην εφαρμογή πρωτοβουλιών και προγραμμάτων, καθώς αυτό αποτελεί τη μεγαλύτερη δυνατή εγγύηση για την ένταξη της διάστασης της αναπηρίας σε κάθε δράση στο πλαίσιο διεθνών συνεργασιών. Οι εθνικές αρχές αρμόδιες για την αναπτυξιακή συνεργασία θα πρέπει να ενσωματώνουν τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία ως οριζόντιο θέμα στο σύνολο των προγραμμάτων και των έργων που χρηματοδοτούν και ελέγχουν ενώ παράλληλα θα πρέπει να υπάρχουν συγκεκριμένα προγράμματα που να εστιάζουν στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Κατά την υποβολή αναφορών σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης, τα Συμβαλλόμενα Κράτη καλούνται να καταγράψουν⁸⁵ τα συγκεκριμένα μέτρα που λαμβάνουν προκειμένου να διασφαλίζεται ότι η διεθνής συνεργασία συμπεριλαμβάνει και είναι προσιτή σε άτομα με αναπηρία, τα μέτρα που διασφαλίζουν πως οι χρηματοδοτήσεις που λαμβάνουν χρησιμοποιούνται ορθά, παρέχοντας και συγκεκριμένα παραδείγματα προγραμμάτων και έργων, στοιχεία αριθμητικά και ποσοστά επιτυχούς στοχευμένης χρηματοδότησης, προγράμματα και έργα που αφορούν αποκλειστικά τα άτομα με αναπηρία, καθώς και το ποσοστό του συνολικού προϋπολογισμού που διατίθεται για ανάλογες δράσεις, στοχευμένες θετικές δράσεις προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης συγκεκριμένων ιδιαίτερα ευαίσθητων ομάδων ατόμων με αναπηρία, όπως οι γυναίκες ή τα παιδιά, βαθμό συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στο σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την αξιολόγηση προγραμμάτων, δράσεων και έργων, βαθμό ενσωμάτωσης της διάστασης της αναπηρίας στο σύνολο των προγραμμάτων, δράσεις που

⁸⁵ Guidelines on treaty-specific document to be submitted by states parties under article 35 paragraph 1 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Committee on the Rights of Persons with Disabilities (Second session Geneva, 19–23 October 2009)

αναλαμβάνονται για τη διευκόλυνση και τη στήριξη της ανάπτυξης ικανοτήτων, ανάπτυξη, πρόοδο και αποτελεσματικότητα προγραμμάτων ανταλλαγής τεχνογνωσίας και εμπειρογνωμοσύνης, με κατεύθυνση τη στήριξη και τη βοήθεια των ατόμων με αναπηρία.

10.3 Εθνική εφαρμογή και παρακολούθηση – Άρθρο 33

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία είναι η πρώτη διεθνής συνθήκη ανθρωπίνων δικαιωμάτων που καταγράφει διεξοδικά το σύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία και ορίζει με σαφήνεια την υποχρέωση των Συμβαλλόμενων Κρατών να σέβονται, να προστατεύουν και να εκπληρώνουν αυτά τα δικαιώματα. Η Σύμβαση οριοθετεί μία «αλλαγή παραδείγματος» (paradigm shift) στην αντίληψη και την προσέγγιση της αναπηρίας υιοθετώντας το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας. Με την κύρωση της Σύμβασης, τα Κράτη αναλαμβάνουν τη δέσμευση να προωθήσουν και να διασφαλίσουν το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών του συνόλου των ατόμων με αναπηρία, χωρίς την παραμικρή διάκριση ή περιορισμό. Η εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης δεν είναι μια «αυτόματη» διαδικασία, αλλά απαιτεί συνεχή και συνεχιζόμενη δράση και μεταρρυθμίσεις. Η υποχρέωση εφαρμογής των προβλέψεων της Σύμβασης που αναλαμβάνουν τα Κράτη είναι διαδικασία που πρέπει να ελέγχεται συνεχώς σε εθνικό επίπεδο, προκειμένου να είναι αποτελεσματική, να αξιολογούνται τα μέτρα που λαμβάνονται και να παρέχεται ανατροφοδότηση ώστε τελικά να επιτευχθεί ο στόχος που τίθεται από τη Σύμβαση. Η ίδια η Σύμβαση προβλέπει μηχανισμούς για την αποτελεσματική εφαρμογή και παρακολούθηση της σε εθνικό επίπεδο μέσω του άρθρου 33.

Απαιτεί από τα Συμβαλλόμενα Κράτη να θεσπίσουν πλαίσια, λειτουργίες και μηχανισμούς για την εφαρμογή και την παρακολούθηση. Τα Κράτη πρέπει να καθορίσουν σημεία επαφής στην κυβέρνηση, κυβερνητικό συντονιστικό μηχανισμό για θέματα σχετικά με τη Σύμβαση (παρ.1), να θεσπίσουν πλαίσιο για την προώθηση, την προστασία και την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης το οποίο πρέπει να αποτελείται από ανεξάρτητους μηχανισμούς (παρ. 2) και να προωθήσουν την ενεργητική εμπλοκή και ουσιαστική συμμετοχή στη διαδικασία παρακολούθησης της κοινωνίας των πολιτών και ιδιαίτερα των ατόμων με αναπηρία, μέσω των οργανώσεων που τα εκπροσωπούν (παρ. 3). Οι ειδικότερες απαιτήσεις του συγκεκριμένου άρθρου σχετικά με τους εθνικούς μηχανισμούς παρακολούθησης αναλύονται παρακάτω:

10.3.1 Κυβερνητική συμμετοχή

Σημείο/α επαφής στην κυβέρνηση

Σύμφωνα με τη Σύμβαση τα Συμβαλλόμενα Κράτη πρέπει να ορίσουν σημεία αναφοράς στο πλαίσιο της κυβέρνησης, ή, σε περίπτωση που αυτά έχουν θεσπιστεί στο πλαίσιο υιοθέτησης άλλων διεθνών κειμένων, να επανεξετάσουν τη δομή και τη λειτουργία τους και, αν είναι δυνατόν, να τα επαναπροσδιορίσουν προκειμένου να αναλάβουν την παρακολούθηση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Σύμφωνα με τον ΟΗΕ⁸⁶, για την αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης, σημεία επαφής πρέπει να οριστούν στο επίπεδο κάθε Υπουργείου και σε κεντρικό επίπεδο, που θα έχει τη γενική ευθύνη της εφαρμογής. Ο καθορισμός σημείων επαφής στα Υπουργεία ανταποκρίνεται στην παραδοχή πως η πλήρης και αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης απαιτεί την ανάληψη δράσης από το καθένα από αυτά. Τα σημεία επαφής ανά Υπουργείο θα πρέπει να το εκπροσωπούν στον εθνικό συντονιστικό μηχανισμό, σε κυβερνητικό επίπεδο. Ο καθορισμός του κεντρικού σημείου επαφής σε κυβερνητικό επίπεδο ανταποκρίνεται στην ανάγκη να διασφαλιστεί η γενική εποπτεία και η προώθηση των σχετικών θεμάτων.

Η αλλαγή παραδείγματος που προκρίνει η Σύμβαση και η αντίληψη της αναπηρίας ως ζητήματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρέπει να αντικατοπτρίζεται στην επιλογή των σημείων επαφής. Ως εκ τούτου θα πρέπει, για παράδειγμα, να αποφευχθεί ο ορισμός του Υπουργείου Υγείας ως σημείο επαφής. Επιπλέον, ο ορισμός σημείου αναφοράς σε επίπεδο Υπουργείων Πρόνοιας ή Εργασίας (όπως συμβαίνει σε κάποιες περιπτώσεις) θα πρέπει να αναθεωρηθεί καθώς θα ήταν προτιμότερο βασικό ρόλο να αναλάβει υπηρεσία που να σχετίζεται άμεσα με θέματα δικαιοσύνης ή ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ακόμη, η αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης απαιτεί πρόσβαση στο υψηλότερο κυβερνητικό επίπεδο. Επομένως η καλύτερη δυνατή επιλογή θα ήταν ο καθορισμός κεντρικού σημείου επαφής που να υπάγεται απευθείας στον Πρωθυπουργό ή στο Υπουργικό Συμβούλιο. Η αποστολή κάθε σημείου επαφής πρέπει να εστιάζει στην ανάπτυξη και στο συντονισμό συνεπούς πολιτικής για την εφαρμογή της Σύμβασης. Κάθε σημείο επαφής θα πρέπει να προωθεί σε κυβερνητικό επίπεδο θέματα που άπτονται της εφαρμογής της Σύμβασης, να καθοδηγεί, να ενημερώνει και να συμβουλεύει την κυβέρνηση επί τέτοιων ζητημάτων. Στην αποστολή των επαφής μπορεί να

⁸⁶ Thematic study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the structure and role of national mechanisms for the implementation and monitoring of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities

περιλαμβάνεται και ο συντονισμός της κυβερνητικής δράσης για τη Σύμβαση αναφορικά με την υποβολή εκθέσεων, την παρακολούθηση, την ευαισθητοποίηση ή τη διασύνδεση με τον ανεξάρτητο μηχανισμό που αναφέρεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 33. Επιπλέον, απαραίτητο κρίνεται το σημείο επαφής να διαθέτει επαρκή υποστήριξη από άποψη τεχνικού προσωπικού και πόρων.

Κυβερνητικός συντονιστικός μηχανισμός

Πέρα από την καθιέρωση σημείων αναφοράς, η Σύμβαση ζητά από τα κράτη και τον καθορισμό συντονιστικού μηχανισμού μέσα στην κυβέρνηση προκειμένου να διευκολύνεται η σχετική δράση σε διαφορετικούς τομείς και διαφορετικά επίπεδα. Σε περίπτωση που έχουν οριστεί περισσότερα του ενός σημεία επαφής στην κυβέρνηση, αυτά θα πρέπει να μετέχουν στο συντονιστικό μηχανισμό, επικεφαλής του οποίου θα ήταν σκόπιμο να είναι το Υπουργείο που έχει την κεντρική ευθύνη για την εφαρμογή της Σύμβασης. Μέσω της διυπουργικής δράσης και συμμετοχής στο μηχανισμό, οι κυβερνητικές υπηρεσίες θα μπορούν να εστιάζουν τις δραστηριότητές τους και τη χάραξη πολιτικής σε τομείς που έχουν προστιθέμενη αξία, να αποφεύγονται οι επικαλύψεις και να κατανέμεται η βέλτιστη δυνατή χρήση των υπαρχόντων οικονομικών πόρων.

10.3.2 Ανεξάρτητοι μηχανισμοί παρακολούθησης

Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 33, τα Κράτη πρέπει να θεσπίσουν ένα εθνικό πλαίσιο, το οποίο θα περιλαμβάνει έναν ή περισσότερους ανεξάρτητους μηχανισμούς για την προώθηση, την προστασία και την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης. Από τη διάταξη δεν καθορίζεται συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης του εθνικού ανεξάρτητου πλαισίου παρακολούθησης και τα Κράτη, ανάλογα και με το λειτουργικό και θεσμικό πλαίσιο τους, μπορούν να κάνουν ελεύθερα την επιλογή τους στον καθορισμό της κατάλληλης δομής. Μπορούν να επιλέξουν είτε την ανάθεση του έργου της παρακολούθησης σε ανεξάρτητο φορέα είτε να θεσπίσουν πλαίσιο στο οποίο θα συνεργάζονται διά φοροι ανεξάρτητοι φορείς είτε να θεσπίσουν μηχανισμό αποτελούμενο από διάφορους φορείς, στον οποίο θα συμπεριλαμβάνονται και ένας ή περισσότεροι ανεξάρτητοι φορείς.

10.3.2.1 Οι ανεξάρτητοι μηχανισμοί και οι αρχές του Παρισιού

Σε κάθε περίπτωση, τα Κράτη πρέπει να λάβουν υπόψη τις αρχές σχετικά με το καθεστώς και τη λειτουργία των εθνικών θεσμών για την προστασία και την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γενικώς γνωστές ως

Αρχές του Παρισιού. Οι Αρχές αυτές, που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο των εθνικών θεσμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθορίζουν δύο θεμελιώδεις απαιτήσεις ή στόχους για τους φορείς που λειτουργούν σύμφωνα με αυτές: την ανεξαρτησία και τον πλουραλισμό.

Ανεξαρτησία

Το άρθρο 33 παρ. 2 απαιτεί το πλαίσιο για την προαγωγή, την προστασία και την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης να περιλαμβάνει τουλάχιστον έναν ανεξάρτητο φορέα. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στη λανθασμένη ερμηνεία, πως αρκεί ένας φορέας να είναι ανεξάρτητος χωρίς να ωστόσο να διασφαλίζεται και η ανεξαρτησία συνολικά του μηχανισμού παρακολούθησης. Αυτό δεν συνάδει ωστόσο με το πνεύμα της διάταξης.

Σύμφωνα και με τις Αρχές του Παρισιού, οι αρμόδιοι οργανισμοί (για παράδειγμα εθνικοί φορείς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων) θα πρέπει να είναι λειτουργικά ανεξάρτητοι. Για να διασφαλίζεται αυτό, θα πρέπει ο φορέας να θεσπίζεται «από συνταγματική ή νομοθετική ρύθμιση» που δεν επιτρέπει στις κυβερνήσεις να αλλάζουν τις αρμοδιότητες ή τις εξουσίες του χωρίς προηγούμενη κοινοβουλευτική έγκριση. Επιπλέον, τα μέλη τους θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα δράσης σε ένα περιβάλλον απαλλαγμένο από εξωτερικές πιέσεις, θα μπορούν να επιλέγονται για την ανάληψη καθηκόντων και αντιστοίχως να παύονται από αυτά βάσει μιας δίκαιης και σαφούς διαδικασίας, ενώ ο φορέας θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να επιλέγει το προσωπικό του και να καθορίζει της προτεραιότητές του. Ακόμη, οι φορείς θα πρέπει να είναι οικονομικά ανεξάρτητοι, δηλαδή να έχουν στη διάθεσή τους επαρκείς πόρους, το ύψος αυτών των οποίων θα μπορεί να καθορίζεται και από το κοινοβούλιο.

Πλουραλισμός

Σύμφωνα με τις Αρχές του Παρισιού, οι Εθνικοί Φορείς Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από πλουραλισμό. Απαιτείται, δηλαδή, να διασφαλίζεται η πολυμερής αντιπροσώπευση των κοινωνικών δυνάμεων που συμμετέχουν στην προαγωγή και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁸⁷. Αυτό σημαίνει πως θα πρέπει να διασφαλιστεί η συμμετοχή κοινωνικών φορέων όπως οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, συνδικαλιστικές οργανώσεις, κοινωνικές και επαγγελματικές οργανώσεις, πανεπιστημιακοί και εξειδικευμένοι εμπειρογνώμονες, καθώς και το Κοινοβούλιο. Ο απαιτούμενος πλουραλισμός μπορεί να επιτευχθεί είτε μέσω της

⁸⁷ Composition and guarantees of independence and pluralism, Αρχές του Παρισιού, Αρχή 1 B.

συνεργασίας επιμέρους φορέων είτε μέσω της εκπροσώπησης της κοινωνίας των πολιτών στη λειτουργία των οργανισμών. Εξάλλου, η αναγκαιότητα της εμπλοκής και συμμετοχής της κοινωνίας των πολιτών και ειδικά των ατόμων με αναπηρία και των αντιπροσωπευτικών οργανώσεών τους είναι απολύτως σαφής με βάση την παρ.3 του άρθρου 33 της Σύμβασης.

10.3.2.2 Προαγωγή, προστασία, παρακολούθηση της εφαρμογής

Καθήκον και αρμοδιότητα του ανεξάρτητου εθνικού μηχανισμού είναι η προαγωγή, η προστασία και η παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης, όπως ρητά ορίζεται στο άρθρο 33 παρ. 2. Η αρμοδιότητα αυτή θα πρέπει να είναι ρητή και σαφής, προκειμένου να μπορέσει να ασκήσει αποτελεσματικά τα καθήκοντά του βάσει των επιταγών της Σύμβασης.

Οι ουσιαστικές αρμοδιότητες του ανεξάρτητου εθνικού μηχανισμού που ορίζονται από τη Σύμβαση είναι:⁸⁸

Προαγωγή

Η προαγωγή της εφαρμογής της Σύμβασης περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Σε κάθε περίπτωση αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν δράσεις ευαισθητοποίησης για τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, τις υποχρεώσεις που θεσπίζει και τα δικαιώματα που ρυθμίζει, το σχεδιασμό, την παραγωγή, τη συγκέντρωση και τη διάδοση πληροφοριών και αντίστοιχου υλικού, την έρευνα σχετικά με τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων κ.λπ.

Η προώθηση διαχέεται στις δραστηριότητες διαφόρων φορέων. Κατ' αρχάς, το άρθρο 8 της Σύμβασης υποχρεώνει τα Κράτη να αναλάβουν δράσεις ευαισθητοποίησης σε σχέση με την αναπηρία. Συνεπώς, δεν είναι απαραίτητο οι ανεξάρτητοι μηχανισμοί να αναλάβουν προωθητικές δραστηριότητες οι οποίες εντάσσονται στην κυβερνητική αρμοδιότητα.

Αντίθετα, μπορούν να έχουν συμβουλευτικό ρόλο απέναντι στις κυβερνήσεις σε σχέση με τις ενέργειες προώθησης τις οποίες επιλέγουν, να επισημαίνουν ζητήματα τα οποία εκφεύγουν της γενικής προσοχής και να αναλαμβάνουν τις απαραίτητες ενέργειες προαγωγής.

⁸⁸ Thematic study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the structure and role of national mechanisms for the implementation and monitoring of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Ακόμη, οι ανεξάρτητοι μηχανισμοί μπορούν να αναλάβουν πιο στρατηγική εμπλοκή στην προαγωγή της εφαρμογής της Σύμβασης, όπως για παράδειγμα να ελέγχουν τη συμβατότητα και την εφαρμογή της ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας, των κανονιστικών διατάξεων και των πρακτικών, να ελέγχουν τα προσχέδια των νομοσχεδίων που προωθούνται, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι είναι συμβατά με το πνεύμα και το γράμμα της Σύμβασης, να παρέχουν τεχνογνωσία και συμβουλές σε δημόσιες αρχές σχετικά με την ερμηνεία και την εφαρμογή της Σύμβασης με βάση τις παρατηρήσεις, τις συστάσεις ή τα γενικά σχόλια της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες κ.λπ.

Προστασία

Η προστασία των δικαιωμάτων που καταγράφονται στη Σύμβαση συνίσταται στη διασφάλιση πως οι παραβιάσεις δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία παρατηρούνται, εντοπίζονται, αντιμετωπίζονται και διορθώνονται. Πρακτικά, η γενική προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία λαμβάνει συνήθως τη μορφή του χειρισμού παραπόνων. Η προστασία των δικαιωμάτων που παρέχεται στο πλαίσιο της Σύμβασης μπορεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες που κυμαίνονται από τη διερεύνηση και εξέταση ατομικών ή ομαδικών παραπόνων μέχρι και θεμάτων που επιλύθηκαν δικαστικά. Η λειτουργία αυτή απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις, εμπειρογνωμοσύνη και φόρτο δουλειάς και περιλαμβάνει τη διενέργεια ερευνών, μελετών και εκθέσεων.

Παρακολούθηση

Η παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης μπορεί να προσεγγιστεί από πολλαπλές οπτικές γωνίες. Μπορεί να επιτευχθεί μέσα από διαδικασίες αξιολόγησης της προόδου ή της στασιμότητας ή της και παλινδρόμησης αναφορικά με την απόλαυση των δικαιωμάτων κατά μία ορισμένη χρονική περίοδο. Απαιτεί αξιολόγηση της συμμόρφωσης ή μη με τη Σύμβαση των νέων εθνικών νομοθετικών διατάξεων, πρακτικών και πολιτικών. Αναφορικά με τη νομοθεσία, οι εκτιμήσεις συμβατότητας απαιτούν και τον εντοπισμό των κενών αναφορικά με την κάλυψη των διατάξεων της Σύμβασης. Αναφορικά με τις πρακτικές, η παρακολούθηση της εφαρμογής μπορεί να περιλαμβάνει τη διαβούλευση και το διάλογο με οργανώσεις ατόμων με αναπηρία, την ανάθεση σχετικών ερευνών, τη διενέργεια επισκέψεων και επιθεωρήσεων σε μέρη που παρατηρούνται συχνές παραβιάσεις των δικαιωμάτων που προστατεύονται από τη Σύμβαση. Συστάσεις και προτάσεις θα πρέπει να κατατίθενται άμεσα στην Κυβέρνηση, προκειμένου να προωθούνται οι απαραίτητες ενέργειες για

την διόρθωση των προβληματικών καταστάσεων και αυτό είναι μια διαδικασία συνεχής.

Ιδιαίτερα αποτελεσματικός τρόπος παρακολούθησης είναι και η ανάπτυξη δεικτών και σημείων επαφής, ιδιαίτερα όσον αφορά την προοδευτική υλοποίηση των δικαιωμάτων που περιλαμβάνει η Σύμβαση. Διαφορετική προσέγγιση είναι η παρακολούθηση των παραβιάσεων των δικαιωμάτων, μεθοδολογία με την οποία είναι αρκετά εξοικειωμένοι αρκετοί οργανισμοί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

10.3.3 Συμμετοχή

Όπως ορίζεται ξεκάθαρα στο άρθρο 33 παρ.3, η κοινωνία των πολιτών και ιδιαίτερα τα άτομα με αναπηρία και οι αντιπροσωπευτικές οργανώσεις τους πρέπει να εμπλέκονται και να συμμετέχουν πλήρως στη διαδικασία παρακολούθησης.

Η απαίτηση αυτή προσδιορίζει συγκεκριμένα τη γενική αρχή της συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία που αναφέρεται στο άρθρο 3 της Σύμβασης και τη γενική υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν υπόψη και να εμπλέκουν ενεργά τα άτομα με αναπηρίες, μέσω των αντιπροσωπευτικών οργανώσεών τους κατά την ανάπτυξη και εφαρμογή της νομοθεσίας και των πολιτικών για την εφαρμογή της Σύμβασης, καθώς και στο σύνολο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων που αφορούν ζητήματα σχετικά με τα άτομα με αναπηρία (άρθρο 4 παρ. 3 της Σύμβασης). Η απαίτηση για τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία διαπνέει το άρθρο 33 και δεν αφορά μόνο τη διαδικασία παρακολούθησης, όπως ειδικά προσδιορίζεται στην παρ. 3 του άρθρου 33. Αυτό συνεπάγεται πως οποιαδήποτε διαβούλευση σχετικά με τη διαδικασία θέσπισης του μηχανισμού παρακολούθησης θα πρέπει να περιλαμβάνει και τις οργανώσεις που εκπροσωπούν τα άτομα με αναπηρία. Η παράγραφος 3 περιλαμβάνει τόσο την άμεση συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στη διαδικασία παρακολούθησης όσο και την έμμεση συμμετοχή τους, μέσω των αντιπροσωπευτικών οργανώσεών τους. Η άμεση συμμετοχή μπορεί να συνίσταται στην εμπλοκή εμπειρογνομόνων που είναι και οι ίδιοι άτομα με αναπηρία στις διαδικασίες παρακολούθησης. Άλλωστε, πολλές αναπηρικές οργανώσεις έχουν σε καίριες θέσεις και στα διοικητικά συμβούλιά τους άτομα με αναπηρία.

Η πρόταση του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, αναφορικά με τις οργανώσεις του αναπηρικού κινήματος είναι η διενέργεια ανοιχτής συζήτησης για τον προσδιορισμό των κριτηρίων αντιπροσωπευτικότητας των οργανώσεων ατόμων με

αναπηρία. Όπως επισημαίνεται από τον ΟΗΕ, διαβουλεύσεις που διενεργήθηκαν δείχνουν πως η προτίμηση του αναπηρικού κινήματος είναι υπέρ εθνικών οργανισμών «ομπρέλα». Επιπλέον, επισημαίνεται στη μελέτη του ΟΗΕ, πως απαιτεί αναλυτική διερεύνηση η δυνατότητα να μετέχουν στον ανεξάρτητο μηχανισμό παρακολούθησης εθνικοί φορείς προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε συνεργασία με οργανώσεις ατόμων με αναπηρία, δηλαδή φορείς που παράλληλα μετέχουν στο πλαίσιο παρακολούθησης της εφαρμογής της Σύμβασης.

10.4 Παρακολούθηση σε διεθνές επίπεδο – Άρθρα 34, 35, 36

Η διαδικασία παρακολούθησης της εφαρμογής της Σύμβασης από τα Συμβαλλόμενα Κράτη σε διεθνές επίπεδο, ρυθμίζεται στα άρθρα 34 και επόμενα της Σύμβασης. Σε αυτά προβλέπεται η σύσταση Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (άρθρο 34), στην οποία το κάθε Συμβαλλόμενο Κράτος υποχρεούται να υποβάλλει εκθέσεις για τα μέτρα που λαμβάνει προκειμένου να εφαρμοστεί πλήρως η Σύμβαση (άρθρο 35). Τα Κράτη υποχρεούνται να υποβάλλουν την πρώτη έκθεση μέσα σε δύο χρόνια από τη στιγμή που θα επικυρώσουν τη Σύμβαση και, στη συνέχεια, υποβάλλουν περιοδικές εκθέσεις κάθε τέσσερα έτη και όποτε το ζητά η Επιτροπή. Η Επιτροπή εξετάζει τις εθνικές εκθέσεις και υποβάλλει υποδείξεις και συστάσεις στο ενδιαφερόμενο μέρος (άρθρο 36).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία αποτελεί μια διεθνή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σηματοδοτεί τη μετάβαση από την ιατρική αντίληψη της αναπηρίας στη δικαιωματική προσέγγισή της, σύμφωνα με την οποία τα άτομα με αναπηρία δεν είναι αντικείμενα θεραπείας και οίκτου αλλά ισότιμοι φορείς δικαιωμάτων. Η Σύμβαση δεν δημιουργεί νέα δικαιώματα αλλά επαναδιατυπώνει ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα υπό την ιδιαίτερη οπτική της αναπηρίας και υπό την ιδιαίτερη οπτική του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας. Συνεπώς τα κράτη μέρη δεν καλούνται να διαμορφώσουν θεσμικό πλαίσιο για νέα δικαιώματα αλλά πρωτίστως να διασφαλίσουν ότι ήδη κατοχυρωμένα δικαιώματα μπορούν να ασκούνται σε ίση βάση και ότι παρέχουν επαρκή και αποτελεσματική προστασία στα άτομα με αναπηρία.

Αυτή η «αλλαγή παραδείγματος» έχει σημαντικές επιπτώσεις στην έννομη τάξη. Η νομοθεσία δεν αρκεί πλέον να περιλαμβάνει διατάξεις προστατευτικές των ατόμων με αναπηρία. Αντίθετα, η διάσταση και η ιδιαίτερη οπτική της αναπηρίας πρέπει πλέον να διαπνέει όλη τη νομοθεσία και ιδιαίτερα το στάδιο σχεδιασμού της νομοθεσίας, προκειμένου η τελευταία να μπορεί θεσμοθετήσει με δεσμευτικούς κανόνες ένα περιβάλλον, θεσμούς και διαδικασίες που είναι ανοικτά και προσβάσιμα σε όλους. Η ανάλυση που προηγήθηκε επιχείρησε να αποτυπώσει με συνοπτικό και εστιασμένο τρόπο το θεσμικό πλαίσιο που άπτεται του συνόλου των δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η επισκόπηση αυτή επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων σε τρία βασικά επίπεδα:

- Σε πρώτο επίπεδο, σχετικά με τη συμβατότητα της ελληνικής νομοθεσίας με το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας
- Σε δεύτερο επίπεδο, σχετικά με τη συμβατότητα της ελληνικής νομοθεσίας με τις γενικές αρχές που απορρέουν από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία
- Σε τρίτο επίπεδο, σχετικά με τη συμβατότητα της νομοθεσίας που διέπει επιμέρους τομείς δημόσιας πολιτικής και βασικές τροποποιήσεις που θα πρέπει να γίνουν προκειμένου να διασφαλιστεί η αρμονία με τις διατάξεις της Σύμβασης

1. Συμβατότητα με το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας

Η ελληνική νομοθεσία που αφορά την αναπηρία διέπεται στο σύνολό της από μια προστατευτική και διαχωρισμένη λογική και μια προσκόλληση στην ιατρική αντίληψη της αναπηρίας. Η προστατευτική λογική είναι εμφανής σε δυο βασικά σημεία: πρώτον, στο γεγονός ότι στους περισσότερους τομείς δημόσιας πολιτικής η νομοθεσία που αφορά τα άτομα με αναπηρία αφορά κυρίως παροχές ή υπηρεσίες οι οποίες είναι ειδικές και διαχωρισμένες (π.χ. εκπαίδευση, απασχόληση, ανεξάρτητη διαβίωση) και δεν αφορά την παροχή υποστήριξης για τη βελτίωση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους για ευρύτερη συμμετοχή στην κοινωνία. Η νομοθεσία επικεντρώνεται σε αποσπασματικές παροχικής φύσης ενισχύσεις ή/και στην παροχή διαχωρισμένων ευκαιριών για εκπαίδευση, απασχόληση ακόμη και ανεξάρτητη διαβίωση αδιαφορώντας για την αφαίρεση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία και χωρίς να εστιάζει στην παροχή υποστήριξης που θα επιτρέψει και θα διευκολύνει τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στις υπηρεσίες που αφορούν το σύνολο του πληθυσμού.

Δεύτερον, η προστατευτική και διαχωρισμένη λογική είναι εμφανής στα ίδια τα θεμέλια της έννομης τάξης που οριοθετούν βασικές έννοιες όπως η ικανότητα για δικαιοπραξία, η δυνατότητα λήψης αποφάσεων, η διαχείριση της προσωπικής ζωής και η ανάληψη βασικών πρωτοβουλιών και υποχρεώσεων που σηματοδοτούν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Στα σημεία αυτά, η ελληνική έννομη τάξη *προαποφασίζει* ότι τα άτομα με αναπηρία, σε γενικές γραμμές *λόγω της αναπηρίας τους* και όχι λόγω ευρύτερων ή ειδικών συνθηκών που μπορεί να αφορούν όλους, είναι ανίκανα ή περιορισμένα ικανά να λαμβάνουν αποφάσεις, ευθύνες και υποχρεώσεις και παρεμβαίνει για να αναθέσει τις σχετικές ευθύνες σε άλλους. Η πατερναλιστική αυτή προσέγγιση είναι εμφανής σε καίρια θέματα που αφορούν την ισότητα ενώπιον του νόμου, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, τις δυνατότητες περιορισμού της ελευθερίας του ατόμου, διατάξεις που αφορούν την προσωπική ζωή κ.λπ.

Επιπλέον, στους περισσότερους τομείς δημόσιας πολιτικής η αντίληψη και η αντιμετώπιση της αναπηρίας παραμένει στενά προσκολλημένη σε ιατρικά δεδομένα και στα λειτουργικά εμπόδια του ατόμου χωρίς να λαμβάνει υπόψη τα εμπόδια του περιβάλλοντος, συμπεριφοράς κ.λπ. Στενά εξαρτημένος από ιατρικές γνώματεύσεις και διαδικασίες είναι και ο τρόπος πιστοποίησης της αναπηρίας.

Αμφότερα αυτά τα χαρακτηριστικά δεν συμβαδίζουν με την κοινωνική αντίληψη της αναπηρίας, η οποία όπως αποτυπώνεται στο προοίμιο της

Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία «είναι μια εξελισσόμενη έννοια» ... που προκύπτει «από την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμποδιζόμενων προσώπων και των περιβαλλοντικών εμποδίων και των εμποδίων συμπεριφοράς και παρεμποδίζει την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή στην κοινωνία σε ίση βάση με τους άλλους». Η ελληνική νομοθεσία θα πρέπει να αναπροσανατολιστεί μέσα από τη σταδιακή αναμόρφωσή της στη νέα αυτή αντίληψη της αναπηρίας. Αυτό μπορεί να συμβεί με δυο τρόπους:

- Με την σταδιακή αναθεώρηση της νομοθεσίας σε επιμέρους τομείς δημόσιας πολιτικής (για την υφιστάμενη νομοθεσία)
- Με την ενσωμάτωση της θεώρησης/οπτικής της αναπηρίας στο στάδιο σχεδιασμού της νομοθεσίας (και των δημόσιων πολιτικών), και συγκεκριμένα μέσα από την ενσωμάτωση της στη διαδικασία εκτίμησης συνεπειών ρυθμίσεων για κάθε νέο νομοσχέδιο που εκπονείται:

Πρόταση 1: Οριζόντια ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας (mainstreaming) στο στάδιο του σχεδιασμού όλων των δημόσιων πολιτικών

Πρόταση 2: Ενσωμάτωση ειδικής ενότητας σχετικά με την αναπηρία στο σχεδιασμό της νομοθεσίας και ειδικότερα στη διαδικασία ανάλυσης των συνεπειών ρυθμίσεων των νέων νόμων που προβλέπεται στο νόμο 4048/2012 για τη ρυθμιστική διακυβέρνηση (και είναι υποχρεωτική για κάθε νέο νομοσχέδιο). Εναλλακτικά, προτείνεται η διαμόρφωση ειδικής ανάλυσης συνεπειών ρυθμίσεων για την αναπηρία (disability impact assessment)

Πρόταση 3: Εκ νέου ορισμός της έννοιας της αναπηρίας σε αρμονία με την κοινωνική θεώρηση της αναπηρίας και ανασχεδιασμός της νομοθεσίας, των προγραμμάτων και πολιτικών για τα άτομα με αναπηρία με βάση το νέο ορισμό

Πρόταση 4: Η νομοθετική κατοχύρωση γενικής υποχρέωσης του κράτους να μεριμνά για την ίση μεταχείριση των ατόμων με αναπηρία, για την αφαίρεση εμποδίων και για την παροχή εύλογων προσαρμογών σε όλους τους τομείς της ζωής.

Συνοδευτικά μέτρα:

- Η συμβατότητα με το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας προϋποθέτει μια σειρά από ευρύτερες αλλαγές οι οποίες δεν

μπορούν να επέλθουν μόνο με νομοθετικές αλλαγές. Προτείνονται τα ακόλουθα συνοδευτικά μέτρα οριζόντιας φύσης που αποσκοπούν να διασφαλίσουν ότι σταδιακά θα επέλθει μια ευρύτερη αλλαγή νοοτροπίας που θα διαμορφώσει μια κοινωνία ανοικτή σε όλους:

- η εκτενής και τεκμηριωμένη εμπειρική αποτύπωση των ειδικών και συγκεκριμένων εμποδίων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία σε όλους τους τομείς της ζωής και ειδικότερα σε τομείς όπως η πρόσβαση στην υγεία, στην απασχόληση, στην κοινωνική προστασία, στην ανεξάρτητη διαβίωση. Η αποτύπωση θα αναδείξει τα εμπόδια που μπορούν να αρθούν με νομοθετική πρωτοβουλία και τα εμπόδια που απαιτούν άλλου είδους παρεμβάσεις (π.χ. εκπαίδευση, ενημέρωση κ.λπ.),
- η προώθηση του καθολικού σχεδιασμού σε όλους τους τομείς της ζωής και ιδίως στην τεχνολογία, στην πληροφορία και στο φυσικό περιβάλλον,
- η υποχρεωτική εισαγωγή της οπτικής της αναπηρίας στην εκπαίδευση όλων των κρατικών λειτουργιών και των επαγγελματιών των οποίων η απασχόληση αφορά άμεσα τα άτομα με αναπηρία π.χ. ιατρούς, νοσηλευτές, εκπαιδευτικούς, αστυνομικούς, δημοσίους υπαλλήλους, δικαστές κ.λπ. Ένταξη της οπτικής της αναπηρίας στα προγράμματα σπουδών όλων των σχολών που αφορούν την εκπαίδευση και επιμόρφωση κρατικών λειτουργιών και επαγγελματιών,
- η συστηματική ενημέρωση και πληροφόρηση των ατόμων με αναπηρία αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας για τα θέματα αναπηρίας.

2. Συμβατότητα με τις γενικές αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία

Οι γενικές αρχές (άρθρο 3) της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία αποτυπώνουν θεμελιώδεις αξίες που υπηρετούνται από αυτή και που πρέπει να διέπουν το σύνολο της νομοθεσίας που αφορά τα άτομα με αναπηρία. Από την αποτύπωση και αξιολόγηση της ελληνικής νομοθεσίας συνάγονται τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Οι γενικές αρχές που διέπουν τη Σύμβαση κατοχυρώνονται στο ελληνικό Σύνταγμα με άμεσο ή έμμεσο τρόπο. Ο σεβασμός της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, της αυτονομίας των ατόμων με αναπηρία, της ισότητας και των ίσων ευκαιριών, της ένταξης στην κοινωνία,

της ισότητας ανδρών και γυναικών και τα ειδικά δικαιώματα των παιδιών με αναπηρία κατοχυρώνονται ρητά και αποτελούν θεμελιώδεις αξίες που διέπουν την ελληνική πολιτεία. Έμμεση είναι η κατοχύρωση του δικαιώματος στην προβασιμότητα για το οποίο δεν περιλαμβάνεται ρητή αναφορά στο Σύνταγμα, το οποίο μπορεί ωστόσο να συναχθεί ερμηνευτικά από τη συνταγματική κατοχύρωση της αυτονομίας των ατόμων με αναπηρία.

- Οι παραπάνω αρχές αποτελούν το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται –και το οποίο υπηρετεί– η ελληνική νομοθεσία. Ωστόσο, ο σεβασμός τους υπό την ιδιαίτερη οπτική της κοινωνικής αντίληψης της αναπηρίας βρίσκεται σε αρκετά σημεία σε αντίφαση με την προστατευτική λογική που διέπει τη νομοθεσία που αφορά την αναπηρία.
- Επομένως, παρά την κατοχύρωση των επιμέρους θεμελιωδών αρχών σε συνταγματικό επίπεδο, η ελληνική έννομη τάξη δεν διέπεται από μια συνολική συστηματική εξειδίκευσή τους σε ό,τι αφορά τα άτομα με αναπηρία. *Προτείνεται επομένως μια ενεργητική νομοθετική παρέμβαση, η οποία θα διευκολύνει τη συνολική θεώρηση της αναπηρίας (σε αντίθεση με την κατακερματισμένη και αποσπασματική θεώρηση που επικρατεί) σε αρμονία με τις συνταγματικές αρχές και θα διευκολύνει τη μετάβαση στην κοινωνική θεώρηση της αναπηρίας.*

Πρόταση 5: Επεξεργασία νόμου-πλαισίου για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία που θα εξειδικεύει τις διατάξεις της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία στην ελληνική έννομη τάξη.

- Η ελληνική νομοθεσία που αφορά την αναπηρία δεν διαρθρώνεται με συστηματικό τρόπο αλλά αποτελείται από σειρά νόμων σε επιμέρους τομείς ή διάσπαρτων και κατακερματισμένων διατάξεων οι οποίες συχνά τροποποιούνται ή καταργούνται σιωπηρά. Συνεπώς καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής αφενός η πρόσβαση στην ισχύουσα νομοθεσία και αφετέρου η αντιμετώπιση του συνόλου των νόμων και διατάξεων ως μια συστηματική ενότητα που διέπεται από ενιαία λογική και δεν έχει επικαλύψεις, αντιφάσεις και νομοθετικά κενά. Με δεδομένη την πολυδιάσπαση αυτή, ιδιαίτερα δυσχερής καθίσταται επίσης η συνολική αξιολόγηση της συμβατότητας της νομοθεσίας, καθώς αυτή διέπεται από διαφορετική λογική ανάλογα με τον εκάστοτε τομέα και σκοπό κάθε παρέμβασης.

Πρόταση 6: Κωδικοποίηση της νομοθεσίας για την αναπηρία σε όλους τους τομείς δημόσιας πολιτικής προκειμένου να

διευκολύνεται η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε αυτή.

- Σημαντική ιδιαιτερότητα της ελληνικής έννομης τάξης αποτελεί το έλλειμμα που καταγράφεται στην εφαρμογή της νομοθεσίας. Η παρακολούθηση της έκδοσης των προβλεπόμενων κανονιστικών πράξεων και η παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας ευρύτερα είναι ιδιαίτερα ελλιπής με αποτέλεσμα να μην είναι σαφές αν δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη νομοθεσία εφαρμόζονται με τον προβλεπόμενο τρόπο. Καταγράφεται συνεπώς μια απόκλιση ανάμεσα στις νομοθετικές προβλέψεις και στην εφαρμογή τους στην πράξη που μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να μην διασφαλίζει την αποτελεσματική προστασία που απαιτεί η Σύμβαση.

Πρόταση 7: Διαμόρφωση μηχανισμών συστηματικής παρακολούθησης της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας της νομοθεσίας για την αναπηρία. Η παρακολούθηση αυτή μπορεί να γίνει με την ενεργοποίηση του Παρατηρητηρίου για τα Άτομα με Αναπηρία.

- Η νομοθετική πρωτοβουλία αλλά και οι εθνικές πολιτικές που αποτυπώνονται σε αυτή δεν συνοδεύονται στις περισσότερες περιπτώσεις από επιχειρησιακό σχεδιασμό που να συστηματοποιεί τις προβλεπόμενες δράσεις και μέτρα που αφορούν τα άτομα με αναπηρία σε ένα σύνολο με ενιαία λογική, συνέργειες και μετρήσιμα αποτελέσματα. Η έλλειψη αυτού του συνολικού ή και τομεακού σχεδιασμού καθιστά ιδιαίτερα δυσχερή την παρακολούθηση της εφαρμογής των προβλεπόμενων μέτρων και πολιτικών και ιδιαίτερα την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους.
- Δεν υφίσταται σχεδιασμός σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η διασφάλιση της συμβατότητας της ελληνικής νομοθεσίας με τις διατάξεις της Σύμβασης αποτελεί μια σύνθετη και πολυεπίπεδη προσπάθεια η οποία θα πρέπει να υλοποιηθεί σταδιακά και με τρόπο συστηματικό. Είναι κρίσιμο συνεπώς, οι αναγκαίες αλλαγές να ενσωματωθούν σε ένα κεντρικό σχεδιασμό σε επιχειρησιακό επίπεδο.

Πρόταση 8: Διαμόρφωση εθνικού σχεδίου δράσης για την αναπηρία.

3. Συμβατότητα με τις επιμέρους διατάξεις της Σύμβασης

Η παρουσίαση του ισχύοντος πλαισίου και η αξιολόγηση της συμβατότητάς τους με τη Σύμβαση έγινε αναλυτικά στις προηγούμενες ενότητες για επιμέρους δικαιώματα. Στο σημείο αυτό θα συνοψιστούν οι βασικές κατευθύνσεις αλλαγών που προτείνονται ανά ομάδα δικαιωμάτων που παρουσιάζουν ιδιαίτερη συνάφεια.

3.1. Ισότητα

Το **άρθρο 5 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία** απαγορεύει κάθε μορφής διάκριση στη βάση της αναπηρίας. Σχετικές προβλέψεις περιλαμβάνονται σε αρκετά σημεία στην ελληνική έννομη τάξη. Το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει την ισότητα όλων των Ελλήνων πολιτών ενώπιον του νόμου (άρθρο 4 παρ.1), την ισότητα Ελλήνων και Ελληνίδων (άρθρο 4 παρ. 2), ενώ επιπλέον προτρέπει το νομοθέτη να θεσπίζει θετικά μέτρα για την προστασία των ατόμων με αναπηρία που να εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 21 παρ.6). Σε νομοθετικό επίπεδο, η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας αφορά αποκλειστικά το χώρο της απασχόλησης και της εργασίας και ρυθμίζεται με το νόμο 3304/2005 που ενσωματώνει στο ελληνικό δίκαιο τις ευρωπαϊκές οδηγίες περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Συνεπώς, η προστασία κατά των διακρίσεων στη βάση της αναπηρίας βρίσκει νομοθετική κατοχύρωση αλλά απαιτεί βελτιωτικές παρεμβάσεις προκειμένου να είναι συμβατή με το άρθρο 5 ΣΔΑΑ και να διασφαλίζει αποτελεσματική προστασία για τα άτομα με αναπηρία. Οι παρεμβάσεις αφορούν ιδίως τη ρητή απαγόρευση των πολλαπλών ή σωρευτικών διακρίσεων, την επέκτασή της απαγόρευσης των διακρίσεων σε όλους τους τομείς δημόσιας πολιτικής και ιδίως σε τομείς με μεγάλη σημασία όπως η κοινωνική προστασία και η εκπαίδευση, την νομοθετική εξειδίκευση της υποχρέωσης παροχής εύλογων προσαρμογών, την συστηματοποίηση των φορέων και των δράσεων προώθησης της ίσης μεταχείρισης και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της νομοθεσίας.

Πρόταση 9: Επέκταση της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω αναπηρίας σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής (και όχι μόνο στην απασχόληση) με επέκταση του πεδίου εφαρμογής του Νόμου 3304/2005

Πρόταση 10: Επέκταση του πεδίου εφαρμογής του νόμου 3304/2005 ώστε να καλύπτει τις περιπτώσεις πολλαπλών ή σωρευτικών διακρίσεων

Πρόταση 11: Νομοθετική εξειδίκευση της έννοιας των «εύλογων προσαρμογών» ως ουσιώδους τρόπου διασφάλισης της ίσης μεταχείρισης των ατόμων με αναπηρία

Συνοδευτικά μέτρα:

- Μέτρα ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και διευκόλυνσης των ενδιαφερομένων από διακρίσεις, μέσω προσιτών και κατανοητών πληροφοριών, συγκεκριμένων οδηγιών, εστιασμένων εκδηλώσεων και άλλων ανάλογων δράσεων

Η ισότητα ενώπιον του νόμου (άρθρο 12 ΣΔΑΑ) κατοχυρώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 4 παρ.1. Σε νομοθετικό επίπεδο, η ικανότητα δικαίου (ικανότητα του ατόμου να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων) διακρίνεται από την δικαιοπρακτική ικανότητα (ικανότητα του ατόμου να καταρτίζει αυτόνομα και στο όνομά του δικαιοπραξίες) και καλύπτει το σύνολο των πτυχών της ζωής, εκτός από τις περιπτώσεις περιορισμένης ικανότητας ή ανικανότητας που ρυθμίζονται ειδικά από το νόμο. Ανίκανα προς δικαιοπραξία είναι τα άτομα που τελούν σε καθεστώς πλήρους στερητικής δικαστικής συμπαράστασης και περιορισμένα ικανά είναι τα άτομα που τελούν σε καθεστώς μερικής στερητικής δικαστικής συμπαράστασης και επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης. Ο θεσμός της δικαστικής συμπαράστασης ρυθμίζεται στα άρθρα 1666-1688 του Αστικού Κώδικα και σε τέτοιο καθεστώς τίθενται, μεταξύ άλλων, άτομα που λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής ή σωματικής αναπηρίας αδυνατούν εν όλω ή εν μέρει να φροντίζουν μόνα τους για τις υποθέσεις τους. Οι συνέπειες της δικαιοπραξίας από άτομο που είναι ανίκανο είναι η ακυρότητα της δήλωσης βούλησης, ενώ τα άτομα με περιορισμένη ικανότητα δικαιοπραξίας μπορούν να επιχειρήσουν δικαιοπραξία μόνο στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος και στις περιπτώσεις που αναφέρονται στη δικαστική απόφαση που θέτει το άτομο υπό δικαστική συμπαράσταση.

- Συνεπώς, η ισότητα ενώπιον του νόμου και η εγγενής αξιοπρέπεια του ατόμου κατοχυρώνονται σε συνταγματικό επίπεδο ως πρωταρχικές αξίες που διέπουν την ελληνική πολιτεία. Σε νομοθετικό επίπεδο διασφαλίζεται η διάκριση μεταξύ ικανότητας δικαίου και δικαιοπρακτικής ικανότητας. Στα σημεία αυτά, η ελληνική νομοθεσία φαίνεται επί της αρχής συμβατή με το άρθρο 12 παρ. 1 και παρ. 2 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η δικαιοπρακτική

ικανότητα καλύπτει όλους τους τομείς της ζωής εκτός από τις περιπτώσεις περιορισμένης ικανότητας ή ανικανότητας που ρυθμίζονται ειδικά.

- Οι περιπτώσεις ανικανότητας δικαιοπραξίας περιλαμβάνουν ρητή αναφορά σε σωματική αναπηρία ή ψυχική διαταραχή, γεγονός που αποτελεί άμεση διάκριση στη βάση της αναπηρίας. Η πρόβλεψη αυτή είναι ασύμβατη με τις διατάξεις του άρθρου 12 ΣΔΑΑ και άρθρου 5 ΣΔΑΑ.

Πρόταση 12: Να αφαιρεθεί από το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά τον περιορισμό της δικαιοπρακτικής ικανότητας (άρθρα 1666-1688 ΑΚ) οποιαδήποτε ρητή αναφορά στην αναπηρία

- Οι ειδικές διατάξεις που ρυθμίζουν το καθεστώς ανικανότητας ή περιορισμένης ικανότητας διέπονται από προστατευτική λογική, η οποία δεν αφορά όλα τα άτομα που μπορεί σε διάφορες φάσεις της ζωής τους να είναι περισσότερο ή λιγότερο ικανά αλλά ειδικά άτομα με αναπηρία. Σύστημα υποστήριξης στα άτομα με αναπηρία (όπως προβλέπεται στο άρθρο 12 παρ. 3 ΣΔΑΑ), προκειμένου να ασκήσουν την ικανότητά τους για δικαιοπραξία δεν έχει αναπτυχθεί. Στην ελληνική έννομη τάξη ο θεσμός της δικαστικής συμπαράστασης (που διαβαθμίζεται σε πλήρη ή επικουρική, ολική ή μερική) και ειδικότερα η επικουρική δικαστική συμπαράσταση, όπου δηλαδή το άτομο με αναπηρία διατηρεί την ικανότητα δικαιοπραξίας ή την ασκεί από κοινού με τον συμπαραστάτη του, θα μπορούσε να θεωρηθεί μια μορφή υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων, υπό την προϋπόθεση ότι ανταποκρίνεται σε πραγματική ανάγκη του επικουρούμενου ατόμου και παρέχεται ως υποστήριξη και όχι υποκατάσταση. Υπό αυτή την έννοια, ο θεσμός της επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για τη μετάβαση σε ένα σύστημα υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων που θα είναι πλήρως συμβατό με τις διατάξεις της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.
- Η διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία κατά την υποστηριζόμενη λήψη αποφάσεων πρέπει να ξεκινά από τη θέληση και τη γνώμη του συμπαραστατούμενου. Υποχρέωση του συμπαραστάτη πρέπει να είναι να υλοποιήσει, στο βαθμό που είναι δυνατό, τη βούληση του συμπαραστατούμενου ή να του παράσχει την απαραίτητη πληροφόρηση και υποστήριξη προκειμένου να μπορέσει, στο βαθμό του εφικτού, να διαγνώσει τη βούλησή του ή

να μπορέσει ο συμπαραστατούμενος να αποφασίσει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό. Απαραίτητη είναι επίσης η ενίσχυση των εγγυήσεων προστασίας των ατόμων με αναπηρία κατά τη διαδικασία περιορισμού της δικαιοπρακτικής τους ικανότητας.

Πρόταση 13: Διαμόρφωση συστήματος υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων για τα άτομα με αναπηρία σε τρεις φάσεις:

- *Βραχυπρόθεσμα*, ενίσχυση του θεσμού της επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης που προβλέπεται στον Αστικό Κώδικα, ώστε να θέτει τη βούληση του υποστηριζόμενου ατόμου στο κέντρο της λήψης αποφάσεων, να λειτουργεί υποστηρικτικά στη βούληση του ατόμου και να αποτελέσει θεσμό μετάβασης σε ένα ολοκληρωμένο σύστημα υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων:
 - Περιορισμό της στερητικής δικαστικής συμπαράστασης σε έσχατη λύση για ειδικά οριοθετημένες περιπτώσεις όπου η υποκατάσταση στη λήψη αποφάσεων είναι απολύτως αναγκαία.
 - Διαμόρφωση ασφαλιστικών δικλείδων και μηχανισμών ελέγχου για την αποφυγή της υποκατάστασης στη λήψη αποφάσεων.
 - Διαμόρφωση μηχανισμών προστασίας των ατόμων με αναπηρία από καταστρατήγηση του δικαιώματός τους στη λήψη αποφάσεων.
- *Μεσοπρόθεσμα*, σταδιακό εμπλουτισμό του θεσμικού πλαισίου με εργαλεία για την υποστηριζόμενη λήψη αποφάσεων, όπως η θεσμοθέτηση των εκ των προτέρων εντολών, των πληρεξουσίων μακράς διάρκειας, της ψυχιατρικής διαθήκης κ.λπ.
- *Μακροπρόθεσμα*, θεσμοθέτηση ενός ολοκληρωμένου συστήματος υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων, δηλαδή μιας ενότητας υπηρεσιών, μηχανισμών και εργαλείων που ανάλογα με τις συνθήκες και τις ανάγκες του ατόμου του επιτρέπουν να λαμβάνει μόνο του γενικές ή ειδικές αποφάσεις για τη ζωή του το οποίο θα λειτουργεί στο ακόλουθο γενικό πλαίσιο:
 - βοηθά το άτομο να πάρει τις δικές του αποφάσεις,
 - έχει κεντρικό σκοπό να βοηθήσει το άτομο να κατανοήσει, να εκφράσει και να εφαρμόσει τη βούλησή του μέσω ενός κύκλου ατόμων ή μεμονωμένων ατόμων της επιλογής του,

- διασφαλίζεται πως η βούληση και οι επιθυμίες του ατόμου είναι η αφετηρία και ο κεντρικός άξονας της παρεχόμενης υποστήριξης,
- προβλέπονται τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις των ατόμων που παρέχουν υποστήριξη και των ατόμων που δέχονται την υποστήριξη κρίνεται απαραίτητη,
- προβλέπονται μηχανισμοί ελέγχου των συστημάτων υποστήριξης,
- προβλέπονται μηχανισμοί προστασίας των ατόμων που λαμβάνουν υποστήριξη.

Σε ό,τι αφορά την **πρόσβαση στη δικαιοσύνη (άρθρο 13 ΣΔΑΑ)**, το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει τη δικαστική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων (άρθρο 20 παρ.1) καθώς και το δικαίωμα αναφοράς στις αρχές (άρθρο 10). Οι ειδικές προϋποθέσεις πρόσβασης στη δικαιοσύνη και συμμετοχής σε δίκη ρυθμίζονται στους Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Ποινικής Δικονομίας και Διοικητικής Δικονομίας.

Σε αυτούς υπάρχουν ειδικές αναφορές που αφορούν διαδίκους ή μάρτυρες με αναπηρία. Προβλέπονται διευκολύνσεις για την εξέταση κωφών, άλαλων ή κωφάλαλων και τη συνεννόηση μαζί τους κατά τη διαδικασία. Στην αστική δίκη μάρτυρες δεν μπορούν να είναι πρόσωπα με αισθητηριακές αναπηρίες ή δυσκολίες επικοινωνίας (άτομα που «δεν είχαν το αισθητήριο για να το αντιληφθούν ή δεν έχουν την ικανότητα να ανακοινώσουν αυτό που αντιλήφθηκαν» ή που βρίσκονταν «σε κατάσταση ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής»).

Στην Ποινική Δικονομία γίνεται χρήση όρων αναχρονιστικών και προσβλητικών για τα άτομα με διανοητικά προβλήματα. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι όποιος διενεργεί ανάκριση ή και το δικαστήριο μπορεί να μην εξετάσει μάρτυρα «που είναι *παράφρονος ή βλάκας*» ή βρίσκεται προφανώς σε «τέτοια διανοητική κατάσταση, ώστε να μην είναι σε θέση να παραστήσει τα γεγονότα όπως έχουν συμβεί» (άρθρο 210, μάρτυρες διανοητικά ασθενείς).

Στη διοικητική δίκη δεν μπορούν να εξεταστούν ως μάρτυρες, μεταξύ άλλων, όσοι, όταν συνέβη το προς απόδειξη πραγματικό γεγονός, «δεν είχαν το λογικό ή το αισθητήριο για να το αντιληφθούν» (άρθρο 183 ΚΔΔ), ενώ (άρθρο 184, διεξαγωγή εξέτασης) το δικαστήριο μπορεί να αποβάλει το μάρτυρα, πριν από την εξέταση ή κατά τη διάρκειά της, αν κρίνει ότι η διανοητική του κατάσταση αποκλείει την ικανότητά του για μαρτυρία, ενώ ο δικαστής, ο ειρηνοδίκης ή ο συμβολαιογράφος, προβαίνει στην εξέτασή

του, εκθέτοντας συγχρόνως τις σχετικές με τη διανοητική αυτή κατάσταση παρατηρήσεις του.

Το δικαίωμα στη νομική βοήθεια κατοχυρώνεται νομοθετικά (Νόμο 3226/2004) και δικαιούχοι είναι άτομα που δεν μπορούν να καταφύγουν στη δικαιοσύνη με ίδια μέσα, δηλαδή είναι συνδεδεμένο άμεσα με εισοδηματικά κριτήρια. Ειδικά για τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, υπάρχει ειδική πρόβλεψη για την διευκόλυνση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη (άρθρο 2 νόμου 2716/1999), που προβλέπει την παροχή εθελοντικής δικηγορικής αρωγής σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων τους από τους κατά τόπους δικηγορικούς συλλόγους. Η συγκεκριμένη διάταξη δεν έχει ενεργοποιηθεί.

Συνεπώς, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη αποτελεί δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα. Από την καταγραφή και αξιολόγηση της ισχύουσας νομοθεσίας προκύπτει σειρά άμεσων διακρίσεων απέναντι στα άτομα με αναπηρία στους ισχύοντες Κώδικες τα οποία πρέπει να απαλειφθούν. Καταγράφονται επίσης εμπόδια τόσο στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη όσο και στη συμμετοχή στη δικαστική διαδικασία (απαγορευτικές νομοθετικές διατάξεις, διαδικαστικά εμπόδια, εμπόδια επικοινωνίας, εμπόδια συμπεριφοράς από τους εμπλεκόμενους στο δικαστικό σύστημα, αλλά και έλλειψη των απαιτούμενων πόρων για την αποτελεσματική αναζήτηση νομικής βοήθειας ως προϋπόθεσης για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη). Προτείνεται η διασφάλιση επαρκούς δυνατότητας πρόσβασης στη δικαιοσύνη μέσω ανεξάρτητων υπηρεσιών συνηγορίας και η κατοχύρωση γενικής υποχρέωσης της δικαιοσύνης να παρέχει εύλογες προσαρμογές και διευκολύνσεις για τη συμμετοχή σε αυτή των ατόμων με αναπηρία, καθώς και η ενίσχυση των ειδικών μηχανισμών και διαδικασιών παραπόνων που αφορούν ειδικά άτομα με ψυχική αναπηρία.

Πρόταση 14: Τροποποίηση των ισχυόντων Κωδίκων (Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Ποινικής Δικονομίας και Διοικητικής Δικονομίας) ώστε να διασφαλίζεται η ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη μέσω:

- Ρητή πρόβλεψη εναλλακτικών τρόπων επικοινωνίας των ατόμων με αναπηρία με το δικαστικό σύστημα και στο πλαίσιο της ποινικής, πολιτικής και διοικητικής δίκης.
- Ρητή πρόβλεψη γενικής υποχρέωσης της δικαιοσύνης και των δικαστηρίων να παρέχουν στα άτομα με αναπηρία εύλογες προσαρμογές και διευκολύνσεις, προκειμένου να έχουν ίση

πρόσβαση στη δικαιοσύνη και να είναι σε θέση να μετέχουν στη δικαστική διαδικασία.

- Απαλοιφή όλων των ειδικών αναφορών στην αναπηρία ως λόγου αποκλεισμού ατόμων από δικαστική διαδικασία καθώς αποτελούν άμεσες διακρίσεις λόγω της αναπηρίας.
- Τροποποίηση των διατάξεων που αφορούν την εξαίρεση μαρτύρων στην ποινική δίκη σε ό,τι αφορά την αναχρονιστική αλλά και προσβλητική για άτομα με αναπηρίες ορολογία (π.χ. η αναφορά σε «παράφρονα» ή «βλάκα» στο άρθρο 210 ΚΠοινΔικ που αφορά μάρτυρες διανοητικά ασθενείς) που αποτελεί ευθεία διάκριση στη βάση της αναπηρίας.

Πρόταση 15: Δημιουργία συστήματος συνηγορίας για τη διευκόλυνση της ίσης πρόσβασης στη δικαιοσύνη για τα άτομα με αναπηρία και την άρση των ειδικών εμποδίων που αντιμετωπίζουν:

- Το σύστημα συνηγορίας πρέπει να διασφαλίζει νομική βοήθεια, υποστήριξη στην επικοινωνία και εκπροσώπηση των ατόμων με αναπηρία, να είναι ανεξάρτητο και να είναι προσβάσιμο στο σύνολο των ατόμων με αναπηρία.
- Το σύστημα συνηγορίας πρέπει να περιλαμβάνει ειδική μέριμνα υπηρεσιών συνηγορίας για άτομα που βρίσκονται σε ειδικές συνθήκες επισφάλειας και συγκεκριμένα άτομα που νοσηλεύονται σε ιδρύματα, σε φορείς παροχής υπηρεσιών κ.λπ.
- Ενεργοποίηση της διάταξης του αρ. 2 παρ. 2 του Νόμου 2716/1999 που προβλέπει τη συνεργασία των Δικηγορικών Συλλόγων της χώρας με φορείς παροχής υπηρεσιών υγείας για την παροχή εθελοντικής δικηγορικής αγωγής σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων των ψυχικά ασθενών .
- Τροποποίηση του υφιστάμενου συστήματος παροχής νομικής βοήθειας (Νόμος 3226/2004), προκειμένου να διασφαλιστεί η ίση πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στη δωρεάν νομική βοήθεια.
- Διασφάλιση των απαραίτητων μηχανισμών καταγγελιών και έκφρασης παραπόνων.

3.2. Αυτονομία

Η **προσβασιμότητα** κατοχυρώνεται στο **άρθρο 9 της ΔΣΑΑ** και αποτελεί βασική παράμετρο για την αυτονομία των ατόμων με αναπηρία. Στο

ελληνικό θεσμικό πλαίσιο καταγράφεται μια πληθώρα αποσπασματικών διατάξεων που αφορούν το θέμα της προσβασιμότητας. Ο νέος Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (Νόμος 4067/2012) ρυθμίζει τα θέματα προσβασιμότητας στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον και περιλαμβάνει ρητή αναφορά σε όρους και προϋποθέσεις φυσικής προσβασιμότητας που πρέπει να τηρούνται σε όλα τα νεόδμητα δημόσια κτίρια καθώς και κτίρια που έχουν χρήση συνάθροισης κοινού, προσωρινής διαμονής, εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, δικαιοσύνης και σωφρονισμού, γραφείων και εμπορίου, βιομηχανίας και βιοτεχνίας, σε χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων και πρατήρια καυσίμων, αλλά και υποχρέωση διενέργειας των απαραίτητων διαμορφώσεων σε ήδη υφιστάμενα κτίρια, ώστε οι λειτουργικοί τους χώροι να είναι προσπελάσιμοι από άτομα με αναπηρία ή εμποδιζόμενα άτομα. Επιπλέον, προσβάσιμοι πρέπει να είναι όλοι οι κοινόχρηστοι χώροι, πλατείες, πεζοδρόμια κ.λπ. Στα κτίρια με χρήση κατοικίας πρέπει να εξασφαλίζεται η αυτόνομη και ασφαλής οριζόντια και κατακόρυφη προσπέλαση από άτομα με αναπηρία και εμποδιζόμενα άτομα σε όλους τους εξωτερικούς και εσωτερικούς κοινόχρηστους χώρους, καθώς και συνθήκες εύκολης μετατρεψιμότητας των κατοικιών σε κατοικίες μελλοντικών χρηστών με αναπηρία, χωρίς να θίγεται ο φέρων οργανισμός του κτιρίου. Στο νέο Οικοδομικό Κανονισμό γίνεται ρητή αναφορά στις οδηγίες «Σχεδιάζοντας για όλους», οι οποίες πρέπει να τηρούνται προκειμένου να εκδίδονται άδειες οικοδόμησης σε όλα τα νέα κτίρια.

Στον τομέα των μεταφορών, τα βασικά δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και, αντιστοίχως, οι υποχρεώσεις των παρόχων των ανάλογων υπηρεσιών θεσπίζονται με Ευρωπαϊκούς Κανονισμούς, που δεσμεύουν και την Ελλάδα (αερομεταφορές, σιδηροδρομικές μεταφορές, λεωφορεία και πούλμαν, θαλάσσιες μεταφορές).

Στον τομέα της πληροφορίας και των επικοινωνιών, προβλέπεται ρητή γενική υποχρέωση των φορέων του δημοσίου τομέα για παροχή προσβάσιμης πληροφόρησης στα άτομα με αναπηρία και η υποχρέωση σχεδιασμού της επικοινωνίας και της πληροφόρησης με τρόπο ώστε να λαμβάνονται υπόψη και οι ανάγκες των ατόμων με αναπηρία (Νόμος 3979/2011). Στο νόμο 4070/2012 για τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, μεταφορές και δημόσια έργα προβλέπεται ρητά πως στην παροχή τηλεφωνικών υπηρεσιών, πληροφοριών τηλεφωνικών υπηρεσιών, τηλεπικοινωνιών, ηλεκτρονικών επικοινωνιών λαμβάνονται υπόψη τα άτομα με αναπηρία, ενώ παρέχεται νομοθετική εξουσιοδότηση για τον ορισμό όλων των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της πρόσβασης τελικών χρηστών με αναπηρία σε υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης.

Σε όλη ωστόσο την προαναφερθείσα νομοθεσία δεν καλύπτεται το σύνολο των μορφών αναπηρίας, καθώς η πλειοψηφία των ρυθμίσεων προσβασιμότητας αφορά πρωτίστως άτομα με κινητικές αναπηρίες και δευτερευόντως άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες (προβλήματα όρασης ή ακοής).

- Στον τομέα της φυσικής προσβασιμότητας καταγράφονται σημαντικές διακρίσεις σε βάρος των ατόμων με αναπηρία, αρκετές από τις οποίες απαλείφθηκαν με τις πρόσφατες καινοτόμες ρυθμίσεις του Νέου Οικοδομικού Κανονισμού. Προτείνεται η νομοθετική κατοχύρωση της έννοιας της προσβασιμότητας και γενικής υποχρέωσης της διοίκησης να τη διασφαλίζει με εύλογο τρόπο στους δημόσιους χώρους, στην επικοινωνία με τη δημόσια διοίκηση, στην πρόσβαση σε δημόσια πληροφορία και επικοινωνία. Προτείνεται επίσης η ρητή κατοχύρωση της υποχρέωσης της διοίκησης να επικοινωνεί στη νοηματική γλώσσα, με γραφή Μπράιγ, με ζωντανούς ενδιάμεσους και να παρέχει ενημερωτικό υλικό και βασική πληροφορία σε προσβάσιμες μορφές.
- Στους λοιπούς τομείς προτείνεται η συστηματοποίηση της νομοθεσίας που αφορά την προσβασιμότητα των μέσων μεταφοράς και η παρακολούθηση της εφαρμογής της, η εξειδίκευση των διατάξεων που αφορούν στην προσβασιμότητα της πληροφορίας και των επικοινωνιών και η παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας, η δημιουργία προσβάσιμου ενημερωτικού υλικού και πληροφοριών στη δημόσια διοίκηση, η εισαγωγή νομοθετικών ρυθμίσεων στη νομοθεσία για την πολιτική προστασία σχετικά με τις υπηρεσίες εκτάκτου ανάγκης για τα άτομα με αναπηρία.

Πρόταση 16: Ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στην προσβασιμότητα όχι μόνο του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, αλλά και των πληροφοριών, των επικοινωνιών, των ηλεκτρονικών υπηρεσιών, των υπηρεσιών έκτακτης ανάγκης και των μεταφορών και ρητή κατοχύρωση της γενικής υποχρέωσης της διοίκησης να διασφαλίζει την προσβασιμότητα.

Συμπληρωματικά μέτρα:

- Ειδική μέριμνα για την ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στο σχεδιασμό για την πολιτική προστασία και τις υπηρεσίες

εκτάκτου ανάγκης και τροποποίηση της ισχύουσας νομοθεσίας για την πολιτική προστασία.

- Ανάπτυξη μηχανισμών παρακολούθησης της εφαρμογής των κανόνων προσβασιμότητας.
- Ανάπτυξη μηχανισμών υποβολής καταγγελιών και έκφρασης παραπόνων από τα άτομα με αναπηρία για θέματα προσβασιμότητας.

Ειδικότερα σχετικά με την προσβασιμότητα στο φυσικό περιβάλλον, προτείνεται:

- Ανάπτυξη μηχανισμών ελέγχου της τήρησης των προδιαγραφών της φυσικής προσβασιμότητας και της υλοποίησης των απαραίτητων παρεμβάσεων.
- Ανάπτυξη μηχανισμού υποβολής καταγγελιών και έκφρασης παραπόνων από τα άτομα με αναπηρία.

Η ανεξάρτητη διαβίωση των ατόμων με αναπηρία (άρθρο 19 ΣΔΑΑ) αποτελεί άλλη σημαντική έκφανση της αυτονομίας τους. Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο οι έννοιες, οι υποδομές και οι μεταρρυθμίσεις που συνδέονται με την ανεξάρτητη διαβίωση ατόμων με αναπηρία, αφορούν τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας και εισήχθησαν στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης, που είχε αποσκοπούσε στην αποϊδρυματοποίηση και στην ανάπτυξη συστήματος κοινοτικών υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Με το νόμο 2716/1999 δημιουργήθηκαν δομές και υπηρεσίες για ενήλικους, παιδιά και εφήβους με ψυχικές διαταραχές και διαταραχές αυτιστικού τύπου και μαθησιακά προβλήματα. Επιπλέον δομές προβλέπονται για την αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη ατόμων με νοητική υστέρηση, κινητικές και αισθητηριακές αναπηρίες. Οι όροι, η διαδικασία και η οργάνωση Στεγών Υποστηριζόμενης Διαβίωσης Ατόμων με αναπηρία ρυθμίζονται με υπουργικές αποφάσεις. Υπηρεσίες υποστήριξης στην κοινότητα αναπτύχθηκαν, όπως το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι», αναπτύχθηκαν μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Η κύρια μορφή βοήθειας που παρέχεται από την ελληνική νομοθεσία στα άτομα με αναπηρία είναι τα επιδόματα και άλλου είδους προνοιακές παροχές.

- Σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία να απολαμβάνουν του δικαιώματος για ανεξάρτητη διαβίωση στην κοινότητα το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο δεν διασφαλίζει την πλήρη συμβατότητα με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Αποκλίσεις καταγράφονται τόσο σχετικά με την επάρκεια των δομών και υποδομών (αριθμητική επάρκεια,

γεωγραφική κατανομή, ανταποκρισιμότητα σε κάθε μορφής αναπηρία) με αποτέλεσμα το ισχύον καθεστώς να έχει περιορισμένη κάλυψη και να διέπεται από οριζόντιες και κάθετες ανισότητες τόσο στη νομοθετική του κατοχύρωση όσο και στην εφαρμογή του στην πράξη.

- Απόκλιση από τις διατάξεις της Σύμβασης καταγράφεται επίσης σε ό,τι αφορά το δικαίωμα που διαθέτει το άτομο με αναπηρία να επιλέξει τον τόπο και τον τρόπο διαβίωσής του. Η διαδικασία επιλογής από την πλευρά του ασθενούς δεν ρυθμίζεται με σαφήνεια στο νομοθετικό πλαίσιο και στην πράξη δεν φαίνεται να διασφαλίζεται η ελεύθερη επιλογή.
- Συστατικό στοιχείο του δικαιώματος στην ανεξάρτητη διαβίωση αποτελεί εξάλλου η διαθεσιμότητα των απαραίτητων υποστηρικτικών υπηρεσιών στο σπίτι, σε καταστήματα και άλλες κοινωνικές υπηρεσίες υποστήριξης, συμπεριλαμβανομένης και της προσωπικής βοήθειας. Η εξατομικευμένη βοήθεια και επιλογή από το ίδιο το άτομο με αναπηρία του είδους και του βαθμού της βοήθειας που του παρέχεται δεν κατοχυρώνεται στην ελληνική νομοθεσία, ενώ δεν προβλέπονται συστήματα προσωπικής υποστήριξης. Η βασική υποστήριξη που παρέχεται στα άτομα με αναπηρία αφορά οικονομικές ενισχύσεις και επιδόματα τα οποία πρέπει σταδιακά να μετεξελιχθούν από βοήθεια προνοιακής λογικής σε διαφορετικές μορφές υπηρεσιών και προσωπικής υποστήριξης στα άτομα με αναπηρία. Σημαντικές αποκλίσεις καταγράφονται επίσης στην πρόσβαση στις υπηρεσίες στην κοινότητα.

Πρόταση 17: Να ενισχυθεί το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην ανεξάρτητη διαβίωση μέσω της διασφάλισης επαρκών επιλογών και της κατοχύρωσης υποστηρικτικών υπηρεσιών:

- οι υποστηρικτικές υπηρεσίες μπορούν να είναι γενικής φύσεως, να αφορούν σε προσωπική βοήθεια ή να αφορούν άλλους τρόπους υποστήριξης της ανεξάρτητης διαβίωσης (όπως ο προσωπικός προϋπολογισμός ή η αυτοκατευθυνόμενη φροντίδα, self directed support)
- Να διασφαλίζεται ρητά το δικαίωμα του ατόμου με αναπηρία να αποφασίζει το ίδιο για τον τόπο και τον τρόπο διαβίωσής του
- Να διασφαλίζεται το δικαίωμα του ατόμου να επιλέγει το είδος και το βαθμό της βοήθειας που του παρέχεται.

Κινητικότητα (άρθρο 20 ΣΔΑΑ)

Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο η **κινητικότητα των ατόμων με αναπηρία (άρθρο 20 ΣΔΑΑ)** ρυθμίζεται μέσα από παροχές που αφορούν οχήματα με ατέλεια, ειδικές θέσεις στάθμευσης, κάρτες μετακίνησης, τέλη διοδίων, κυκλοφορία στο δακτύλιο, επιβατηγά δημόσιας χρήσεως αυτοκίνητα για μεταφορά ατόμων με κινητικές αναπηρίες, συσκευές και βοηθήματα κινητικότητας που παρέχονται μέσω του συστήματος υγείας και του ασφαλιστικού συστήματος.

- Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο διέπεται από μια στενή αντίληψη της κινητικότητας και διασφαλίζει ορισμένες μόνο πτυχές της, χωρίς αυτές να είναι απαραίτητα οι πλέον χρήσιμες ή οι πλέον σημαντικές για τα άτομα με αναπηρία. Προτείνεται η συμπλήρωση της σχετικής νομοθεσίας.

Πρόταση 18: Συμπλήρωση και επικαιροποίηση της νομοθεσίας για την κινητικότητα σε μια συνολική αντιμετώπιση της κινητικότητας με βάση τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία, τις οικονομικές δυνατότητες και τη διασφάλιση της αυτονομίας τους στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό.

Αποκατάσταση και επανάκτηση (άρθρο 26 ΣΔΑΑ)

Σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 21 παρ. 3) το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και λαμβάνει ειδικά μέτρα για την προστασία της αναπηρίας. Επίσης, (άρθρο 21 παρ.6) τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Οι δικαιούχοι, το είδος, η έκταση, το ύψος, ο τρόπος και η διαδικασία χορήγησής παροχών προσδιορίζονται στον Ενιαίο Κανονισμό Παροχών Υγείας του ΕΟΠΥΥ και προβλέπουν την αποκατάσταση σε κέντρα αποθεραπείας-αποκατάστασης κλειστής ή ημερήσιας νοσηλείας, την παροχή υπηρεσιών ημερήσιας φροντίδας και κάλυψη αναγκών για φυσικοθεραπεία, λογοθεραπεία, εργοθεραπεία, ψυχοθεραπεία. Υπηρεσίες αποκατάστασης παρέχονται και στα Κέντρα Φυσικής και Ιατρικής Αποκατάστασης, με βάση το Νόμο 4025/2011.

- Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο παρουσιάζει κενά και δεν καλύπτει το σύνολο των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 26 της Σύμβασης, πέρα από τα όποια επιπλέον προβλήματα μπορεί να παρατηρούνται στην πράξη για τα ζητήματα που ήδη ρυθμίζονται. Προτεινόμενες αλλαγές περιλαμβάνουν την αναδιάρθρωση των

υπηρεσιών αποκατάστασης και επανάκτησης με βάση τις πραγματικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία.

Πρόταση 19: Αναθεώρηση της νομοθεσίας και των υπηρεσιών αποκατάστασης και επανάκτησης

3.3. Δικαιώματα στη ζωή, στην ελευθερία, στην ασφάλεια και στην αξιοπρέπεια

Το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 10 ΣΔΑΑ) κατοχυρώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 5 παρ. 2) και προστατεύεται πλήρως και με απόλυτο τρόπο. Ειδικές εκφάνσεις του δικαιώματος στη ζωή ρυθμίζονται από τον Ποινικό Κώδικα για το θέμα των αμβλώσεων, ενώ από τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Νόμος 3418/2005) απαγορεύονται ρητά πράξεις που μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα το θάνατο του ασθενούς, πράξεις ευθανασίας, ή υποβοηθούμενης αυτοκτονίας, ακόμη και αν ο ασθενής έχει εκφράσει τη θέληση να τερματίσει τη ζωή του. Επίσης, δεν υπάρχει ειδική νομοθεσία για την ευθανασία.

- Σε ό,τι αφορά το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στη ζωή το θεσμικό πλαίσιο αναγνωρίζει και προστατεύει το δικαίωμα σε ίση βάση με τους άλλους, χωρίς εξαιρέσεις. Το θεσμικό πλαίσιο προστατεύει επίσης τα άτομα με αναπηρία από την υποβολή τους χωρίς τη θέλησή τους σε ιατρικές πράξεις οι οποίες μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα το θάνατό τους και προστατεύει τα άτομα με αναπηρία από διακριτική εφαρμογή μεθόδων ευθανασίας ή υποβοηθούμενης αυτοκτονίας σε ίση βάση με τους άλλους.

Η ελευθερία του ατόμου (άρθρο 14 ΣΔΑΑ) προστατεύεται στο άρθρο 5 παρ.3 του Ελληνικού Συντάγματος, ενώ η στέρηση της ελευθερίας είναι νόμιμη μόνο λόγω τέλεσης αξιόποινης πράξης (σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα). Ειδικές ρυθμίσεις ισχύουν για τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας, για τα οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι δυνατή η στέρηση της ελευθερίας τους με την υποβολή τους σε καθεστώς ακούσιας νοσηλείας (Άρθρο 1687 ΑΚ, Νόμος 2071/1992) σε μονάδα ψυχικής υγείας. Οι προϋποθέσεις για την ακούσια νοσηλεία είναι το άτομο να πάσχει από ψυχική διαταραχή, να μην είναι ικανό να κρίνει για το συμφέρον της υγείας του και η έλλειψη νοσηλείας να έχει ως συνέπεια είτε να αποκλειστεί η θεραπεία του είτε να επιδεινωθεί η κατάσταση της υγείας του ή να είναι απαραίτητη για να αποτραπούν πράξεις βίας κατά του ίδιου ή τρίτου.

- Σε ό,τι αφορά την ελευθερία και την ασφάλεια του ατόμου το θεσμικό πλαίσιο διασφαλίζει πως κανένα άτομο δεν μπορεί να στερείται την ελευθερία του αυθαίρετα ή παράνομα. Ειδική περίπτωση στέρησης της ελευθερίας των ατόμων με (ψυχική) αναπηρία που προβλέπεται στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο αποτελεί η δυνατότητα ακούσιας νοσηλείας, η οποία με τον τρόπο που ρυθμίζεται αποκλίνει από τις διατάξεις της Σύμβασης ιδίως ως προς το ότι α) θέτει ως προϋπόθεση την ψυχική διαταραχή για την ακούσια νοσηλεία β) οι αυστηρές διαδικαστικές εγγυήσεις που προβλέπονται στο νόμο καταστρατηγούνται κατά κόρον στην πράξη με αποτέλεσμα να προσβάλλεται συστηματικά το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην ελευθερία και στην ασφάλεια. Ο νόμος που ρυθμίζει το θέμα της ακούσιας νοσηλείας προτείνεται να εκσυγχρονιστεί και να τροποποιηθεί ώστε α) η αναπηρία να μην είναι προϋπόθεση για την ακούσια νοσηλεία β) οι νόμιμες διαδικασίες να ενισχυθούν με εγγυήσεις αλλά και με από-ιατρικοποίηση μέσω της παρέμβασης στη διαδικασία και άλλων επαγγελματιών (όχι αποκλειστικά ιατρών) αλλά και μηχανισμών συνηγορίας ή και αυτοσυνηγορίας γ) να ενισχυθούν οι εγγυήσεις ώστε η ακούσια νοσηλεία να αποτελεί μέτρο εξαιρετικό, δ) να ενισχυθούν οι εγγυήσεις καθώς και οι μηχανισμοί ελέγχου των σχετικών διαδικασιών και αποφάσεων αλλά και οι μηχανισμοί και οι δράσεις υποστήριξης των ατόμων που υποβάλλονται σε ακούσια νοσηλεία.

Πρόταση 20: Τροποποίηση της διαδικασίας για την ακούσια νοσηλεία του ν. 2071/1992 στην κατεύθυνση της διασφάλισης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία και την απομάκρυνση από την ιατρική προσέγγιση της αναπηρίας:

- Να εξαλειφθεί κάθε ευθεία αναφορά σε αναπηρία και ψυχική διαταραχή ως προϋπόθεση για να τεθεί ένα άτομο σε ακούσια νοσηλεία.
- Απαλοιφή της επικινδυνότητας ως προϋπόθεσης για την υπαγωγή του ατόμου σε ακούσια νοσηλεία, καθώς αποτελεί έννοια γενική, η οποία δεν μπορεί να εκτιμηθεί από τους ψυχιάτρους που καλούνται (με βάση το ισχύον πλαίσιο) να αποφανθούν για την αναγκαιότητα της διαδικασίας.
- Ρητή κατοχύρωση της ακούσιας νοσηλείας ως έσχατης λύσης σε εξαιρετικές περιπτώσεις όπου δεν υπάρχουν εναλλακτικές επιλογές.

- Πρόβλεψη συμμετοχής στη διαδικασία άλλων επαγγελματιών, πλην των ψυχιάτρων, προκειμένου να κρίνεται αν πράγματι υπάρχει ανάγκη ακούσιας νοσηλείας και αν δεν υπάρχει άλλη επιλογή.
- Πρόβλεψη μηχανισμών συνηγορίας για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων υπό καθεστώς ακούσιας νοσηλείας.
- Διασφάλιση της δυνατότητας του άμεσα εμπλεκόμενου να εκφράζει την άποψη και τη θέση του και να έχει υποχρεωτικά νομική εκπροσώπηση κατά τη δικαστική διαδικασία.
- Πρόβλεψη για την παρέμβαση μηχανισμών αυτοσυνηγορίας, προκειμένου να αναζητούνται πιθανές εναλλακτικές και να διασφαλίζεται πως πράγματι η ακούσια νοσηλεία θα εφαρμόζεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, στις οποίες δεν υπάρχει εναλλακτική επιλογή.
- Κατοχύρωση μηχανισμών ελέγχου και επιβολής ποινών σε περίπτωση μη τήρησης των προϋποθέσεων του νόμου.

Συμπληρωματικά μέτρα:

- Αποτελεσματικός έλεγχος της εφαρμογής της νομοθεσίας και των προβλεπόμενων εγγυήσεων

Η προστασία από τα βασανιστήρια, τη βία, την εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση (άρθρα 15 και 16 ΣΔΑΑ) κατοχυρώνονται στην ελληνική έννομη τάξη. Σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρο 7 παρ. 2) απαγορεύονται ρητά και τιμωρούνται βασανιστήρια, σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, άσκηση ψυχολογικής βίας και κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ειδικότερα, ειδική προστασία παρέχεται από συμπεριφορές που προσβάλλουν τη σωματική ακεραιότητα και υγεία, την προσωπική ελευθερία, τη γενετήσια ελευθερία, τη γενετήσια αξιοπρέπεια στο πλαίσιο της οικογένειας (Νόμος 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία), καθώς και σε άτομα με αναπηρία εκτός του πλαισίου της κατοικίας, σε φορείς παροχής κοινωνικής μέριμνας (άρθρο 6 παρ. 4 Ν.3500/2006). Ρητά απαγορεύεται για όλους και η σωματική βία και τιμωρία και στο εκπαιδευτικό πλαίσιο (ΠΔ 201/1998, Νόμος 3328/2005).

- Συνεπώς, σε ό,τι αφορά την προστασία από τη βία, την εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση το νομοθετικό πλαίσιο απαγορεύει ρητά τις πράξεις βίας και κακομεταχείρισης, τη σωματική τιμωρία και όποια ενέργεια μπορεί να οδηγήσει στην παραβίαση της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας των ατόμων με αναπηρία. Απαγορεύονται επίσης πράξεις που μπορεί να

συνιστούν βασανιστήρια, ταπεινωτική ή απάνθρωπη συμπεριφορά. Το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά την προστασία στο πλαίσιο της οικογένειας αποσκοπεί κυρίως στην προστασία των γυναικών και εστιάζει πρωτίστως σε περιστατικά βίας. Η σχετική νομοθεσία πρέπει να αναθεωρηθεί υπό το πρίσμα της ΣΔΑΑ ώστε να λάβει υπόψη τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία. Εκτός του πλαισίου της οικογένειας παρέχεται προστασία από βία και κακομεταχείριση στις μονάδες κοινωνικής φροντίδας. Οι σχετικές διατάξεις πρέπει να επεκταθούν και σε άλλους φορείς παροχής υπηρεσιών σε άτομα με αναπηρία και να συνοδευτούν από δράσεις εκπαίδευσης των επαγγελματιών και δράσεις ενημέρωσης και πληροφόρησης των ατόμων με αναπηρία. Προτείνεται η ενίσχυση των μέτρων κοινωνικής προστασίας, υποστήριξης και βοήθειας στα άτομα με αναπηρία, τις οικογένειές τους και τα άτομα που τα φροντίζουν για την πρόληψη, αναγνώριση και αναφορά περιστατικών βίας, εκμετάλλευσης και κακομεταχείρισης. Δεν προβλέπονται ειδικά μέτρα για άτομα με αναπηρία θύματα βίας και την πρόσβασή τους σε αποτελεσματική ανάρρωση, αποκατάσταση και προγράμματα κοινωνικής επανένταξης πέρα από τα προβλεπόμενα από τις γενικές διατάξεις. Δεν καταγράφονται ειδικά μέτρα ή δράσεις προσβάσιμης ενημέρωσης ή πληροφόρησης ατόμων με αναπηρία θυμάτων βίας ή κακομεταχείρισης σχετικά με τα δικαιώματά τους και την προστασία που μπορούν να λάβουν. Απαιτείται ενίσχυση των συγκεκριμένων εγγυήσεων.

Πρόταση 21: Να συμπληρωθεί το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο ή να διαμορφωθεί ειδικό θεσμικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της βίας, της κακομεταχείρισης και της εκμετάλλευσης των ατόμων με αναπηρία τόσο στο πλαίσιο του οικογενειακού περιβάλλοντος, στην κοινότητα αλλά και στο πλαίσιο των ιδρυμάτων και δομών διαβίωσης και των φορέων που παρέχουν υπηρεσίες σε άτομα με αναπηρία.

Συμπληρωματικά μέτρα:

- Επέκταση μηχανισμών καταγγελιών και υποστήριξης που ήδη λειτουργούν (ιδίως για κακοποιημένες γυναίκες) για την κάλυψη των αναγκών των ατόμων με αναπηρία.
- Πρόβλεψη ειδικών μέτρων για την ανάρρωση, αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη ατόμων με αναπηρία θυμάτων βίας, εκμετάλλευσης και κακομεταχείρισης.

- Προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης των επαγγελματιών και του προσωπικού που εργάζεται σε φορείς παροχής υπηρεσιών σε άτομα με αναπηρία, προκειμένου να είναι σε θέση να αποφεύγουν ή και να αναγνωρίζουν περιστατικά που μπορεί να συνιστούν πράξεις βίας.
- Προγράμματα ενημέρωσης και υποστήριξης για τα μέλη των οικογενειών των ατόμων με αναπηρία, προκειμένου να είναι σε θέση να αποφεύγουν ή και να αναγνωρίζουν περιστατικά που μπορεί να συνιστούν πράξεις βίας.
- Να προβλεφθούν ρητά και να εφαρμοστούν μέτρα ενημέρωσης των ατόμων με αναπηρία σχετικά με τα δικαιώματά τους απέναντι σε πράξεις βίας, κακομεταχείρισης ή εκμετάλλευσης και την προστασία που μπορεί να τους παρασχεθεί.

Σε ό,τι αφορά στην **προστασία της ακεραιότητας του ατόμου (άρθρο 17 ΣΔΑΑ)** ο σεβασμός της ζωής, της αξιοπρέπειας, της αξίας του ατόμου προστατεύονται ρητά από το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο. Για τη διενέργεια οποιασδήποτε ιατρικής πράξης απαιτείται η πρότερη ενημέρωση του ατόμου και η συναίνεσή του (Νόμος 1619/1998, κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της βιοϊατρικής). Η συναίνεση του ασθενούς απαιτείται και από τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (Ν.3418/2005) για οποιαδήποτε ιατρική πράξη, ενώ γίνεται ειδικότερη αναφορά σε πράξεις που αποτελούν αντικείμενο ιατρικής έρευνας και «πειραμάτων». Δεν προβλέπονται εξαιρέσεις που να καθιστούν επιτρεπτή την αναγκαστική στείρωση ή τον ευνουχισμό ατόμων με αναπηρία.

- Συνεπώς, το θεσμικό πλαίσιο ρυθμίζει σε ισότιμη βάση τις προϋποθέσεις της συναίνεσης που απαιτείται για την τέλεση οποιασδήποτε ιατρικής πράξης ή οποιασδήποτε πράξης που κινείται στο πειραματικό πεδίο των ιατρικών και φαρμακευτικών ερευνών και τίθενται δικλίδες προστασίας. Ειδικά προβλήματα εντοπίζονται σε περιπτώσεις δικαστικής συμπαράστασης (που αφορούν πρωτίστως τα άτομα με αναπηρία), όπου αναζητάται η συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη ή και ευρύτετου κύκλου προσώπων (οικείων). Προτείνεται η ενεργοποίηση ανεξάρτητων μηχανισμών συνηγορίας προκειμένου να διασφαλίζεται η αμερόληπτη και προς το συμφέρον του ασθενούς λήψη απόφασης και ο σεβασμός της θέλησης του ασθενούς.

Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει όργανα με αρμοδιότητα τον έλεγχο ή την παρέμβαση σε θέματα σχετικά με την προσβολή της ακεραιότητας των ατόμων, πράξεις βίας ή κακομεταχείρισης. Το Σώμα Επιθεωρητών

Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας (Ν. 2920/2001) διενεργεί επιθεωρήσεις, έρευνες και ελέγχους σε όλες τις υπηρεσίες και φορείς που υπάγονται στην αρμοδιότητα του υπουργείου Υγείας, στις υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας και σε αυτό παραπέμπονται καταγγελίες πολιτών. Η Ειδική Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές διαταραχές (Νόμος 2716/1999) εποπτεύει και ελέγχει τις συνθήκες διαβίωσης σε μονάδες ψυχικής υγείας και την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχική αναπηρία, δέχεται καταγγελίες και αναφορές και υποβάλλει ετήσια έκθεση και επιμέρους εκθέσεις για διαπίστωση παραβάσεων. Ο Συνήγορος του Πολίτη (Νόμος 2477/1997) διαμεσολαβεί μεταξύ πολιτών και δημόσιων υπηρεσιών για την προστασία του πολίτη από την κακοδιοίκηση ενώ παράλληλα λειτουργεί ως αρχή ίσης μεταχείρισης (equality body) και δέχεται καταγγελίες για διακρίσεις λόγω αναπηρίας.

- Προτείνεται η ενδυνάμωση των μηχανισμών ελέγχου των παραβιάσεων των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία ειδικά σε θέματα που αφορούν την ακεραιότητα, τη βία, την κακομεταχείριση καθώς και να υλοποιηθούν συστηματικά προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης σε θέματα αναπηρίας τόσο για τους επαγγελματίες και το προσωπικό που ασχολούνται με άτομα με αναπηρία, όσο και για τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν θέμα αναπηρίας, αλλά και για το γενικότερο πληθυσμό.

Πρόταση 22: Κατοχύρωση νομικών εργαλείων όπως οι «οδηγίες εκ των προτέρων» που αποτυπώνουν δεσμευτικά την επιθυμία του ατόμου σχετικά με τη θεραπεία του και τις παρεμβάσεις που θεωρεί επιτρεπτές.

Πρόταση 23: Κατοχύρωση του δικαιώματος του ατόμου ή επαγγελματιών να προσφεύγουν σε ανεξάρτητους μηχανισμούς συνηγορίας για τη διασφάλιση της αμερόληπτης και προς το βέλτιστο συμφέρον του ασθενούς απόφαση και το σεβασμό της πραγματικής επιθυμίας του στο μέγιστο δυνατό βαθμό

Η προστασία και ασφάλεια των ατόμων με αναπηρία σε καταστάσεις κινδύνου και έκτακτων ανθρωπιστικών αναγκών (άρθρο 11 ΣΔΑΑ) δεν ρυθμίζεται ειδικά στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, η νομοθεσία για την πολιτική προστασία (Ν.3013/2002) ή ο επιχειρησιακός σχεδιασμός (Σχέδιο Ξενοκράτης) δεν περιλαμβάνουν ειδικές προβλέψεις για τα άτομα με αναπηρία.

- Σε ό,τι αφορά την προστασία των ατόμων με αναπηρία σε καταστάσεις κινδύνου το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο σιωπά. Προτείνεται να επανεξεταστεί ο γενικός σχεδιασμός πολιτικής προστασίας υπό την οπτική της αναπηρίας και να ενταχθούν σε αυτόν γενικά και ειδικά μέτρα για τα άτομα με αναπηρία τόσο για προληπτική ενημέρωση, με την παροχή πληροφοριακού υλικού και την ανάπτυξη μεθόδων ειδοποίησης όσο και για την προστασία σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης αλλά για την αποκατάσταση βλαβών.

Πρόταση 24: Τροποποίηση του Νόμου για την Πολιτική Προστασία (Ν.3013/2002) και του επιχειρησιακού σχεδίου Ξενοκράτης και εισαγωγή ειδικών προβλέψεων για τα άτομα με αναπηρία ιδίως σε σχέση:

- Ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στο σχεδιασμό πολιτικής προστασίας, στις υπηρεσίες εκτάκτου ανάγκης και καταστάσεις κινδύνου.
- Υποχρέωση προληπτικής ενημέρωσης σε μορφή προσιτή και κατανοητή για το σύνολο των ατόμων με αναπηρία.
- Ανάπτυξη μεθόδων ειδοποίησης και ενημέρωσης ατόμων με αναπηρία ανάλογα με το είδος της αναπηρίας σε έκτακτες καταστάσεις.
- Παροχή δυνατότητας σε άτομα με αναπηρίες να επικοινωνήσουν σε περίπτωση που βρίσκονται σε κατάσταση κινδύνου ή ανάγκης με τρόπους πλέον των συμβατών, τη χρήση των οποίων δεν επιτρέπει η φύση της αναπηρίας τους.

3.4. Κοινωνικά δικαιώματα

Απασχόληση (άρθρο 27 ΣΔΑΑ)

Το δικαίωμα στην απασχόληση (άρθρο 27 ΣΔΑΑ) αποτελεί κοινωνικό δικαίωμα κατοχυρωμένο στο Ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 22 παρ.1). Το άρθρο 21 παρ. 6 κατοχυρώνει, πέρα από το γενικό δικαίωμα στην εργασία, το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας.

Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο οι ρυθμίσεις για την απασχόληση «ατόμων ειδικών κατηγοριών ή μειονεκτούντων ομάδων» αφορούν την υποχρεωτική τοποθέτησή ατόμων με αναπηρία με ποσόστωση στο

δημόσιο τομέα και σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα (Νόμος 2643/1998). Ειδικότερα για το δημόσιο τομέα, ειδικές διατάξεις ισχύουν για επιμέρους κατηγορίες υπαλλήλων όπως οι εκπαιδευτικοί με αναπηρία από 67% και πάνω (άρθρο 39 παρ. 4 του Ν.3794/2009) που έχοντας συμπληρώσει 12 τουλάχιστον μήνες πραγματικής υπηρεσίας προσωρινού αναπληρωτή ή ωρομίσθιου εκπαιδευτικού σε δημόσια σχολεία, διορίζονται ανεξάρτητα με συμμετοχή τους σε διαγωνισμό του ΑΣΕΠ και πλέον των οριζόμενων από τις σχετικές διατάξεις ποσοστών.

Σε ό,τι αφορά το δημόσιο τομέα, σύμφωνα με τον Κώδικα Δημοσίων Υπαλλήλων (Νόμος 3528/2007), η αναπηρία δεν αποτελεί λόγο που να δικαιολογεί το μη διορισμό ατόμου με αναπηρία, καθώς η απαίτηση για υγεία συνδέεται άμεσα με την άσκηση των καθηκόντων της θέσης διορισμού. Ωστόσο, αποκλείονται άμεσα από τη δυνατότητα να διοριστούν ως υπάλληλοι όσοι τελούν υπό στερητική ή και επικουρική δικαστική συμπαράσταση. Επιπλέον, η αναπηρία αναφέρεται ρητά στους λόγους απόλυσης δημοσίου υπαλλήλου, καθώς η *σωματική ή πνευματική ανικανότητα* είναι ανάμεσα στους λόγους που αναφέρονται περιοριστικά. Ωστόσο, ο υπάλληλος δεν απολύεται αν η ανικανότητα του επιτρέπει την άσκηση άλλων καθηκόντων, ενώ προβλέπεται και η δυνατότητα αναδιορισμού. Επιπλέον, ο Κώδικας προβλέπει διευκολύνσεις για τα άτομα με αναπηρία ή τα άτομα των οποίων τα μέλη της οικογένειας είναι ανάπηρα. Ρητή αναφορά στην αναπηρία ως λόγου παύσης από την εργασία περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα και αφορά τους δικαστικούς λειτουργούς. Συγκεκριμένα, (88 παρ.4 Σ) «οι δικαστικοί λειτουργοί μπορούν να παυθούν μόνο ύστερα από δικαστική απόφαση εξαιτίας ποινικής καταδίκης ή για βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα ή για ασθένεια ή αναπηρία ή υπηρεσιακή ανεπάρκεια...».

Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο προβλέπει και θεσμούς προστατευόμενης απασχόλησης: τα Προστατευμένα Εργαστήρια για άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας (Νόμος 2716/1999), Προστατευόμενα Παραγωγικά Εργαστήρια για άτομα με νοητική υστέρηση, αυτισμό, βαριές σωματικές αναπηρίες, ψυχοσωματικές αναπηρίες και πολλαπλές αναπηρίες που έχουν παρακολουθήσει κάποιο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης (Νόμος 2646/1998), Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) για άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα (νόμος 2716/1999). Οι διακρίσεις λόγω αναπηρίας στην απασχόληση και στην εργασία απαγορεύονται με το Νόμο 3304/2005 (ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/78), στον οποίο προβλέπεται και η υποχρέωση των εργοδοτών για τη λήψη μέτρων εύλογων προσαρμογών, εφόσον αυτό δεν συνεπάγεται δυσανάλογη δαπάνη.

Φορείς επαγγελματικής κατάρτισης για άτομα με αναπηρία (όπως το Δίκτυο Κέντρων Εκπαίδευσης Κοινωνικής Υποστήριξης και Κατάρτισης Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (Νόμος 2646/1998), η Σχολή Επαγγελματικής Κατάρτισης Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, υπαγόμενη στην Εταιρία «Επαγγελματική Κατάρτιση ΑΕ») καταργήθηκαν ή συγχωνεύτηκαν (Νόμος 4025/2011 με τον οποίο τα ΚΕΚΕΥΜΑΕΑ εντάχθηκαν στο Εθνικό Σύστημα Υγείας ως Κέντρα Φυσικής και Ιατρικής Αποκατάστασης κ.λπ.). Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης Ατόμων με Αναπηρία λειτουργούν υπό τον ΟΑΕΔ, αλλά και από ιδιωτικούς φορείς. Από τον ΟΑΕΔ προωθούνται και προγράμματα επιχορήγησης για αυτοαπασχόληση και επιχειρηματικότητα ατόμων με αναπηρία.

- Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην απασχόληση κατοχυρώνεται συνταγματικά προβλέποντας και θετικά μέτρα. Προβλέπονται επίσης ειδικά νομοθετικά μέτρα που αφορούν την υποχρεωτική τοποθέτηση στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, την προώθηση στην απασχόληση, την προστατευόμενη απασχόληση, την προστασία από τις διακρίσεις, την υποχρέωση εύλογων προσαρμογών για τους εργοδότες αλλά και προγράμματα και μέτρα σχετικά με την ανάπτυξη της αυτοαπασχόλησης και της επιχειρηματικότητας. Ωστόσο καταγράφονται μια σειρά από προβλήματα του νομοθετικού πλαισίου και της εφαρμογής του τα οποία δεν διασφαλίζουν την συμβατότητα με τις προβλέψεις και τη ratio της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.
- Σε πρώτο επίπεδο, η νομοθεσία αναφέρεται σε *άτομα ειδικών κατηγοριών* ή και *μειονεκτούντων ομάδων* και η νομοθεσία που αφορά την υποχρεωτική τοποθέτηση σε φορείς του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα καθώς και την προστατευόμενη απασχόληση απηχεί μια ιατρική αντίληψη της αναπηρίας που βασίζεται αποκλειστικά στη διάγνωση και στην ποσοτικοποίηση της αναπηρίας χωρίς αναφορά σε άλλα χαρακτηριστικά του ατόμου. Επίσης, η νομοθεσία που αφορά την απασχόληση διέπεται από προστατευτική λογική και δεν συνδυάζονται ούτε με κατάλληλα υποστηρικτικά μέτρα τα οποία θα ενισχύσουν την παραγωγικότητα των ατόμων με αναπηρία ούτε με την αύξηση της δυνατότητας των εργοδοτών να τα αξιοποιήσουν παραγωγικά.
- Σε δεύτερο επίπεδο, τα εμπόδια που καταγράφονται σχετικά με την είσοδο και παραμονή των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας είναι πολλαπλά και λειτουργούν ανασταλτικά στη δημιουργία ενός *ανοικτού εργασιακού περιβάλλοντος*, ενώ δεν προβλέπονται υποχρέωση, μέτρα και δράσεις για την απομάκρυνσή τους.

Πρόταση 25: Διασφάλιση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στην απασχόληση μέσω:

- Τροποποίησης του νόμου 2643/1998 ώστε να αφορά αποκλειστικά την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία και των επιμέρους ατόμων με αναπηρία με ομοειδείς ανάγκες και να ανταποκρίνεται στις ειδικές συνθήκες τους.
- Αποσύνδεση των μέτρων για την ενίσχυση της απασχόλησης των ατόμων με αναπηρία από τη στενά ιατρική λογική και την «ποσοτικοποίηση» της αναπηρίας και τη διαμόρφωση ενός ορθολογικού συστήματος που λαμβάνει υπόψη τις δυνατότητες των ατόμων με αναπηρία αλλά και τις ανάγκες των θέσεων εργασίας.
- Συνδυασμό των μέτρων των ποσοτώσεων, της προστατευόμενης απασχόλησης, της υποστηριζόμενης απασχόλησης και των υποστηρικτικών μέτρων για την ένταξη στην ανοιχτή αγορά εργασίας σε ένα ευρύτερο πλαίσιο για την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία που αποσκοπεί στην ένταξη στην ανοιχτή αγορά.
- Διαμόρφωση πλαισίου για την αφαίρεση των εμποδίων στην απασχόληση των ατόμων με αναπηρία.
- Κατοχύρωση υποστηρικτικών μέτρων για να ενισχύσουν την ικανότητα και την παραγωγικότητα των ατόμων με αναπηρία.
- Εξειδίκευση της υποχρέωσης για εύλογες προσαρμογές στην απασχόληση των ατόμων με αναπηρία.
- Σε μελλοντική συνταγματική αναθεώρηση απάλειψη της αναφοράς στην αναπηρία ως λόγου παύσης δικαστικού λειτουργού.

Συμπληρωματικά μέτρα:

- Διαμόρφωση συστήματος κινήτρων (επιδοτήσεις ή φοροαπαλλαγές) σε εργοδότες προκειμένου να απασχολούν, αλλά και να αξιοποιούν ουσιαστικά άτομα με αναπηρία
- Ένταξη της διάστασης της αναπηρίας σε γενικά προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού, ενίσχυσης της αυτοαπασχόλησης και επιχειρηματικότητας, απόκτησης εργασιακής εμπειρίας
- Αποσύνδεση των προνοιακών επιδομάτων από την ένταξή τους στην αγορά εργασίας, ώστε να μην αποτρέπεται η απασχόληση των ατόμων με αναπηρία

- Ουσιαστική λειτουργία των ελεγκτικών μηχανισμών (Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας) για την προστασία των εργαζόμενων με αναπηρία

Εκπαίδευση (άρθρο 24 ΣΔΑΑ)

Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους, όπως κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα (άρθρο 16 παρ.2), στο οποίο κατοχυρώνεται επίσης και το δικαίωμα όλων των Ελλήνων σε δωρεάν παιδεία σε όλες τις βαθμίδες, η ενίσχυση των σπουδαστών που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία (άρθρο 16 παρ.4) και η υποχρεωτική 9ετής φοίτηση (άρθρο 16 παρ.3). Η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία ρυθμίζεται με το Νόμο 3699/2008 όπου κατοχυρώνεται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία είτε με συνεκπαίδευση σε σχολεία του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος είτε σε ειδικά σχολεία. Προκειμένου να καταστεί εφικτή η συνεκπαίδευση προβλέπονται υποστηρικτικά μέτρα (παράλληλη στήριξη, τμήματα ένταξης, στήριξη από βοηθητικό προσωπικό για μαθητές που δεν αυτοεξυπηρετούνται). Η αξιολόγηση των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ανατίθεται στα Κέντρα Διαφοροδιάγνωσης, Διάγνωσης και Υποστήριξης Ειδικών Εκπαιδευτικών Αναγκών (ΚΕΔΔΥ), που γνωματεύουν για την κάθε περίπτωση και τη στήριξη που πρέπει να παρασχεθεί. Προβλέπονται επίσης εναλλακτικοί τρόποι εξέτασης μαθητών με αναπηρία.

Αναφορικά με την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση προβλέπονται κατ'εξάιρεση διατάξεις για άτομα που πάσχουν από σοβαρές παθήσεις -οι οποίες αναφέρονται στο νόμο περιοριστικά και αφορούν και περιπτώσεις αναπηρίας. Συγκεκριμένα, τα άτομα αυτά εισάγονται χωρίς εξετάσεις καθ' υπέρβαση σε ποσοστό 5% του αριθμού των εισακτέων (νόμος 3794/2009), αλλά δεν μπορούν να εισαχθούν σε τμήματα όπου λόγω της φύσης της επιστήμης, είναι δυσχερής γι' αυτά η παρακολούθηση.

Η εξέταση για εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση υποψηφίων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες διενεργείται ανάλογα με τις ικανότητές τους, μπορεί να είναι γραπτή ή προφορική ή συνδυασμός των δύο. Ανάλογες διευκολύνσεις προβλέπονται και για της εξετάσεις στο πλαίσιο φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (νόμος 3549/2007). Αναφορικά με τη δια βίου μάθηση, δεν καταγράφονται ιδιαίτερες δράσεις που να αφορούν τα άτομα με αναπηρία (Νόμος 3879/2010) παρά το γεγονός ότι αποσκοπεί στην πρόσβαση των μελών κοινωνικά ευπαθών και ευάλωτων ομάδων σε όλες τις δράσεις κατάρτισης και γενικής εκπαίδευσης ενηλίκων.

- Σε πρώτο επίπεδο, η ελληνική νομοθεσία φαίνεται να διασφαλίζει, τουλάχιστον σε επίπεδο στόχων και διακηρύξεων τη δέσμευση που αφορά τη συνεκπαίδευση όλων των μαθητών, δηλαδή της κοινής εκπαίδευσης όλων των μαθητών στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, χωρίς ωστόσο να αποκλείει την ειδική αγωγή και χωρίς να διασφαλίζεται ότι αυτή παρέχεται στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος και όχι διαχωρισμένα. Αντιφατικό ωστόσο με το στόχο αυτό είναι το γεγονός ότι η νομοθεσία χρησιμοποιεί τον όρο «ειδική αγωγή και εκπαίδευση» και ρυθμίζει τα ζητήματα σε ειδικό νόμο, ενώ φαίνεται να αντιμετωπίζει με αμφιβολία τη δυνατότητα ένταξης των μαθητών με ειδικές ανάγκες στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι, αξιολόγηση των ρυθμίσεων που περιλαμβάνονται στο θεσμικό πλαίσιο, με το οποίο πρωτίστως ιδρύονται μια σειρά από θεσμούς και όργανα, δεν αποδεικνύει μια πειστική λογική άρσης των εμποδίων που αφορούν στην ένταξη όλων των μαθητών σε μια εκπαίδευση που θα είναι ανοικτή και προσαρμοσμένη στις ανάγκες όλων. Αντίθετα, η ratio του νόμου φαίνεται ότι εμμένει στην παροχή υποστήριξης στα άτομα με αναπηρία για την προσαρμογή τους στην γενική εκπαίδευση, όπως παρέχεται. Προϋπόθεση της αποτελεσματικής συνεκπαίδευσης, ώστε να μην καταλήξει ένας εναλλακτικός δρόμος στον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι ο σχεδιασμός και η δημιουργία κατάλληλων δομών και υπηρεσιών για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών και προβλημάτων των παιδιών. Προτείνεται η τροποποίηση της νομοθεσίας που αφορά την ειδική αγωγή και εκπαίδευση ώστε να επιβάλλει την ειδική αγωγή στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού προγράμματος και όχι διαχωρισμένα, να υπάρχει σαφέστερη οριοθέτηση των προϋποθέσεων για υπαγωγή στην ειδική εκπαίδευση, κατοχύρωση γενικής υποχρέωσης παροχής «εύλογων προσαρμογών» στον τομέα της εκπαίδευσης.

Πρόταση 26: Προώθηση της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία μέσω:

- τροποποίησης του Νόμου 3699/2008 ώστε να επιβάλλει ρητά την υποχρέωση παροχής ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης για τα άτομα με αναπηρία στο πλαίσιο του γενικού εκπαιδευτικού προγράμματος και όχι διαχωρισμένα,
- σαφέστερης οριοθέτησης των προϋποθέσεων για υπαγωγή στην ειδική εκπαίδευση,

- κατοχύρωσης γενικής υποχρέωσης παροχής «εύλογων προσαρμογών» στον τομέα της εκπαίδευσης (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια),
- ρητής υποχρέωσης παροχής εκπαιδευτικού υλικού προσαρμοσμένου στις ανάγκες μαθητών με αναπηρία (για παράδειγμα σε Μπράιγ ή σε ηχογραφημένα αρχεία για μαθητές με προβλήματα όρασης).

Σημαντικά προβλήματα απορρέουν από την εφαρμογή της νομοθεσίας στην πράξη. Συγκεκριμένα, οργανωτικά, διοικητικά και χρηματοδοτικά προβλήματα σε πολλές περιπτώσεις καθιστούν κενό γράμμα δικαιώματα που κατοχυρώνονται με νόμο και τα οποία είναι συμβατά επί της αρχής με τις διατάξεις της Σύμβασης. Προτείνεται η ενεργοποίηση ελεγκτικών μηχανισμών και μηχανισμών παρακολούθησης για την πιστή εφαρμογή της νομοθεσίας, την αξιολόγηση της εφαρμογής της και το σχεδιασμό διορθωτικών παρεμβάσεων με βάση τα ευρήματα αυτά.

Πρόταση 27: Ενεργοποίηση μηχανισμών παρακολούθησης της εφαρμογής της νομοθεσίας για την συνεκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, την αξιολόγησή της και το σχεδιασμό και εφαρμογή διορθωτικών παρεμβάσεων, όπου κρίνεται απαραίτητο. Τη λειτουργία αυτή θα μπορούσε να επιτελέσει το Παρατηρητήριο για τα Άτομα με Αναπηρία.

Δεν καταγράφεται αλλαγή στον τρόπο σχεδιασμού και οργάνωσης της γενικής εκπαίδευσης, ώστε να λαμβάνει υπόψη, από το στάδιο του σχεδιασμού, τις ανάγκες όλων των μαθητών, διατηρώντας συνεπώς μια εκπαίδευση η οποία απευθύνεται πρωτίστως στους μαθητές χωρίς αναπηρία και στην οποία, οι μαθητές με αναπηρία πρέπει να προσαρμοστούν, εφόσον επιθυμούν να ενταχθούν σε αυτή. Διαπιστώνεται συνεπώς, πέρα από τις διακηρυκτικές διατάξεις του νόμου, μια σημαντική απόκλιση στη λογική που τον διέπει από την παρ. 1 του άρθρου 24 της Σύμβασης. Προτείνεται η *οριζόντια ένταξη της διάστασης της αναπηρίας στο σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής* καθώς και στην κατάρτιση σχετικών νομοσχεδίων μέσω της περίληψής της στις εκθέσεις εκτίμησης κανονιστικών επιπτώσεων.

Πρόταση 28: Ειδική μέριμνα για την ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στο σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής

Ο σχεδιασμός δυσχεραίνεται σημαντικά από την έλλειψη στοιχείων και δεδομένων σχετικά με τους μαθητές άτομα με αναπηρία. Επίσης δεν

καταγράφονται συστηματικές αξιολογήσεις της εφαρμογής της νομοθεσίας και των προβλημάτων που ανακύπτουν στην πράξη.

Η Σύμβαση απαιτεί συστηματικές και οργανωμένες δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης τόσο του ευρύτερου πληθυσμού όσο και των εκπαιδευτικών. Στην κατεύθυνση αυτή προτείνεται η αξιοποίηση των χρηματοδοτήσεων του ΕΣΠΑ για το συστηματικό σχεδιασμό και υλοποίηση σχετικών δράσεων.

Συμπληρωματικό μέτρο:

- Ενσωμάτωση της οπτικής της αναπηρίας στα προγράμματα σπουδών των εκπαιδευτικών και η διαρκής επιμόρφωση των ενεργεία εκπαιδευτικών

Υγεία (άρθρο 25 ΣΔΑΑ)

Η προστασία της υγείας είναι δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο Ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 21 παρ. 3). Τα θέματα υγείας ρυθμίζονται μέσω του Εθνικού Συστήματος Υγείας, χωρίς να αποκλείονται τα άτομα με αναπηρία, αλλά χωρίς να λαμβάνεται ειδική μέριμνα γι' αυτά.

- Το θεσμικό πλαίσιο προβλέπει την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στις υπηρεσίες υγείας σε ίση βάση με τους υπόλοιπους πολίτες. Αποτελεί ζητούμενο ωστόσο αν διασφαλίζεται η ίση πρόσβαση στην πράξη, ιδίως για άτομα με ψυχική αναπηρία για τα οποία έχουν συστηματικά καταγραφεί περιστατικά άνισης μεταχείρισης. Η παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών που απαιτούνται ανάλογα με το είδος και το βαθμό της αναπηρίας διασφαλίζεται στο πλαίσιο του εθνικού συστήματος υγείας και του συστήματος ασφάλισης υγείας, με περιορισμένες υπηρεσίες αποκατάστασης και επανένταξης. Το κόστος των υπηρεσιών είναι χαμηλό ή μηδαμινό εφόσον καλύπτεται από το ΕΣΥ ή ασφάλιση υγείας.
- Η προστασία των δικαιωμάτων των ασθενών και των ασθενών με αναπηρία θα μπορούσε να ενισχυθεί σημαντικά από θεσμοθετημένους μηχανισμούς συνηγορίας ή την ενίσχυση της λειτουργίας υφιστάμενων μηχανισμών με συναφείς αρμοδιότητες. Οι υποχρεώσεις των επαγγελματιών, και πρωτίστως των ιατρών, αποτυπώνονται σε κώδικα δεοντολογίας που θέτει το συμφέρον και την προστασία του ασθενούς στο κέντρο της. Οι σχετικές ρυθμίσεις πρέπει να αναθεωρηθούν υπό το πρίσμα του άρθρου 12 της Σύμβασης, ενώ θα πρέπει να επανεξεταστούν οι διατάξεις που αφορούν στις περιπτώσεις ατόμων με ψυχική αναπηρία.

Πρόταση 29: Προστασία των δικαιωμάτων των ασθενών με αναπηρία στο σύστημα υγείας με την κατοχύρωση μηχανισμών συνηγορίας (Βλ. Πρόταση 15....).

- Οι εκστρατείες για τη δημόσια υγεία πρέπει να σχεδιάζονται για το σύνολο του πληθυσμού. Τα περισσότερα προβλήματα και δυσλειτουργίες που εντοπίζονται στο σύστημα υγείας είναι γενικής φύσεως, και σε μεγάλο βαθμό δεν αφορούν ειδικά το θεσμικό πλαίσιο ή τα άτομα με αναπηρία αν και είναι σχεδόν βέβαιο ότι έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε αυτά.

Πρόταση 30: Ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στο σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών για την υγεία

Ανεκτό βιοτικό επίπεδο και κοινωνική προστασία (άρθρο 28 ΣΔΑΑ)

Η κοινωνική προστασία των ατόμων με αναπηρία θεμελιώνεται σε συνταγματικό επίπεδο (άρθρο 21 παρ.2, 3, 6), όπως και το γενικό δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 22 παρ.5). Η κοινωνική προστασία των ατόμων με αναπηρία στην πράξη πραγματώνεται μέσα από προνοιακά επιδόματα που προβλέπονται στο θεσμικό πλαίσιο. Επιδόματα αναπηρίας ανταποδοτικής φύσεως προβλέπονται για άτομα με αναπηρία που καλύπτονται από ασφαλιστικούς οργανισμούς. Λιγότερες είναι οι παροχές κοινωνικής φύσεως που έχουν δικαιούχους και άτομα με αναπηρία (επίδομα καυσίμων, επίδομα αεροθεραπείας, κοινωνικό οικιακό τιμολόγιο ΔΕΗ, κάρτες μετακίνησης κ.λπ.).

- Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο αναγνωρίζει το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική προστασία τόσο σε συνταγματικό όσο και σε νομοθετικό επίπεδο. Το δικαίωμα σε ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδο δεν κατοχυρώνεται ρητά θεωρείται ωστόσο ότι απορρέει από την συνδυαστική ερμηνεία ισχυουσών διατάξεων. Η υλοποίηση του δικαιώματος στην κοινωνική προστασία πραγματώνεται μέσω προνοιακών προγραμμάτων που παρέχουν οικονομικής φύσης ενισχύσεις στα άτομα με αναπηρίες και κατά δεύτερο λόγο παροχές σε είδος ή υπηρεσίες. Τα προγράμματα αυτά αντιμετωπίζουν αποσπασματικά, κατηγοριακά και χωρίς ομοιόμορφη λογική τις επιμέρους περιπτώσεις αναπηρίας και συνεπώς διέπονται από οριζόντιες ανισότητες. Η κατηγοριακή λογική των προγραμμάτων και των όρων και προϋποθέσεων που θέτουν θα πρέπει να αναθεωρηθεί.
- Επιπλέον, τα προγράμματα επιδοματικών ενισχύσεων είναι στενά συνδεδεμένα με το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας τόσο σε ό,τι

αφορά την ιατρική διάγνωση και ποσοτικοποίηση της αναπηρίας όσο και σε ό,τι αφορά τη ratio της βοήθειας που τα διέπει. Οι συντάξεις αναπηρίας επίσης διέπονται από διαφοροποιημένη λογική ανάλογα με το φορέα ασφάλισης και είναι στενά εξαρτημένες από τον ιατρικό προσδιορισμό της αναπηρίας.

- Η θεσμική κατοχύρωση της κοινωνικής προστασίας για τα άτομα με αναπηρία στην Ελλάδα βασίζεται στις επιδοματικές ενισχύσεις και προβλέπει σε περιορισμένο βαθμό άλλες παροχές και υπηρεσίες που αποσκοπούν να μειώσουν τον κύκλο της εξάρτησης και να υποστηρίξουν το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην αυτονομία. Οι παροχές αυτές πρέπει να αναθεωρηθούν με έμφαση στις υπηρεσίες που ενισχύουν την αυτονομία και να αντιμετωπιστούν σε ένα ενιαίο πλαίσιο με τις υπηρεσίες υγείας και τις δυνατότητες ανεξάρτητης διαβίωσης στην κοινότητα, ώστε να διασφαλίζουν αποτελεσματικά ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδο και επίπεδο προστασίας καθώς και ίση πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες στις οποίες έχουν πρόσβαση όλοι οι πολίτες. Επιπλέον, είναι ζητούμενο σε ποιο βαθμό διασφαλίζεται στην πράξη η ίση πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε βασικές υπηρεσίες που αφορούν το σύνολο του πληθυσμού.

Πρόταση 31: Αναθεώρηση των αποσπασματικών και κατηγοριακών προνοιακών προγραμμάτων για τα άτομα με αναπηρία σε μια δικαιωματική λογική σύνθετων και εξατομικευμένων παροχών (οικονομικών παροχών αλλά και υποστηρικτικών υπηρεσιών) που θα αποσκοπούν να διευκολύνουν την αυτονομία και την ανεξαρτησία των ατόμων με αναπηρία.

Συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, την ψυχαγωγία, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό (άρθρο 30 ΣΔΑΑ)

Σύμφωνα με το Ελληνικό Σύνταγμα, κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του, να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 5 παρ.1). Ειδικά τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 21 παρ. 6). Στο Σύνταγμα κατοχυρώνονται, επίσης η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης, της έρευνας, της διδασκαλίας και ορίζεται ως υποχρέωση του Κράτους η ανάπτυξη και προαγωγή τους (άρθρο 16), ενώ και ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την εποπτεία του Κράτους (άρθρο 16 παρ.9).

Όσον αφορά τον αθλητισμό, στο θεσμικό πλαίσιο περιλαμβάνονται ρυθμίσεις που αφορούν ειδικά τα άτομα με αναπηρία και προβλέπουν την ίδρυση αθλητικών σωματείων και ομοσπονδιών για άτομα με αναπηρία, την αναγνώριση της Εθνικής Αθλητικής Ομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρίες και της Αθλητικής Ομοσπονδίας Κωφών (Ν.2725/1999), ενώ ρυθμίζεται η οργάνωση Ελληνικής Παραολυμπιακής Επιτροπής (Ν 3812/2009) και κατοχυρώνονται ειδικά προνόμια και οικονομικές επιβραβεύσεις για αθλητές με αναπηρία που διακρίνονται (Ν.2725/1999 και σχετικές Υπουργικές Αποφάσεις).

Η φυσική προσβασιμότητα χώρων πολιτισμού, αναψυχής, ψυχαγωγίας κ.λπ. ρυθμίζεται από τους γενικότερους κανόνες που αφορούν τη φυσική προσβασιμότητα (Βλ. σχετικά άρθρο 9 ΣΔΑΑ). Επιμέρους ρυθμίσεις αφορούν την παροχή Κάρτας Πολιτισμού σε άτομα με αναπηρία 67% και πάνω, την παροχή υπηρεσιών σε άτομα με αναπηρία από δημόσιες βιβλιοθήκες, προγράμματα κοινωνικού τουρισμού για άτομα με αναπηρία τουλάχιστον 67%, κατασκηνωτικά προγράμματα κ.λπ.

- το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο παρέχει σε συνταγματικό επίπεδο επαρκή κατοχύρωση του δικαιώματος όλων των ατόμων και των ατόμων με αναπηρία να απολαμβάνουν τη συμμετοχή στον πολιτισμό, στον τουρισμό, στην αναψυχή και στην ψυχαγωγία. Πέρα από τις συνταγματικές προβλέψεις καταγράφονται αρκετές νομοθετικές ρυθμίσεις οι οποίες ωστόσο είναι μεμονωμένες, κατακερματισμένες και αναποτελεσματικές στην πράξη. Οι σχετικές διατάξεις και η εφαρμογή τους στην πράξη δεν φαίνεται να διασφαλίζουν ούτε την *ουσιαστική απόλαυση των προστατευόμενων δικαιωμάτων* ούτε την απόλαυσή τους σε ίση βάση με τα άτομα χωρίς αναπηρία αλλά ούτε και την απόλαυσή τους από όλα τα άτομα με αναπηρία.
- Η φυσική προσβασιμότητα χώρων πολιτισμού, αναψυχής και ψυχαγωγίας αποτελεί τομέα όπου έχουν καταβληθεί μεμονωμένες και ad hoc προσπάθειες, χωρίς ωστόσο κεντρικό σχεδιασμό και συντονισμό που θα μπορούσε να οδηγήσει στη συστηματική αφαίρεση των υφιστάμενων εμποδίων και σε ένα πολιτιστικό περιβάλλον προσβάσιμο σε όλους. Το θεσμικό πλαίσιο θέτει ελάχιστες προϋποθέσεις οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις δεν τηρούνται. Προτείνεται, σε συνάρτηση με το σεβασμό του δικαιώματος στην προσβασιμότητα να καταγραφούν ειδικά τα εμπόδια που αφορούν τον πολιτισμό, την αναψυχή και τον τουρισμό προκειμένου να αναδειχθούν συγκεκριμένες λύσεις για την αφαίρεσή τους. Σε νομοθετικό επίπεδο, οι προδιαγραφές

προσβασιμότητας και οι οδηγίες, πρότυπα και κατευθύνσεις σχεδιασμού πρέπει να διευρυνθούν ώστε να περιλάβουν αυστηρότερες προβλέψεις για τους συγκεκριμένους χώρους.

- Η νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία περιλαμβάνει διατάξεις για την αναπαραγωγή έργων για άτομα με αναπηρία. Η πρόβλεψη αυτή αφορά μόνο ορισμένες μορφές αναπαραγωγής και όχι ευρεία αναπαραγωγή. Οι σχετικές διατάξεις θα πρέπει να διευρυνθούν.
- Η ψυχαγωγία μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης δεν διασφαλίζεται με τρόπο που να επιτρέπει την απόλαυση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία σε ίση βάση με τους άλλους. Η σχετική νομοθεσία πρέπει να διευρυνθεί και να παρακολουθείται η εφαρμογή της στην πράξη.
- Ο αθλητισμός για τα άτομα με αναπηρία αποτελεί τομέα που ρυθμίζεται νομοθετικά, με έμφαση σε ό,τι αφορά τις αθλητικές ενώσεις ατόμων με αναπηρία και τον πρωταθλητισμό. Ρυθμίσεις (ή δράσεις) για μαζικό αθλητισμό και δράσεις προαγωγής της άθλησης για άτομα με αναπηρία δεν καταγράφονται.
- Συμπερασματικά, οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 30 της Σύμβασης αποτελούν αντικείμενο όχι τόσο νομοθετικών ρυθμίσεων αλλά σχετικών δράσεων και πολιτικών. Βασική κατεύθυνση και προτεραιότητα πρέπει να αποτελέσει η διασφάλιση της ίσης πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε δράσεις πολιτισμού, τουρισμού και ψυχαγωγίας σε σχέση με τα άτομα χωρίς αναπηρία. Συνεπώς, και οι κατευθύνσεις αλλαγών σε νομοθετικό επίπεδο πρέπει να εστιάσουν στην προσβασιμότητα και στη συμμετοχή σε δράσεις άθλησης, ψυχαγωγίας, αναψυχής, πολιτισμού. Σε δεύτερο επίπεδο, πρέπει να σχεδιαστούν ειδικές δράσεις προώθησης των δραστηριοτήτων αυτών για τα άτομα με αναπηρία.

Συμπληρωματικό μέτρο:

- Να εντοπιστούν και να καταγραφούν τα εμπόδια για τα άτομα με αναπηρία στην συμμετοχή στην αθλητική και πολιτιστική ζωή, σε δραστηριότητες ψυχαγωγίας και ελεύθερου χρόνου.

3.5. Δικαιώματα συμμετοχής

Συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή (άρθρο 29 ΣΔΑΑ)

Σύμφωνα με το Σύνταγμα όλα τα άτομα έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 5 παρ.1), ενώ ειδικά τα άτομα με αναπηρία έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας (άρθρο 21 παρ. 6).

Σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή στην πολιτική ζωή, το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι ρυθμίζεται ενιαία για το σύνολο των πολιτών (Εκλογικός Κώδικας – ΠΔ 96/2007), όπως επίσης και για τη συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα (άρθρο 29 παρ.1 Σ) και το δικαίωμα συμμετοχής σε οργανώσεις, ενώσεις ή φορείς (άρθρο 12 παρ.1 Σ).

- Τα άτομα με αναπηρία δεν περιορίζονται στην άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων τους σε σχέση με τους υπόλοιπους πολίτες. Ωστόσο, δεν προβλέπονται ειδικά προγράμματα ενημέρωσης και εκπαίδευσης ούτε για άτομα με αναπηρία γενικά ούτε ειδικότερα για γυναίκες με αναπηρία.
- Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να μετέχουν στις εκλογικές διαδικασίες ως εκλογείς διασφαλίζεται, εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις που τίθενται για το σύνολο των Ελλήνων πολιτών. Προβλέπονται διευκολύνσεις οι οποίες αποσκοπούν στη διασφάλιση της συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στην εκλογική διαδικασία. Ωστόσο, αυτές λαμβάνουν υπόψη μόνο τα άτομα με σωματική αναπηρία και δεν συνεκτιμούν τις ανάγκες που πιθανότατα έχουν άτομα με άλλη μορφή αναπηρίας. Η δυνατότητα παροχής βοήθειας από τρίτο άτομο επιλογής του ατόμου με αναπηρία δεν προβλέπεται στην εκλογική διαδικασία.
- Τα άτομα που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν, με βάση τους συγκεκριμένους περιορισμούς που θέτει το Σύνταγμα, έχουν και το δικαίωμα να θέσουν υποψηφιότητα σε εκλογές. Ειδικοί περιορισμοί για τα άτομα με αναπηρία δεν τίθενται από το θεσμικό πλαίσιο, όπως δεν προβλέπονται ούτε ειδικές διευκολύνσεις, προκειμένου αυτό να καταστεί εφικτό ή να αντιμετωπιστούν συγκεκριμένα εμπόδια.
- Αναφορικά με την άσκηση δημόσιων λειτουργημάτων και ειδικά στην περίπτωση που κάποιο άτομο με αναπηρία εκλεγεί στο κοινοβούλιο προβλέπονται διευκολύνσεις για την άσκηση του λειτουργημάτων τους. Δεν υπάρχει αντίστοιχη γενική διάταξη για άλλα αξιώματα.

- Το δικαίωμα συμμετοχής σε κόμματα, σε μη κυβερνητικές οργανώσεις ή άλλες ενώσεις και οργανισμούς ρυθμίζεται ομοιόμορφα για όλους τους πολίτες. Δεν καταγράφονται ειδικές ρυθμίσεις που να αποκλείουν τα άτομα με αναπηρία από ανάλογες δράσεις ούτε ειδικές προβλέψεις για μέτρα ενθάρρυνσης της συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία σε δημόσιες υποθέσεις, όπως αναφέρει η Σύμβαση. Η συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων και στη διαμόρφωση των πολιτικών προωθείται τα τελευταία χρόνια μέσω παρεμβάσεων ενίσχυσης της διαβούλευσης και της πληροφόρησης των πολιτών χωρίς ωστόσο τη διασφάλιση στην πράξη της προσβασιμότητας των διαθέσιμων πληροφοριών και ιστοσελίδων.
- Οι βασικές κατευθύνσεις αλλαγών που προτείνονται αφορούν τη συμπλήρωση του Εκλογικού κώδικα, ώστε η υποχρέωση παροχής βοήθειας να ρυθμίζεται ρητά για το σύνολο των ατόμων με αναπηρία, να παρέχεται η ευχέρεια επιλογής στο άτομο με αναπηρία του προσώπου που θα το υποστηρίξει για να εκφράσει την ψήφο του, πρόβλεψη για εναλλακτικούς τρόπους άσκησης του δικαιώματος ψήφου, προκειμένου περισσότερα άτομα με αναπηρία να μπορούν να ασκούν το δικαίωμά τους χωρίς να χρειάζονται τη βοήθεια τρίτων. Επίσης η υποχρέωση διαμόρφωσης προσβάσιμης πληροφόρησης, ενημέρωσης και υλικού για τα άτομα με αναπηρία (σε προσβάσιμες μορφές) αλλά και για κάθε εμπλεκόμενο στην εκλογική διαδικασία.

Πρόταση 32: Τροποποίηση του Εκλογικού Κώδικα, ώστε να προβλέπει ρητά εναλλακτικούς τρόπους άσκησης του δικαιώματος ψήφου και την υποχρέωση παροχής διευκολύνσεων στα άτομα με αναπηρία για την άσκηση του δικαιώματος ψήφου.

Προτεινόμενα συνοδευτικά μέτρα:

- Να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν προγράμματα ενημέρωσης για τα άτομα με αναπηρία, σχετικά με τα δικαιώματα συμμετοχής τους στην πολιτική και δημόσια ζωή της χώρας, προσβάσιμα στο σύνολο των ατόμων με αναπηρία.
- Να καταγραφούν εμπειρικά οι ειδικές ανάγκες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία για την άσκηση του δικαιώματος τού εκλέγειν, προκειμένου να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν οι απαιτούμενες, ανάλογα με το είδος της αναπηρίας, διευκολύνσεις συμμετοχής τους στη διαδικασία.

3.6. Ατομικά Δικαιώματα

Ελεύθερη μετακίνηση και ιθαγένεια (άρθρο 18 ΣΔΑΑ)

Η λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων ελεύθερης μετακίνησης ή εγκατάστασης στη χώρα για το σύνολο των Ελλήνων απαγορεύεται από το Σύνταγμα (άρθρο 5 παρ.4). Τα ζητήματα ελληνικής ιθαγένειας, όπως και η διαδικασία πολιτογράφησης ρυθμίζονται από τον Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (Ν.3284/2004) και καλύπτουν το σύνολο των ατόμων, χωρίς ειδική αναφορά στην αναπηρία.

- Η αναπηρία δεν αποτελεί λόγο διάκρισης και διαφορετικής μεταχείρισης και παρατηρείται, επί της αρχής, συμβατότητα με το άρθρο 18 της Σύμβασης. Τα ζητήματα που ανακύπτουν στην εφαρμογή της νομοθεσίας που αφορά την ελεύθερη μετακίνηση και την ιθαγένεια δεν αποτελούν ειδικές διακρίσεις έναντι των ατόμων με αναπηρία αλλά απορρέουν από τις συνδυαστικές επιπτώσεις ελλείψεων, ασυμβατοτήτων και προβλημάτων του γενικού θεσμικού πλαισίου που διέπει την προσβασιμότητα, την επικοινωνία με τη δημόσια διοίκηση, τη δικαιοπρακτική ικανότητα και τις εύλογες προσαρμογές. Ειδικές προτάσεις για τα παραπάνω έχουν γίνει σε άλλα σημεία του παρόντος.

Ελευθερία της έκφρασης και της γνώμης και πρόσβαση στην πληροφορία (άρθρο 21 ΣΔΑΑ)

Η ελευθερία της έκφρασης και η πρόσβαση στην πληροφορία αποτελεί δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 14 παρ.1, άρθρο 5 Α).

Σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στη δημόσια πληροφορία, ο Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας δεν εξαιρεί τα άτομα με αναπηρία από το γενικό δικαίωμα πρόσβασης στα διοικητικά έγγραφα, ενώ ορίζεται ρητά (Νόμος 3448/2006) πως τα άτομα με αναπηρία πρέπει να διευκολύνονται στην αναζήτηση εγγράφων από υπηρεσίες του δημοσίου τομέα. Με εγκυκλίους αντιμετωπίζεται το θέμα της εξυπηρέτησης των ατόμων με αναπηρία και της παροχής διευκολύνσεων σε δημόσιες υπηρεσίες.

Αναφορικά με την ηλεκτρονική πληροφορία, οι δημόσιοι φορείς υποχρεώνονται (Ν.3861/2010) να διαθέτουν ενημερωμένες ιστοσελίδες το περιεχόμενο των οποίων (νόμους, κυβερνητικές πράξεις, πράξεις διοικητικών και αυτοδιοικητικών οργάνων) να είναι προσβάσιμο σε άτομα με αναπηρία. Ειδικά για ηλεκτρονικές υπηρεσίες ορίζεται νομοθετικά η

υποχρέωση λήψης μέτρων προκειμένου τα άτομα με αναπηρία να έχουν πρόσβαση σε ηλεκτρονικά παρεχόμενες υπηρεσίες (Ν.3979/2011).

- Η ελευθερία έκφρασης και γνώμης των ατόμων με αναπηρία προστατεύεται σε ίση βάση και δεν αποκλίνει από τα προβλεπόμενα στη ΣΔΑΑ.
- Καταγράφονται αρκετές αποκλίσεις στη συμβατότητα του ελληνικού θεσμικού πλαισίου σε σχέση με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 21 της Σύμβασης. Συγκεκριμένα, το θεσμικό πλαίσιο δεν αποτυπώνει ρητά και με σαφήνεια την υποχρέωση της δημόσιας διοίκησης να επικοινωνεί με τα άτομα με αναπηρία με μορφές και τρόπους προσβάσιμους σε αυτά είτε αυτό αφορά την πρόσβαση σε διοικητικά έγγραφα είτε σε δημόσια πληροφορία είτε σε απλή πληροφορία είτε σε ηλεκτρονική πληροφορία και υπηρεσίες. Οι παρεμβάσεις που καταγράφονται έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα και δεν λαμβάνουν υπόψη όλες τις μορφές αναπηρίας. Προτείνεται η εισαγωγή στον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας ρητής γενικής υποχρέωσης για τη δημόσια διοίκηση να επικοινωνεί με τρόπους προσβάσιμους στα άτομα με αναπηρία, να αφαιρεί εμπόδια στην επικοινωνία και πληροφόρηση και να παρέχει εύλογες προσαρμογές για την ενημέρωση και πληροφόρηση των ατόμων με αναπηρία σε ίση βάση με τους λοιπούς πολίτες.
- Οι δημόσιοι δικτυακοί τόποι και η πληροφόρηση που παρέχεται από αυτούς είναι πρακτικά απροσπέλαστοι από τα άτομα με αναπηρίες, παρά τις σχετικές νομοθετικές επιταγές. Οι διεθνείς προδιαγραφές και πρότυπα προσβασιμότητας που αφορούν την πρόσβαση σε σελίδες του διαδικτύου έχουν έμμεσα μόνο υποχρεωτικό χαρακτήρα μέσω των απαιτήσεων χρηματοδότησης και επιλεξιμότητας συγκεκριμένων υπηρεσιών που θέτει το ΕΣΠΑ. Προτείνεται η εξειδίκευση και συγκεκριμενοποίηση των ισχυουσών διατάξεων και η επέκτασή τους σε όλες τις μορφές δημόσιας πληροφορίας (νομοθεσία, διοικητικά έγγραφα κ.λπ.).

Πρόταση 33: Ρητή κατοχύρωση στον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας της γενικής υποχρέωσης της δημόσιας διοίκησης να επικοινωνεί με τρόπους προσβάσιμους στα άτομα με αναπηρία, να αφαιρεί εμπόδια στην επικοινωνία και πληροφόρηση και να παρέχει εύλογες προσαρμογές για την ενημέρωση και πληροφόρηση των ατόμων με αναπηρία.

- Δεν υπάρχει νομική υποχρέωση αλλά ούτε και μέτρα (πέραν των προϋποθέσεων χρηματοδότησης από το ΕΣΠΑ) για την ενθάρρυνση της προσβασιμότητας από ιδιωτικούς φορείς που παρέχουν υπηρεσίες στο ευρύ κοινό.
- Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας παρέχουν περιορισμένες πληροφορίες προσβάσιμες στα άτομα με αναπηρία, ενώ δεν τηρείται πάντα η σχετική νομοθεσία καθώς ακόμη και τα δημόσια μέσα ενημέρωσης δεν συμμορφώνονται απόλυτα με τις νομοθετικές προβλέψεις.

Συμπληρωματικά μέτρα:

- Συστηματική παρακολούθηση της εφαρμογής της ισχύουσας νομοθεσίας σε ό,τι αφορά τις υποχρεώσεις του δημοσίου τομέα μέσω του Παρατηρητηρίου για τα Άτομα με Αναπηρία

Σεβασμός της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 22 ΣΔΑΑ)

Η ιδιωτική ζωή τελεί υπό συνταγματική προστασία για το σύνολο των Ελλήνων. Ειδικά θέματα προστασίας της ιδιωτικής ζωής προβλέπονται στη νομοθεσία με διατάξεις που αφορούν την προστασία προσωπικών δεδομένων (Ν. 2472/1997) και την προστασία των επικοινωνιών (Ν. 3115/2003).

- Η ιδιωτική ζωή των ατόμων με αναπηρία προστατεύεται σε ίση βάση με τους υπόλοιπους. Δεν λαμβάνεται ωστόσο μέριμνα για ειδικές συνθήκες ή παραβιάσεις που μπορεί να υφίστανται άτομα με αναπηρία για να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους και να ζητήσουν έννομη προστασία. Προς αυτή την κατεύθυνση προτείνεται να μελετηθούν εστιασμένα και εμπειρικά τα ειδικά προβλήματα που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία σε ό,τι αφορά την παραβίαση της ιδιωτικής τους ζωής προκειμένου να ενισχυθεί η προστασία τους με ειδικές διατάξεις. Προτείνεται η συστηματική παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας σε φορείς φιλοξενίας ατόμων με αναπηρία καθώς και η ειδική ενημέρωση των εργαζομένων σε σχετικές μονάδες και δομές καθώς και ενημέρωση των ατόμων με αναπηρία σχετικά με τα δικαιώματά τους και τις δυνατότητες παραπόνων, καταγγελιών και προσφυγών που διαθέτουν.

Πρόταση 34: Διασφάλιση της προστασίας της ιδιωτικής ζωής των ατόμων με αναπηρία μέσω της λειτουργίας μηχανισμών συνηγορίας (βλ. πρόταση 15) ιδίως σε φορείς φιλοξενίας ατόμων με αναπηρία.

Συμπληρωματικό μέτρο:

- Σχεδιασμός προγραμμάτων ενημέρωσης των εργαζομένων σε μονάδες φιλοξενίας ατόμων με αναπηρία, αλλά και των ίδιων των ατόμων με αναπηρία σχετικά με τα δικαιώματά τους και τις δυνατότητες καταγγελιών ή έκφρασης παραπόνων.

Σεβασμός της κατοικίας και της οικογένειας (άρθρο 23 ΣΔΑΑ)

Η οικογένεια, ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τίθεται υπό την προστασία του Κράτους (άρθρο 21 παρ.1 Σ.). Η κατοικία αποτελεί «άσυλο» (άρθρο 9 παρ.1Σ.). Η προστασία αυτή αφορά όλους του Έλληνες πολίτες.

Σε ό,τι αφορά το γάμο, περιορισμοί στη σύναψή του τίθενται από τον Αστικό Κώδικα και αφορούν άτομα που είναι ανίκανα για δικαιοπραξία, άτομα που δεν έχουν συνείδηση των πράξεών τους ή βρίσκονται σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή ή έχουν περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα. Τα τελευταία μπορούν να προχωρήσουν σε σύναψη γάμου μόνο με την συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη.

Ο καθένας έχει δικαίωμα στην απόκτηση τέκνων και δεν επιτρέπεται αναγκαστική άμβλωση. Σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα, η φροντίδα του παιδιού είναι ευθύνη των γονέων, οι οποίοι ασκούν τη γονική μέριμνα. Αυτή αφαιρείται μόνο με απόφαση δικαστηρίου όταν «δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν» στις ανάγκες.

Για την υποστήριξη της οικογένειας και των παιδιών προβλέπεται κοινωνική φροντίδα χωρίς διακρίσεις λόγω αναπηρίας. Εξειδικευμένες υπηρεσίες παρέχονται από τα Κέντρα Φυσικής και Ιατρικής Αποκατάστασης (Ν. 4025/2011) τα οποία έχουν αρμοδιότητες υποστήριξης, ενημέρωσης ατόμων με αναπηρίες και των οικογενειών τους. Έχουν, ακόμη, θεσμοθετηθεί Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών με Αναπηρία (Υ.Α. 14957/2001).

- Η αναφορά στην αδυναμία σύναψης γάμου λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής, η απευθείας σύνδεση δηλαδή της δυνατότητας σύναψης γάμου με την αναπηρία, κρίνεται ασύμβατη με τη ratio και τις ειδικές διατάξεις της Σύμβασης. Η περιγραφή γενικών προϋποθέσεων που ισχύουν σε ίση βάση με όλους αρκεί για τη ρύθμιση του θέματος χωρίς ειδική αναφορά στην αναπηρία. Ο προβληματισμός που συνδέεται με το ζήτημα της δικαιοπρακτικής ικανότητας (και, κατ' επέκταση, της ικανότητας ατόμων με αναπηρία να συνάπτουν γάμο ή να λαμβάνουν αποφάσεις που αφορούν στην μέριμνα παιδιών και, γενικά, στο

οικογενειακό περιβάλλον) αναπτύχθηκε στην ενότητα που αφορά το άρθρο 12 της Σύμβασης. Ζητούμενο ωστόσο αποτελεί αν η συναίνεση του συμπαραστάτη ή η απόφασή του αποτελεί διασφάλιση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία να αποφασίζουν για την προσωπική τους ζωή ή υπέρμετρο περιορισμό της. Απαιτούνται συνεπώς τροποποιήσεις ή προσθήκες στο θεσμικό πλαίσιο και να αναπτυχθούν ανάλογες πολιτικές και δράσεις, προκειμένου να επιτευχθεί συμβατότητα με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 23 της Σύμβασης.

Πρόταση 35: Τροποποίηση των διατάξεων του αστικού κώδικα (άρθρο 1351AK) για την αποσύνδεση της δυνατότητας σύναψης γάμου από την αναπηρία (νοητική και ψυχική)

- Κρίνεται αναγκαίο να αναπτυχθούν προγράμματα και δράσεις στοχευμένα στα άτομα με αναπηρία, προκειμένου να παρέχονται σε αυτά όλες οι κατάλληλες πληροφορίες και η απαιτούμενη εκπαίδευση σχετικά με θέματα που αφορούν στον οικογενειακό ή αναπαραγωγικό προγραμματισμό.
- Προτείνεται να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν συστηματικά και με συνέπεια προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης επαγγελματιών και προσωπικού που ασχολείται με παιδιά με αναπηρία, προκειμένου να διασφαλίζεται ο σεβασμός του συμφέροντος του παιδιού.

Γυναίκες και παιδιά με αναπηρία (άρθρο 6 και 7 ΣΔΑΑ)

- Δεν καταγράφεται ειδική νομοθεσία που να αφορά στις γυναίκες με αναπηρία και στα παιδιά με αναπηρία. Προτείνεται να μελετηθεί ειδικά ο βαθμός στον οποίο διασφαλίζεται η ειδική προστασία τους μέσα από τις ισχύουσες σε κάθε τομέα διατάξεις. Προτείνεται επίσης η οριζόντια ενσωμάτωση της ανάγκης προστασίας των παιδιών και των γυναικών με αναπηρία στο σχεδιασμό των νομοθετικών κειμένων και συγκεκριμένα στην εκτίμηση συνεπειών ρυθμίσεων.

4. Υποχρεώσεις παρακολούθησης της Σύμβασης

Στατιστικές και συγκέντρωση δεδομένων (Άρθρο 31 ΣΔΑΑ)

Στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν στατιστικά δεδομένα για την αναπηρία. Τα διαθέσιμα στοιχεία είναι ελλιπή, αποσπασματικά και δεν αποτυπώνουν με

αξιοπιστία δεδομένα που αφορούν την αναπηρία. Ακόμη και οργανισμοί και δημόσιοι φορείς δεν τηρούν αναλυτικά στοιχεία σχετικά με τους δικαιούχους παροχών και υπηρεσιών, ενώ δεν υπάρχει εθνικό μητρώο ατόμων με αναπηρία. Η προσπάθεια δημιουργίας μητρώου θεσμοθετήθηκε πρόσφατα (Νόμος 3863/2010) και βρίσκεται σε εξέλιξη.

- Κρίνεται αναγκαία η συστηματική συγκέντρωση, τήρηση και επικαιροποίηση στοιχείων που αφορούν τα άτομα με αναπηρία. Η τήρηση αυτών χρειάζεται να γίνει υπό το πρίσμα της Σύμβασης.
- Η συγκέντρωση στοιχείων προτείνεται να αφορά ποσοτικά αλλά και ποιοτικά δεδομένα καθώς και τα ειδικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία σε επιμέρους τομείς της ζωής (βλ. σχετικές προτάσεις και σε άλλες ενότητες).

Διεθνής Συνεργασία (Άρθρο 32 ΣΔΑΑ)

Η ελληνική νομοθεσία για τη διμερή και διεθνή αναπτυξιακή συνεργασία (ν. 2731/1999) δεν περιλαμβάνει ειδική πρόβλεψη που να αφορά την αναπηρία. Δεν περιλαμβάνει ωστόσο ειδική αναφορά στα μέτρα που προβλέπονται στο άρθρο 32 της Σύμβασης (υποστήριξη της ανάπτυξης ικανοτήτων μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ανταλλαγή πληροφοριών ή εμπειριών ή καλών πρακτικών, κοινή συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα, διευκόλυνση πρόσβασης στην επιστημονική γνώση, παροχή τεχνικής και οικονομικής βοήθειας, περιλαμβανομένης και της διευκόλυνσης πρόσβασης και διανομής προσιτών υποβοηθητικών τεχνολογιών καθώς και της μεταφοράς τεχνολογιών). Δεν κατοχυρώνεται επίσης γενική υποχρέωση για κάθε προσπάθεια διεθνούς συνεργασίας και αναπτυξιακών προγραμμάτων να είναι προσβάσιμη στα άτομα με αναπηρίες.

- Προτείνεται η ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στις αναπτυξιακές δραστηριότητες του ελληνικού κράτους είτε με πρωτοβουλίες που να αφορούν ειδικά την αναπηρία (ή οργανώσεις ατόμων με αναπηρία) είτε με ένταξη της διάστασης της αναπηρίας στα αναπτυξιακά προγράμματα.

Εθνική εφαρμογή και παρακολούθηση (Άρθρο 33 ΣΔΑΑ)

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο κυρώθηκαν με το νόμο 4074/2012 (ΦΕΚ 88 Α/11-04-2012). Η νομοθεσία αυτή δεν προσδιόρισε το σημείο αναφοράς στην κυβέρνηση για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης ούτε το συντονιστικό μηχανισμό για τη διευκόλυνση των σχετικών

δράσεων. Τα προαναφερόμενα, σύμφωνα με τον κυρωτικό νόμο, θα οριστούν με απόφαση του Πρωθυπουργού.

- Προτείνεται ο ορισμός πολλαπλών σημείων επαφής στην κυβέρνηση και συγκεκριμένα σε επίπεδο Υπουργείου, ώστε οι σχεδιαζόμενες δράσεις σε όλους τους τομείς πολιτικής να ενσωματώνουν τη διάσταση της αναπηρίας, σύμφωνα με τις επιταγές της Σύμβασης. Τα σημεία επαφής ανά Υπουργείο, θα μετέχουν στον εθνικό συντονιστικό μηχανισμό, ο οποίος προτείνεται να συντονίζεται από το Γραφείο του Πρωθυπουργού, ή τη Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης ή το Υπουργικό Συμβούλιο. Τα σημεία επαφής θα προωθούν σε κυβερνητικό επίπεδο θέματα που άπτονται της εφαρμογής της Σύμβασης, θα ενημερώνουν, θα καθοδηγούν, θα συμβουλεύουν την κυβέρνηση.
- Προτείνεται η θέσπιση **ανεξάρτητου μηχανισμού** για την προώθηση, την προστασία και την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης. Ο ανεξάρτητος μηχανισμός πρέπει να είναι λειτουργικά ανεξάρτητος, οικονομικά ανεξάρτητος και να διαθέτει επαρκείς και καθορισμένους πόρους. Προτείνεται η συμμετοχή στο μηχανισμό των φορέων που ασκούν αρμοδιότητες για την καταπολέμηση των διακρίσεων (Συνήγορος του Πολίτη, ΣΕΠΕ) καθώς και της Εθνικής Συνομοσπονδίας των Ατόμων με Αναπηρία. Αρμοδιότητα του ανεξάρτητου μηχανισμού είναι η προαγωγή, η προστασία και η παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης (άρθρο 33 παρ.2).
- Προτείνεται η σύσταση Παρατηρητηρίου για τα Άτομα με Αναπηρία (ΕΠΑμεΑ) στην Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία για την ανεξάρτητη συλλογή στοιχείων από την πλευρά της κοινωνίας των πολιτών σχετικά με τη Σύμβαση.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Ε.Π.
**ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ**
ΜΕΛΕΤΗ ΒΥΒΛΙΩΣΗΣ

πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ISBN: 978-618-5124-06-9